

АРТУР КОНАН ДОЙЛЬ
Пригоди Шерлока Холмса
в 4-х томах

Sir Arthur Conan Doyle

«Оповідання про Шерлока Холмса –
чудові оповідання, витончені твори мистецтва,
виконані зі знанням справи...»

Сама ідея показати великий розум,
що витрачається на дрібниці замість того,
щоб узятися до великої справи, нова
й оригінальна: в ній закладена бурхлива
поезія прозайчного існування».

Гілберт Кійт Честертон

Артур Конан Дойль

Пригоди
Шерлока
Холмса

Том II

Спогади
про Шерлока Холмса
Цикл оповідань

Собака Баскервілів
Повість

Переклав з англійської
Володимир Панченко

КИЇВ «ВЕСЕЛКА»

ТЕРНОПІЛЬ
«НАВЧАЛЬНА КІГА-БОГДАН»

УДК 82-312.4

ББК 84.4ВЕЛ

Д62

Після появи наприкінці 1880-х - на початку 1890-х років творів Артура Конан Дойля про знаменитого приватного детектива Шерлока Холмса (повісті «Етюд у багряних тонах», «Знак чотирьох» та цикл оповідань «Пригоди Шерлока Холмса») ім'я їхнього автора набуло світової слави. Читачі багатьох країн з нетерпінням чекали від нього нових оповідань та повістей, на сторінках яких діяв би цей «самітник із Бейкер-стріт». Секрет такого успіху - не тільки в неабиякій винахідливості й спостережливості, притаманних Дойлевому героєві, а насамперед у життєвості, правдивості цього образу. «Герой Конан Дойля - єдиний літературний персонаж від часів Діккенса, що міцно увійшов у життя й мову народу», - наголошував сучасник автора, відомий майстер слова Гілберт Кйт Честертон.

Цей том - другий із чотиритомного видання, до якого увійшли в українському перекладі усі твори англійського класика про пригоди Шерлока Холмса.

Художнє оформлення

Олексія Мачинського

Перекладено за виданням:

Sir Arthur Conan Doyle.

Sherlock Holmes, Wordsworth Editions Limited, 1989

ISBN 978-966-01-0447-1 (укр., цикл творів)
ISBN 978-966-01-0449-5 (укр., том II, «Веселка»)
ISBN 978-966-10-1728-2
(укр., том II, «Навчальна книга - Богдан»)

© Володимир Панченко, український
переклад, 2010
© Олексій Мачинський,
художнє оформлення, 2010
© Видавництво «Веселка», підготовка
видання, 2010

Собака Баскервілів

ПОВІСТЬ

*Дорогий Робінсоне! Вам я завдячує тією
легендою з Заходу, що вперше заронила мені думку
про цю цікаву історію. За це і за всю допомогу, що
Ви надавали мені в її розвитку, дякую Вам.*

*Безмежно відданий Вам
А. Конан Дойль*

1. Містер Шерлок Холмс

Містер Шерлок Холмс, - він зазвичай прокидався пізно, окрім тих досить частих випадків, коли зовсім не лягав спати, - сидів за столом і снідав. Я стояв на килимку біля каміна й крутив у руках ціпок, який забув наш учорашній відвідувач. То був чудовий, товстий дерев'яний ціпок із набалдашником - з тих, які звуться «вагомими доказами». Трохи нижче від набалдашника була срібна табличка, десь із дюйм завширшки. На ній виднів напис: «Джеймсові Мортімеру, Ч.К.Х.Т., від друзів із ЧКЛ» і рік: «1884». Одне слово, то був ціпок, подібний до тих, з якими колись ходили старомодні лікарі, - важкий, солідний, міцний.

- Ну, Ватсоне, що ви скажете про нього?

Холмс сидів до мене спиною, тож я був певен, що він не бачить, що я роблю.

- Звідки ви знаєте, що я роблю? Я ладен подумати, що у вас очі на потилиці.

- Очей, на жаль, немає, зате є начищений срібний кавник, що стоїть переді мною, - відповів він. - Але й справді, Ватсоне, що ви сказали б про ціпок нашого відвідувача? Ми з вами його прогавили й не знаємо, чого він приходив, тож доведеться звернути увагу на цей випадковий сувенір. Огляньте його й спробуйте відтворити за ним власника, а я послухаю.

- Як на мене, - почав я, намагаючись якомога більше дотримуватись методів моого друга, - цей доктор Мортімер - підстаркуватий медик, шанований усіма знайомими, якщо вони наділяють його такими подарунками.

- Добре! - мовив Холмс. - Чудово!

- Я також гадаю, що це, мабуть, сільський лікар, якому доводиться багато ходити пішки.

- Звідки ви це взяли?

- Бо його ціпок, колись дуже показний, нині так стерся, що я не уявляю його в руках міського лікаря. Товстий залізний наконечник зовсім стертий - хазяїн, мабуть, пройшов з ним чимало миль.

- Справді переконливо! - зауважив Холмс.

- Знову-таки напис: «Від друзів із ЧКЛ». Мені здається, що літери «КЛ» означають «клуб», радше за все мисливський, членам якого він надавав медичну допомогу, тож вони і вшанували його цим скромним подарунком.

- Ви справді перевершили самого себе, Ватсоне,- мовив Холмс, умощуючись глибше в кріслі й запалюючи цигарку. - Мушу відзначити, що ви, описуючи з притаманною вам люб'язністю мої невеличкі загадки, звичайно недооцінюєте власні здібності. Якщо ви самі не випромінюєте світла, то в усякому разі проводите його. Є люди, що не відзначаються талантом, зате мають дивовижну силу збуджувати його в інших. Я ваш вічний боржник, любий мій друже.

Я ніколи ще не чув від нього таких слів і хотів би зізнатися, що ці слова принесли мені неабияке задоволення, бо Холмсова байдужість до мого захоплення ним і до всіх моїх спроб розповісти про його методи, не раз брала мене за живе. До того ж, я пишався тим, що зумів не лише опанувати, а й застосувати на практиці його метод, отримавши заслужену похвалу. Проте Холмс узяв з моїх рук ціпок і з хвилину оглядав його просто так. Потім, чимось несподівано зацікавившись, відклав цигарку, підійшов до вікна й заходився розглядати ціпок тепер уже крізь лупу.

- Цікаво, хоч і елементарно, - мовив він, повертаючись на своє улюблене місце в кутку канапи. - Дешо в цьому ціпку, звичайно ж, є. Це може стати основою для кількох моїх висновків.

- Хіба я чогось не помітив? - спітав я дещо самовпевнено. - Сподіваюся, нічого важливого я не проминув?

- Боюся, любий мій Ватсоне, що більшість ваших висновків - хибні. Коли я сказав, що ви збуджуєте мою думку, то мав на увазі, щиро кажучи, те, що часом ваші помилки допомагають мені знайти правильний шлях. Проте зараз ви не надто вже помиляєтесь. Цей чоловік справді практикує в селі. І йому справді доводиться багато ходити пішки.

- То я мав рацію?

- Щодо цього - так.

- Але ж це все.

- Ні, ні, любий мій Ватсоне, не все, аж ніяк не все. Я, наприклад, припустив би, що такий подарунок лікар скоріш одержав би від лікарні, аніж від мисливського клубу, а коли перед словом «лікарня» стоять ініціали «ЧК», то назва «Черинг-Кроська» напрошується сама собою.

- Напевно, так і є.

- Усе наводить на таке тлумачення. Якщо ми візьмемо це за робоче припущення, то дістанемо нову основу для відтворення особи нашого невідомого відвідувача.

- Що ж, припустімо, що літери «ЧКЛ» означають «Черинг-Кроська лікарня». Які ж висновки звідси випливають?

- А вам нічого не спадає на думку? Ви знаєте мої методи. Застосуйте-но їх!

- Я можу зробити тільки один висновок: до того, як виїхати на село, цей чоловік практикував у місті.

- А тепер спробуймо піти трохи далі. Погляньмо на це в такому світлі: з якої нагоди йому зробили такий подарунок? Коли друзі вирішили вшанувати його цим ціпком? Напевно, тоді, коли доктор Мортімер залишив лікарню, щоб узятися до приватної практики. Ми знаємо, що йому піднесли подарунок. Припустімо, що службу в лікарні він поміняв на сільську практику. Чи не будуть наші висновки занадто сміливі, коли ми скажемо, що подарунок пов'язаний саме з цією зміною?

- Цілком можливо.

- Тепер зауважте, що він не міг належати до консультантів лікарні, бо цю змогу мають лише лікарі з широкою лондонською практикою, а такий ніколи не виїхав би на село. Ким тоді він був? Якщо працював там і не належав до консультантів, то був, напевно, куратором, що мешкає при лікарні, - посада, трохи вища за практиканта. Пішов він звідти п'ять років тому - цю дату зафіксовано на ціпку. Отож ваш солідний, підстаркуватий лікар зник, любий мій Ватсоне, а натомість з'явився молодик років тридцяти - симпатичний, скромний, неуважний і до того ж власник улюбленого собаки, що, як я можу припустити, більший за тер'єра, але менший за мастифа.

Я недовірливо засміявся, а Шерлок Холмс умостився зручніше на канапі й випустив кілька сизих кілець диму.

- Щодо останньої подробиці, то вас тут не перевіриш, - мовив я, - але деякі відомості про вік та кар'єру цієї людини неважко буде знайти.

Зі своєї маленької полічки для книжок я дістав медичний довідник і відшукав потрібне прізвище. Там було кілька Мортімерів, але лише один міг бути нашим відвідувачем. Я прочитав статтю вголос:

«Мортімер Джеймс, член Королівського хірургічного товариства з 1882 року. Гримпен, Дартмур, графство Девоншир. З 1882 по 1884 рік - куратор Черинг-Кроської лікарні. Здобув Джексонівську премію в галузі порівняльної патології за працю «Чи є хвороби атавізмом?». Член-кореспондент Шведського патологічного товариства. Автор праць: «Аномальні явища атавізму» («Ланцет», 1882), «Чи прогресуємо ми?» («Вісник психології», 1883). Лікар парафії Гримпен, Торслі і Гай-Бероу».

- Ані слова про мисливський клуб, Ватсоне, - лукаво посміхнувшись, мовив Холмс, - зате справді сільський лікар, як ви вельми справедливо підмітили. Гадаю, що я не помилувся у своїх висновках. Щодо означень, то я, пам'ятаю, використав такі: симпатичний, скромний і неуважний. Я з власного досвіду знаю, що лише симпатичні люди дістають на прощання подарунки, лише найскромніші міняють лондонську практику на сільську і лише неуважні залишають свій ціпок замість візитної картки, просидівши з годину у вітальні.

- А собака?

- Собаку привчили носити ціпок за хазяїном. Такого важкого ціпка собака брав посередині й міцно стискає зубами, сліди яких видно досить виразно. Судячи з відстані між слідами, його щелепи надто широкі для тер'єра, але надто вузькі для мастифа. Можливо... так, присягаюся, кокер-спанієль!

Говорячи це, він походжав кімнатою, але тепер зупинився біля вікна. В останніх його словах пролунала така непохитна впевненість, що я зачудовано поглянув на нього:

- Любой друже, чому ви так у цьому переконані?

- Причина дуже проста: я бачу собаку біля наших дверей, а ось і дзвінок його хазяїна. Дуже прошу вас, Ватсоне, нікуди не йдіть. Він ваш колега, тож ваша присутність може стати мені в пригоді. Ось вона, та фатальна мить, Ватсоне, коли ви чуєте на сходах кроки, які вриваються до вашого життя, але що вони несуть вам - добро чи зло, - ви ще не знаєте. Що треба Джеймсові Мортімеру, людині науки, від Шерлока Холмса, знавця злочинів? Заходьте!

Поява нашого відвідувача здивувала мене, бо я сподівався побачити типового сільського лікаря. Він виявився довготелесим, худорлявим чоловіком із гострим, наче дзьобом, носом, що стримів між пильними сірими, близько посадженими очима, які яскраво блищають за скельцями золотих окулярів. Убраний він був, як і личить людині його фаху, але дещо неохайно - піджак пом'ятий, штани обшарпані. Попри молоді літа він уже горбив спину і якось дивно витягував шию, доброзичливо пришивляючись до нас. Ступивши до кімнати, він одразу спинив свій погляд на ціпку, що його Холмс тримав у руках, і, радісно скрікнувши, простяг до нього руку:

- Яке щастя! А я ніяк не міг згадати, чи тут забув його, чи в па-рополавстві. Я так боюся загубити цей ціпок!

- Подарунок, авжеж? - спитав Холмс.

- Так, сер.

- Від Черинг-Кроської лікарні?

- Так, від тамтешніх друзів з нагоди моого одруження.

- Боже мій, Боже, як погано! - промовив Холмс, хитнувши головою.

Доктор Мортімер приголомшено заморгав:

- Чому ж прикро?

- Та тільки тому, що ви порушили логіку наших висновків. То виходить, цей подарунок був з нагоди вашого весілля?

- Так, сер. Я одруживсь і залишив лікарню, а разом з нею - всі надії на посаду консультанта. Треба було облаштовувати власний дім.

- Врешті-решт ми не так уже й помилилися, - мовив Холмс. - А тепер, докторе Джеймсе Мортімере...

- Hi, сер, просто містер Мортімер - скромний член Королівського хірургічного товариства.

- І талановитий науковець, авжеж?

- Я лише скромний дилетант у науці, містере Холмсе, - я, так би мовити, збираю черепашки на берегах великого океану знання. Сподіваюся, я маю честь розмовляти з містером Шерлоком Холмсом, а не...

- Мій друг доктор Ватсон - ось він, поруч.

- Радий бачити вас, сер. Ваше ім'я часто згадують поряд з ім'ям вашого друга. Містере Холмсе, ви дуже зацікавили мене. Я й не сподівався, що у вас такий

довгастий череп і такі чіткі надбрівні дуги. Чи не дозволите ви мені обмащати ваше тім'я? Копія вашого черепа, сер, могла б прикрасити будь-який антропологічний музей до того часу, коли він зможе дістяти оригінал. Не вважайте це за лестощі, але я просто заздрю вашому черепові.

Шерлок Холмс усадовив нашого дивного відвідувача в крісло.

- Ви, сер, такі ж завзяті в своєму фаху, як я - в своєму, - мовив він. - Судячи з вашого вказівного пальця, ви полюбляєте кручені цигарки. Не соромтеся, куріть собі.

Чоловік дістав із кишені папір, тютюн і з дивовижною спритністю скрутів цигарку. Його довгі, тремтливі пальці ворушилися прудко й схвильовано, наче вусики в комахи.

Холмс сидів мовчки, але бистрі погляди, які він кидав на нашого химерного співрозмовника, свідчили про його найглибшу цікавість до нього.

- Гадаю, сер, - сказав він нарешті, - що ви зробили мені честь своїми вчоращеннями й сьогоднішніми відвідинами не лише заради огляду моого черепа?

- Ні, сер, ні, хоча я щасливий, що мені трапилася така чудова нагода. Я прийшов до вас, містере Холмсе, бо я людина не дуже практична, а тим часом переді мною постала найсерйозніша і найдивовижніша загадка. Маючи вас за другого серед європейських фахівців...

- Он як, сер! Дозвольте поцікавитись, хто ж має за честь бути першим? - досить різко запитав Холмс.

- Люди наукового розуму вважають найкращим здобутком праці месьє Бертільйона...

- То, може, вам краще порадитися з ним?

- Я сказав, сер, про «науковий розум». Але як практик ви - єдиний на весь світ. Сподіваюся, сер, що я не дозволив собі зайвого...

- Так, трішки, - мовив Холмс. - Гадаю, докторе Мортімере, що ви вчините дуже мудро, коли негайно, без подальших відступів, розповісте мені, що то за справа, вирішити яку ви не зможете без моєї допомоги.

2. Прокляття Баскервілів

- Я приніс із собою рукопис, - сказав доктор Джеймс Мортімер.

- Я помітив це, тільки-но ви увійшли до кімнати, - відповів Холмс.

- Це старовинний рукопис.

- Перша половина вісімнадцятого століття, якщо це не підробка.

- Звідки ви це знаєте, сер?

- Розмовляючи зі мною, виувесь час показуєте мені його краєчок - десь у два дюйми завширшки. Поганій той фахівець, що не може визначити вік документа хоча б у межах одного-двох десятиліть. Вам, можливо, доводилося читати мою невеличку розвідку з цього питання. Я приблизно датую ваш рукопис 1730 роком.

- Достовірна дата - 1742 рік. - Доктор Мортімер дістав рукопис із бічної кишені. - Цю родинну пам'ятку передав мені на зберігання сер Чарльз Баскервіль,

чия несподівана трагічна смерть три місяці тому схвилювала увесь Девоншир. Можу сказати, що я був не лише особистим лікарем, а й другом сира Чарльза. То був розумний, практичний чоловік, сер, не такий вигадник, як я. І все-таки він ставився до цього документа якнайсерйозніше й підготував себе до того кінця, який судився йому.

Холмс простяг руку, взяв рукопис і розгорнув його на колінах.

- Ватсоне, придивіться-но до написання літери «д». Це одна з тих прикмет, що допомогли мені визначити дату.

Я поглянув через його плече на пожовклив папір із вицвілим письмом. Угорі стояв напис: «Баскервіль-Холл», а нижче - великі, розгонисті цифри: «1742».

- Це схоже на якийсь запис.
- Так, це запис одного переказу, що живе в родині Баскервілів.
- Але ж, як я зрозумів, ви прийшли порадитись зі мною з якогось сучасного, практичного питання?
- Якнайсучаснішого. І якнайпрактичнішого, яке треба розв'язати протягом доби. Але рукопис зовсім коротенький і якнайтісніше стосується цієї справи. З вашого дозволу, я прочитаю його вам.

Холмс глибоко вмостивсь у кріслі, стулив кінчики пальців і покірно заплющив очі. Доктор Мортімер обернувся до світла і високим, деренчливим голосом почав читати химерну, старомодну оповідь.

«Є багато свідчень про собаку Баскервілів, але я, будучи прямим нащадком Х'юго Баскервіля і чувши цю оповідь од свого батька, а він - од свого, надумав записати її, не маючи сумніву, що все це правда. І я хочу, сини мої, щоб ви вірили, що Всешинній суддя, який карає нас за гріхи наші, має волю й милосердя відпустити нам їх, і що нема такого тяжкого прокляття, яке не можна було б спокутувати молитвою й каяттям. Тож забудьте навіки-віків страшні плоди минулого, але остерігайтесь гріхів у майбутньому, щоб знов усім нам на загибель не давати волі тим чорним пристрастям, які стільки лиха завдали нашій родині.

Знайте ж, що за часів Великого Повстання, - історію його, написану велимудрим лордом Кларендоном, я раджу вам прочитати, - власником замку Баскервіль був Х'юго, того самого роду, і справедливо буде назвати того Х'юго чоловіком диким, нечестивим та безбожним. Сусіди пробачили б йому всі гріхи, бо святі ніколи не народжувалися в наших краях, але в Х'юговій природі була пристрасть до витівок жорстоких і необачних, що й зробило ім'я його притчею во язицех на увесь Девоншир. Сталося так, що цей Х'юго покохав, - якщо тільки можна звати його чорну пристрасть цим осяйним ім'ям, - дочку фермера, що мав землі біля Баскервілевого маєтку. Але дівчина, славна своєю скромністю й цнотами, страхалася самого його лютого імені і всіляко його сторонилася. Тож одного разу, на Михайлів день, цей Х'юго, взявши з собою п'ятьох чи шістьох своїх найвідважніших товаришів, прокрався до тієї ферми й вивіз звідти дівчину, бо добре зізнав, що батька й братів її не було на ту пору вдома. Повернувшись до Холлу, він замкнув її в одному з горішніх покоїв, а сам, за звичаєм, заходився бенкетувати з товаришами. Бідолашна дівчина трохи не збожеволіла, чуючи співи, крики та

лихослів'я, що лунало знизу, бо всякий, хто знов X'юго Баскервіля, посвідчив би: п'яним він так розпускав языкок, що подібні нечестиві слова мали б спопелити того, хто вимовляє їх. Нарешті душа дівчини сповнилася таким страхом, що вона зважилася на вчинок, якого злякалася б найхоробріший і найстритніший чоловік: по стеблах плюща, що обвивали - і досі обвивають - південний мур замку, спустилася додолу й побігла через болото до батьківської оселі, яка стояла за три літи звідти.

По якомусь часі X'юго залишив своїх гостей із наміром однесті полонянці їсти й пити, - а може, на думці в нього було й щось гірше, - але побачив, що клітка спорожніла й пташка випурхнула на волю. I тоді в душу його вселився диявол, бо він збіг сходами до зали, скочив на стіл, розкидав пляшки й тарілки і привселюдно заприється віддати своє тіло й душу силам зла, аби лиши наздогнати дівчину. I поки його товариші дивилися, як він сатаніє, один із них - найпідступніший або, може, найхмільніший, - вигукнув, що треба пустити по її сліду собак. Почувши таке, X'юго вибіг надвір, наказав конюшим осідлати його ворону кобилу, спустити гончаків і, давши собакам понюхати хустину, яку загубила дівчина, помчав слідом за ними болотом, освітленим місячним сяйвом.

Товариші кілька хвилин стояли мовчки, нездатні второпати, через що здійнявся такий шарварок. Та помалу вони протверезіли, й до них дійшло, яку чорну справу буде скоено на болоті. Усі враззарепетували: той наказував подати коня, той - пістоль, той - ще одну баклагу вина. Потім, трохи оговтившись, вони втринадцятьох, усім збіговиськом, скочили на коней і кинулися навздогін X'юго. Над ними яскраво сяяв місяць, і вони мчали в тому напрямку, в якому мала бігти дівчина, якби хотіла дістатися батьківської оселі.

Вони промчали мілю чи дві, наздогнали пастуха з чередою й спитали, чи не бачив він погоні. А той, як розповідають, був такий переляканий, що спочатку не міг ані слова промовити, але зрешті признався, що бачив нещасну дівчину, слідами якої бігли пси. «Але я бачив і щось інше, - мовив він. - X'юго Баскервіль пронісся повз мене на своїй вороній кобілі, а за ним мовчки гнався собака, і хай Господь мене боронить ще колись побачити таке пекельне поріддя в себе за спиною». П'яні сквайри вилаяли пастуха й помчали далі. Та невдовзі поза спинами в них сипнуло морозом, бо вони почули на болоті тупіт кінських копит, і ворона кобила, вся змілена, промчала повз них із порожнім сідлом. Бенкетарі, охоплені страхом, з'юрмились, а потім рушили далі через болото, хоча кожен з них, якби був тут сам, радо завернув би свого коня назад. Вони поволі просувалися вперед і зрешті-решт уздріли собак. Усі гончаки, здавна відомі своєю люттю, жалісно скавуліли, скупчившись біля великої яруги; деякі з них, зішучившись, оббігали вбік, а ще кілька, найжасчivши шерсть і виблискуючи очима, силкувалися пролізти крізь вузьку улоговину, що перетинала їм шлях.

Їздці зупинилися, як можна здогадатися, набагато тверезішими, ніж були на початку погоні. Ніхто з них не насмілювався ступити ані кроку вперед, однак троє найхоробріших - чи, може, найзахмеліліших - усе ж погнали коней у глиб яруги. I там їхнім очам відкрилася широка лука, а на ній - два високі кам'яні стовпи, з тих, що стоять тут іще з прадавніх часів. Місяць ясно осявав луку, посеред якої лежала

нешчасна дівчина, - вона сконала зі страху і втоми. Але не її тіло й не тіло Х'юго Баскервіля, що лежало поряд, змусило трьох непутячих гульвіс відчути, як волосся стало дива на їхніх головах: над Х'юго, вцепившишсь йому в горлянку, стояло бридке чудовисько - великий чорний звір, що скидався на собаку, але набагато більший за всіх собак, яких доводилося бачити смертному. І чудовисько це на їхніх очах розірвало Х'юго Баскервілю горлянку, повернуло до них свої криваві щелепи і блиснуло вогненними очима; всі троє зі страху скрикнули й помчали, репетуючи, щодуху болотами. Один з них, як розповідають, помер іще тієї самої ночі від жаху, свідком якого був, а двоє інших до кінця життя не могли отам'ятатись.

Оtake, сини мої, повір'я про собаку, що завдало відтоді стільки лиха нашому родові. І якщо я надумав записати його, то лише з надії на те, що пізнане меніше страхає нас, ніж недомовлене й таємниче. Чи є потреба заперечувати, що багато хто з нашого роду помирав жахливою смертю, наглою, кривавою та загадковою? Тож нехай не обмине нас Провидіння своєю ласкою, бо воно не стане карати невинних, народжених після третього й четвертого коліна, як про це говорить Святе Письмо. І Провидінню цьому, сини мої, я доручаю вас і заповідаю: стережіться боліт у нічну годину, коли там володарють сили зла.

Написано Х'юго Баскервілем для синів Роджера та Джона, з наказом приховати це від їхньої сестри Елізабет».

Скінчивши читати це дивне оповідання, доктор Мортімер зсунув окуляри на лоб і втупив очі в містера Шерлока Холмса. Той позіхнув і кинув недопалок у вогонь.

- Ну то й що? - промовив він.
- По-вашому, це нецікаво?
- Цікаво, але для збирачів казок.

Доктор Мортімер витяг з кишені згорнену газету.

- А тепер, містере Холмсе, я ознайомлю вас із дещо свіжішими подіями. Ось «Девон Канті Кронікл» від чотирнадцятого травня цього року. Тут є коротке повідомлення про факти, що стосуються смерті сера Чарльза Баскервіля, яка спіткала його за кілька днів до цієї дати.

Мій друг подався трохи вперед, і його погляд став одразу уважнішим. Поправивши окуляри, наш відвідувач почав читати:

«Нагла смерть сера Чарльза Баскервіля, юмовірного кандидата від лібералів на майбутніх виборах, засмутила весь Мід-Девон. Хоча сер Чарльз оселився в Баскервіль-Холлі зовсім недавно, він встигнув заслужити любов та пошану всіх, кому доводилося мати з ним справу. В наші дні панування високочок приємно усвідомлювати, що нащадок старовинного роду, занепалого в часи лихоліття, зумів власними зусиллями надбрати собі кошти і обернути їх на відродження давньої величі свого імені. Сер Чарльз, як відомо, розбагатів на оборудках у Південній Африці. На відміну від інших, що не зупиняються доти, доки колесо фортуни не обернеться проти них, він мудро використав свої прибутки й повернувся з великими грошима до Англії. В Баскервіль-Холлі він оселився два роки

тому, але чутка про його наміри перебудувати маєток уже розійшлася по всій околиці. Не маючи дітей, він не раз висловлював бажання ще за життя допомогти декому з земляків, тож багато хто має підстави оплакувати його передчасний кінець. Про його щедрі пожертви в межах як околиці, так і всього графства часто згадувалося на сторінках нашої газети.

Не можна сказати, що слідству вдалося цілковито з'ясувати обставини, пов'язані зі смертю сера Чарльза Баскервіля, але все-таки воно поклало край чуткам, породженим тутешніми забобонами. Немає жодної причини підозрювати злочин або вважати, що ця смерть не була природна. Сер Чарльз був удівцем і до того ж людиною, якищо можна так сказати, з дещо дивакуватими звичками. Незважаючи на велике багатство, жив він дуже скромно й мав у Баскервіль-Холлі лише двох слуг - подружжя на прізвище Берімор: чоловік був за ключника, а дружина - за економку. В своїх свідченнях, які збігаються зі словами декого з друзів покійного, вони вказали, що здоров'я сера Чарльза останнім часом погіршилось - він слабував на якусь сердечну хворобу, що проявлялася в яodusi, блідості й пригніченому настрої. Доктор Джеймс Мортімер, особистий лікар і друг небіжчика, підтверджив це в своєму свідченні.

Подробиці, пов'язані зі смертю, дуже прості. Сер Чарльз Баскервіль зазвичай гуляв перед сном славетною тисовою алеєю Баскервіль-Холлу. Подружжя Беріморів наголошує, що він ніколи не зраджував цієї звички. Четвертого травня сер Чарльз заявив про свій намір виїхати наступного дня до Лондона й звелів, щоб Берімор спакував речі. Увечері ж він як і завжди, пішов гуляти; під час прогулянки звичайно викурював сигару. Додому він більше не повернувся. Опівночі Берімор, побачивши, що вхідні двері й досі відчинено, стривожився, засвітив ліхтар і пішов шукати хазяїна. День був вологий, тож сліди сера Чарльза чітко видніли в алеї. Посередині алеї є хвіртка, що веде на болото. Притусяють, що сер Чарльз кілька хвилин постояв біля неї. Потім він пішов далі - і в кінці алеї знайшли його труп. Незрозумілою залишається одна обставина: Берімор свідчить, що сліди його хазяїна на дорозі від хвіртки зовсім змінилися - далі, очевидно, сер Чарльз ішов навипиньки. Саме тоді болотом проходив якийсь Мерфі - циган, що гендлює кіньми, проте він, за власним зізнанням, був п'яній. Мерфі сказав, що чув крики, але не знає, звідки вони лунали. Жодних слідів насильства на тілі сера Чарльза не виявили, проте медичний огляд відзначив, що обличчя небіжчика неймовірно спотворене - доктор Мортімер навіть не міг повірити, що перед ним лежить його друг і пацієнт; подібне часто трапляється під час ядухи та серцевої недостатності. Це підтверджив і розтин тіла, що виявив давню органічну воду серця; відповідно до наслідків медичного огляду слідство зробило висновок - нагла смерть. Це намвельми на руку, бо хотілося б, щоб спадкоємець сера Чарльза оселився в Холлі й продовжив добре справи свого попередника, перервані його передчасною смертю. Якби прозаїчні висновки слідства не припинили романтичних вигадок, пов'язаних зі смертю сера Чарльза, що вже ширивись околицею, то важко було б знайти господаря для Баскервіль-Холлу. Найближчий родич небіжчика - сер Генрі Баскервіль (якищо він ще живий), син середульшого брата сера Чарльза

Баскервіля. За останніми даними, цей молодик перебуває в Америці, і нині зроблено все, щоб розшукати його й повідомити про одержання великої спадщини».

Доктор Мортімер згорнув газету й засунув її назад у кишеню:

- Це все, що відомо загалу про смерть сера Чарльза Баскервіля, містере Холмсе.

- Щиро вам дякую, - мовив Шерлок Холмс, - ви привернули мою увагу до справи, що має, безперечно, окремі цікаві деталі. Свого часу мені доводилось читати про неї в газетах, але я тоді був страшенно зайнятий отією історією з ватиканськими камеями й так намагався догодити папі, що прогавив кілька цікавих випадків в Англії. То ви кажете, що це всі відомі загалу факти?

- Так.

- Тоді розкажіть мені про те, що невідомо загалу. - Він умостився в кріслі, стуливши кінчики пальців, і став схожим на сурового, незворушного суддю.

- Стосовно цього, - сказав доктор Мортімер, який явно почав хвилюватись, - мені ще ні з ким не випадало розмовляти. Під час слідства я багато що приховав - з тієї причини, що людині науки не личить переповідати чутки, породжені всілякими забобонами. І до того ж я вважаю, що газета має рацію: поширювати похмуру славу Баскервіль-Холлу означає приректи його на животіння без господаря. З обох цих причин я вирішив промовчати, бо надмірна щирість усе одно не пішла б на користь справі, але бути нещирим з вами я не маю жодної підстави.

Болота - цілковито безлюдна місцевість, отож більш-менш близькі сусіди намагаються частіше зустрічатися один з одним. Через те я й проводив багато часу в товаристві сера Чарльза Баскервіля. Крім містера Френкленда з Лефтер-Холлу та ще містера Степлтона, натураліста, в нашій околиці аж на кілька миль не зустрінеш жодної освіченої людини. Сер Чарльз жив самітником, але його хвороба звела нас докупи, а спільні інтереси ще більше зблизили. Він привіз чимало цікавих речей з Південної Африки, тож ми провели з ним не один приємний вечір, обговорюючи порівняльну анатомію бушменів та готтентотів.

Останні кілька місяців мені чимдалі ставало зрозуміліше, що нерви сера Чарльза напружені до краю. Він вірив у легенду, яку я щойно прочитав вам, - так вірив, що не наважувався виходити ввечері на болото, коли гуляв у своєму маєтку. Вам це видається неймовірним, містере Холмсе, але він був глибоко переконаний, що над його родом тяжіє страшне прокляття, і приклади, які він наводив з життя своїх предків, справді були невтішні. Його постійно тривожила нав'язлива думка про якийсь привид, і він раз у раз питав мене, чи не бачив я чогось незвичайного, коли їздив до своїх хворих, і чи нечув собачого гавкоту. Про останнє він питав мене аж надто часто, й щоразу голос його схвильовував тремтів.

Я чудово пам'ятаю, як за три тижні до трагедії під'їхав увечері до Холлу. Сер Чарльз стояв на порозі. Я вискочив із двоколки, підійшов до нього і раптом помітив, що він дивиться кудись через моє плече, з невимовним жахом на обличчі. Я швидко озирнувся, але встиг лише краєм ока помітити в кінці алеї щось схоже на велике чорне тіло. Сер Чарльз був такий стривожений і переляканий, що мені

довелося піти туди, де промайнула тінь цієї тварини, й подивитися, куди вона поділася. Там нічого не було, але ця пригода спровокає гнітюче враження на моого друга. Я провів з ним увесь той вечір, і він, надумавши пояснити причину своєї тривоги, попросив мене взяти на зберігання цей рукопис, що його я прочитав вам на початку. Я згадав про цей дрібний випадок лише через те, що він набув певного значення в наступній трагедії, але тоді це здалося мені чистісінським дивацтвом, що ніяк не виправдовувало хвилювань моого друга.

Сер Чарльз за моєю порадою вирішив вийхати до Лондона. Я знову, що серце в нього було хворе, а страх, який переслідував його все життя, серйозно впливав на здоров'я, хоча причиною цього страху, як на мене, була звичайнісінська химера. Я гадав, що по кількох місяцях життя в столиці він повернеться додому новою людиною. Тієї ж самої думки був і містер Степлтон, що завжди турбувався про здоров'я нашого спільногого друга. Аж раптом сталася ця жахлива трагедія.

Тієї ночі ключник Берімор знайшов тіло сера Чарльза і негайно послав по мене верхи конюха Перкінса; я пізно засидівся на роботі, тож дістався Баскервіль-Холлу менш ніж за годину. Я перевірів і зіставив усі подробиці, згадувані на слідстві. Я пройшов усю тисову алею, оглянув те місце біля хвіртки, де він мав зупинитися, звернув увагу на те, як змінилися сліди сера Чарльза, переконався, що на стежці не було більше нічіїх слідів, крім Беріморових, і, нарешті, старанно оглянув тіло, якого до мене ще ніхто не торкався. Сер Чарльз лежав долілиць, розкинувши руки; пальці його вп'ялися в землю, а обличчя було таке спотворене, що я не одразу зміг розпізнати труп. Тілесних пошкоджень на ньому справді не було. Але свідчення Берімора виявилися хибними. Він сказав, що на землі біля трупа не було ніяких слідів. Він просто не помітив їх. Але я помітив - на невеликій відстані од тіла, свіжі й чіткі...

- Сліди?
- Сліди.
- Чоловіка чи жінки?

Доктор Мортімер якось дивно поглянув на нас і відповів майже пошепки:

- Містере Холмс, то були сліди велетенського собаки!

3. Загадка

Щиро зізнаюся: в мене мороз пробіг поза шкірою, коли я почув ці слова. Судячи з того, як тремтів у доктора голос, він сам був глибоко схвилюваний цією пригодою. Холмс весь подався вперед, і в очах його спалахнули сухі колючі іскринки, які свідчили про неабияку цікавість.

- Ви бачили їх на власні очі?
- Так, як оце тепер бачу вас.
- І нічого про це не сказали?
- А навіщо?
- Невже їх ніхто не бачив, крім вас?

- Вони були ярдів за двадцять від тіла, і на них, мабуть, просто ніхто не звернув уваги. Я й сам нічого не помітив би, якби не пригадав легенду.

- На болотах, певно, багато вівчарок?
- Так, але то була не вівчарка.
- То ви кажете, що сліди були велики?
- Величезні.
- Але до трупа вони не наблизялися?
- Ні.
- Яка була погода тієї ночі?
- Вогка й холодна.
- Але дощу не було?
- Ні.
- А що то за алея?

- Дві щільні смуги тисового живоплоту, футів із дванадцять заввишки.

Посередині доріжка футів з вісім завширшки.

- А чи є що-небудь між доріжкою та живоплотом?
- Так, обабіч доріжки є моріжок у шість футів завширшки.
- Як я зрозумів, з алеї є вихід через хвіртку?
- Так, через хвіртку, що веде на болото.
- А іншого виходу немає?
- Немає.
- Отже, до тисової алеї можна потрапити або просто з будинку, або з болота?
- Є ще один вихід - у дальшому кінці, через альтанку.
- Чи дійшов туди сер Чарльз?
- Ні, він лежав ярдів за п'ятдесят від альтанки.
- А тепер скажіть мені, докторе Мортімере, - і це дуже важливо: сліди, які ви бачили, були на доріжці, а не на моріжку?

- На моріжку ніяких слідів не видно.
- Вони були з того боку стежки, де є хвіртка?
- Так, скраю, близче до хвіртки.
- Дуже цікаво. Ще одне запитання. Хвіртка була зачинена?
- Не лише зачинена, а й замкнена.
- Яка вона заввишки?
- Футів із чотири.
- То через неї можна перелізти?
- Так.
- А біля самої хвіртки ви помітили якісь сліди?
- Нічогісінько.
- О Боже! Невже туди ніхто не дивився?
- Крім мене, ніхто.
- І ви нічого не знайшли?
- Там важко було щось розібрати. Сер Чарльз, мабуть, простояв там хвилин п'ять або десять.
- Чому ви так гадаєте?

- Бо попіл двічі струшувався з його сигари.
 - Чудово! Такий колега нам до вподоби, Ватсоне. А сліди?
 - На ріні були тільки його сліди. Ніяких інших я не бачив. Шерлок Холмс нетерпляче ляснув себе по коліні.
 - Мені треба було самому побувати там! - вигукнув він. - Це, очевидно, надзвичайно цікава справа і стільки можливостей для серйозного фахівця! Рінь - це сторінка, на якій я міг би прочитати все, але тепер її розмили дощі, витоптали чботи зівак-селян... О, докторе Мортімере, докторе Мортімере, чому ж ви не покликали мене одразу? Вельми необачно з вашого боку!
 - Я не міг вас покликати, містере Холмсе. Мені довелося брозолосити всі подробиці, а я вже пояснював, чому вирішив мовчати. І до того ж, до того ж...
 - Ну, ну, кажіть!
 - Є царина, де навіть найпроникливіший і найдосвідченіший детектив стає зовсім безпорадним.
 - Тобто це, по-вашому, якісь надприродні сили?
 - Я такого не сказав.
 - Але, мабуть, подумали?
 - Відтоді, як сталася ця трагедія, містере Холмсе, мені розповіли чимало випадків, які важко пов'язати з природним перебіgom подій.
 - Наприклад?
 - Я з'ясував, що дехто з тамтешніх селян ще до трагедії бачив на болоті істоту, яка достеменно відповідає описам баскервільського демона й не схожа на жодну відому наукі тварину. Усі вони кажуть, що це страшний, величезний вогненний привид. Я розпитав цих людей: один із них - наш сусід, людина тверезого глузду, інший - коваль і ще один - фермер; усі троє розповіли про страхітливий привид, до дрібниць повторюючи опис отого пса з легенди. Повірте мені, що в усій нашій околіці панує жах і на болото вночі мало хто наважиться вийти.
 - І ви, людина науки, вірите в надприродні сили?
 - Я сам не знаю, в що вірити.
- Холмс знизвав плечима.
- Досі я вів свої розсліди в межах людського світу, - мовив він. - Своїми скромними зусиллями я боровся зі злом, але воювати з самим князем тьми - це вже занадто зухвала річ. Проте ви не станете заперечувати, що сліди на доріжці були справжні?
 - Собака з легенди теж був справжнім, якщо зумів розірвати людині горлянку, але все-таки в ньому було щось диявольське.
 - Я бачу, ви зовсім перекинулися до містиків. Тоді, докторе Мортімере, скажіть мені ось що. Якщо ви пристали на таку точку зору, то навіщо вам питати поради в мене? Ви кажете мені, що розслідувати обставини смерті сера Чарльза марно, і водночас хочете, щоб я до цього взявся.
 - Я не просив вас про таке.
 - Тоді чим можу стати вам у пригоді?
 - Порадьте, що мені робити з сером Генрі Баскервілем, який приїде на вокзал Ватерлоо, - доктор Мортімер позирнув на годинник, - рівно через годину з чвертю.

- Це спадкоємець?

- Так. Після смерті сера Чарльза ми розшукали цього молодого джентльмена й дізналися, що він господарює навласній фермі в Канаді. Судячи з відгуків, це чудовий з будь-якого погляду чоловік. Я зараз говорю не як лікар, а як вірник сера Чарльза.

- Інших спадкоємців, як я зрозумів, немає?

- Ні. Єдиний інший родич, якого нам пощастило знайти, - це Роджер Баскервіль, молодший із двох братів сера Чарльза - найстаршого в родині. Середульший брат, що помер замолоду, був батьком цього Генрі. Молодшого, Роджера, вважали в сім'ї за виродка. Від предків він успадкував їхню лють і був достеменно схожий на портрет того самого Х'юго. В Англії він не приживсьв і втік до Центральної Америки, де й помер 1876 року від жовтої лихоманки. Генрі - останній нащадок роду Баскервілів. Через годину й п'ять хвилин я мушу зустріти його на вокзалі Ватерлоо. Я дістав телеграму, що сьогодні вранці він прибуде до Саутгемптона. То порадьте мені, містере Холмсе, як бути з ним?

- Може, йому краще одразу вийти до родового маєтку?

- Було б цілком природно, авжеж? Але згадайте, що всіх Баскервілів, які мешкали там, спіткала лиха доля. Я певен, що сер Чарльз, якби він міг переговорити зі мною перед смертю, заборонив би мені привозити останнього нащадка стародавнього роду, що одержує великий спадок, до цього проклятого місця. І водночас не можна заперечувати, що добробут нашої вбогої, похмурої округи цілком залежить від того, чи оселиться він у Холлі. Якщо маєток стоятиме пусткою, всі добрі починання сера Чарльза зійдуть нанівець. Я побоююся, що мої особисті інтереси візьмуть гору наді мною самим, і через те питаю у вас поради.

Холмс надовго замислився.

- Одне слово, - мовив він нарешті, - по-вашому, якась диявольська сила робить Дартмур небезпечним для Баскервілів, так?

- В усякому разі, підстав так думати достатньо.

- Саме так. Але коли ваша думка про надприродні сили правдива, то вони можуть згубити молодого чоловіка в Лондоні так само, як і в Девонширі. Важко уявити собі диявола з таким обмеженим колом влади, як у парафіяльного старости.

- Ви б так не жартували, містере Холмсе, якби зіткнулися з цим самі. То, по-вашому, байдуже, де зараз бути молодому джентльменові - в Девонширі, чи в Лондоні? Він приде через п'ятдесят хвилин. Що ви мені порадите?

- Я вам пораджу, сер, найняти кеб, узяти свого спанієля, що шкребеться біля дверей, і поїхати до Ватерлоо зустрічати сера Генрі Баскервіля.

- А потім?

- А потім зачекати, поки я обміркую все це як слід, а тим часом нічого йому не казати.

- Скільки вам знадобиться часу?

- Двадцять чотири години. Я буду щиро вдячний вам, докторе Мортімере, якщо завтра о десятій годині ви завітаєте сюди й приведете сера Генрі Баскервіля, - знайомство з ним вельми допоможе мені.

- Гаразд, містере Холмсе. - Доктор Мортімер зробив запис на манжеті і, розгублено озираючись, пішов. Холмс зупинив його на сходах:

- Ще одне запитання, докторе Мортімере. Ви кажете, що того привида бачили на болотах і раніше, перед смертю сера Чарльза Баскервіля?

- Так кажуть люди.
- А після того?
- Нечув.
- Дякую. На все добре.

Холмс повернувся, сів на канапу і всміхнувся з тим спокійним, задоволеним виразом, який завжди означав, що ця справа його зацікавила.

- Ви вже йдете, Ватсоне?
- Так, якщо нічим не зможу вам допомогти.

- Ні, любий мій друже, по допомогу до вас я звертаюся лише тоді, коли треба негайно діяти. Але ця історія справді цікава, а багато подробиць просто унікальні. Коли проходитимете повз крамницю Бредлі, зайдіть туди й попросіть прислати мені фунт найміцнішого тютюну. Дякую. Було б дуже добре, якби ви не поверталися до вечора. А ввечері я радий буду поділитися з вами враженнями від цікавої загадки, що дісталася нам цього ранку.

Я знов, що самотність і спокій були конче потрібні моєму другові в години напруженої праці мозку, коли він зважував кожну дрібничку, будував одне за одним кілька припущень, зіставляв їх і вирішував, які моменти суттєві, а які - ні. Через те я провів цілий день у клубі й не повертаєсь на Бейкер-стріт аж до вечора. Було вже близько дев'ятої, коли я знову з'явився до нашої вітальні.

Відчинивши двері, я злякався, чи не пожежа в нас, - у кімнаті було стільки диму, що крізь нього ледве пробивалося світло лампи. Але страх мій миттю розвівся, бо мені вдарили в ніс ідучі пахощі найміцнішого дешевого тютюну; вони одразу залоскотали в горлі, і я закашляв. Крізь дим я ледве побачив Холмса в халаті, що вмостився у кріслі з чорною глиненою люлькою в роті. Біля нього лежало кілька якихось паперових сувоїв.

- Ви застудилися, Ватсоне? - спитав він.
- Ні, це через отой ваш дим.
- Так, ваша правда, тут трохи накурено.
- Трохи? Та тут дихати нічим!
- Тоді відчиніть вікно! Як я бачу, ви просиділи цілісінський день у клубі?
- Любой мій Холмсе!
- Це правда?
- Звичайно, але як...

Він засміявся, побачивши мій здивований вираз обличчя.

- Ваша простодушність, Ватсоне, справді чудова: якби ви знали, як мені приемно перевіряти на вас свої скромні сили! Джентльмен виходить із дому в дощову, огидну погоду. Увечері він повертається чистісінський, без жодної плями на капелюсі чи черевиках. Отже, він цілісінський день десь просидів. Близьких друзів у нього немає. То де ж він був? Хіба це не помітно одразу?

- Так, справді.

- Світ повен очевидних речей, проте їх ніхто не помічає. А де, на вашу думку, побував я?

- Теж просиділи тут цілий день?

- Ні, я був у Девонширі.

- Подумки?

- Саме так. Моє тіло не покидало цього крісла і встигло, на жаль, випити два великі кавники кави та скурити неймовірну кількість тютюну. Тільки-но ви пішли, як я послав до Стемфорда по мапу Дартмура, і дух мій блукав тамтешніми болотами цілісінський день. Сподіваюся, що тепер я нарешті вивчив ці місця як слід.

- Мапа великого масштабу?

- Дуже великого. - Він розгорнув одну частину мапи й поклав її на коліна. - Ось те місце, яке цікавить нас. Посередині - Баскервіль-Холл.

- Оточений лісом?

- Саме так. Тисову алею тут не позначено, але гадаю, що вона йде з правого боку, вздовж боліт. Оці кілька будівель - село Гримпен, де мешкає наш друг доктор Мортімер. Аж на п'ять миль навколо оселі, як бачите, їзі свічкою важко знайти. Ось Лефтер-Холл, про який згадував доктор. Тут, мабуть, стоїть будинок натуралиста Степлтона, якщо я добре запам'ятав його прізвище. Тут - дві ферми: «Кам'яний стовп» і «Гряsovina». За чотирнадцять миль звідти - Принстаунська каторжна тюрма. А довкола простираються понурі, мертві болота. Ось вам сцена, де розігралася ця трагедія і може ще раз розігратися з нашою допомогою.

- Місцевість досить дика.

- Так, сцену споряджено якнайкраще. Якщо диявол справді доклав сюди рук...

- То ви теж схильні бачити тут щось надприродне?

- А хіба слуги диявола не можуть мати фізичної плоті? Спочатку нам треба відповісти на два питання. Перше: чи саме тут скочно злочин? Друге: що це за злочин і як його скочно? Звичайно, якщо доктор Мортімер має рацію і ми зіткнулися тут із силами, що не підкорюються законам природи, то нашему розслідові настане кінець. Але спочатку треба відкинути всі інші гіпотези. Зачиніть вікно, коли ваша ласка. Дивна річ, але, як на мене, тютюновий дим сприяє роботі думки. Я ще не дійшов до того, щоб ховатися під час своїх роздумів у шафу, проте висновок із моєї теорії буде саме таким. Чи склали ви собі якусь думку про цю справу?

- Я цілий день обмірковував її.

- І що ж ви про неї гадаєте?

- Історія ця аж надто заплутана.

- Так, вона справді своєрідна. Особливо окремі деталі. Наприклад, зміна форми слідів. Що ви про це скажете?

- Мортімер казав, ніби той чоловік пройшов частину алії навшпиньки.

- Він просто повторив слова якогось дурня на слідстві. Навіщо людині ходити алесю навшпиньки?

- Тоді що ж воно було насправді?

- Він біг, Ватсоне. Тікав, рятуючи своє життя. Так біг, що надірвав собі серце і впав долілиць мертвий.

- Тікав? Від кого?
- У цьому й загадка. Є свідчення, що він збожеволів зі страху, перш ніж кинувтись навтікача.
- Чому ви так думаете?
- Істота, що перелякала його, з'явилася з боку болота. Якщо це справді так, - а це, напевно, так і було, - то бігти не додому, а в зворотному напрямку могла лише людина не при своєму розумі. Циган засвідчив, що сер Чарльз волав допомоги, але біг він туди, де її менш за все можна було сподіватись. І до того ж на кого він чекав того вечора й чому саме в тисовій алеї, а не в себе вдома?
- То ви гадаєте, що він на когось чекав?
- Це був підстаркуватий і хворий чоловік. У тому, що він пішов увечері погуляти, немас нічого дивного, хіба що тоді було вогко й холодно. Навіщо йому було даремно стояти біля хвіртки п'ять чи десять хвилин - пам'ятаєте, доктор Мортімер звернув нашу увагу на струшений попіл із сигари?
- Але ж він гуляв там щовечора.
- Навряд чи він щовечора зупинявся біля хвіртки. Навпаки, є свідчення, що він уникав болота. А того вечора він на когось чекав. І саме напередодні його від'їзду до Лондона. Бачите, Ватсоне, як усе складається? Ланка до ланки! А тепер подайте мені, будь ласка, скрипку й ми поки що облишимо всякі думки про цю справу, сподіваючись, що вранішній візит доктора Мортімера й сера Генрі Баскервіля нам щось прояснить.

4. Сер Генрі Баскервіль

Поснідали ми рано, і Холмс, убраний у халат, став чекати на відвідувачів. Наші клієнти не спізнилися ані на хвилину - тільки-но годинник вибив десяту, як увійшов доктор Мортімер, ведучи за собою молодого баронета. То був невисокий, кремезний, кароокий чоловік років тридцяти, з кошлатими чорними бровами і рішучим обличчям. Брунатний твідовий спортивний костюм і смаглява, обвітрана шкіра свідчили, що він звик до вільного повітря, і водночас спокійна, впевнена поступа видавала в ньому справжнього джентльмена.

- Сер Генрі Баскервіль, - відрекомендував його доктор Мортімер.
- Так, - підтверджив той, - і найдивніше тут те, містере Шерлоку Холмсе, що якби мій друг уранці не запропонував піти до вас, я прийшов би з власної волі. Я чув, ніби ви вмієте розгадувати всілякі загадки, а я саме зіткнувся нині з однією з них і ніяк не можу дати їй ради.
- Прошу сідати, сер Генрі. Як я зрозумів, з вами в Лондоні сталося щось незвичайне?
- Нічого такого, містере Холмсе. Хтось, мабуть, пожартував. Сьогодні вранці я одержав цей лист, - якщо його можна назвати листом.

Він поклав на стіл конверт, і всі ми схилились над ним. То був звичайнісінський сірий конверт. Адресу - «Серу Генрі Баскервілю, готель «Нортумберленд» - було

написано великими друкованими літерами; на штемпелі стояло «Черинг-Крос» і дата - уchorашній вечір.

- Хто-небудь знов, що ви зупинитеся в готелі «Нортумберленд»? - спитав Холмс, поглянувши на нашого відвідувача.

- Ніхто й гадки такої не мав. Я вирішив зупинитись там лише після того, як зустрів доктора Мортімера.

- Але доктор Мортімер, мабуть, теж зупинився там?

- Ні, я зупинився в друзів, - мовив лікар. - Ніхто не знов, що ми поїдемо саме до цього готелю.

- Так! Хтось, певно, дуже цікавиться вашими переїздами. - Холмс витяг з конверта складений учетверо аркуш паперу. Розгорнувши аркуш, він поклав його на стіл. Посередині на ньому стояло лише одне речення з підклесних одне до одного друкованих слів:

«Якщо вам дороге життя і у вас здоровий глузд, уникайте боліт».

Слово «боліт» було написано чорнилом.

- То, може, - мовив сер Генрі Баскервіль, - ви розтлумачите мені, містере Холмсе, що це, в біса, означає і хто так цікавиться моїми справами?

- А що скажете на це ви, докторе Мортімере? Цього разу тут нема нічого надприродного, авжеж?

- Так, сер, але цей лист міг послати той, хто переконаний, що у всій цій історії задіяні надприродні сили.

- У якій історії? - гостро спитав сер Генрі. - Невже, джентльмені, ви знаєте про мої справи трохи більше, ніж я сам?

- Сер Генрі, ви дізнаєтесь про все, перш ніж підете звідси, обіцяю вам, - сказав Шерлок Холмс. - А тепер краще візьмімось до цього надзвичайно цікавого документа, який склали й надіслали поштою учора ввечері. У вас є вчоращене число «Таймса», Ватсоне?

- Отам, у кутку.

- Чи можу я попросити вас... подайте, будь ласка, сторінку з передовою статтею. - Він швидко пробіг очима колонки. - «Про вільну торгівлю» - чудовий допис. Дозвольте-но прочитати мені уривок вголос.

«Якщо хто-небудь намагатиметься переконати вас, що та галузь промисловості, у якій ви маєте власні інтереси, перебуває під захистом протекційних тарифів, уникайте таких людей, бо здоровий глузд має вам підказати, що подібна система врешті-решт підірве наш прибуток і порушить спокійне життя нашого острова, дороге нам усім».

- Що ви про це скажете, Ватсоне? - вигукнув Холмс, задоволено потираючи руки. - Дивовижний задум, чи не так?

Доктор Мортімер глянув на Холмса, як лікар на тяжкохворого пацієнта, а сер Генрі Баскервіль обернув до мене свої здивовані карі очі.

- Я не дуже знаюся на тарифах і на такому іншому, - мовив він, - але мені здається, що ми трохи відхилилися.

- Навпаки, як на мене, ми йдемо гарячими слідами, сер Генрі. Ватсон знає мої методи краще за вас, але побоююсь, що змісту цього уривка не збагнув навіть він.

- Так, я справді не бачу тут ані найменшого зв'язку.

- І все ж, любий мій Ватсоне, тут є такий тісний зв'язок, що одне просто-таки переплітається з іншим. «Якщо», «у», «vas», «куникайте», «здоровий глузд», «ї», «вам», «життя», «дороге». Невже ви не бачите, звідки взято ці слова?

- Хай йому біс, ваша правда! Оце розум! - вигукнув сер Генрі.

- Якщо вас і досі бере сумнів, то погляньте на слова «здоровий глузд» - їх вирізано разом.

- Ану-бо... Так, справді!

- Містер Холмсе, я навіть уявити собі такого не міг, - сказав доктор Мортімер, зачудовано дивлячись на мого друга. - Здогадатися, що слова вирізано з газети, - це ще зрозуміло; але назвати цю газету, та ще й допис, з якого їх узято, - це вже занадто для найбагатшої уяви. Як ви про це здогадалися?

- Сподіваюся, докторе, ви можете відрізнити череп негра від черепа ескімоса?

- Звичайно, можу.

- Яким чином?

- Це мій фах. Різниця помітна сама собою. Надбрівні дуги, вилиці, будова щелепи...

- Мій фах теж має свої особливості. Для моїх очей різниця між боргесом на шпонах, яким складають передовиці «Таймса», і сліпим друком півпенсовых вечірніх газет так само помітна, як для вас - різниця між неграми й ескімосами. Знання шрифтів - одна з найперших вимог до детектива, хоча мушу признатися, що замолоду я сплутав якось «Лідс Мерк'юрі» з «Вестерн Морнінг Ньюс». Але передовицю «Таймса» ні з чим не сплутаєш, і ці слова могли вирізати лише звідти. Лист було відіслано вчора, тож усе говорило про те, що нам слід передусім зазирнути до вчорашнього числа.

- Отже, містере Холмсе, - мовив сер Генрі Баскервіль, - хтось склав цей лист, вирізавши ножицями...

- Ножицями до нігтів, - урвав його Холмс. - Ви помітили, які вони коротенькі?

Щоб вирізати слова «здоровий глузд», довелося зробити два надрізи.

- Саме так. Хтось вирізав ці слова короткими ножицями і понаклеював їх...

- Гумовим клеєм, - підказав Холмс.

- Гумовим клеєм на папір. Але цікаво, чому слово «боліт» написано чорнилом?

- Бо його не знайшли в газеті. Всі інші слова дуже звичні, їх легко відшукати в будь-якому дописі, а слово «болото» трапляється набагато рідше.

- Що ж, таке пояснення цілком можливе. А що ви ще побачили в цьому листі, містере Холмсе?

- Одну-дві речі, хоча автор силкувався якнайстаранніше знищити всі сліди. Як ви самі бачите, адресу написано друкованими літерами. Але «Таймс» - це газета, що нечасто потрапляє до рук простолюду. Звідси можна зробити висновок, що лист склала освічена людина, яка намагалася видати себе за простака й навмисне змінила почерк, - побоюючись, що її викриють, якщо не тепер, то пізніше. До того ж, зверніть увагу, що слова наклеєно нерівним рядком, - деякі з них повзуть угору.

Слово «життя», наприклад, сидить зовсім не на місці. Це свідчить або про недбалість, або про хвилювання й поспіх автора. Врешті-решт, я схильний до другої думки, бо справа з цим листом була надто важлива, щоб автор поставився до неї недбало. Якщо ж він і справді поспішав, то цікаво, чому, - адже посланий учора лист так чи інакше застав би сера Генрі в готелі. Може, автор боявся, що хтось зашкодить йому? Але хто?

- Ми, здається, вже перейшли до здогадів, - зауважив доктор Мортімер.

- Скоріше до того, щоб зважити всі можливості й вибрати з них наймовірнішу.

Ось наукове підґрунтя уяви, яка в фахівця завжди має міцні матеріальні підвалини. Звичайно, ви можете назвати це здогадом, але я майже певен, що адресу писали в готелі.

- Чому ви так гадаєте?

- Якщо ви уважно оглянете конверт, то побачите, що й перо, й чорнило завдали відправникові чимало клопоту. Перо двічі спотикалось на одному слові, і його довелося тричі вмочити, щоб написати таку коротеньку адресу, - отже, чорнила в чорнильниці було зовсім мало. Власне перо й чорнильницю нечасто доводять до такого стану, а щоб одразу те й інше - це вже справді рідко трапляється. Але в готелях, як вам відомо, інших пер та чорнильниць майже не буває. Так, я майже без вагання ладен сказати, що якби нам удалося оглянути кошики на смітті в усіх готелях, що біля Черинг-Кросу, й відшукати там залишки порізаної передовиці «Таймса», ми одразу знайшли б особу, що послала цей дивовижний лист. Овва! А це що таке?

Він уважно оглянув аркуш, на якому були наклеєні слова, тримаючи його за дюйм-два від очей.

- Що там?

- Дарма, - мовив він, кладучи лист на стіл. - Папір зовсім гладенький, навіть водяних знаків немає. Ні, ми, мабуть, вичавили з цього химерного листа все, що можна. А тепер, сер Генрі, розкажіть, чи не траплялося з вами чого-небудь цікавого з того часу, як ви приїхали до Лондона?

- Та ні, містере Холмсе. Начебто ні.

- За вами ніхто не стежив, не ходив назирці?

- Я, здається, потрапив на сторінки якогось дешевого роману, - мовив наш відвідувач. - Навіщо, в біса, комусь ходити за мною назирці?

- Потім поговоримо й про це. А зараз подумайте: невже вам більш нема про що розповісти?

- Це залежить від того, про що ви хотіли б дізнатися.

- Про все, що виходить за межі вашого звичного життя.

Сер Генрі всміхнувся:

- Я мало знайомий із британським життям, бо майже всі свої літа провів у Штатах і в Канаді. Та коли в людини зникає черевик, це навряд чи вважається у вас буденною річчю.

- Ви загубили черевик?

- Любой мій сер, - вигукнув доктор Мортімер, - його просто кудись засунули! Черевик знайдеться, коли ви повернетесь до готелю. Чи варто турбувати містера Холмса через отакі дурниці?

- Але ж він питає, чи не траплялося зі мною чогось особливого.

- Саме так, - пояснив Холмс, - мене цікавить буквально все, навіть найдрібніша подія. То ви кажете, що загубили черевик?

- Так, але його, може, й справді кудись засунули. Увечері я виставив черевики за двері, щоб їх почистили, а вранці там був лише один із них. Коридорний так нічого й не сказав мені до ладу. Найгірше, що я тільки напередодні купив цю пару на Стренді й навіть не встиг як слід розносити її.

- То навіщо ж ви виставили чистити нові черевики?

- Вони були світло-коричневі й зовсім не блищали. Через те я виставив їх начистити.

- То виходить, що ви приїхали до Лондона й одразу вирушили купувати черевики?

- Я просто пішов оглянути тутешні крамниці. Зі мною був доктор Мортімер. Якщо вже мені судилося стати англійським сквайром, то і вдягатись маю відповідно, а я не дуже приглядався до одежі у Штатах. Серед інших речей я купив і ці коричневі черевики - шість доларів за пару! - а їх украли до того, як я встиг їх узуті.

- Ця крадіжка видається занадто безглаздою, - мовив Шерлок Холмс. - Правду кажучи, я згоден з доктором Мортімером, що черевик ваш скоро знайдеться.

- А тепер, джентльмені, - рішуче сказав баронет, - мені здається, що годі вже балакати про те, чого я сам досі не знаю. Час вам дотримати своєї обіцянки й пояснити мені, що все це означає.

- Доречна вимога, - відповів Холмс. - Як на мене, докторе Мортімере, то ви повинні самі розповісти всю цю історію серу Генрі - так само, як розповідали її нам.

Підбадьорений цим проханням, наш учений друг дістав з кишені папери й слово в слово повторив свою вчорашню розповідь. Сер Генрі Баскервіль надзвичайно уважно слухав доктора, часом перериваючи його здивованими вигуками.

- Оце так спадщина мені дісталася, - сказав він, коли доктор Мортімер нарешті змовк. - Про того собаку я чув, звичайно, ще змалку. Цю історію полюбляли в нашій родині, хоча досі я про неї серйозно не думав. А щодо дядькової смерті, то в моїй голові усе так переплуталося, що я нічогісінько не можу зрозуміти. Та й самі ви, мабуть, не знаєте, до кого тут звертатись - чи до полісмена, чи до священика.

- Авжеж.

- Та ще й лист, якого я одержав у готелі. Мені здається, він теж має стосунок до всіх цих пригод.

- Так, схоже, ніби хтось краще за нас знає про те, що койтесь на болотах, - мовив доктор Мортімер.

- І цей «хтось», - додав Холмс, - очевидно, симпатизує вам, бо застерігає від небезпеки.

- А може, навпаки - йому вигідно залякати мене?

- Це теж, безперечно, можливо. Щиро дякую вам, докторе Мортімере, що ви запропонували мені таку цікаву, складну загадку. Але тепер, сер Генрі, нам треба вирішити остаточно, слід чи не слід вам їхати до Баскервіль-Холлу?

- А чому б мені туди не поїхати?
- Там начебто не дуже безпечно.
- Звідки ж іде ця небезпека - від нашого родинного страховиська чи від людей?
- Оце ми й повинні з'ясувати.
- Хай там як буде, я вирішив твердо. Нема такого чорта в пеклі, містере Холмсе, я такої людини на землі, які завадили б мені поїхати до маєтку моїх предків: це мое остаточне рішення. - Його чорні брови зімкнулись на перенісці, а смагляве лице почервоніло. Вперта вдача роду Баскервілів, схоже, не обминула й останнього з нащадків. - Урешті-решт, - провадив він, - я ще не встиг як слід подумати над тим, що ви мені тут розповіли. Не так легко одразу все це обміркувати й вирішити, як бути далі. Я хотів би залишитись із годину на самоті і спокійненько всеобміркувати. Містере Холмсе, зараз пів на дванадцяту, і я вирушу просто до готелю. Може, ви з вашим другом, доктором Ватсоном, приїдете до мене на другу годину поспідати? Тоді я, сподіваюся, надумаю вже щось певне.

- Це підходить вам, Ватсоне?
- Цілком.
- Тоді чекайте на нас. Викликати вам кеб?
- Ні, я краще піду пішки, трохи оговтаюсь після цієї розмови.
- Я радо піду з вами, - відгукнувся його друг.
- Отже, зустрічаемось о другій. На все добре!

Ми почули кроки наших відвідувачів на сходах, відтак грюкнули парадні двері. Холмс умить змінився - з ледачкуватого мрійника він обернувся на людину дії.

- Беріть капелюх і черевики, Ватсоне, мерщі! Не марнуймо ані хвилини!

Він побіг у халаті до своєї кімнати й за мить вийшов звідти вже в сурдutі. Ми разом вибігли на вулицю. Доктор Мортімер з Баскервілем були вже ярдів за двісті: вони йшли в бік Оксфорд-стріт.

- Наздогнати й зупинити їх?
- В жодному разі, любий Ватсоне. Якщо вас задовольнить прогулянка зі мною, то мене - тим паче. Наші друзі мають рацію: для прогулянки ранок просто чудовий.

Холмс пішов хутчіш, і відстань між нами й нашими гостями поволі скоротилася наполовину. Дотримуючись цієї відстані, ми повернули за ними на Оксфорд-стріт, а потім на Риджент-стріт. Біля вітрини однієї з крамниць вони зупинилися, і Холмс зробив те саме. За мить він задоволено скрикнув, і я, стежачи за його настороженим поглядом, помітив, що кеб із пасажиром по той бік вулиці поволі рушив уперед.

- Ось хто нам потрібен, Ватсоне! Ходімо! Спробуймо хоча б розгледіти цього чоловіка.

Тієї самої миті переді мною у віконці кеба майнула кошлатая чорна борода, і пара очей підозрільво позирнула на нас. Відтак у кебі відчинилося горішнє віконце, пасажир щось крикнув візникові, і кеб шалено помчав по Риджент-стріт. Холмс озирнувся, чи немає вільного кеба, але, як на те, жодного вільного кеба поряд не

було. Тоді він кинувся за кебом з пасажиром у самісіньку гущу вуличного руху, але не зміг його наздогнати.

- Шкода! - гірко зітхнув Холмс, виринувши з вуличного потоку блідий і невдоволений. - Цього разу нам не пощастило, еге ж? Ватсоне, Ватсоне! Якщо ви чесна людина, занотуйте цю помилку поряд з усіма моїми успіхами!

- Що це за один?

- Уявлення не маю.

- Нишпорка?

- Так, за Баскервілем, схоже, хтось стежить - від самісінького його приїзду до міста. Інакше звідки їм знати, що він зупиниться в готелі «Нортумберленд»? Я міркував так: якщо вони стежили за ним у перший день, то стежитимуть і надалі. Ви, напевно, помітили, що я двічі підходив до вікна, коли доктор Мортімер читав свою легенду?

- Так, пам'ятаю.

- Я дивився, чи нема якихось підозрілих типів на вулиці, але не побачив жодного. Ми маємо справу з великим пройдою, Ватсоне. Справа ця вельми серйозна, і хоч мені ще досі незрозуміло, що за сили тут діють - добре чи злі, я постійно відчуваю їхнє втручання. Коли наші друзі пішли, я побіг за ними навздогін, сподіваючись натрапити на їхнього невидимого супутника. А він виявився таким хитрим, що не наважився йти пішки, а найняв кеб, щоб у разі потреби плуганитися за ними або переганяти їх, зостаючись непоміченим. Він мав ще одну перевагу: якби вони теж сіли в кеб, він одразу подався б за ними. Але все-таки одна зачіпка тут є.

- Ви маєте на увазі візника?

- Саме так.

- Шкода, що ми не запам'ятали номер кеба.

- Мій дорогий Ватсоне, я тільки-но дав маху, але неваже ви справді припушкасте, що я не помітив номера? Ось він: 2704. Проте зараз це нам ні до чого.

- Не знаю, що ви могли б іще зробити.

- Помітивши кеб, я повинен був негайно обернутись і піти геть. А потім найняти інший кеб і їхати за першим на певній відстані; а ще ліпше було б податися просто до готелю «Нортумберленд» і там зачекати. Наш незнайомець ішов би назирі за Баскервілем аж до дверей, і ми могли б простежити, що він там робитиме. А тепер наш супротивник надзвичайно спрітно скористався мосю нетерплячкою, яка викрила нас і збила зі сліду.

Розмовляючи так, ми поволі вийшли на Риджент-стріт, уже згубивши з очей доктора Мортімера та його друга.

- Тепер нема рації стежити за ними, - мовив Холмс. - Незнайомець зник і більше не повернеться. Нам треба подивитись, які карти залишились у наших руках, і рішуче ними зіграти. Чи розгледіли ви обличчя того чоловіка в кебі?

- Я помітив лише його бороду.

- І я так само... а це означає, що борода фальшива. Коли дотакої обережної справи береться такий пройда, борода йому потрібна лише для того, щоб змінити своє обличчя. Ходімо-но сюди, Ватсоне!

Він завернув до однієї з тутешніх розсильних контор. Управитель щиро привітав нас.

- О, Вільсоне, я бачу, що ви не забули про ту справу, в якій я мав щастя допомогти вам!

- Ну що ви, сер, звичайно ж, не забув. Ви врятували мою честь, а може, й життя.

- Ну, це вже занадто, друже мій. Я пригадую, Вільсоне, що серед ваших помічників був хлопець на імення Картрайт, який став нам у великій пригоді під час розслідування вашої справи.

- Так, сер, він і досі в мене.

- Чи можна його покликати? Дякую! І розміняйте мені, будь ласка, п'ять фунтів.

Управитель подзвонив; вийшов хлопчина років чотирнадцяти із жвавим, розумним обличчям. Він став перед нами і вступився в славетного детектива.

- Дайте-но мені «Довідник готелів», - попросив Холмс. - Дякую! Подивися, Картрайте: ось назви двадцять трьох готелів довкола Черинг-Кросу. Бачиш?

- Так, сер.

- Ти відвідаєш їх усі по черзі.

- Так, сер.

- Почнеш із того, що в кожному даси швейцарові шилінга. Ось тобі двадцять три шилінги.

- Так, сер.

- Скажи ім, що тобі треба переглянути вчораши папери, викинуті з кошиків для сміття. Поясни це так: одну важливу телеграму помилково надіслали не за адресою, тож тепер ти її шукаєш. Зрозумів?

- Так, сер.

- Але насправді ти шукатимеш сторінку «Таймса», порізану в кількох місцях ножицями. Ось тобі таке саме число «Таймса». А ось ця сторінка. Чи впізнаєш ти її?

- Так, сер.

- Швейцари щоразу відсилатимуть тебе до коридорних, яким ти теж даси по шилінгу. Ось тобі ще двадцять три шилінги. У двадцяти випадках із двадцять трьох тобі скажуть, що сміття вже вивезено або спалено. Але в трьох інших випадках тобі покажуть купу паперів, серед яких ти шукатимеш цю сторінку «Таймса». Проте навряд чи ти її знайдеш. Про всякий випадок ось тобі ще десять шилінгів. Увечері надішли мені на Бейкер-стріт телеграму.

А тепер, Ватсоне, нам зостається лише запитати телеграфом про візника кеба 2074, після чого ми підемо до картинної галереї на Бонд-стріт і проведемо там увесь наш час, що залишився нам до зустрічі в готелі.

5. Три обірвані нитки

Шерлок Холмс мав надзвичайну здатність абстрагуватись від будь-яких думок про справи. Аж на цілих дві години він, здавалося, забув про дивну справу, яку нам підкинула доля, й заходився розглядати полотна сучасних бельгійських майстрів. Дорогою з галереї до готелю «Нортумберленд» він тільки й говорив, що про мистецтво, хоч і мав про нього вкрай примітивні уявлення.

- Нагорі на вас чекає сер Генрі Баскервіль, - мовив черговий у готелі. - Він просив одразу провести вас до нього.

- Чи не дозволите ви мені поглянути на реєстр ваших клієнтів? - запитав Холмс.

- Будь ласка.

В реєстрі після прізвища «Баскервіль» було ще два записи. В одному стояло: «Теофіл Джонс он з родиною, з Ньюкасла», а в іншому - «Micic Олдмор з покоївкою, з Елтона».

- Це не той Джонсон, якого я знов колись? - спитав Холмс чергового. - Сивоголовий адвокат, що трохи накульгує?

- Ні, сер, містер Джонсон - власник вугільних шахт, іще бадьорий чолов'яга, не старший за вас.

- Ви певні, що він не адвокат?

- Ні, сер! Він зупиняється в нас не перший рік, і ми чудово його знаємо.

- Гаразд. Micic Олдмор... Я нібіто десь чув це прізвище. Даруйте мені за цікавість, але частенько буває, що шукаєш одного знайомого, а знаходиш іншого.

- Це хвора жінка, сер. Її чоловік колись був мером у Глостері. Вона завжди зупиняється в нас, коли приїздить сюди.

- Дякую, я, мабуть, із кимось її сплутав... Ці запитання, Ватсоне, допомогли нам з'ясувати один дуже важливий факт, - тихенько вів далі Холмс, коли ми підіймалися нагору. - Тепер ми знаємо, що люди, які так цікавляться нашим другом, зупинилися не в цьому готелі. Це означає, що вони, пильно стежачи за ним, - а ми вже бачили це на власні очі, - роблять усе можливе, щоб він їх не помітив. А це наводить на великі підозри.

- Які підозри?

-Хоча б ті, що... Овва! Любой друже, що сталося?

Піднявшись сходами, ми зіткнулися нагорі з самим сером Генрі Баскервілем. Обличчя його розчарованілося від гніву, а в руці він тримав старий, запилюжений черевик. Сер Генрі був такий розлючений, що ледве стуляв докупи слова; а коли нарешті заговорив до ладу, то одразу перейшов на американську говірку, якої вранці ми од нього не чули.

- За кого вони мене мають у цьому готелі - за дурника?! - скрикнув він. - Годі вже зі мною комедії розігрувати! Хай йому чорт, якщо цей кретин не знайде мій черевик, я влаштую скандал! Я теж люблю жарти, містере Холмсе, але цього разу тутошні жартівники передали куті меду.

- Ви досі шукаєте свій черевик?

- Так, шукаю й шукатиму, доки не знайду.
- Але ж ви, здається, говорили про новий коричневий черевик?
- Так, сер. А тепер те саме сталося зі старим, чорним.
- Що? Невже ви побачили...
- Отож-бо й воно. Я маю лише три пари черевиків - нові коричневі, ці старі чорні й лаковані, що зараз на мені. Минулої ночі пропав один коричневий, а сьогодні почутили чорний! Ну що, знайшли? Кажіть, і годі лупати на мене очима!

На сходах з'явився схвильований німець-коридорний.

- Ні, сер. Я обпитав увесь готель, і ніхто нічого не знає.
- Послухайте: або ви до вечора знайдете мій черевик, або я піду до управителя й скажу, що негайно забираюся звідсі.
- Черевик ваш знайдеться, сер... Обіцяю вам, наберіться лише трохи терпіння.
- Кажу востаннє: я більш не дозволю, щоб мене обкрадали в цьому кублі злодіїв! О, містере Холмсе, вибачте, будь ласка, що турбую вас через такі дрібниці...
- Як на мене, це зовсім не дрібниці.
- Ви надто вже серйозно сприймаєте це.
- А як ви самі можете це пояснити?
- Я й не збираюся щось тут пояснювати. Зі мною ще ніколи не бувало чогось безглуздішого й химернішого.

- Химернішого? Справді... - задумано промовив Холмс.
- А якої ви думки про все це?
- Я ще нічого не розумію. Ця ваша справа, сер Генрі, надто заплутана. Якщо її пов'язати зі смертю вашого дядька, то я певен, що з усіх п'ятисот найсерйозніших справ, що їх доводилося мені розплутувати, ця буде найскладнішою. Але ми тримаємо кілька ниток у руках, і одна з них повинна привести нас до розв'язки. Може, ми змарнуємо час, ухопившись не за ту нитку, але рано чи пізно знайдемо ту, що треба.

За другим сніданком ми чудово побалакали, іноді тільки торкаючись справи, що звела нас разом. Лише тоді, коли ми перейшли до кімнати Баскервіля, Холмс спитав про подальші його наміри.

- Поїду до Баскервіль-Холлу.
- Коли?
- Наприкінці тижня.
- Гадаю, - мовив Холмс, - що це мудре рішення. Не маю жодного сумніву, що в Лондоні за вами стежать, і в такому великому місті, серед мільйонів людей, важко виявити, хто це робить і з якою метою. Якщо наміри їхні лихі, то вам загрожує небезпека, якій ми не в силі запобігти. Чи знаєте ви, докторе Мортімере, що за вами слідкували, коли ви пішли від мене?

Доктор Мортімер злякано підхопився:

- Слідкували?! Хто?!
- Оцього, на жаль, я вам не можу сказати. Чи є серед ваших сусідів або знайомих у Дартмурі чоловік із широкою чороною бородою?

- Ні... хоча стривайте... так, є. Берімор, ключник сера Чарльза, має чорну широку бороду.

- Он як! А де зараз цей Берімор?

- Наглядає за Холлом.

- Треба перевірити, чи справді він там, а не в Лондоні.

- Але як це зробити?

- Дайте-но мені телеграфний бланк. «Чи готові до приїзду сера Генрі?» Отак. Адреса: «Містерові Берімору, Баскервіль-Холл». Де там у вас найближчий телеграф? У Гримпені? Чудово, надішлімо іншу телеграму поштмейстерові до Гримпена: «Телеграму містерові Берімору передайте у власні руки. У разі його відсутності поверніть її серу Генрі Баскервілю, готель «Нортум-берленд». Іще до вечора ми знатимемо, чи Берімор на своєму посту в Девонширі, чи ні.

- Гаразд, - мовив Баскервіль. - До речі, докторе Мортімере, що то за особа - той Берімор?

- Він - син покійного управителя. Це вже четверте коліно Беріморів, що мешкає в Холлі. Як мені відомо, він і його дружина - чи не найпорядніші на всю округу люди.

- Але водночас, - сказав Баскервіль, - для мене ясно як Божий день, що поки в Холлі немає господаря, вони розкошують там як хочуть.

- Так, ваша правда.

- Чи дістав щось Берімор від сера Чарльза? - запитав Холмс.

- Вони з дружиною мали одержати по п'ятсот фунтів.

- А чи знали вони про це раніше?

- Так, сер Чарльз не раз говорив про свій заповіт.

- Дивно. Дуже дивно!

- Сподіваюся, - мовив доктор Мортімер, - ви не станете підозрювати всіх, хто одержав щось від сера Чарльза, бо мені він теж заповів тисячу фунтів.

- Он як! А кому ще?

- У заповіті було зазначено багато невеликих сум для окремих осіб і великих коштів на добродійні пожертви. Але вся спадщина відходила до сера Генрі.

- А яку суму складає ця спадщина?

- Сімсот сорок тисяч фунтів.

Холмс здивовано звів брови.

- Я й гадки не мав, що йдеться про такі гроші, - мовив він.

- Сер Чарльз мав славу заможної людини, але ми й уявлення не мали, який він був багатий, поки не переглянули цінних паперів. Загальна suma спадщини наближається до мільйона.

- Боже мій! Заради такої ставки справді варто розпочати ризикований гру. Ще одне запитання, докторе Мортімере. Уявімо собі, що з нашим молодим другом щось скoilося... - пробачте за таке неприємне припущення! - хто тоді успадкує маєток?

- Оскільки Роджер Баскервіль, молодший брат сера Чарльза, помер неодруженим, маєток перейде до Десмондів - далеких родичів Баскервілів. Джеймс Десмонд - підстаркуватий священик у Вестморленді.

- Дякую. Це надзвичайно цікаві подробиці. А чи зустрічалися ви з тим Джеймсом Десмондом?

- Так, він одного разу приїздив до сера Чарльза. Дуже порядний і поважний із себе чоловік. Я пам'ятаю, що сер Чарльз хотів заповісти йому певну суму грошей, але той категорично відмовився їх узяти.

- І людина таких скромних запитів може успадкувати всі величезні багатства сера Чарльза?

- Він дістав би тільки маєток, що вважається фамільним. Він одержав би гроші лише в тому разі, якби нинішній їх власник не використав ці кошти по-своєму, бо він, звичайно, може чинити з ними, що забажає.

- А ви вже склали духівницю, сер Генрі?

- Ні, містере Холмсе, не склав. Я не мав на те часу, бо лише вчора довідався, що й до чого. Але я вважаю, що гроші не можна відокремлювати від титулу й маєтку. Такої самої думки був і мій бідолашний дядько. Хіба зуміє хазяїн Баскервіль-Холлу відродити колишню славу свого роду, коли не матиме на це коштів? Ні, будинок, земля і гроші мусять завжди бути разом.

- Так, справді. Отже, сер Генрі, я так само вважаю, що вам треба не вагаючись виїхати до Девонширу. З однією лише умовою: вам нізащо не слід іхати туди самому.

- Доктор Мортімер повернеться туди разом зі мною.

- Але доктор Мортімер зайнятий своєю практикою, та й будинок його стоїть за кілька миль од вашого. За всієї доброї волі він не зможе вам допомогти. Ні, сер Генрі, ви повинні взяти з собою вірну людину, яка увесь час буде з вами.

- Невже ви поїдете зі мною самі, містере Холмсе?

- Коли настане критичний момент, я вирвуся до вас; але ж ви самі розумієте, що моя широка практика і постійні запити, які сиплються зусебіч, не дозволяють мені залишити Лондон на невідомо який час. Зараз, наприклад, одна з найповажніших осіб Англії опинилася в руках шантажиста, й запобігти майбутньому скандалові зумію тільки я. Ні, як бачите, я ніяк не зможу поїхати до Дартмура.

- Кого ж ви тоді порадите замість себе?

Холмс поклав руку мені на плече.

- Якщо за це візьметься мій друг, то ось вам людина, яка буде поруч з вами в найкритичніший момент. Ніхто не може поручитися за нього так, як я.

Ця пропозиція застала мене зненацька, але Баскервіль, не чекаючи на відповідь, скопив мою руку й палко потис її.

- Як це люб'язно з вашого боку, докторе Ватсоне! - мовив він. - Адже ви бачите, в якому я становищі, а з обставинами знайомі незгірш від мене. Якщо ви поїдете до Баскервіль-Холла й поживете там зі мною, я повік цього не забуду.

Перспектива пригод завжди вабила мене, а Холмсові слова й жвавість, із якою баронет відгукнувся на них, дуже мене втішили.

- Поїду з радістю, - сказав я, - й не знаю, чи зможу краще провести цей час десь-інде.

- Ви надсилатимете мені докладні звіти, - сказав Холмс. - У найкритичніший момент, - а він неодмінно настане, - я керуватиму вашими діями. Гадаю, що до суботи ви будете готові?

- Отже, ви згодні, докторе Ватсоне?

- Цілком.

- Тоді в суботу, якщо нічого не станеться, виїдемо о пів на одинадцяту з Падінгтона.

Ми підвелися, щоб попрощатись, і тут Баскервіль раптом переможно скрикнув і витяг з-під шафи в кутку коричневий черевик.

- Мій пропалий черевик! - вигукнув він.

- Хай так само легко минуться й усі інші труднощі! - сказав Шерлок Холмс.

- I все-таки це дуже дивно, - зауважив доктор Мортімер. - Я ще до сніданку обшукав усю кімнату.

- Я теж, - додав Баскервіль. - Обнишпорив кожен дюйм.

- Виходить, що коридорний підкинув його, поки ми снідали.

Покликали німця, але він нічого не зміг пояснити, і усі подальші розпити нічого не з'ясували. Отже, до всіх цих химерних пригод, що так швидко змінювали одна одну, додалася ще одна. Крім трагічної смерті сера Чарльза, перед нами раптом вишикувалася низка незбагнених подій, які відбулися протягом останніх двох днів: лист, складений з друкованих слів, чорнобородий нишпорка в кебі, зникнення спочатку нового коричневого, а потім старого чорного черевика і нарешті - поява коричневого. Дорогою до Бейкер-стріт Холмсувесь час мовчав, і його насуплені брови та напружені вираз обличчя свідчили, що він так само, як і я, намагався звести докупи всі ці дивовижні й, здавалося, зовсім не поєднувані випадки. Цілий день і вечір він замислено сидів у кабінеті, огорнений клубами тютюнового диму.

Перед самим обідом нам принесли дві телеграми. В першій ішлося:

«Щойно повідомили: Берімор у Холлі.

Баскервіль».

У другій:

«Обійшов двадцять три готелі; порізаного аркуша «Таймса», на жаль, не знайшов.

Картрайт».

- Дві мої нитки обірвалися, Ватсоне. Немає нічого цікавішого за справу, в якій усі неначе змовилися проти тебе. Що ж, підемо за іншим слідом.

- У нас іще є візник, який возив отого нишпорку.

- Авжеж. Я зробив запит про його ім'я та адресу в реєстраційній конторі і не здивуюся, якщо зараз от-от надійде відповідь.

Ця відповідь перевершила всі Холмсові сподівання: знизу долинув дзвінок, двері кімнати відчинились і на порозі виріс рослявий чолов'яга. То був не хто інший, як сам візник.

- Мені сказали в конторі, що за цією адресою цікавилися номером 2074, - мовив він. - Я їхджу вже сьомий рік і ще не чув жодної скарги. Тому й надумав сам зайти. Скажіть мені, що я таке накоїв?

- Ви нічого не накоїли, любий мій друже, - відповів Холмс. - Навпаки, я дам вам півсоверен, якщо ви до ладу відповісте на мої запитання.

- Ото деньок випав! - усміхнувся візник. - А що ви хочете почути від мене, сер?

- Насамперед - ваше ім'я та адресу, бо ви, може, будете потрібні мені надалі.

- Джон Клейтон, мешкаю в Боро, Терпі-стріт, 3. Кеб стойте у Шиплі-Ярді, біля вокзалу Ватерлоо.

Шерлок Холмс усе це занотував.

- А тепер, Клейтоне, розкажіть мені про вашого пасажира, що спостерігав за цим будинком сьогодні о десятій годині ранку, а відтак за двома джентльменами на Риджент-стріт.

Візник здивовано й трохи зніяковіло поглянув на нього.

- Що ж вам розказувати, коли ви й самі, бачу, все знаєте, - мовив він. - Отой джентльмен сказав мені, що він детектив, і звелів не балакати зайового.

- Любий мій друже, це справа серйозна, і ви можете opinитися в прикрому становищі, коли щось від мене тайтимете. Отже, ваш пасажир сказав, що він детектив?

- Саме так.

- Коли він це сказав?

- Коли висідав.

- А більш нічого він не сказав?

- Назвав своє ім'я.

Холмс переможно позирнув на мене.

- Назвав своє ім'я, справді? Це з його боку було надто необережно. То як же його звати?

- Його звати містер Шерлок Холмс, - мовив візник.

Я ще ніколи не бачив у свого друга таким спантеличеним, як після цієї візникої відповіді. Якусь хвилину він приголомшено мовчав. Потім вибухнув ширим сміхом:

- Удар, Ватсоне, влучний удар! Шпага в руці супротивника, не менш спритного за мене самого. Цього разу він добряче мене піддурив. То його звати Шерлок Холмс, еге ж?

- Так, сер, цей джентльмен так мені сказав.

- Чудово! А тепер розкажіть мені, де ви його взяли й що було далі.

- Він зупинив мене о пів на десяту на Трафальгарській площі. Сказав, що він детектив, і пообіцяв дві Гіней, якщо я цілий день робитиму, що він накаже, й нічого не питатиму. Звичайно ж, я на це погодився. Спершу ми під'їхали до готелю

«Нортумберленд» ізачекали, поки звідти вийшли двоє джентльменів і теж узяли кеб. Ми подалися за ними аж сюди, на вашу вулицю.

- До оцих дверей, - уточнив Холмс.

- Оцього я вже не знаю, питайте краще в мого пасажира. Ми зупинилися посередині кварталу й чекали години з півтори. Потім ті двоє джентльменів пройшли повз нас і ми рушили за ними по Бейкер-стріт, а далі...

- Далі я знаю, - перервав візника Холмс.

- А далі ми виїхали на Риджент-стріт. Там мій джентльмен підняв горішнє віконце й гукнув, щоб я мчав щодуху на вокзал Ватерлоо. Я підстъобнув свою кобильчину, й за десять хвилин ми були на місці. Він дав мені дві гінєї, - не обдутив-таки, - і пішов на вокзал. Лише один раз, як виходив, обернувся й каже: «Вам, мабуть, цікаво буде знати, що ви возили містера Шерлока Холмса». Отак я й дізнався його ім'я.

- Зрозуміло. І більш ви його не бачили?

- Ні, після того, як він пішов на вокзал, не бачив.

- А тепер опишіть мені цього містера Шерлока Холмса.

Візник почухав потиличко:

- Ну, цього джентльмена не так легко описати. Я дав би йому років із сорок, на зріст він не дуже високий - нижчий за вас на два- три дюйми, сер. Убраний як дженджик, борода чорна, лопатою, обличчя бліде. Більш нічого не пригадаю.

- А колір очей?

- Оцього вже не скажу.

- Більш нічого не запам'ятали?

- Ні, сер, нічого.

- Гаразд, ось вам півсоверен. А другу половину дістанете, коли довідаєтесь про нього щось іще. На добраніч!

- На добраніч, сер, дякую!

Джон Клейтон пішов, хихочучи, а Холмс знизав плечима й обернувся до мене, розчаровано усміхнувшись.

- Третя нитка теж обірвалася. Доведеться все починати спочатку, - мовив він. - От хитра тварюка! Дізнався номер нашого будинку, довідався, що сер Генрі Баскервіль приходив просити в мене поради, побачив мене на Риджент-стріт, зрозумів, що я завважив номер кеба й візьмуся до візника, і вирішив з мене покепкувати. Пам'ятайте, Ватсоне: цього разу ми зіткнулися з гідним супротивником. У Лондоні я дістав шах і мат. Сподіваюся, що в Девонширі вам пощастиТЬ більше. І все-таки це мене дуже турбує.

- Що?

- Те, що ви туди ідете. Це кепська справа, Ватсоне, гідка й небезпечна, - і що більш я про неї думаю, то менш вона мені подобається. Так, смійтесь собі, дорогий мій друже, але я обіцяю, що радітиму всім серцем, коли ви повернетесь на Бейкер-стріт живий і здоровий.

6. Баскервіль-Холл

Сер Генрі Баскервіль із доктором Мортімером скінчили свої справи до призначеної дня, і ми вирушили, як і домовилися, до Девонширу. Містер Шерлок Холмс поїхав зі мною на вокзал і дав мені останні вказівки та поради.

- Я більше не морочитиму вам голову своїми підозрами, Ватсоне, - мовив він. - Я просто хочу, щоб ви надсилали мені якнайдокладніші факти, а зіставляти їх я буду вже сам.

- Які саме факти? - спитав я.

- Усе, що будь-яким чином стосується цієї справи, а надто відносини між молодим Баскервілем та його сусідами, і, звісно, все нове про смерть сера Чарльза. Останніми днями я пробував дещо розвідати, але результати, на жаль, невтішні. Достеменно я з'ясував тільки одне: містер Джеймс Десмонд, найближчий спадкоємець, справді дуже поважний підстаркуватий чоловік, отож усе це не його витівки. Гадаю, його сміливо можна облишити. Зостаються лише ті люди, які оточують сера Генрі Баскервіля на болотах.

- А може, краще одразу здихатися того подружжя Беріморів?

- Ні в якому разі. Гіршої помилки не можна навіть уявити. Якщо вони невинні, то це буде жорстокою несправедливістю щодо них, а якщо винні, то потім нам їх не відшукати. Ні, ні, хай і далі залишаються серед підозрюваних. Крім того, якщо я добре запам'ятав, у Холлі є конюх, а поряд на болотах - два фермери. А ще наш друг доктор Мортімер - людина, як на мене, бездоганно чесна, та його дружина, про яку ми нічого не знаємо. Є ще отої натуралист - Степлтон і його сестра - дуже приваблива молода леді, як я чув. Далі йдуть містер Френкленд із Лефтер-Холла - теж невідома особа і ще двоє-троє сусідів. Ось люди, на яких ви повинні звернути особливу увагу.

- Я зроблю все якнайкращим чином.

- Зброя, сподіваюся, з вами?

- Так, гадаю, вона не завадить.

- Справді. Тримайте револьвер напоготові і будьте одинаково пильні і вдень, і вночі.

Наши друзі вже встигли замовити купе першого класу й виглядали нас на платформі.

- Ні, ні, нічого нового, - відповів доктор Мортімер на запитальний погляд моого друга. - Можу лише заприсягтися, що останні два дні за нами ніхто не стежив. Ми ні на мить не забували про це, і нашої уваги ніхто не уникнув би.

- Сподіваюся, ви весь час ходили разом?

- Так, окрім учорацького дня. Я зазвичай один день відпочиваю, коли приїжджаю до міста, тож відвідав музей Хіургічного коледжу.

- А я ходив до парку подивитися на людей, - сказав Баскервіль. - І все було гаразд.

- І все ж таки з вашого боку це нерозумно, - похмуро мовив Холмс, хитнувши головою. - Дуже прошу вас, сер Генрі, не виходьте з дому самі. Вас може спіткати велика біда. Чи знайшовся другий черевик?

- Ні, сер, він безслідно зник.
- Он як? Цікаво. Ну, на все добре, - додав він, коли потяг рушив від платформи.
- Сер Генрі, пам'ятайте наказ з отієї давньої легенди, яку прочитав нам доктор Мортімер, і стережіться боліт у нічну годину, коли там володарють сили зла.

Я визирнув з вікна й побачив на платформі довготелесу, худорляву постать Холмса, що стояв непорушно й дивився нам услід.

Наша подорож була недовго й приємна; я почувався як найкраще, приглядаючись до своїх товаришів і граючись з Мортімером спанієлем. За кілька годин земля за вікном перетворилася з бурої на червонясту, цегла поступилася місцем гранітові, а розкішні розгорожені пасовиська, на яких руді корови скубали травичку, свідчили про тутешнє благодатне, хоч і вологе, підсоння. Молодий Баскервіль нетерпляче дививсь у вікно і раз по раз радо скрикував, упізнаючи краєвиди рідного Девоншира.

- Я півсвіту об'їздив відтоді, як виїхав звідси, - мовив він, - але все-таки, докторе Ватсоне, красивіших місць не бачив ніде.

- Я теж ніде ще не бачив девонширця, що не пишався б своїм краєм, - зауважив я.

- Річ не лише в самій місцевості, а й у породі людей, - сказав доктор Мортімер.

- Одного погляду на круглий череп нашого друга досить, щоб розпізнати в ньому кельта з притаманною йому бадьорістю. Бідолашний сер Чарльз мав дуже рідкісну будову черепа - наполовину гельську, наполовину івернійську. Але ж ви, здається, змалку не бачили Баскервіль-холла?

- Я був тринадцятирічним хлопчиском, коли помер мій батько, й ніколи не бачив Холла, бо ми мешкали в маленькій садибі на південному узбережжі. А потім я виїхав до своїх друзів в Америку.

Тут усе для мене таке ж нове, як і для доктора Ватсона, і я не можу дочекатись, коли нарешті побачу болота.

- Он як? То ваше бажання здійснилось, і ви можете вперше помилуватись на них, - мовив доктор Мортімер, показуючи на краєвид за вікном.

За зеленими квадратами пасовиськ і хвилястим краєм лісу, наче якесь казкове видиво, виринув похмурий сірий пагорб із дивною, зазубленою вершиною. Баскервіль утупив у нього свій жадібний погляд, і я зрозумів, як багато важить для нього перша зустріч із цією місцевістю, де люди його роду так довго володарювали й залишили по собі такий глибокий слід. Він сидів переді мною, в звичайнісінському вагоні - цей чоловік у твідовому костюмі, з виразним американським акцентом, і я, роздивляючись його смагляве обличчя з правильними рисами, бачив у ньому нашадка тих непокірних, упертих людей. Його кущисті брови, чутливі ніздрі, великі карі очі видавали в ньому людину горду, сильну й відважну. Якщо на цих похмурих болотах нам судилося зустрітися з важкою й небезпечною загадкою, то заради такого товариша можна зробити все, бо він сміливо піде з тобою на будь-який ризик.

Потяг зупинився біля маленької закутньої станції, і ми висіли з вагона. За низеньким білим парканом на нас чекала коляска, запряжена парою конячок. Наш приїзд вважали тут, вочевидь, за велику подію, бо й сам начальник станції, і

носильники оточили нас, пропонуючи свої послуги. Це була чудова сільська місцина, отож я здивувався, помітивши біля виходу зі станції двох вояків у темній уніформі, які, спираючись на карабіни, пильно дивились на нас. Візник, невеличкий незграбний чолов'яга, привітав сера Генрі Баскервіля, і за кілька хвилин ми вже мчали широкою дорогою. Обабіч зеленіли пасовиська, з густих садків визирали шполясті будиночки, але попереду, за межами цього мирного, сонячного краю, на тлі вечірнього неба темнішала довга похмуря смуга боліт, посеред яких здіймалися лиховісні пагорби.

Коляска звернула вбік і почала підйматися глибокими коліями, прокладеними кілька століть тому між високими насипами, порослими вогким мохом і м'ясистим хвощем. Бронзова папороть і листя ожини блищали в свіtlі надвечірнього сонця. Далі ми проїхали вузенький гранітний місток через потік, що з ревом плинув по сірих брилах. І дорога, й потік вилися долиною, зарослою дубками й соснами. На кожному повороті Баскервіль зачудовано скрикував, з цікавістю озираючись і засипаючи нас нескінченними запитаннями. Його очам усе здавалось казково гарним, але я не міг позбутися почуття смутку, що його навівалиці пасовиська, на яких лежала виразна печать осені. Жовте листя вкривало землю й килимом устеляло дорогу. Стукіт коліс нашої коляски поволі заглушив густий шар прілої трави; природа, здавалося, кидала свої сумні дарунки під ноги новому спадкоємцеві Баскервілів.

- Овва! А це що таке? - вигукнув доктор Мортімер.

Перед нами височіло круте узгір'я, поросле вересом, - перший вісник боліт. На його верхівці, наче статуя на п'єдесталі, застиг вершник із рушницею напоготові. Він спостерігав за дорогою, якою ми їхали.

- Хто це, Перкінс? - спитав доктор Мортімер.

- З Принстаунської тюрми втік в'язень, сер, - відповів наш візник, обернувшись із передка. - Уже третій день шукають, на всіх шляхах і станціях повиставляли вартових, але все марно. Тутешнім фермерам це не до душі, сер, та що поробиш.

- Але ж тому, хто наведе на його слід, начебто пообіцяно п'ять фунтів.

- Так, сер, проте надія одержати п'ять фунтів мало, а те, що тобі можуть перерізати горлянку, правда. Це, бачте, не простий в'язень. Такий ні перед чим не зупиниться.

- І хто ж він?

- Селден, убивця з Нотінг-Хіллу.

Я добре пам'ятав справу Селдена, бо свого часу за неї брався Холмс, зацікавившись небаченою жорстокістю злочину й звір'ячою люттю, якою були позначені всі Селденові вчинки. Судді навіть засумнівались у здоровому глузді вбивці, й через те смертну кару йому замінили ув'язненням.

Наша коляска піднялася на узгір'я, й перед нами розкинулися розлогі болота, посеред яких де-не-де стриміли самотні дольмени й кам'яні стовпи. Холодний вітер, що налетів звідти, пронизував нас до кісток. Десять там, у цій понурій долині, демон у людській подобі, мов дикий хижак, причайвся в норі, сповнений ненависті до людей, що прогнали його від себе. Тільки його появи бракувало, щоб посилити

гнітюче враження від цього безлюдного пустыща під крижаним вітром і похмурим небом. Навіть Баскервіль замок і щільніше загорнувся у пальто.

Родючі землі зосталися позаду. Ми озирнулися: промені надвечірнього сонця обертали струмки на золотаві стрічки, освітлювали червонясту ріллю й густі чагарники. Дорога, що перетинала рудувато-оливові перевали з величезними брилами, ставала дедалі занедбанішою. Часом перед нами за кам'яними мурами, яких не зміг прикрасити навіть виткий плющ, з'являлися будинки. Раптом перед нашими очима постала схожа на чашу, глибокаулоговина з хирлявими дубками й соснами; її покривив та погнув вітер, що лютував тут із давніх-давен. Над деревами стриміли дві гостроверхі вежі. Візник показав на них батогом.

- Баскервіль-Холл, - промовив він.

Господар маєтку підвівся в колясці; щоки його зарум'янилися, очі спалахнули. За кілька хвилин ми під'їхали до візерунчастої брами із двома обвітреними, порослими лишайником стовпами, які увінчували вепрові голови - герб Баскервілів. Вартівня містилася в старенькому, з оголеними кроквами, гранітному домику, але перед нею вже стояла нова, ще не закінчена, будівля - перший плід південноафриканського золота сера Чарльза.

Від воріт вела алея. Стукіт коліс знов потонув у шурхоті листя, старі дерева зімкнули своє گілля над нашими головами, утворивши темне склепіння. Баскервіль здригнувся, поглянувши в глибину алеї, де видніли примарні контури будинку.

- Це сталося тут? - приглушено спитав він.

- Ні, ні, в тисовій алеї, з іншого боку.

Молодий спадкоємець понуро озирнувся довкола.

- Нічого дивного, що мій дядько, живучи в такому місці,увесь час сподівався лиха, - сказав він. - Тут перелякається будь-хто. Ні, не промине й півроку, як я проведу сюди електрику і ви не впізнаєте цих місць. Біля дверей у мене горітимуть ліхтарі Едісона й Свена на тисячу свіч!

Алея закінчувалась широким травником; обігнувши його, ми під'їхали до будинку. В сутінках я зміг розглядіти тільки муріваний фасад і терасу. Все було геть-чисто повите плющем, з плетива якого визирали лише вікна й герби. Над центральною частиною будинку височіли дві вежі - стародавні, зубчасті, з численними бійницями. Два новіші його крила були побудовані з чорного граніту. Крізь щільно загратовані вікна на травник падало яскраве світло, а над крутым гостроверхим дахом з високими димарями здіймався стовп темного диму.

- Ласкаво просимо, сер Генрі! Ласкаво просимо до Баскервіль-Холла!

Високий чоловік виступив з темряви, що огортала терасу, й відчинив дверцята коляски. З жовтого світла, що падало з дверей, виринула чорна жіноча постать. Вона теж підійшла до нас і допомогла чоловікові позносити на землю наши валізи.

- Ви не будете заперечувати, сер Генрі, якщо я поїду просто додому? - сказав доктор Мортімер. - Мене чекає дружина.

- А може, залишитесь з нами пообідати?

- Ні, я мушу їхати. Та й роботи невпрогорт. Я охоче показав би вам будинок, але Берімор буде кращим за мене провідником. Навсе добре, і не забуйайте: коли з'явиться потреба, присилайте по мене і вдень, і вночі.

Стукіт коліс помалу змовк у глибині алеї; ми з сером Генрі увійшли до передпокою, й двері важко грюкнули за нами. Передпокій був дуже гарний - високий, просторий, з міцними кроквами із потемнілого старого дуба. У великому старовинному каміні з чавунними гратцями тріскотіли й шипіли поліна. Ми з сером Генрі простягай руки до вогню, бо дуже змерзли після довгої подорожі. Потім почали роздивлятися довкола - на високе вузьке вікно з кольорового скла, дубові панелі, оленячі голови й герби, що бовваніли на стінах у тьмяному свіtlі люстри.

- Саме так я й уявляв собі оце все, - мовив сер Генрі. - Справжніське родове гніздо, авжеж? Дивна річ - мої предки мешкали тут п'ятсот років! Мимоволі сповнюється почуттям гордості за свій рід!

Я бачив, що його смагляве обличчя залилося рум'янцем, мов у дитини. Він стояв у колі світла, яке падало від люстри, а довгі тіні відбивалися на стінах, чорною запоною згущувались угорі. Берімор порозносив наші речі по кімнатах. Повернувшись, він шанобливо став перед нами, як і личить вишколеному служникові. То був примітний чоловік - високий, показний, із широкою чорною бородою й блідим виразнистим обличчям.

- Накажете подавати обід, сер?

- А вже все готове?

- За кілька хвилин буде, сер. Гаряча вода у ваших кімнатах. Ми з дружиною будемо раді, сер Генрі, залишитись на якийсь час тут, але за нових умов тут знадобиться багато челяді.

- За яких нових умов?

- Я хочу сказати, що сер Чарльз жив самітником й наших послуг йому цілком вистачало. Але ви, природно, захочете ширшого товариства, тож вам доведеться міняти слуг.

- То ви з дружиною хочете звідси піти?

- Якщо ви не будете заперечувати, сер.

- Але ж у цьому будинку жили кілька поколінь ваших предків, чи не так? Я не хотів би починати тут своє життя, зруйнувавши давні родинні узи.

На ключниковому обличчі відбилося хвилювання:

- Нам з дружиною це теж нелегко, сер. Але, правду кажучи, ми були такі віддані серу Чарльзові, що й досі не можемо опам'ятатись після його смерті. Нам боляче тут заставатися. Боюся, що ми вже не житимемо спокійно в Баскервіль-Холлі.

- Що ж ви збираєтесь робити?

- Сподіваюся, сер, що нам пощастиТЬ почати якусь власну справу. Адже сер Чарльз не обминув нас своєю щедротою. А тепер, сер, з вашого дозволу, я покажу вам ваші кімнати.

Старовинний передпокій був обведений галересю з поруччям і двома прогонами сходів. Моя спальня була в одному крилі з Баскервільовою, майже поряд із його дверима. Ці кімнати виглядали сучаснішими за середню частину, а яскраві шпалери й безліч свічок пом'якшили гнітюче враження, що склалося в мене відразу після приїзду сюди.

Проте ї дальня на долішньому поверсі вразила нас своїм похмурим мороком. То була велика кімната з підвіщенням для столу, за яким сидів господар, відокремлений однією сходинкою від тієї частини, де мали сидіти менш поважні особи. В одному її кінці була галерея для музик. Над головою в нас чорніли сволоки й закіплюжена стеля. Цілком можливо, що колись запалені смолоскипи, строкатий одяг гостей і бучні веселощі бенкетів пом'якшували похмурий вигляд кімнати, але зараз, коли тут під єдиною лампою з абажуром сиділи двоє джентльменів у чорному вбранні, їхні голоси лунали приглушені і настрій був не дуже веселий. Предки в найрізноманітнішій одежі - від елизаветинського вельможі до дженджика часів Регентства - дивилися на нас із довжелезного ряду портретів на стінах, гніячи своюю мовчанкою. Розмовляли ми мало, і я зітхнув з полегкістю, коли обід скінчився й ми пішли до новенької більядрної викурити по сигареті.

- Правду кажучи, місце не надто веселеньке, - мовив сер Генрі. - До всього цього, гадаю, можна звикнути, але зараз мене тут усе гнітить. Нічого дивного, що мій дядько трохи нервувався, живучи на самоті в такому будинку. Ходімо, мабуть, спати; може, вранці тут відчуємо себе приемніше.

Перш ніж лягти, я відсунув завіси й визирнув у вікно. Воно виходило на травник перед парадними дверима. За травником гнулися од вітру високі дерева. З-за хмар, що мчали небом, виглядав місяць. У його холодному світлі я побачив за деревами зубчасті скелі й довгу смугу понурих боліт. Я заслонив вікно, переконавшись, що останнє мое враження анітрохи не суперечить першому.

Але дуже скоро виявилось, що це ще не все. Незважаючи на втому, я ніяк не міг заснути й крутівся в ліжку, марно закликаючи до себе сон. Десять далеко церковні дзигарі вибивали кожні п'ятнадцять хвилин, порушуючи мертвотну тиші в будинку. Але опівночі до мого вуха несподівано долинув чіткий, виразний звук, стосовно природи якого не могло бути й сумніву. То був жіночий плач - притлумлений, нестримний плач людини, чиє серце краялося від туги. Я присів на ліжку й почав уважно слухати. Плакали десь недалеко, - напевно, в самому будинку. З півгодини я чекав, увесь насторожившись, однак не почув більш нічого, крім дзвону дзигарів і шурхоту плюща, що вився по стінах.

7. Степлтони із Меріпіт-Хавса

Краса свіжого ранку стерла з нашої пам'яті гнітюче, понуре враження, яке залишилося в нас обох після першого знайомства з Баскервіль-Холлом. Коли ми з сером Генрі сіли снідати, яскраве сонячне світло вже проникало у вузькі вікна з кольорового скла, вкриваючи підлогу барвистими відблисками. Темні дубові панелі бронзовіли в золотому промінні, й тепер важко було уявити собі, що лише минулого вечора ця кімната сповнювала наші душі таким смутком.

- Будинок тут ні до чого; ми, мабуть, самі винні! - мовив баронет. - Натомислися з дороги, змерзли, отож нам і відалося тут незатишно. А тепер ми відпочили, зігрілися, й довкола все теж повеселило.

- І все-таки винен тут не лише настрій, - відповів я. - Ви не чули, наприклад, опівночі жіночого ридання?

- Дивно, але крізь дрімоту мені й справді вчувалося щось подібне. Якусь хвилину я вслухався ніч, але ридань більш не було, тож я вирішив, що це, мабуть, мені приснилося.

- Ні, я дуже виразно чув їх і певен, що то плакала жінка.

- Треба негайно про це дізнатися.

Він подзвонив і спітав у Берімора, що то могло бути. Мені здалося, що бліде обличчя ключника ще більше зблідло, коли він почув запитання господаря.

- В домі лише дві жінки, сер, - відповів він. - Одна - посудниця, що спить у протилежному крилі. Інша - моя дружина, але можу вас запевнити, що вона не плакала.

І все-таки він нам збрехав, бо після сніданку мені випало зустрітися з місіс Берімор у коридорі, при сонячному свіtlі. То була висока спокійна жінка з грубими рисами обличчя і міцно стуленими губами. Але очі - червоні, з припухлими повіками - виказали її. Виходить, це вона плакала вночі; отже, чоловік мав про те знати. Але він усе-таки наважився сказати неправду, не злякавшись викриття. Навіщо він це зробив? І чому вона так гірко ридала? Чимось похмурим, таємничим віяло від цього блідого, показного, чорнобородого чоловіка. Він першим знайшов тіло сера Чарльза, і обставини цієї загадкової смерті нам були відомі лише з його слів. Невже це його, Берімора, ми бачили в кебі на Риджент-стріт? Борода принаймні в того незнайомця була така сама. Візник говорив про невисокого чоловіка, але це враження цілком могло бути помилковим. Як мені було довідатися правду? Звичайно, насамперед слід було відвідати поштмейстера в Грімпені й запитати, чи передали Беріморові нашу телеграму у власні руки. В будь-якому разі я мав би про це повідомити Шерлока Холмса.

Сер Генрі після сніданку заходився переглядати папери, тож часу для поїздок у мене було досить. Залюбки пройшовши пішки чотири милі краєм боліт, я дістався врешті маленького, непоказного села, де мені передусім упали в око дві солідніші будівлі - заїзд та будинок доктора Мортімера. Поштмейстер, що водночас був і сільським крамарем, добре запам'ятав нашу телеграму.

- Звичайно, сер, - сказав він, - ми вручили телеграму містерові Берімору, як і було наказано.

- А хто її відносив?

- Мій син. Джеймс, ти віддав містерові Берімору в Холлі телеграму минулого тижня чи ні?

- Так, віддав, тату.

- У власні руки? - спітав я.

- Ні, не у власні, бо він був десь на гориці; я віддав її дружині містера Берімора, а вона пообіцяла негайно передати йому.

- А самого містера Берімора ти бачив?

- Ні, сер, я ж кажу, що він був на гориці.

- Звідкіля ж ти знаєш, що він був на гориці, коли сам його не бачив?

- Ну, дружина, мабуть, таки знала, де він, - роздратовано втрутився поштмейстер. - Адже телеграму він одержав? А якщо сталася якась помилка, то нехай містер Берімор сам скаржиться.

Розпитувати далі було марно, отож мені стало зрозуміло, що Холмсові хитроощі нічого не дали й ми так і не дізнаємося, чи виїздив Берімор до Лондона. Припустімо, що так; припустімо, що він, - останній, хто бачив сера Чарльза живим, - першим вислідив його спадкоємця, тільки-но той повернувся до Англії. Що ж далі? Чи ним керує хтось інший, чи, може, він особисто має якісь підступні наміри? Навіщо йому переслідувати Баскервілів? Я згадав про дивну пересторогу, складену з газетних вирізок. Невже це зробив він? Чи, може, хтось інший, що намагається йому зашкодити? Єдине правдоподібне пояснення дав мені сер Генрі: мовляв, якщо Баскервілів пощастила відлякати від родового маєтку, то Берімори спокійно й затишно житимуть собі до скону. Але хіба це хоч трохи виправдовує ту тонку інтригу, що невидимими тенетами обплутала молодого баронета? Холмс сам сказав, що серед найхимерніших своїх розслідів він не пригадує іншоготакого заплутаного випадку. Повертаючись додому похмурим, безлюдним шляхом, я молив Бога, щоб мій друг звільнився якомога швидше, приїхав сюди й зняв увесь цей тягар мені з пліч.

Несподівано мої думки перервав звук швидкої ходи позаду і голос, що окликнув мене на ім'я. Я обернувся, сподіваючись побачити доктора Мортімера, однак, на мій подив, за мною простував якийсь незнайомець. То був невисокий, худорлявий, чисто поголений чоловік років тридцяти п'яти - сорока з білявим волоссям, пісним обличчям і довгим вузьким підборіддям; на ньому були сірий костюм і бриль, через плече висіла бляшана ботанічна коробка, а в руці він тримав зелений сачок.

- Пробачте мою зухвалість, докторе Ватсоне, - мовив він, наближаючись до мене. - Ми тут люди прості й не звикли до церемоній. Ви, напевно, чули про мене від нашого спільногого друга, Мортімера. Я Степлтон з Меріпіт-Хавса.

- Вас легко відзначити завдяки коробці й сачкові, - сказав я, бо добре знов, що містер Степлтон - натуралист. - Але звідки ви мене знаєте?

- Я сидів у Мортімера, і він показав мені вас із вікна приймальні, коли ви саме проходили. Нам з вами по дорозі, тож я вирішив наздогнати вас і познайомитись. Гадаю, сер Генрі не дуже втомився після подорожі?

- Ні, дякую, з ним усе гаразд.

- Ми всі так боялися, що після сумного кінця сера Чарльза новий баронет не захоче тут жити. Важко вимагати від заможної людини, щоб вона живцем поховала себе в цій глухомані, але, гадаю, вам не треба розтлумачувати, як багато це важитиме для всієї округи. Сподіваюся, ця історія не надто перелякала сера Генрі?

- Ні, не думаю.

- Ви чули, звичайно, легенду про пекельного собаку, що переслідує рід Баскервілів?

- Так, чув.

- Страшенно забобонні люди тутешні селяни! Усі вони ладні заприсягтися, що бачили це чудовисько на болотах. - Він говорив, усміхаючись, але я прочитав у його очах, що він надає своїм словам серйознішої ваги. - Ця історія зовсім полонила уяву сера Чарльза, тож я нітрохи не сумніваюся, що саме через неї його спіткав такий трагічний кінець.

- Але як?

- Його нерви були такі напружені, що поява будь-якого собаки могла стати фатальною для його слабого серця. Мені здається, що тієї ночі він справді побачив якогось собаку в тисовійалеї. Я давно боявся, що з ним скочиться нещастя, бо дуже любив старого й знав про його хворобу.

- Звідки ви про неї знали?

- Від свого друга, Мортімера.

- То ви гадаєте, що за сером Чарльзом погнався якийсь собака і він помер зі страху?

- А ви можете інакше пояснити це?

- Ні, я не дійшов ще жодного висновку.

- А містер Шерлок Холмс?

Від цих слів у мене на мить перехопило подих, але незворушне обличчя і твердий погляд моого супутника свідчили про те, що він і гадки не мав захопити мене зненацька.

- Докторе Ватсоне, навіщо нам удавати, ніби ми не знаємо вас? - провадив він.

- Чутки про вашого друга-детектива долинули й сюди, тож хіба ви можете славити його, самі залишаючись у тіні? Коли Мортімер сказав мені про вас, він не заперечував, що ви - той самий доктор Ватсон. А якщо вже ви тут, то виходить, що містер Шерлок Холмс зацікавився цією історією, і мені, природно, хотілося б знати, що він про це думас.

- Побоююся, що я не зможу відповісти на ваше запитання.

- Тоді дозвольте спитати, чи вшанує він нас своїми відвідинами?

- Зараз він не може виїхати з Лондона. У нього на руках інші справи.

- Шкода! Він міг би пролити трохи світла на те, що й досі для всіх нас покрито темрявою. Але ви теж ведете розслід, і якщо я можу хоч чимось вам прислужитися, звертайтесь до мене. Досить самого лише натяку, кого ви підозрюєте, як маєте намір чинити далі, і я, можливо, вже зараз допоможу вам якоюсь порадою чи підказкою.

- Можу вас запевнити, що я просто приїхав у гості до свого друга, сера Генрі, і не потребую нічиеї допомоги!

- Чудово! - мовив Степлтон. - Ви маєте слухність: обережність понад усе. Я справді заслужив такої відповіді за своє зухвальство і обіцяю вам більше не зачіпати цієї справи.

Ми дійшли до того місця, де праворуч від дороги відходила заросла травою стежка й вилася серед боліт. Ліворуч був високий, усіянний брилами пагорб, на якому за давніх часів видобували граніт. Крутій схил пагорба, обернений до нас, поріс папороттю та ожиною. Далеко на обрії курилися сірі хмари диму.

- Звідси стежкою недалеко до Меріпіт-Хавса, - сказав Степлтон. - Не пошкодуйте години на дорогу туди, і я матиму приємність відрекомендувати вас своїй сестрі.

Спочатку я подумав, що зараз мені слід було б повернутись до сера Генрі. Але потім згадав оту купу паперів, яка громадилася в нього на столі. Тут я нічим не міг стати йому в пригоді. Тим паче, що Холмс просив мене приглянутися до сусідів, які

живуть на болотах. Я прийняв Степлтонове запрошення, й ми вдвох пішли стежкою.

- Чудові місця ці болота, - говорив він, озираючи хвилясті обриси зелених пагорбів, над якими здіймалися химерні гребені гранітних скель. - Вони нам ніколи не набриднуть. А які таємниці вони бережуть! Безмежні, глибокі, загадкові!

- То ви їх добре знаєте?

- Я живу тут лише другий рік. У цих краях мене, напевно, мають за новачка. Ми перебралися сюди невдовзі після приїзду сера Чарльза. Але я із своїми зацікавленнями вже встиг обнишпорити кожен закуток, тож гадаю, що нині мало хто знає ці болота краще за мене.

- Хіба це так важко?

- Дуже важко. Погляньте, наприклад, на оту широку долину з химерними горбами. Чи помітили ви на ній щось незвичайне?

- Цією долиною добре скакати верхи.

- Цілком природно, що ви так думаете, але ця помилка багатьом коштувала життя. Бачите, скільки на ній ясно-зелених острівців трави?

- Там, напевно, кращий ґрунт?

Степлтон засміявся.

- Це величезна Гримпенська трясовина, - мовив він. - Один необачний крок - і людини або тварини нема. Я буквально вчора бачив, як туди заблукав якийсь поні. Він, звичайно ж, загинув. Я бачив, як голова його довго стирчала з трясовини, але врешті-решт і її засмоктало. Туди навіть у засуху не варто ходити, а після осінніх дощів - крий Боже потикатися. О, Святий Юрію, ще один нещасний поні!

Серед зеленої осоки крутилося й борсалося щось темне. Потім у траві майнула болісно витягнута шия й понад болотом розлігся страшний крик. Я похолов з жаху, але нерви моого товариша були, мабуть, міцніші.

- Кінець! - мовив він. - Затягла трясовина. Це вже вдруге за останні два дні, а скільки їх іще загинуло! Ходять туди з літа до самісінької осені, поки не потонуть. Недобре місце оци Гримпенська трясовина.

- Але ви кажете, що пробиралися туди?

- Так, там є одна чи дві стежки, якими спритна людина може пройти. Я відшукав їх.

- Але навіщо вам ходити до такої страшної трясовини?

- Бачите оті пагорби вдалині? Це справжнісінькі острівці серед непролазної драговини, яка поволі оточила їх зусібіч. Там є такі рідкісні рослини, такі метелики - лише зумійтте туди потрапити!

- Колись спробую.

Степлтон здивовано поглянув на мене.

- Заради Бога, облиште навіть думати про таке! - сказав він. - Ваша смерть буде на моїй совіті. Назад ви не повернетесь, вірте мені. Я сам ходжу туди лише тому, що запам'ятав багато дрібних прикмет.

- Страйвайте! - вигукнув я. - Що це?

Тихе, протяжне, невимовно сумне виття розляглося над болотами. Ним сповнилося все повітря, але сказати, звідки воно долинуло, було неможливо. З

невиразного скімління воно помалу обернулось на глухий рев і знову послабшало до сумного, стражденноого стогону. Степлтон здивовано глянув на мене.

- Дивні місця ці болота! - сказав він.

- Що це за звуки?

- Селяни кажуть, що це вис собака Баскервілів, коли шукає здобичі. Я вже чув його разів зо два, але не так голосно, як сьогодні.

Похоловши зі страху, я обвів поглядом широчезну долину, вкриту зеленими купинами очерету. Ніщо не порушувало її мовчання, окрім двох круків, що гучно крякали, сидячи на гранітному стовпі позаду нас.

- Але ж ви вчена людина. Хіба личить вам вірити в такі дурниці? - спитав я. - Як ви самі пояснюєте цей дивний звук?

- Трясовина іноді видає химерні звуки. Чи то мул осідає, чи вода підіймається, - хтозна?

- Ні, ні, то був голос живої істоти.

- Що ж, можливо. Ви ніколи не чули, як кричить водяний бугай?

- Ніколи.

- То дуже рідкісний птах, в Англії він майже вимер, але на таких болотах усяке трапляється. Я нітрохи не здивувався б, якби дізnavся, що ми почули крик одного з останніх тутешніх бугайлів.

- Я ніколи в житті не чув таких химерних, моторошних звуків.

- Що ж, місця тут справді таємничі. Погляньте на отой пагорб. Що ви про нього скажете?

Уесь схил пагорба був укритий кільцями з сірого каменю; я налічив їх десь із двадцять.

- Що це? Кошари?

- Ні, житла наших пращурів. Первісна людина густо заселяла ці болота, а оскільки після неї тут більше ніхто не жив, то усе це так і зосталося недоторканим. Знято лише дахи. Якщо вам цікаво, можете піти туди й побачити вогнище та ложе.

- Це справжнє містечко. Коли воно було заселене?

- В добу неоліту - точніша дата невідома.

- А що ці люди робили?

- Випасали череди на тих схилах, а коли кам'яна сокира поступилася місцем бронзовому лезу, вчилися видобувати олово. Погляньте на отой рів на пагорбі, що навпроти. Це сліди їхньої праці. Так, докторе Ватсоне, ви знайдете на цих болотах багато цікавого. О, пробачте, будь ласка! Це, напевно, циклопід!

Повз нас пролетів маленький метелик, і Степлтон миттю, напрочуд спритно й швидко, кинувся за ним навздогін. Я з жахом побачив, що метелик полетів просто до трясовини; але мій новий знайомий, ні на мить не зупиняючись, мчав далі, перестрибуючи з купини на купину. Сіре вбрання і різкі, рвучкі рухи робили його самого схожим на величезного метелика. Я стояв і дивився на нього, чудуючись надзвичайній його спритності й потерпаючи, що він от-от схібить і зникне в підступній трясовині. Раптом позаду почулася чиясь хода - озирнувшись, я побачив на стежці жінку. Вона з'явилася з того боку, де курився дим, вказуючи на садибу

Меріпіт-Хавс, але раніше я не міг її побачити, бо стежка, якою вона простувала, йшла під ухил.

Я не мав жодного сумніву, що це міс Степлтон, бо інша жінка навряд чи зустрілася б мені серед боліт; до того ж, я пам'ятав, що мені розповідали про неї як про красуню. Жінка ця справді вражала своєю вродою, й до того ж незвичайною. Більшого контрасту між братом і сестрою не можна було собі й уявити: Степлтон був невиразний сіроокий блондин, а вона - брюнетка, якої ніколи не побачиш в Англії, - струнка, поставна, висока. Гордовите, тонке обличчя було таке гарне, що здавалося б неприродним, якби не чітко скроєні вуста й чудові темні, жагучі очі. Дивно було бачити її бездоганну поставу, ошатну сукню на безлюдній стежці серед боліт. Коли я озирнувся, очі її стежили за братом, але вона тут-таки хутко наблизилася до мене. Я зняв капелюх і хотів уже пояснити, чому я тут, та раптом її слова спрямували мої думки в інший бік.

- Ідьте звідси! - мовила вона. - Негайно повертайтесь до Лондона.

У відповідь я зміг лише здивовано вирячитись на неї. Вона блиснула очима й нетерпляче тупнула ногою.

- Навіщо мені повернатися до Лондона? - спитав я.

- Не питайте мене. - Вона говорила тихо й швидко, трохи гаркавлячи. - Заради Бога, послухайтесь моєї поради. Ідьте, щоб і сліду вашого не було на цих болотах.

- Але ж я щойно приїхав сюди.

- О Боже! - вигукнула вона. - Невже ви не розумієте, що я бажаю вам добра? Повертайтесь до Лондона! Сьогодні ж! Негайно забирайтесь з цього місця!.. Тихіше... Іде мій брат! Не кажіть йому ані слова. Чи не зірвете ви мені он ту орхідею? У нас на болотах чимало орхідей, але ви трохи запізнилися, бо вони вже почали відцвітати.

Степлтон облишив свою гонитву за метеликом і підійшов до нас, розчервонілий і задиханий.

- О, Бері! - мовив він, і я не відчув у його привітанні поток особливого тепла.

- О, Джеку, як ти розгарячився!

- Так, я погнався за чудовим зразком циклопіда. Їх так рідко побачиш пізньої осені. Така шкода - не спіймав!

Він говорив байдуже, але його сірі маленькі очі з безперестану позирали то на дівчину, то на мене.

- Ви, як я бачу, вже познайомилися.

- Так. Я казала серові Генрі, що нині вже пізно милуватися красою боліт.

- Як ти думаєш, хто це такий?

- Я гадала, що це сер Генрі Баскервіль.

- Ні, ні, - мовив я. - Я лише скромний друг сера Генрі. Я доктор Ватсон.

Обличчя її спалахнуло рум'янцем.

- Виходить, ми розмовляли, не розуміючи одне одного, - сказала міс Степлтон.

- Але ж ви не мали багато часу для розмов, - зауважив її брат, запитально дивлячись на сестру.

- Я прийняла доктора Ватсона за нашого сусіда, - пояснила вона. - Йому, мабуть, байдуже, чи цвітуть зараз орхідеї, чи ні. Але ви все-таки зайдете до нас у Меріпіт-Хавс?

Коротка дорога привела нас до похмурої ферми, що за давніх часів, мабуть, слугувала житлом якомусь вівчареві, а потім була перебудована по-сучасному. Ферму оточував садок, але дерева в ньому, як і всюди на болотах, були хирляві й низькі, і від усієї цієї місціни віяло якимось убоозтвом і сумом. Відчинив нам лакей - старий, зморшкуватий, у вицвілому сурдути; він теж, здавалося, пасував до цього будинку. Проте кімнати тут були великі, з ошатними меблями, що слід було, мабуть, приписувати смакам господині. Я позирнув у вікно на безмежні болота, що тяглися досамісінького обрію, на гранітні брили й чудувався, що привело до такої місціни цього вченого чоловіка та красуню жінку.

- Дивне місце для оселі, еге ж? - мовив Степлтон, наче відповідаючи на мої думки. - Але все-таки нам тут живеться добре, Беріл?

- Так, справді добре, - відповіла сестра, проте слова її пролунали якось непевно.

- Я мав приватну школу, - почав Степлтон. - Це було в одному північному графстві. Для людини з моїми звичками це надто суха й нецікава робота, але мене вабило життя серед молоді. Яке це щастя - передавати учням щось зі своїх знань та вражень! Але доля обернулася проти нас. У школі спалахнула пошест', троє хлопчиків померли. Нам так і не вдалося налагодити справу після такого удару - більша частина моїх коштів пішла на нівець. І все-таки, якби не розлука з моїми любими хлопчиками, я радів би з такої невдачі. Людина з такою пристрастю до ботаніки й зоології, як у мене, матиме тут непочатий край роботи, та й сестра моя не менш кохається в природі. Усім цим моїм зізнанням ви, докторе Ватсоне, можете завдячувати самому собі - адже ви з таким смутком дивилися на наші болота.

- Справді, мені здається, що жити тут трохи нудно - не так вам, як вашій сестрі.

- Ні, ні, я анітрохи тут не нудьгую, - швидко сказала міс Степлтон.

- Ми вивчаємо природу, маємо багато книжок і дуже цікавих сусідів. Доктор Мортімер - дуже освічена людина. Бідолашний сер Чарльз теж був чудовим співрозмовником. Ми так близько зазнайомилися з ним, що я навіть не можу сказати вам, яка велика для нас ця втрата. А що ви скажете, якщо я сьогодні відвідаю сера Генрі, - це не завадить йому?

- Ні, я певен, що він вам дуже зрадіє.

- Тоді попередьте його, будь ласка. Може, нам вдасться хоч трохи допомогти йому, поки він ще не звик до свого нового дому. А тепер, докторе Ватсоне, ходімо нагору - подивимось мою колекцію лускокрилих. Гадаю, що це найповніша колекція на південному заході Англії. А поки ми скінчимо, буде готовий другий сніданок.

Але я поспішав додому, до сера Генрі. Похмурі болота, смерть нещасного поні, дивні звуки, що нагадували родинну легенду Баскервілів, - усе це навіяло мені смуток. До цих не дуже приемних вражень додалися ще й відвергні слова міс Степлтон, які вона вимовила з такою вірою, що я не мав жодного сумніву щодо

їхньої широті й серйозності. Я відмовився від настільного запрошення до сніданку й виrushив додому тією самою стежкою.

Проте виявилось, що тут був і якийсь інший, коротший, шлях, бо не встиг я вийти на дорогу, як побачив перед собою міс Степлтон, яка сиділа на придорожньому камені. Обличчя її зашарілося, вона важко дихала, притиснувши долоню до грудей.

- Я хотіла наздогнати вас, докторе Ватсоне, тож усю дорогу бігла, - мовила вона. - Навіть капелюшок забула взяти. Я не можу тут довго сидіти, бо брат побачить, що мене нема. Я тільки хочу попросити у вас вибачення за оту дурну помилку, коли подумала, що ви - сер Генрі. Прошу вас, забудьте все, що я говорила, бо це вас ніяк не стосується.

- Але я не можу цього забути, міс Степлтон, - сказав я. - Я друг сера Генрі, і доля його мені не байдужа. Скажіть, чому ви так наполягали, щоб він повернувся до Лондона?

- Жіноча примха, докторе Ватсоне. Коли ми з вами краще познайомимось, ви зрозумієте, що я не завжди здатна пояснити свої слова або вчинки.

- Ні, ні. Я пам'ятаю, як тремтів ваш голос. Я пам'ятаю ваші очі. Прошу, прошу вас, міс Степлтон, будьте зі мною ширі, бо тільки-но я опинився тут, як одразу відчув, що мене оточують якісь тіні. Живеш наче серед Гримпенської трясовини: ось-ось загрузнеш по шию на одній із цих зелених купин, і ніхто не допоможе тобі звідти виборсатись. Скажіть мені, що ви мали на увазі, і я обіцяю переказати серові Генрі вашу засторогу.

Тінь вагання промайнула на обличчі міс Степлтон, але за хвилину її погляд знову став суворим.

- Ви надто переймаєтесь цим, докторе Ватсоне, - відповіла вона. - Смерть сера Чарльза приголомшила нас із братом. Ми дуже близько знали його, бо він любив гуляти серед боліт - оцією стежкою, що веде до нашого будинку. Легенда про те прокляття, що тяжіє над їхнім родом, дуже гнітила його, і коли трагедія сталася, я зрозуміла, що мій страх був не безпідставний. Приїзд спадкоємця схвилював мене, і я вважаю, що його слід попередити про небезпеку. Це все, що я хотіла йому сказати.

- Але що то за небезпека?

- Ви знаєте повір'я про собаку?

- Я не вірю в такі дурниці.

- А я вірю. Якщо можете хоч якось умовити сера Генрі, заберіть його з цього місця, що завжди було таким фатальним для його родини. Світ широкий. Чому він хоче жити саме тут, у цьому небезпечному місці?

- Саме через цю небезпеку. Така вже вдача в сера Генрі. Якщо ви не скажете чогось певного, то я побоююсь, що мені не вдасться забрати його звідси.

- Я не можу сказати нічого певного, бо просто нічого не знаю.

- Тоді дозвольте запитати вас іще про одне, міс Степлтон. Якщо ви тоді більше нічого не хотіли сказати мені, то чому боялися, що ваші слова почне брат? Тут немає нічого такого, що не сподобалось би йому чи будь-кому іншому.

- Мій брат не хоче, аби Холл стояв порожнім: він думає, що це зашкодить бідному людові на болотах. Він страшенно розлютився б, якби дізnavся, що я хочу випровадити звідси сера Генрі. Однак я виконала свій обов'язок і не скажу більше нічого. А тепер мені треба йти, бо він, побачивши, що мене немає, може запідозрити, що я розмовляла з вами. На все добре!

Вона обернулась і за кілька хвилин зникла серед брил, а я, сповнений якогось неясного страху, попрямував до Баскервіль-Холла.

8. Перший звіт доктора Ватсона

Починаючи з цього дня, я викладатиму хід подій за своїми листами до містера Шерлока Холмса, що зараз лежать переді мною на столі. Одна сторінка загубилася, але решта повністю збереглись і передадуть усі мої почуття та підоози набагато точніше, ніж я зробив би це сам, покладаючись лише на власну пам'ять, хоч із неї ще не стерлися ті трагічні події.

Баскервіль-Холл, 13 жовтня.

Дорогий Холмсе!

З моїх попередніх листів і телеграм ви дуже добре знаєте про все, що скойлось останнім часом у цьому чи не найбільш забутому Богом куточку світу. Що довше тут живеш, то більше в душу тобі проникає похмурий настрій цих боліт із їхніми неосяжними просторами, не позбавленими навіть якоїсь лиховісної краси. Варто мені вийти на них, і я відчуваю, що останній слід сучасної Англії залишився десь позаду, а замість неї всюди бачиш лише сліди осель та праці первісної людини. Усюди натрапляєш на житла цього давнього племені, на його могили й високі стовпи, що позначали, мабуть, місця його капищ. Дивишся на ці сірі кам'яні хатки, розкидані на схилах пагорбів, зритих ровами, й забуваєш, у якому столітті живеш; якби раптом під низьким гранітним склепінням з'явився кошлатий, убраний у звірячу шкуру чоловік інапнув лук із кремінною стрілою, ви відчули б, що його присутність тут доречніша, ніж ваша. Дивна річ, що ці люди так густо селилися в тутешній неродючій місцині. Я не археолог, але мені здається, що то було не війовниче, а пригноблене плем'я, яке задовольнялося тим, чим гребували інші.

Проте все це аж ніяк не стосується мети моого перебування тут і зовсім, мабуть, нецікаве для людини з таким практичним розумом, як ваш. Я й досі пам'ятаю вашу цілковиту байдужість щодо того, чи Сонце обертається навколо Землі, чи Земля навколо Сонця. Отож краще повернутся до подробиць, пов'язаних із сером Генрі Баскервілем.

Останні кілька днів ви не діставали моїх листів лише через те, що розповідати мені не було про що. Але сьогодні сталася дивовижна річ, про яку я розкажу вам далі. Насамперед я хотів би переповісти вам інші обставини справи.

Одна з них, - хоч я мало розповідав про неї, - це втікач-каторжанин, що переховується на болотах. Є всі підстави вірити, що він нарешті забрався з тутешніх місць, на превелику радість одиноких фермерів. Із дня його втечі з

в'язниці минуло два тижні, й відтоді про нього ні слуху ні духу. Неможливо уявити собі, щоб він увесь цей час міг жити на болотах. Схованку, звичайно, знайти там неважко. Будь-яка з отих кам'яних хатин може слугувати йому схованкою. Але без її тут не проживеш - хіба що він ловить і ріже овець. Ні, він, здається, забрався з цих місць, і фермери тепер сплять спокійно.

Ми, четверо дужих чоловіків у Баскервіль-Холлі, зможемо, якщо треба, оборонити себе, але мушу вам признатися, що мене хвилює думка про Степлтонів. Вони живуть за кілька миль від найближчих сусідів - покоївка, старий лакей, сестра і брат, не бозна-який силач. У лабетах цього злочинця з Нотинг-Хіллу, якщо він надумає вдертися до їхнього будинку, вони будуть безпорадні. Ми з сером Генрі тривожилися за них і навіть хотіли, щоб конюх Перкінс ночував у них, але Степлтон і слухати про це не хоче.

Річ у тім, що наш друг-баронет починає всерйоз цікавитися своєю красунею-сусідкою. Тут немає нічого дивного, адже такий жвавий чоловік неодмінно нудьгуватиме в цій глухомані, а вона - дуже гарна й чарівна дівчина. В її вдачі є щось рідкісне, екзотичне, на противагу байдужій натурі її брата. Але водночас у ньому палає якийсь прихованій вогонь. Він, напевно, має великий вплив на сестру, бо мені не раз доводилось перехоплювати погляди, що їх вона кидає на брата під час розмови, немовби чекаючи на схвалення своїх слів. Сподіваюся, що Степлтони між собоюладнають. Цей сухий блиск у його очах і ці тонкі, міцно стулені вуста свідчать про тверду, а може, й сувору вдачу. В усякому разі, ви б зацікавилися ним.

Він з'явився у Баскервіля того самого дня, коли я вперше його зустрів, а вранці повів нас обох подивитися на те місце, що дало витоки легенді про несамовитого Х'юго. Ми пройшли кілька миль у глиб боліт і опинилися в такій понурій місцині, яка сама собою могла б породити таку історію. Вузенька стежка, що пролягала між двома гранітними стовпами, вивела нас у невеличку долину, порослу білою пухівкою. Посередині її стримлять дві величезні скелі, що звужуються вгорі й нагадують велетенські ікла якогось чудовиська. Все це точнісінько відповідало описові сцени тієї давньої трагедії. Сер Генрі зацікавлено озиравсь і розпитував Степлтона: невже той справді вірить у можливість надприродного втручання в людські справи? Говорив він недбало, проте ставився до цього, судячи з усього, дуже серйозно. Степлтон відповідав стримано - видно було, що він не договорював до кінця і щадив почуття молодого баронета. Він розповів нам про декілька випадків, коли цілі сім'ї постійно зазнавали якогось незбагненного лиха, і після того в нас з'явилося враження, що він теж вірить забобонам тутешніх мешканців.

По дорозі додому ми завернули до Меріпіт-Хавса посідати; тоді сер Генрі й познайомився з міс Степлтон. Він з першого ж погляду захопився нею, і навряд чи я помиллюся, коли скажу, що то було взаємне почуття. Він знову й знову загадував її по дорозі, і відтоді не минає й дня, щоб ми не побачилися з братом і сестрою. Сьогодні вони в нас обідатимуть, а сер Генрі вже збирається відвідати їх наступного тижня. Як на мене, Степлтон мав би лише вітати ці стосунки, проте я не раз помічав, що він супиться, коли сер Генрі приділяє хоч якусь увагу його сестрі. Він, напевно, дуже її

любити, йому сумно буде самому, але ж це верх егоїзму - перешкоджати такому чудовому шлюбові. Та факт залишається фактом: він справді не хоче, щоб це знайомство переросло в кохання, і я частенько бачив, як він заважає їхнім розмовам наодинці. До речі, якщо до нашої справи додається ще й любовна історія, то ваш наказ не залишати сера Генрі майже неможливо буде виконати. Коли ж я його суворо дотримуватимусь, то уявіть собі, як це похитне мою тутешню репутацію!

Іншим разом, - тобто в четвер, - у нас снідав доктор Мортімер. Він розкопував курган у Довгій долині і знайшов там череп первісної людини, що принесло йому неабияку радість. Я ніколи ще не бачив такого завзятого дослідника! Потім надійшли Степлотон і добряга-доктор на прохання сера Генрі повів нас усіх у тисову алею, щоб показати, як усе було тієї фатальної ночі. Алея ця довга, темна, облямована двома рядами високого живоплоту й двома вузькими смужками трави. У дальшому кінці стоїть давня, напівзруйнована альтанка. Якраз на півдорозі є хвіртка, де старий джентльмен струшував з сигари попіл. Вона дерев'яна, пофарбована білим і взята на засувку. За нею простерлися безмежні болота. Я згадав, що ви говорили про ту пригоду, і спробував уявити собі, як це сталося. Стоячи біля хвіртки, старий побачив, як щось наближається до нього з боліт, і він так злякався цього видива, що кинувся без тями навтікача і сконав від розриву серця. Від кого ж він утікав? Від вівчарки з боліт? Чи від пекельного собаки-привида - величезного, чорного? А може, то людські витівки? Може, блідий і насторожений Берімор знає більше, ніж каже? Усе це повито туманом, але все-таки за ним стоїть чорна тінь злочину.

Відтоді, як востаннє писав до вас, я познайомився іще з одним сусідом. Це містер Френкленд із Лефтер-Холла, що мешкає за чотири мілі на південь від нас. Цей старий, червонощокий, сивий чоловік має жовчну натуру. Він схібнувся на британському законодавстві і вгратив шалені гроші в судові позови. Позивається він лише заради власної забави, виступаючи то відповідачем, то позивачем, а такі розваги, звичайно, коштують немало. Спаде йому на думку заборонити проїзд повз свій маєток - нехай парафіяльна рада доводить, що це незаконно. Або власноруч висадить чиось хвіртку і оголосить, що тут зроду-віку була проїжджа дорога, - нехай господар судиться з ним за порушення межі. Він чудово знається на давньому звичаєвому праві й застосовує свої знання іноді на користь сусіднього села Фернворсі, а іноді - наперекір йому, отож селяни то вдячно носять його на руках вулицями, то спалюють його опудало. Кажуть, нібито зараз він затіяв сім позовів, які до решти видоять його гроши, і він, позбавлений таким чином жала, стане набагато добрішим. Але в усьому іншому це лагідний, ласкавий чоловік, і я згадав його тільки тому, що ви просили мене описати всіх наших сусідів. Зараз він знайшов собі дивне заняття: полюблляючи астрономію, придбав чудову підзорну трубу й ціліснікі дні лежить на даху свого будинку - оглядає болота, сподіваючись вислідити втікача-каторжанина. Якби він витрачав свої зусилля лише на це, то все було б гаразд, але ходять чутки, ніби він збирається посадити доктора Мортімера за те, що той розкопав могилу без дозволу родичів покійного; йдеться, звичайно, про

отої череп первісної людини з кургану в Довгій долині. Містер Френкленд, як бачите, трохи розважає наші одноманітні будні, і це нам дуже до речі.

Тепер, згадавши втікача-каторжанина, Степлтонів, доктора Мортимера й містера Френкленда з Лефтер-Холла, я перейду до найголовнішого - розповім вам про Беріморів і зокрема про дивовижні події, що сталися минулій ночі.

Насамперед розкажу про телеграму, надіслану вами з Лондона, коли ви хотіли переконатися, чи був Берімор того дня на місці. Ви вже знаєте про мою розмову з поштмейстером: ми так і не отримали тоді потрібних відомостей. Я розповів про це серу Генрі, і він негайно, з притаманним йому завзяттям покликав Берімора й запитав про телеграму. Берімор відповів, що телеграму він одержав.

- Хлопчик передав її вам особисто? - спитав сер Генрі.

Берімор здивовано поглянув на нього і якусь мить подумав.

- Ні, - сказав він. - Я був тоді в коморі, на горищі, а телеграму мені принесла дружина.

- А відповідь ви самі писали?

- Ні, я сказав дружині, що слід відповісти, тож вона зійшла вниз і написала.

Увечері він знов повернувся до цієї теми - вже з власної волі.

- Сер Генрі, я не дуже зрозумів, чому ви питали мене про ту телеграму, - мовив він. - Невже я чимось завинив і втратив вашу довіру?

Сер Генрі запевнив його, що це не так, і, щоб зовсім його заспокоїти, подарував йому багато своїх старих речей, бо його лондонські покупки вже прибули до Баскервіль-Холла.

Мене дуже зацікавила місіс Берімор. Це оглядна, солідна дама, дещо недоумкувата, але поважна, з пуританськими звичками. Важко уявити собі незворушнішу істоту. Проте я вже розповідав вам, що першої ночі чув її гірке ридання і з того часу неодноразово бачив патьоки сліз на її обличчі. Серце її гнітить якийсь тягар. Іноді мені спадає на думку: може, це муки сумління? Через те я починаю підозрювати в Беріморі хатнього тирана. Він завжди здавався мені людиною дивної, непевної вдачі, а пригода минулій ночі остаточно переконала мене щодо цієї підозри.

Сама собою ця пригода зовсім дрібна. Ви знаєте, що сплю я не дуже міцно, а тут, коли доводиться бути увесь час насторожі, сон мій надзвичайно чутливий. Минулій ночі, близько другої години, я почув за дверима своєї кімнати скрадливу ходу й визирнув у коридор. Коридором рухалася довга чорна тінь. Вона падала від чоловіка, що ледь чутно ступав, тримаючи в руці свічку. Він був у сорочці, штанях і босий. Я ледве розгледів його обриси, проте не сумнівався, що то Берімор. Він ішов повільно, тихо, і в кожному його русі було щось злодійкувате, насторожене.

Я вже писав вам, що обидва коридори перетинає галерея довкола передпокою. Я засекав, поки Берімор зникне, й подався за ним. Коли я вийшов на галерею, він був уже в кінці довгого коридору; потім я побачив, як у відчинених дверях однієї кімнати бліснуло світло - він увійшов туди. В усіх цих кімнатах ніхто не живе, там немає навіть меблів, отож цей його похід видавався ще таємничішим. Він стояв там, мабуть, нерухомо, бо полум'я свічки не коливалося. Я тихо, як тільки міг, прокрався коридором і з-за одвірка зазирнув у кімнату.

Берімор стояв, причаївшись, біля вікна й підносив свічку до самісінької шибки. Я бачив його профіль - обличчя здавалося мертвотним, напруженим від чекання, а очі втупилися в повиті темрявою болота. Кілька хвилин він стояв отак, уважно дивлячись у вікно. Потім тихо застогнав і рвучко задув свічку. Я миттю повернувся до своєї кімнати й невдовзі почув за дверима ті самі скрадливі кроки. Пізніше крізь легку дрімоту до мене долинув звук, ніби десь крутнули ключем у замку, але де саме, сказати не можу. Що все це означає, я не розумію, однак у цьому похмурому будинку котирося щось таємниче, - рано чи пізно ми це з'ясуємо. Я не турбуватиму вас своїми власними припущеннями, бо ви просили мене надсилати самі лише факти. Цього ранку я довго розмовляв із сером Генрі, і ми склали план подальших дій на підставі моїх нічних спостережень. Поки що я про нього не розповідатиму - тоді наступний мій лист стане ще цікавішим.

9. Другий звіт доктора Ватсона.

Світло на болоті

Баскервіль-Холл, 15 жовтня.

Дорогий Холмс!

Якщо на початку свого перебування тут я не дужетішив вас новинами, то тепер ви мусите визнати, що нині я надолужую втрачене, бо події швидко змінюють одна одну. Останній свій звіт я закінчив згадкою про Берімора, що стояв біля вікна, і з того часу в мене зібралась ціла купа новин, які, звичайно ж, вельми вас здивують. Я й не передбачав, що справа так повернеться. За останні дві доби вона, з одного боку, значно прояснилася, а з іншого - стала ще заплутанішою. Проте розповім усе до ладу, щоб ви могли самі зробити висновки.

Вранці після моєї нічної пригоди я ще до сніданку пройшов коридором і оглянув кімнату, куди заходив Берімор. Вікно на захід, у яке він так пильно дивився, має одну перевагу над рештою вікон будинку - з нього найкраще видно болота. В прогалині між двома деревами їх видно як на долоні, а з усіх інших вікон - майже не помітно. Отже, Берімор обрав це вікно, щоб розгледіти щось - або когось - на болотах. Ніч, однак, була дуже темна, тож я не знаю, що він сподівався там побачити. Мені спало на думку, що причиною тут, можливо, якась любовна пригода. Тоді стає зрозумілою і обережність у його поведінці, і страждання його дружини. Такий зовні привабливий чоловік легко може заполонити серце будь-якої дівчини з села, отож думка ця небезпідставна. Повернувшись тоді до своєї кімнати, я чув, як десь відчинилися двері, - напевно, він ходив на якесь таємне побачення. Ці думки непокоїли мене цілий ранок; хоч мої підозри згодом можуть виявитись марними, я все ж таки вважаю за потрібне розповісти про них вам.

Однак я відчував, що візьму на себе занадто вже велику відповідальність, якщо мовчатиму про події тієї ночі, поки не з'ясується причина отих Беріморових

прогулянок. Після сніданку я розмовляв з баронетом у його кімнаті і розповів йому все. Та сер Генрі здивувався менше, ніж я очікував.

- Я знаю, що Берімор ходить кудись ночами, й давно вже хотів поговорити з ним, - сказав він. - Двічі або тричі я чув у коридорі його кроки - майже тієї самої години, що й ви.

- Може, він щоночі ходить до того вікна? - припустив я.

- Можливо. А якщо так, його треба вислідити й подивитися, що він там поробляє. Цікаво, як учинив би ваш друг Холмс?

- Я певен, що він зробив би те саме, - мовив я. - Пішов би за Берімором і поглянув, що там котиться.

- То ходімо разом.

- Ale ж він нас почус.

- Hі, він недочуває, та й у будь-якому разі варто спробувати. Зачекаємо на нього вночі в моїй кімнаті.

Сер Генрі задоволено потер руки, радіючи, що ця пригода хоч трохи порушить одноманіття буднів серед боліт.

Баронет уже домовився з архітектором, що готував плани для сера Чарльза, й запросив будівничого з Лондона, тож невдовзі тут розпочнуться великі зміни. З Плімута приїхали декоратори й меблярі; судячи з усього, наміри в нашого друга широкі і він не пошкодує ані зусиль, ані грошей, щоб відродити колишню велич свого роду. Коли садибу нарешті перебудують і дадуть їй лад, баронетові бракуватиме лише дружини. Правду кажучи, в мене є надія, що тут усе буде гаразд, бо я рідко бачив чоловіка, що так захопився б жінкою, як він нашою чарівною сусідкою, міс Степлтон. Проте їхнє кохання не таке вже й безхмарне, як слід було б сподіватись за таких обставин. Сьогодні, скажімо, на його поверхні з'явилися невеличкі хвилі, що дуже здивували й засмутили нашого друга.

Після бесіди про Берімора сер Генрі взяв капелюх і зібрався кудись іти. Я, звичайно, зробив те саме.

- Ви йдете зі мною, Ватсоне? - спитав він, якось дивно глянувши на мене.

- Залежить від того, чи ви йдете на болото, - відповів я.

- Так, на болото.

- Ale ж ви знаєте, які я одержав настанови. Даруйте мені за моє втручання, але ви чули, як Холмс просив мене не залишати вас самого, а надто на болотах.

Сер Генрі, лагідно усміхнувшись, поплескав мене по плечу.

- Любий мій друже, - мовив він. - Холмс попри його мудрість не міг передбачити всього, що скотиться зі мною на болотах. Зрозуміло? Я певен, що ви перший не станете заважати мені. Я повинен піти туди сам.

Я не на жарт розгубився, не знаючи, що мені вдяти, а він тим часом узяв ціпок і пішов.

Але варто було мені трохи подумати, як мене почало гризти сумління, що я дозволив йому піти. Я уявив собі, як повернуся до вас і змушений буду визнати, що через мою байдужість до ваших наказів сталося нещастя. Мене обдало гарячою

хвилею, коли я про це подумав. Можливо, ще не пізно, ще можна його наздогнати; отож я негайно вирушив до Меріпіт-Хавса.

Я поспішав, ніде не бачачи сера Генрі, аж поки не дійшов до того місця, звідки відходить стежка на болота. Тут, злякавшись, що я збився з дороги, я виліз на вершечок пагорба, з якого добре видно болота, - того самого, що з нього колись видобували камінь. Звідти я одразу побачив баронета. Він простував стежкою десь за чверть милі від мене, а поряд із ним була жінка - не хто інша, як міс Степлтон. Видно було, що вони давно вже про все домовились і прийшли на побачення. Заглиблені в розмову, вони йшли дуже повільно, і, судячи з того, як дівчина вимахувала руками, вона намагалася в чомусь переконати сера Генрі, який уважно її слухав і раз чи двічі заперечливо хитнув головою. Я стояв серед брил і дивився на них, не знаючи, що мені діяти. Наздогнати їх і перервати розмову було б нечуваним зухвальством, але ж мій обов'язок - ні на мить не залишати сера Генрі самого. Наглядати нишком за другом - заняття вкрай неприємне. І все-таки я не бачив іншого виходу й вирішив далі спостерігати за ним з вершечка пагорба, а потім признатися йому в усьому. Щоправда, якби йомураптом загрожувала небезпека, я був би надто далеко, щоб чимось допомогти, але погодьтеся самі - вибору в мене не було.

Наш друг сер Генрі й дівчина ще трохи пройшли стежкою і зупинилися, захоплені своєю розмовою, і тут мені раптом стало зрозуміло: я - не єдиний свідок їхньої зустрічі. Між камінням промайнуло щось зелене: придивившись, я побачив, що то зелений клапоть полотна на палиці, а палицю несе людина, що прямує до стежки. То був Степлтон зі своїм сачком. Він був близче до нашої пари, ніж я, і насувався просто на них. Тієї хвилини сер Генрі несподівано обняв міс Степлтон. Вона шарпнулася, силкуючись визволитись із його обіймів. Він нахилився до неї, вона затулилася долонею... А наступної миті обое відскочили одне від одного й обернулися. Причиною всього цього був Степлтон. Він гарячково біг до них, метеляючи своїм сачком, вимахував руками й аж підстрибував з люті перед закоханими. Я не знов, що все це означає, але Степлтон, здається, в чомусь звинувачував сера Генрі, а той, виправдовуючись, дедалі розпалювався в гніві; дівчина стояла мовчки. Нарешті Степлтон рвучко обернувся, владно махнув у бік сестри рукою, і вона, нерішуче позирнувши на сера Генрі, подалася слідом за ним. Поведінка розлученого натураліста свідчила про те, що гнів його впав і на дівчину. Баронет постояв хвилину, дивлячись їм услід, відтак похнюпив голову і неквапом пішов назад, сповнений відчая.

Що все це означало, я так і не зрозумів, але відчував страшенній сором від того, що став свідком цієї сцени без відома свого друга. Я збіг із пагорба й зустрів унизу баронета. Обличчя його розчервонілося з люті, брови насутилися - він не знов, що йому чинити, що діяти.

- О, Ватсоне! Звідки вас принесло? - здивувався він. - Невже ви все-таки пішли за мною?

Я йому пояснив, як відчув, що не міг залишити його самого, що пішов слідом за ним і що бачив усе, що тут сталося. Сер Генрі блимнув на мене очима, але моя ширість угамувала його запал, і він урешті засміявся, хоча й дуже невесело.

- У такій пустелі, здавалося б, уже можна було б погуляти на самоті, - мовив він. - Аж ні, хай йому біс, уся околиця прийшла подивитись, як я залишаюся до дівчини! А залияння вийшло україй невдале. Де ви замовили собі місце?

- На отому пагорбі.

- На галерей, еге ж? А брат її, виходить, у першому ряду. Чи бачили ви, як він перейняв нас?

- Так, бачив.

- Вам не спало на думку, що він божевільний - оцей її брат?

- Ні, ніколи не спадало.

- Мені так само. Досі я вважав його за цілком здорову людину, а тепер мені здається, що на нього - чи, може, на мене - слід надягти гамівну сорочку. Невже я такий поганий? Ви живете зі мною кілька тижнів, Ватсоне. Скажіть-но щиро! Що може завадити тому, аби я став добрым чоловіком для коханої жінки?

- Як на мене, ніщо.

- До мого становища в світі він не може мати претензій, - отже, річ у мені самому. Що він має проти мене? Я ніколи в житті не образив ні чоловіка, ні жінки. А він мені й пальцем торкнути її не дозволяє.

- Отак він і сказав?

- Еге ж, і ще дещо крім цього. Кажу-бо вам, Ватсоне, я знаю її лише кілька тижнів, але з першого погляду відчув, що вона створена для мене; і вона... вона теж - її було добре зі мною, ладен запросягтись! Світло жіночих очей промовляє краще за слова. Але він ніколи не дає нам залишитися наодинці. Тільки сьогодні мені випала нагода перекинутися з нею кількома словами. Вона рада була зі мною зустрітися, та не для того, щоб говорити про наше кохання, - ні, якби була на те її воля, вона й мене змусила б замовкнути. Торочила тільки одне: тут небезпечне місце, вона не заспокоїться доти, доки я не поїду звідси. Я сказав, що після того, як зустрів її, не виїду звідси нікуди, а якщо вже вона так хоче, нехай їде разом зі мною. Одне слово, я до неї посвавався, але вона не встигла навіть відповісти мені, бо її братусь налетів на нас, мов божевільний. Він аж побілів з люті, а його бліді очі палали гнівом. Що я собі дозволяю? Як я смію залишатись до неї? Таж я їй такий огидний! Чи не думаю я, що баронетові все дозволено? Якби він не був її братом, я знов би, що йому відповісти. А так я тільки сказав, що ніякої зневаги в моїх почуттях немає, що я все-таки матиму честь колись назвати його сестру своєю дружиною. Але з того нічого не вийшло, і врешті я теж розпалився, - а цього не слід було робити, бо вона стояла тут-таки, поруч. Після того він пішов геть - разом з нею, як ви й самі бачили, а я залишився сам, україй спантеличений. Скажіть мені, що все це означає, Ватсоне, і я буду вдячний вам довіку!

Я спробував це так чи інакше пояснити, але, правду кажучи, не менш розгубивсь і сам. Титул нашого друга, його багатство, вдача, вік, зовнішні риси - усе свідчить на його користь, і я не знаю за ним нічого поганого, крім фатуму, що тяжіє над його родиною. Дивно, що його залияння були так різко відкинуті, й до

того ж без усякого огляду на бажання самої леді; дивно й те, що сама вона так байдуже це сприйняла. Проте наші сумніви ще того ж таки дні розвівав сам Степлтон. Він з'явився до нас, просячи вибачення за грубоці, довго розмовляв із сером Генрі в кабінеті, і сварка минулася - ми дістали запрошення пообідати в Меріпіт-Хавсі наступної п'ятниці.

- І все-таки я й тепер не сказав би, що він не божевільний, - мовив сер Генрі. - Я й досі не забуду його очей, коли він накинувся на мене вранці; але мушу сказати правду, що його щирість не викликає сумніву.

- А чи пояснив він вам свою поведінку?

- Сказав, що сестра для нього - все. Це природно, і я радий, що він знає її ціну. Все життя вони прожили разом, і, якщо йому вірити, то інших друзів у нього немає, отож перспектива розлуки страхеє його. Він каже, що не розумів моїх почуттів до неї; а коли побачив нас на власні очі і подумав, що сестру можуть відібрати в нього, був такий приголомшений, що не зінав, що говорити чи робить. Він дуже шкодує за тим, що сталося, і визнає, як це нерозумно - думати, що можна все життя тримати біля себе таку гарну жінку, як його сестра. Коли вже їм судилася розлука, то нехай це буде краще через мене - їхнього сусіда. Але хоч там як для нього це тяжкий удар, і навряд чи він зуміє швидко з ним примиритись. Проте він нітрохи не перешкоджатиме нам, якщо я пообіцяю, що протягом найближчих трьох місяців мовчатиму про своє кохання й задовольнятимуся лише дружбою леді. Я пообіцяв, і на тому все скінчилося.

Отак розкрилася одна з наших маленьких таємниць. А намацати дно в тій трясовині, де ми бръюхаємося, - річ непроста. Тепер ми знаємо, чому Степлтон так недоброзичливо ставився до залицяльника своєї сестри - навіть до такого достойного, як сер Генрі. А тепер я торкнусь іншої нитки, яку мені пощастило витягти з цього заплутаного клубка, - таємниці нічних ридань і заплаканого обличчя місіс Берімор, загадкових прогулянок ключника до вікна, що виходить на захід. Привітайте мене, любий мій Холмсе, й скажіть, що ви не зневірились у своєму помічникові, - довіру, яку ви мені виявили, пославши мене сюди, цілком виправдано. Щоб з'ясувати всі ці речі, знадобилася одна ніч.

Я пишу «одна ніч», але краще буде сказати «дві ночі», бо першої ми нічого не довідалися. Ми з сером Генрі просиділи у нього в кімнаті трохи не до третьої години ночі, але не почули жодного звуку, крім вибивання годинника над сходами. Це нудне чатування скінчилася тим, що ми обидва заснули в своїх кріслах. Невдача, однак, не збентежила нас, і ми вирішили спробувати ще раз. Наступної ночі, прикутивши гніт у лампі, ми сиділи, мовчки смалючи цигарку за цигаркою. Час спливав надзвичайно повільно, але ми відчували себе терплячими мисливцями, які чатують на дичину біля пастки. Пробило годину, другу, й нам уже хотілося все облишити, аж тут нашу втому наче рукою зняло, і ми випросталися в кріслах. У коридорі зарипіли мостики.

Ми почули, як хтось пройшов повз нашу кімнату й потихеньку віддалився. Баронет обережно відчинив двері, й ми вирушили навздогін. Незнайомець уже встиг пройти галерею, а в коридорі було зовсім темно. Крадькома ми дійшли до протилежного крила. Там перед нами промайнула висока постать чорнобородого

чоловіка; плечі його сутулились, коли він навшпиньках ступав коридором. Ось він прослизнув у двері; свічка на мить осяла їх, а потім у темряву коридору впав тоненький жовтавий промінець. Ми наблизалися до нього, намацуючи ногами кожну мостино, перш ніж ступити на неї. Ми були босі, і все-такі старі мостини рипіли й стогнали під нашою вагою. Часом мені здавалося, що нас неможливо не почути. Але, на щастя, цей чоловік справді недочував, і до того ж він був надто заклопотаний. Опинившись нарешті біля дверей, ми зазирнули до кімнати й побачили, як він стоїть біля вікна зі свічкою в руці, притулившись блідою щокою до шибки, - так само, як я бачив його позаминулі очі.

Ми не мали чіткого плану дій, однак баронет належав до тих людей, для яких рішучі вчинки завжди цілком природні. Він увійшов до кімнати; Берімор відскочив од вікна і став перед нами - задиханий, блідий, тримячи всім тілом. Темні його очі, що падали на білій машкарі обличчя, були повні жаху й подиву, коли він переводив розгублений погляд із сера Генрі на мене.

- Що ви тут робите, Беріморе?

- Нічого, сер. - Він так хвилювався, що ледве повертає язиком; свічка в його руці тримтіла, й по стінах від цього метушилися тіні. - Це... вікно, сер. Я вночі перевіряю, чи всі вікна зачинені.

- Навіть на другому поверсі?

- Так, сер, геть усі вікна.

- Послухайте-но, Беріморе, - суворо мовив сер Генрі, - ми хочемо довідатись од вас усю правду, тож чим скоріше ви зізнаєтесь, тим ліпше буде для вас. Годі викручуватись! Що ви робили тут біля вікна?!

Служник безпорадно поглянув на нас і розгублено стис руки:

- Я не робив нічого лихого, сер. Я лише посвітив у вікно свічкою.

- А навіщо ви світили у вікно свічкою?

- Не питайте мене, сер Генрі, не питайте! Слово честі, сер, це не моя таємниця, я не можу цього сказати. Якби це стосувалося тільки мене, я нічого не таїв би од вас.

Мені раптом сяйнула рятівна думка, і я взяв свічку з тримячої руки ключника.

- Це, певно, якийсь сигнал, - мовив я. - Ану, погляньмо, чи буде на нього відповідь. - Я підніс до шибки свічку й визирнув у нічний морок. За вікном я розгледів лише чорну купину дерев і трохи світліший простір боліт, бо місяць заховався за хмарі. І раптом я переможно скрикнув, помітивши, як малесенська жовта цятка несподівано пробила чорну завісу ночі й замерехтила посеред темного квадрата вікна.

- Ось воно! - вигукнув я.

- Hi, hi, сер, то нічого... нічого! - промірив ключник. - Можу вас запевнити, сер...

- Пересуньте свічку, Ватсоне! - скрикнув баронет. - Погляньте-но, там вогонь теж пересунувся! То що, негіднику, ви й далі заперечуватимете, що то сигнал?! Кажіть! Хто ваші спільніки й що ви тут задумали?!

Ключник зухвало поглянув на нього.

- Це моя справа, а не ваша. Я нічого не скажу.

- Тоді вважайте, що вас звільнено.
- Гаразд, сер. Нічого не вдіеш.
- Я вижену вас у три вирви! Посоромилися б, хай вам чорт! Наші родини понад сто років жили під одним дахом, а тепер ви замислили проти мене якусь інтригу...
- Ні, ні, сер, не проти вас!

Ці слова вимовив жіночий голос, і на дверях стала місіс Берімор, не менш бліда й приголомшена, ніж її чоловік. Її ограйдана постать у спідниці й хустці видавалася б кумедною, якби не вираз жаху, що застиг на її обличчі.

- Нас виганяють, Елізо. Кінець. Іди пакуй речі, - мовив ключник.
- О, Джоне, Джоне, це я тебе до цього довела! Це все моя вина, сер Генрі, моя. Він зробив це лише заради мене, лише на моє прохання...
- Ну, ну, кажіть далі! Що це все означає?
- Мій нещасний брат помирає з голоду на болоті. Ми ж не можемо отак покинути його біля самісіньких наших воріт. Засвічена свічка - то знак, що їжа для нього готова, а він у відповідь показує, куди її принести.
- То ваш брат і є ото...
- Каторжанин-утікач, сер... убивця Селден.
- Це правда, сер, - мовив Берімор. - Я сказав вам, що це не моя таємниця, і я не можу відкрити її вам. Але тепер ви почули все й знаєте, що ніхто проти вас тут нічого не замислював.

То ось що означали ці дивні нічні походи і свічка перед вікном! Ми з сером Генрі здивовано вирячились на жінку. Невже ця поважна, солідна дама була однієї крові з одним із найстрашніших злочинців?

- Так, сер, моє дівоче прізвище - Селден, а він - мій молодший брат. Ми розбестили його, в усьому потурали, отож він і забрав собі в голову, ніби може робити все, що схоче, ніби весь світ існує лише задля його втіхи. Потім підріс, опинився в поганому товаристві, і наче лихий у нього вселився: він розбив материне серце, втоптив наше ім'я в багнюку. А далі покотився від злочину до злочину, все нижче й нижче; від шибениці його врятувала хіба що милість Божа. Але для мене, сер, він завжди буде отим маленьким кучерявим хлопчичком, якого я пестила, з яким гралася як старша сестра. Через те мій брат і втік із тюрми, сер. Він зізнав, що я тут і що ми не відмовимо йому в допомозі. Коли він приплентався сюди вночі, натомлений і голодний, та ще й погоня на п'яти наступала, - що нам було робити? Ми пустили його до себе, нагодували, прихистили. Потім ви приїхали, сер, і брат мій вирішив, що йому буде безпечніше на болоті, - отож і ховається там, поки увесь цей шарварок не вляжеться. А ми кожної другої ночі перевіряємо, чи він іще там, - світимо з вікна, ѹ коли брат відповідає, мій чоловік носить йому хліб та м'ясо. Щодня сподіваємося, що він уже пішов, але поки він тут, ми не можемо його покинути. Це все правда, сер, я жінка побожна й не казатиму неправду; коли тут і є щось лихе, то чоловік мій не винен - він зробив це лише заради мене.

Жінка промовляла так щиро, що словам її не можна було не повірити.

- Це правда, Беріморе?
- Так, сер Генрі. Правда до останнього слова.

- Що ж, я не можу вас засуджувати за відданість своїй дружині. Забудьте про те, що я казав вам. Ідіть обоє додому, а вранці ми поговоримо про все як слід.

Коли вони пішли, ми знову визирнули у вікно. Сер Генрі прочинив його, і холодний нічний вітер ударив нам в обличчя. Далеко в темряві й досі жеврів маленький жовтий вогнік.

- Дивно, як він там не боїться, - мовив сер Генрі.

- Його вогнік, мабуть, тільки звідси й видно.

- Цілком можливо. Чи далеко це, як ви гадаєте?

- Мабуть, десь біля гранітних стовпів.

- За милю-дві, не більше?

- Навіть менше.

- Так, це справді недалеко, якщо Берімор носить туди їжу. І він, цей негідник, чекає, що хтось завітає на його вогнік. Хай йому біс, Ватсоне, я піду і спіймаю його!

Така сама думка сяйнула й мені, адже Берімори не зробили нас своїми спільніками. Ми примусили їх виказати свою таємницю. Ця людина небезпечна для суспільства - таких мерзотників не можна ні жаліти, ні милувати. Ми повинні скористатися цією нагодою і повернути його туди, де він нікому вже не заподіє шкоди. Інакше за нашу нерішучість поплатяться інші. Людина такої жорстокої натури будь-якої ночі може напасті на наших сусідів Степлтонів, - і саме ця думка, здається мені, надихала сера Генрі на такий сміливий вчинок.

- Я піду з вами, - сказав я.

- Тоді візьміть свій револьвер і черевики. Що скоріше ми підемо, то ліпше, бо він погасить вогнік і сховається.

Через п'ять хвилин ми були вже надворі й вирушили в бік болота. Ми швидко йшли темними заростями, прислухаючись до глухого завивання осіннього вітру й до шурхоту опалого листя під ногами. Нічне повітря гостро тхнуло гнилизою та вогкістю. Місяць лише зрідка визирав із-за хмар, що пливли небом, і тільки- но ми вийшли на болота, як почала сіяти мжичка. Вогнік, як і раніше, мерехтів попереду.

- А ви взяли зброю? - спитав я.

- Так, мисливський нагай.

- Треба діяти швидко, бо він, кажуть, відчайдушний хлопець. Захопимо його зненацька, перш ніж він опам'ятаться.

- Послухайте-но, Ватсоне, - мовив баронет, - а що сказав би про це Холмс? Про болота нічної години, коли там владарюють сили зла?

І немовби у відповідь на його слова десь далеко, на темних просторах боліт, несподівано розлігся той дивний звук, який я вже чув біля Гримпенської трясовини. Вітер доніс спочатку глухе гарчання, а потім рев, що помалу перейшов у тужне виття й завмер. Ці звуки - дикі, грізні - повторювалися знову й знову, сповнюючи собою повітря. Баронет схопив мене за рукав, і я навіть крізь темряву побачив, як зблідло його обличчя.

- Боже мій, що це, Ватсоне?!

- Не знаю. Кажуть, ніби це звичні звуки для тутешніх боліт. Я вже чув їх.

Виття стихло, й запанувала цілковита мовчанка. Ми нашорошили вуха, але більше нічого було не чути.

- Ватсоне, - мовив баронет, - це вив собака.

Кров захолола в моїх жилах, коли я почув, що голос сера Генрі тремтить від непідробного жаху.

- Що вони кажуть про ці звуки? - спитав він.

- Хто?

- Тутешні люди.

- Але ж це зовсім темні люди. Хіба не однаково, що вони кажуть?

- О ні, Ватсоне. Що вони все-таки говорять?

Я завагався, але ухилитись од відповіді не зміг:

- Вони кажуть, що це вив собака Баскервілів.

Баронет застогнав і якусь хвилину помовчав.

- Так, це був собака, - сказав він нарешті, - але вив він, здається, за кілька миль звідси, десь отам.

- Важко сказати, звідки долинало це виття.

- Його принесло вітром. А Гримпенська трясовина там?

- Там.

- Звідти воно й долинало. Облиште, Ватсоне, хіба ви самі сумніваєтесь, що це вив собака? Я не дитина. Не бійтесь сказати мені правду.

- Минулого разу зі мною був Степлтон. Він каже, що так кричать якісь птахи.

- Ні, ні, це собака. Боже мій, невже в отих розповідях є якась правда? Невже мені справді загрожує якась небезпека? Ви в це не вірите, Ватсоне, признайтесь?

- Ні, ні, не вірю.

- І все-таки одна річ - сміятися з цього в Лондоні й зовсім інша - стояти в темряві на краю болота й слухати це виття. А мій дядько? Біля його тіла знайшли собачі сліди. Одне з одним збігається. Я далеко не боягуз, Ватсоне, але у моїх жилах холоне кров. Помацайте мою руку!

Його рука була холодна, наче мармур.

- Нічого, завтра все буде гаразд.

- Ні, цього виття я, напевно, ніколи не забуду. Що ж нам тепер робити?

- Ходімо додому.

- Ні, хай йому біс, якщо вже ловити його, то ловити! Ми полюємо на каторжанина, а пекельний собака, мабуть, на нас. Ходімо! Відступати не можна, хай навіть усі пекельні сили позбігаються на ці болота.

Спотикаючись у темряві, ми поволі рушили далі; обабіч нас малювалися нечіткі контури пагорбів, а попереду й досі блимав жовтавий вогник. Немає нічого примарнішого за світло серед темної ночі; вогник то жеврів аж на самісінькому обрії, то зблискував усього за кілька ярдів од нас. Та нарешті ми роздивилися, звідки било світло, й зрозуміли, що тепер воно зовсім близько. То булаведоріла свічка, що стояла в щілині між каменями, які захищають її од вітру та од чужих очей; її видно було лише з боку Баскервіль-Холла. Нас затуляла величезна гранітна брила; причаївшись за нею, ми обережно позирнули у бік світла. Дивно було

бачити цю самотню свічку посеред болота! Жодної ознаки життя довкола - тільки оцей живий язичок полум'я, що виблискував серед каменів.

- Що ж тепер нам робити? - прошепотів сер Генрі.
- Зачекаємо тут. Він, напевно, десь поблизу. Може, зараз побачимо його.

Не встиг я вимовити ці слова, як ми обидва побачили його. Між каменями, в щілині, де горіла свічка, з'явилося люте живе обличчя - страшне, звіряче, зі слідами лихих пристрастей. Таке брудне обличчя - невмиване, заросле, під кучмою давно не чесаного волосся, цілком могло бути в одного з тих стародавніх дикунів, що селилися на схилах цих пагорбів. Богник свічки відбивавсь у його маленьких хитрих очицях, що несамовито метушилися, - очах дикого звіра, який зачув у темряві кроки мисливців.

Аж раптом щось, вочевидь, збудило його підозру. Чи то в них із Берімором був якийсь невідомий нам сигнал, чи він просто відчув, що не все гаразд, але я відразу помітив жах на його огидному обличчі. Він першої-ліпшої миті міг загасити свічку й зникнути в мороці. Я побіг уперед, сер Генрі - за мною. Каторжанин скрикнув і жбурнув у нас каменем, що розлетівся на скалки, вдаравшись поряд з нами об брилу. Я встиг лише помітити, що був приземкуватий, плечистий, дужий чоловік; він підхопився на ноги й кинувся навтьоки. На щастя, цієї хвилини з-за хмари визирнув місяць. Ми побігли вгору схилом пагорба, а втікач швидко мчав іншим його схилом, зі спрітністю гірського козла перестрибуючи через камені. Влучний постріл з револьвера міг би його поранити, але я взяв зброю лише для захисту, а не для того, щоб стріляти в спину неозброєній людині.

Ми з сером Генрі були добреї бігуни, але невдовзі зрозуміли, що нам його не наздогнати. При місячному свіtlі ми бачили, як він довго ще біг і нарешті обернувся на маленьку цятку, що метушилася між брилами на схилі далекого пагорба. Ми бігли, аж поки знемоглися до краю, і відстань між нами й ним дедалі більшала. Врешті-решт ми зупинилися й посідали на камені, дивлячись услід утікачеві.

І тут раптом сталося найнесподіваніше. Ми вже підвелися з каменів, щоб повернати додому, бо вирішили облишити марну гонитву. Місяць був праворуч від нас; гостра верхівка гранітного стовпа чітко видніла на тлі його сріблястого кола. І на цюому стовпі я раптом побачив людську постать, що стояла нерухомо, наче вирізьблена з дерева. Не думайте, що то було видиво, Холмсе. Можу вас запевнити, що ще ніколи в житті я не бачив нічого так виразно. Як я зміг роздивитися, то була постать високого худорлявого чоловіка. Він стояв, трохи розставивши ноги, згорнувшись на грудях руки, схиливши голову, й ніби задумано дивився на царство торфовища й граніту, що розкинулося перед ним. Отаким мав бути справжній дух цих страхітливих боліт. Ні, то був не каторжанин. Він стояв далеко від того місця, де зник утікач. Та й на зрист він був набагато вищий. Скрикнувши з подиву, я показав на нього баронетові, але тієї самої миті, коли я схопив його за руку, той чоловік зник. Гостра верхівка гранітного стовпа, як і раніше, врізалася в місячне коло, але мовчазної, нерухомої постаті на ній уже не було.

Я хотів негайно піти туди й оглянути стовп, але до нього було надто далеко. Та й баронетові нерви не могли заспокоїтись після того виття, що нагадало йому про

похмуре родинне повір'я, - йому було не до нових пригод. До того ж він сам нічого не бачив, і його не могло схвилювати це дивовижне видиво.

- Напевно, вартовий, - мовив він. - Відтоді, як утік каторжанин, їх на болотах повно.

Можливо, він казав правду, але мені так хотілося в цьому переконатися! Сьогодні ми повідомимо принстаунську владу про те, де переховується втікач, але все-таки шкода, що нам не вдалося спіймати його самим і вроцисто повернути назад за ґрати. Такими були наші пригоди останньої ночі, і ви мусите визнати, любий мій Холмс, що я дав вам якнайповніший звіт про них. Більша частина моєї розповіді, звичайно, не має жодного стосунку до нашої справи, проте я вважаю за краще переповісти вам усі факти - ви самі відберете з них ті, що стануть нам у пригоді. Деяких успіхів ми все ж досягли. Ми дізналися про причину поведінки Беріморів, а це вельми прояснило становище. Але болота з їхніми таємницями й дивними мешканцями і далі залишаються для нас загадкою. Можливо, в наступному листі мені вдасться пролити на неї трохи світла. Але буде найкраще, якщо ви приїдете сюди самі. В усякому разі, протягом кількох наступних днів я подам про себе звістку.

10. Уривки зі щоденника доктора Ватсона

Досі в своїй розповіді я цілком обходився тими звітами, які щодня надсилає Шерлоку Холмсу. Але тепер я підійшов до такого моменту, коли мушу знову довіритися власним спогадам, підкріпивши їх сторінками свого тогочасного щоденника. Ці кілька уривків з нього впритул підведуть нас до тих подій, що назавжди до дрібниць закарбувалися в моїй пам'яті. Отже, я переходжу до опису ранку, що настав після нашої невдалої гонитви за каторжанином та інших дивовижних пригод на болотах.

16 жовтня. Похмурий, туманний день, сіє мжичка. Над будинком клубочаться хмари; часом вони рідшають, і тоді вдалині стає видно простори похмурих боліт, на яких сріблом виблискують схили пагорбів та мокрі брили, осяненні сонячним світлом. І в домі, і надворі однаково сумно. Після нічної пригоди баронет у кепському настрої. Я сам відчуваю на серці якийсь тягар, страх неминучої біди - тим більший, що пояснити його я не здатен.

А хіба нема причин для такого страху? Варто лише згадати ті події, котрі свідчать, що нас оточують якісь лиховіні сили. Смерть останнього господаря Холла, що якнайдостеменіше збігається з родинним переказом, чутки про дивовижну істоту на болотах. Я двічі на власні вуха чув звук, що скидався на собаче виття. Але ж не можна справді повірити, що це поза законами природи. Собака-привид, який залишає сліди на землі і сповнює повітря гучним виттям, - це неймовірно. Степлтон, та й Мортімер теж, могли піддатися цим чуткам. Але якщо в мене є щось від почуття гідності, то це - здоровий глузд, і я не вірю таким забобонам. Щоб повірити в них, треба скотитися до рівня цих нещасних селян,

котрі не вдовольняються оповідками про пекельного пса і наділяють його ще й полум'ям, що пашить із пащі та очей. Холмс не став би й слухати такі побрехеньки, а я - його посланець. Проте факт є факт: я двічі чув це виття на болотах. А може, тут справді блукає якийсь великий собака, - але звідки він тут уявся, де знаходить їжу, чому ніхто не бачить його вдень? Правду кажучи, ми натрапляємо на дедалі більші труднощі, силкоючись дати цьому правдоподібне пояснення. Навіть якщо облишили собаку, - як пояснити те, що було в Лондоні: появу людини в кебі, лист, що закликав сера Генрі уникати боліт? Тут урешті-решт усе природно, хоча це може чинити як друг, захисник, так і ворог. Але де він зараз, цей друг або ворог? Залишився в Лондоні чи подався слідом за нами сюди? А може... може, це той незнайомець, якого я бачив на стовпі?

Щоправда, він лише раз промайнув у мене перед очима, але дещо я все-таки помітив і ладен у цьому заприсягтися. Він не з тутешніх - я тепер знаю всіх наших сусідів. Він набагато вищий за Степлтона і худорлявіший за Френкленда. Його можна було б прийняти за Берімора, але той залишився вдома, і я певен, що він не міг прокрастися за нами. Отже, тут, як і в Лондоні, за нами стежить якийсь незнайомець. Ми досі не можемо його здихатися. Якби мені пощастило впіймати цю людину, наші проблеми одразу вирішилися б. Заради цього я докладу всіх своїх зусиль.

Першим моїм бажанням було поділитися своїми планами з сером Генрі. Але, поміркувавши, я вирішив вести гру сам і якомога менше про це говорити. Баронет мовчки сидить у задумі. Його неабияк приголомшив той моторошний звук на болотах. Я вирішив не додавати йому хвилювання, а довести справу до кінця по-своєму.

Уранці після сніданку в нас розігралася невеличка драма. Берімор попросив у сера Генрі дозволу поговорити з ним, і вони ненадовго зачинилися в кабінеті. Сидячи в більядній, я чув їхні збурені голоси й чудово розумів, про що там ідеться. Нарешті баронет відчинив двері й покликав мене.

- Берімор образився на нас, - мовив він. - З нашого боку, вважає він, нечесно було ганятися за його швагром, таємницю якого він видав нам не з власної волі.

Ключник стояв блідий, але тримав себе в руках.

- Може, я погарячкував, сер, - сказав він, - і готовий попросити у вас вибачення. Але водночас мене дуже здивувало, коли я вранці почув, як ви повертаєтесь додому, й дізнався, що ви хотіли спіймати Селдена. Бідоласі й без того погано, - мені нема чого наводити вас на його слід.

- Якби ви справді виказали його з власної волі, то інша річ, - відказав баронет. - Але ж ви, чи то пак ваша дружина, призналися з примусу, - нічого іншого вам не застивалось.

- Я не думав, що ви скористаєтесь нашим зізнанням, сер Генрі, - аж ніяк не думав...

- Він небезпечний для суспільства. Згадайте, як рідко на болотах можна надібати житло, - а його ж ніщо не зупинить! Це добре видно з його обличчя! Візьміть хоча б містера Степлтона - йому нема на кого сподіватися,крім себе

самого. Ні, поки його не запроторять знову за ґрати, ніхто не почуватиметься тут у безпеці!

- Він нікого не чіпатиме, сер. Можете повірити моєму слову. Він не зачепить жодного з тутешніх мешканців. Будьте певні, сер Генрі, за кілька днів усе владнастя і він поїде собі до Південної Америки. Заради Бога, сер, благаю вас, не кажіть поліції, що він ідосі на болотах. Його вже перестали шукати, і він може спокійно чекати на пароплав до Америки. Якщо ви його викажете, нам з дружиною буде непереливки. Благаю вас, сер, не кажіть нічого поліції.

- Що ви на це скажете, Ватсоне?

Я знизав плечима.

- Якщо він забереться геть із країни, платникам податків буде спокійніше.

- А раптом він накоїть чогось до від'їзду?

- Ні, сер, він не божевільний. Ми дали йому все, що треба. А новий злочин занапастить його.

- Ваша правда, - сказав сер Генрі. - Гаразд, Беріморе...

- Хай Бог благословить вас, сер. Я вам такий вдячний! Якщо його знову спіймають, це дуже засмутить мою бідолашну дружину.

- То виходить, що ми покриваємо злочинця, Ватсоне? Але після того, що ми почули, я просто не зможу його виказати. Гаразд, на цьому скінчимо. Можете йти, Беріморе.

Пробурмотівши кілька слів подяки, ключник обернувся, щоб іти, але раптом нерішуче зупинився:

- Ви так ласково повелися зі мною, сер, що я хотів би якось віддячити вам. Я дещо знаю, сер Генрі... Може, даремно я мовчав так довго, але це стало відомо, коли слідство вже закінчилося. Я нікому не прохопився про це ані слова. Це стосується смерті бідолашного сера Чарльза.

Ми з баронетом скочили на ноги.

- Ви знаєте, як він помер?!

- Ні, сер, не знаю.

- Тоді що ж?

- Я знаю, чому він стояв тоді біля хвіртки. Він мав побачення з жінкою.

- Побачення з жінкою? Він?

- Так, сер.

- І хто ж ця жінка?

- Я не знаю, як її звату, сер, але скажу її ініціали: «Л.Л.».

- Звідки ви це знаєте, Беріморе?

- Того ранку, сер Генрі, ваш дядько одержав лист. Він звичайно отримував багато листів, бо був чуйною людиною; до нього кожен звертався зі своєю бідою. Але того ранку надійшов тільки один лист, отож я й запам'ятав його. Він був із Кумбі-Тресі, а адресу було написано жіночою рукою.

- Далі?

- Я не згадав би, сер, про цей лист, якби не моя дружина. Кілька тижнів тому вона прибирала кабінет сера Чарльза - після його смерті там ніхто не чіпав -

і знайшла за ґратцями каміна аркуш обгорілого паперу. Більша частина того аркуша перетворилася на попіл, але один краєчок уцілів, і написане ще можна було розібрати, хоча чорнило посіріло, а папір почорнів. То було, напевно, закінчення. Там було написано: «Благаю, благаю вас, як справжнього джентльмена, спаліть цей лист і вийдіть до хвіртки о десятій годині». Внизу були ініціали: «Л.Л.».

- Ви зберегли цей аркуш?
- Ні, сер, він розсипався, коли я його взяв.
- А чи одержував сер Чарльз раніше листи, написані тією самою рукою?
- Я не звертав уваги, сер. Я лише тому запам'ятав цей лист, що того дня він був єдиний.

- І ви не знаєте, що це за «Л.Л.»?

- Ні, сер. І гадки не маю. Але якби ми розшукали цю леді, то дізналися б багато чого про смерть сера Чарльза.

- Не розумію, Беріморе, як ви могли приховувати такі важливі відомості?
- Бачте, сер, одразу після того в нас самих трапилася біда. І до того ж, сер, ми обоє так любили сера Чарльза, ніколи не забували, який він був ласкавий до нас. Ворушити минуле нашого бідолашного хазяїна... це все одно йому не допомогло б. А коли до цього причетна жінка, слід діяти надто обережно. Навіть най-мудріші з людей...

- То, по-вашому, це могло зашкодити його репутації?
- Так, сер, я вирішив, що до добра це не доведе. Але ви були такі ласкаві до нас, що не я схотів од вас це приховувати

- Гаразд, Беріморе, йдіть собі.

Ключник пішов, і сер Генрі обернувся до мене:

- Ну, Ватсоне, що ви скажете про цей новий промінець світла?
- Хіба те, що він ще більше згустив темряву.
- Отож-бо й воно. Але якби ми натрапили на слід тієї Л.Л., усе з'ясувалося б. Ми знаємо тепер багато. Ми знаємо, що є жінка, якій відомо чимало таємного. От тільки якби знайти її! Що, по-вашому, нам слід тепер робити?

- Негайно повідомити про все Холмса. Можливо, це дасть йому потрібний ключ до розгадки. Я майже певен, що він одразу приїде сюди.

Я пішов до себе й написав Холмсові звіт про вранішню розмову. Мій друг, напевно, останнім часом дуже заклопотаний, бо листи з Бейкер-стріт надходять усе рідше. Вони дедалі коротші, в них ані словом не згадується про мої звіти й про мету моєї поїздки. Ота справа з шантажем, напевно, забрала всі його сили. Але нові події, безперечно, привернуть його увагу і знову збудять цікавість до нашої загадки. Я так хотів би, щоб він був тут!

17 жовтня. Сьогодні з самісінського ранку лле дощ; краплі його шурхотять у листі плюща, спадають із карнизів. Я згадав про каторжанина серед безмежних похмурих, холодних боліт. Бідолаха! Теперішніми своїми муками він спокутує навіть найтяжчі злочини. А потім я згадав того, іншого, - обличчя в кебі, постать на тлі місяця. Невже він теж мокне під цією зливою - невловимий спостерігач, людина з мороку? Увечері я надяг дощовик і подався в глиб боліт, вимальовуючи в своїй

увів найпонуріші картини; дощ сік мені в обличчя, у вухах свистів вітер. Хай Господь боронить тих, хто нині блукає коло Гримпенської трясовини, - такої пори навіть узгір'я перетворюються на драговину. Я відшукав гранітний стовп, на якому бачив того самотнього спостерігача, і з його стрімкої вершини поглянув униз, на похмурі болота. Дощові потоки заливали бурі улоговини, важкі олив'яні хмари нависали над землею, а між ними виднішли чудернацькі обриси горбів. Далі, ліворуч од мене, над деревами стриміли ледь помітні крізь туман дві вузькі вежі Баскервіль-Холла. Вони були єдиним знаком людського життя серед цих боліт, окрім прадавніх кам'яних жител, що юрмилися по схилах пагорбів. Але ніде не було й знаку отого незнайомця, що його я бачив на цьому самому місці позаминулій ночі.

По дорозі додому мене наздогнав доктор Мортімер, що їхав у двоколці з ферми «Трясовина». Увесь цей час він був дуже уважний до нас; не минало й дня, щоб він не зазирнув до Холла й не спітав, як нам ведеться. Він посадовив мене в свою двоколку й запропонував підвезти додому. Я побачив, що він страшенно засмучений через свого спаніеля. Пес заблукав десь на болотах і не повернувся. Я втішав доктора, як тільки міг, але, згадавши, що сталося з поні посеред Гримпенської трясовини, подумав, що він ніколи вже не побачить свого песика.

- До речі, Мортімере, - сказав я, - ви, напевно, знаєте всіх, хто живе в цих околицях?

- Гадаю, що так.

- Тоді ви, мабуть, назвete мені ім'я жінки, ініціали якої - «Л.Л.»?

Мортімер якусь хвилину подумав.

- Hi, - відповів він нарешті. - Щодо циган та наймитів я не певен, але з фермерів та власників маєтків такі ініціали ні до кого не підходять. Проте стривайте, - додав він, помовчавши. - Є така собі Лора Лайонс, але вона мешкає в Кумбі-Тресі.

- Хто вона така? - спітав я.

- Френклендова дочка.

- Як? Дочка старого дивака Френкленда?

- Так. Вона одружилася з художником на прізвище Лайонс, - той приїздив сюди на етюди. Він виявився негідником і покинув її. Проте я чув, що винуватити лише його самого не можна. Батько зрікся її, бо вона вийшла заміж проти його волі, - а може, й з іншої причини. Одне слово, два грішники - і старий, і молодий - допікали бідолашній жінці, як тільки могли.

- А з чого вона живе?

- Старий Френкленд, напевно, щось їй дає - навряд чи багато, бо сам ледве кінці з кінцями зводить. Але хоч би що вона скоїла, не можна допускати, щоб вона далі котилася в прірву. Тут прочули про її долю, і дехто з сусідів - зокрема Степлтон і сер Чарльз - дали їй змогу жити чесною працею. Я теж трохи допоміг їй. Ми хотіли, щоб вона навчилася друкувати на машинці.

Він запитав, навіщо все це мені, і я трохи вдовольнив його цікавість, не розповідаючи, однак, зайвого, бо нам немає чого втаємничувати в свої справи сторонніх людей. Завтра вранці я вирушу до Кумбі-Тресі: якщо мені пощастиТЬ

побачити цю Лору Лайонс, леді вельми непевної репутації, то ми зробимо великий крок до того, щоб однією таємницею в нашому ланцюзі стало менше. До речі, я помалу перетворююсь на мудрого змія; коли Мортімер уже надто далеко зайшов у своїх запитаннях, я поцікавився, до якого типу належить Френклендів череп, і решту дороги слухав лекцію з краніології. Роки, проведені в товаристві Шерлока Холмса, не минулися для мене даремно.

Згадаю ще про одну пригоду, щоб закінчити опис цього похмурого дощового дня. Моя розмова з Берімором дала мені козиря, яким я зіграю, коли настане час.

Мортімер залишився в нас обідати, а потім вони з баронетом сіли грати в карти. Ключник приніс мені каву до кабінету, і яскористався нагодою, щоб дещо вивідати в нього.

- Що поробляє ваш любий родич: утік чи ще ховається на болотах? - запитав я.

- Не знаю, сер. Я вже молю Бога, щоб він вийшав. Ми стільки лиха зазнали через Селдена! Я нічого не чув про нього з тієї пори, коли востаннє відніс йому їсти, а це було три дні тому.

- А тоді ви його бачили?

- Ні, сер, але потім, коли я прийшов туди, їжі на місці вже не було.

- То він, виходить, і досі там?

- Гадаю, що так, сер, якщо поживу не забрав отої інший чоловік.

Моя рука з чашкою кави зупинилася на півдорозі, і я вирячився на Берімора.

- То ви знаєте, що там є ще хтось?

- Так, сер, на болотах є ще один чоловік.

- Ви бачили його?

- Ні, сер.

- То звідки ви про нього знаєте?

- Десь із тиждень тому про нього розповідав Селден. Той теж там переховується, але то, здається, не каторжанин. Не до вподоби мені все це, докторе Ватсоне, далебі, не до вподоби! - несподівано вихопилося в нього.

- Послухайте-но, Берімор! Я приїхав сюди заради вашого хазяїна. Задля того, щоб допомогти йому. Скажіть мені щиро, що вам не до вподоби?

Берімор з хвилину вагався, немовби шкодуючи за сказаним, бо не в змозі був висловити свої почуття.

- Усе, що там котиться, сер! - вигукнув він нарешті, махнувши рукою в бік мокрого від дошу вікна, що виходило на болота. - Там грають у нечисту гру, задумують чорну справу, присягаюся! Я хочу тільки одного, сер: щоб сер Генрі скоріше повернувся до Лондона!

- Але що вас так страйвожило?

- Згадайте-но, як помер сер Чарльз! То була недобра смерть, хай би там що казав слідчий. Послухайте, що діється на болотах уночі. Ніхто ні за які гроші не наважиться піти туди після заходу сонця. А ще той незнайомець, який ховається там і всюди нишпорить! Чого йому треба? Що все це означає? Для тих, хто носить ім'я Баскервілів, тут добра не буде, і я не можу дочекатись того дня, коли нові слуги сера Генрі замінять мене в Холлі.

- До речі, про того незнайомця, - мовив я. - Що ви можете про нього сказати? Що розповідав Селден? Йому відомо, де той ховається і від кого?

- Він бачив його раз або двічі, але то хитрий чолов'яга. Спершу він подумав, що то полісмен, а потім побачив - ні, хтось інший. Зовні ніби порядний джентльмен, але що він там робить, ніяк не добереш.

- А де він живе?

- На схилі пагорба, серед отих жител, де мешкали давні люди.

- А що він єсть?

- Селден бачив, що туди ходить якийсь хлопець і носить усе, що треба. Він, напевно, приходить із Кумбі-Тресі.

- Дуже добре, Беріморе. Ми ще поговоримо про це трохи згодом.

Коли ключник пішов, я зупинився біля темного вікна й подивився крізь мокру шибку на хмари, що пливли небом, і на дерева, які гойдав вітер. Якщо такого вечора незатишно навіть у дома, то що вже казати про ті давні кам'яні хатки на болоті! Якою ненавистю до людей треба палати, щоб сидіти самотою в такому місці і такої пори! І яка потаємна причина змусила цю людину піти на таке випробування? Там, в одному з цих жител на болотах, прихована, певно, суть загадки, яка так мене непокоїть. Присягаюся, що не мине й доби, як я зроблю все, що зможу, ю доберуся до розгадки цієї таємниці.

11. Людина на гранітному стовпі

Уривки з моого щоденника, які склали попередній розділ, підвели нашу розповідь до вісімнадцятого жовтня - дня, з якого всі ці неймовірні пригоди швидко почали наблизатися до свого страшного кінця. Пригоди останніх днів так закарбувалися в моїй пам'яті, що я можу розповісти про них, не звертаючися до своїх нотаток. Почну з того дня, напередодні якого я з'ясував дві найважливіші обставини: по-перше, те, що місіс Лора Лайонс із Кумбі-Тресі писала серові Чарльзу Баскервілю й призначила йому побачення в тому самому місці й тієї самої години, коли його спіткала смерть; по-друге - те, що людину, яка переховується на болотах, слід шукати серед давніх кам'яних хаток на схилі пагорба. Проаналізувавши ці обставини, я відчув, що тепер лише брак кмітливості ю мужності може завадити мені пролити світло на ці дві загадки.

Того вечора я не зміг розповісти баронетові про місіс Лайонс, бо вони з доктором Мортімером допізна засіділися за картами. Але за сніданком я поділився з ним своїм відкриттям і запропонував поїхати зі мною до Кумбі-Тресі. Спершу він радо погодився, але потім, поміркувавши, ми вирішили, що буде ліпше, якщо я пойду туди сам. Що церемонніші будуть ці відвідини, то менше відомостей ми роздобудемо. Не без докорів сумління я залишив баронета й подався в нову подорож.

Діставши Кумбі-Тресі, я звелів Перкінсу зупинити коней і вирушив на пошуки леді, яку мені слід було допитати. Я дуже легко знайшов її будинок, що

стояв у самому центрі села. Служниця без зайвих церемоній провела мене до вітальні. Там я побачив жінку за друкарською машинкою «Ремінгтон», що підвелася й присміхнулася мені. Проте її обличчя відразу спохмурніло, коли вона побачила незнайомця; вона знову сіла й спитала, чим може бути мені корисно.

З першого погляду місіс Лайонс вразила мене своєю незвичайною красою. Її очі й волосся були однакового каштанового кольору, а на веснянкуватих щоках сяяло рум'янець - той притаманний чорнявкам рум'янець, що ховається в самісінькому серці білої троянди. Повторюю, що спершу мене вразила її врода, але потім я почав прискіпливо розглядати її обличчя. В ньому було щось неласкове, відворотне - красу його псували чи то зморшки в кутиках уст, чи то твердий, рішучий погляд. Проте всі ці думки прийшли до мене пізніше. Першою ж митті я просто відчув, що бачу перед собою дуже гарну жінку і вона питає, чим може бути мені корисною. Тільки тоді я зрозумів, яка дражлива для неї мета моїх відвідин.

- Я маю щастя знати вашого батька, - мовив я.

Початок був не надто вдалий, і леді одразу дала мені це відчути.

- У мене з батьком немає нічого спільногого, - відповіла вона. - Я нічим йому не завдячує і не вважаю його друзів своїми. Якби не покійний сер Чарльз Баскервіль та інші добри люди, я голодувала б - такий він турботливий батько.

- А я завітав до вас саме для того, щоб поговорити про покійного сера Чарльза Баскервіля.

Веснянки яскраво проступили на блідому обличчі леді.

- Що саме вас цікавить? - спитала вона, нервово торкнувшись пальцями клавіш машинки.

- Ви були знайомі з ним, чи не так?

- Я вже сказала, що багато чим завдячує його доброті. Якщо мені пощастило підвистися з колін, то лише завдяки йому, бо саме він перейнявся мосю нещасною долею.

- Ви з ним листувалися?

Леді зиркнула на мене, і в її карих очах блиснув вогник гніву.

- Чому це вас цікавить? - різко запитала вона.

- Просто я хочу запобігти скандалові. Поговорімо про це краще тут, інакше ситуація вийде з-під нашої влади.

Вона замовкла і ще більше зблідла. Потім поглянула на мене й сказала роздратованим, зухвалим голосом:

- Гаразд, згода. Що ви хочете знати?

- Чи листувалися ви з сером Чарльзом?

- Так, я написала йому раз чи двічі, - подякувала за люб'язність і чуйність.

- Ви пам'ятаєте, коли писали ці листи?

- Hi.

- А ви зустрічалися з ним коли-небудь?

- Раз чи двічі, коли він приїздив до Кумбі-Тресі. Він був дуже скромний і не любив хвалитися своїми добрими вчинками.

- Ви нечасто з ним бачилися, нечасто листувалися, і все ж він так багато знав про ваші справи, що навіть допомагав вам, як же це так?

Вона не вагаючись відповіла на моє запитання:

- Мені допомагали й інші джентльмени, що знали мою сумну історію. Один з них - містер Степлтон, сусід і близький друг сера Чарльза. Він був дуже ласкавий до мене, і сер Чарльз саме від нього довідався про мою біду.

Я вже знову, що сер Чарльз Баскервіль доручав Степлтонові вести деякі свої справи, отож пояснення леді видалося мені правдивим.

- Чи просили ви сера Чарльза про побачення? - питав я далі.

Micis Лайонс знову спалахнула гнівом.

- Це запитання я вважаю за недоречне, сер.

- Пробачте, мадам, але я мушу його повторити.

- Тоді я відповім: звичайно ж, ні.

- Навіть у день смерті сера Чарльза?

На мить рум'янець зник із її щік, і я побачив перед собою мертвотно-бліде обличчя. Сухі вуста здригнулись, і я радше побачив, ніж почув:

- Hi.

- Вас, певно, зраджує пам'ять, - мовив я. - Я можу навіть нагадати одне речення з вашого листа. В ньому йшлося: «Благаю, благаю вас, як справжнього джентльмена, спаліть цей лист і вийдіть до хвіртки о десятій годині».

Мені здалося, що леді от-от знепритомніє, проте вона величезним зусиллям волі опанувала себе.

- Виходить, у світі немає справжніх джентльменів? - видихнула вона.

- Ви несправедливі до сера Чарльза. Ваш лист він спалив. Але іноді можна прочитати й спалений лист. Тепер ви признаєтесь, що писали тоді йому?

- Так, писала! - вигукнула вона, вкладаючи в ці слова всю свою душу. - Писала. Навіщо заперечувати? Мені нема чого соромитись цього листа. Я хотіла, щоб він мені допоміг. Я була певна, що коли він мене вислухає, то допоможе, отож і просила зустрітися зі мною.

- Але чому такої пізньої години?

- Бо я пізно дізналася, що наступного дня він виїздить до Лондона, - можливо, на кілька місяців. А раніше прийти я не могла - на те були свої причини.

- Чому ж ви призначили побачення в алеї, а не вдома?

- Як по-вашому, хіба може самотня жінка прийти такої години до холостяка додому?

- А що могло б статися, якби би прийшли туди?

- Я туди не ходила.

- Micis Лайонс!

- Hі, присягаюся всім святим. Я туди не ходила. Мені не дали це зробити.

- Що ж вам завадило?

- Це вже моя особиста справа. Я не можу про це сказати.

- Отже, ви призначили серу Чарльзу побачення в той самий час і в тому самому місці, де його спіткала смерть, але самі на це побачення не пішли?

- Так.

Я знову й знову допитував її, але так нічого й не домігся.

- Mісіс Лайонс, - мовив я нарешті, закінчуючи цю довгу й марну бесіду, - ви берете на себе надто велику відповідальність і можете opinитися в надто дражливому становищі, якщо не схочете сказати правди. Коли я піду шукати допомоги в поліції, ви переконастесь, як серйозно це вас скомпрометує. Якщо за вами немає жодної провини, то чому ви з перших слів відмовляєтесь від листа, якого сер Чарльз одержав того дня?

- Я боялася, що з цього зроблять хибні висновки і я буду замішана в скандалльній історії.

- А чому ви так наполягали, щоб сер Чарльз знищив ваш лист?

- Якщо ви читали той лист, то зрозумієте й самі.

- Я не казав, що читав увесь лист.

- Ви навели ціле речення з нього.

- Лише закінчення. Лист, як я вже сказав, було спалено, і прочитати його цілком я не міг. Ще раз запитую вас: чому ви так наполягали, щоб сер Чарльз знищив ваш лист, який він одержав у день своєї смерті?

- То моя приватна справа.

- Тоді тим паче ви повинні остерігатись публічного розсліду.

- Гаразд, я скажу вам. Якщо ви чули про мою нещасливу долю, то повинні знати, що я одружила поспіхом і маю всі причини шкодувати з цього приводу.

- Так, я дещо чув.

- Мій чоловік, якого я ненавиджу, відтоді без упину переслідує мене. Закон на його боці, і мені щодня загрожує небезпека, що він примусить мене жити з ним. Перш ніж написати серові Чарльзу, я дізналася, що можу стати вільною, але це коштуватиме чималих грошей. Воля давала мені все: спокій, щастя, повагу до себе, геть усе. Я знала про чуйність сера Чарльза й подумала, що він допоможе мені, коли вислухає мою історію з моїх уст.

- То чому ж ви не пішли на побачення з ним?

- Бо я тим часом одержала допомогу з інших рук.

- Чому ж ви не написали серу Чарльзу листа і не пояснили йому все?

- Я так і хотіла зробити, але наступного ранку прочитала в газетах про його смерть.

Розповідь жінки видавалася цілком правдивою, і жодне мое запитання не могло похитнути цієї правди. Перевірити це я міг лише одним способом - дізнатися, чи почала вона справу з розлучення невдовзі після трагедії.

Навряд чи вона збрехала, що не була в Баскервіль-Холлі, бо їй довелося б поїхати туди двоколкою й повернутись до Кумбі-Тресі лише на світанку. Таку подорож не можна здійснити таємно. Отже, вона каже правду чи принаймні частину правди. Я пішов від неї засмучений і спантелічений. Переді мною знов виросла глуха стіна, що перекривала всі шляхи до здійснення моєї мети. І все-таки, згадавши обличчя місіс Лайонс, її поведінку, я дедалі більше відчував, що вона від мене щось приховувала. Чому вона раптом так зблідла? Чому кожне зізнання доводилось витягати в неї силоміць? Чому вона не поїхала на побачення тієї години, коли сталася трагедія? Пояснити все це було не так просто, як вона

намагалася мене запевнити. Що ж, тут нічого не можна було вдіяти; доводилось іти іншими слідами, які вели до кам'яних хаток на болоті.

Але ці сліди були вкрай невиразні. Я переконався в цьому дорогою додому, проїжджаючи повз пагорби з рештками жителів первісної людини. Берімор сказав мені, що незнайомець мешкає в одній із цих покинутих хаток, але ж тут на болотах їх розкидано сотні. Проте в мене були і власні міркування: я сам бачив цього чоловіка на вершечку гранітного стовпа. Звідти й треба розпочинати пошуки. В тому місці я огляну кожну хатку, аж поки натраплю на потрібну. Якщо цей чоловік буде там, я змушу його назвати себе й пояснити, чому він так уперто переслідує нас, - нехай навіть мені знадобиться для того револьвер. Він вислизнув од нас у натовпі на Риджент-стріт, але серед безлюдних боліт це йому не вдастся. Якщо ж знайду цю хатку, а її господаря там не буде, я чекатиму на його повернення, хай би скільки довелося мені чатувати. Холмс загубив його в Лондоні. Якою ж радісною буде моя перемога, коли я спіймаю його і візьму гору над своїм учителем!

Щастя знову й знову зраджувало нас у цьому розсліді, але нарешті воно нам усміхнулося. І вісником цього щастя був не хто інший, як сивий, рум'янощокий містер Френкленд; він стояв у садку біля хвіртки, яка виходила до пугтівця, що ним я їхав.

- Добрідень, докторе Ватсоне! - незвично привітно вигукнув він. - Дайте-но коням трохи перепочити, а самі заходьте до мене: порадіємо разом, вип'ємо по келишку вина.

Після того, що я чув про його стосунки з дочкою, я не міг мати до нього вже надто дружніх почуттів, але мені хотілося будь-що відіслати Перкінса з коляскою додому, і нагода ця була якнайкращою. Я вийшов на дорогу, звелів переказати серові Генрі, що повернуся під обід, а тоді подався за Френклендом до його їdalyni.

- Сьогодні в мене великий день, сер, справжнісіньке свято! - вигукнув він, хихочучи. - Я виграв два позови. Тепер тутешній люд зрозуміє, що закон є закон і що тут є той, хто не побоїться вдатися до його зброї. Я домігся права вільного проїзду через парк старого Мідлтона, - самісінькою серединою парку, сер, за якихось сто ярдів од його власних дверей. Що ви про це скажете? Ми ще провчимо отих магнатів, хай їм біс, - нехай знають, що їм ніхто не дозволить нехтувати громадським правом! До того ж я перекрив дорогу до лісу, куди люди з Фернворсі вналися ходити на прогулянки. Ці пекельні вилупки чхати хотіли на приватні маєтки; вони гадають, що їм можна де заманеться розкидати папірці й пляшки! Обидві справи скінчено, докторе Ватсоне, і обидві на мою користь. У мене давно вже не було такого радісного дня - хіба тоді, як я засудив сера Джона Морленда за браконьєрство, коли він полював на кролів у власному загоні.

- Як вам це вдалося?

- Перегляньте судові книги, сер. Не пошкодуєте. «Френкленд проти Морленда», Королівський суд. Це коштувало мені двохсот фунтів, але я виграв.

- І що ж це вам дало?

- Нічого, сер, анічогісінько. Я гордий із того, що не маю власного інтересу в цих справах. Я лише виконую свій обов'язок перед громадою. Нема сумніву, що цієї ночі селяни з Фернворсі спалять на вогнищі мое опудало. Останнього разу,

коли таке було, я сказав поліції, щоб вони заборонили ті їхні вистави. Але поліція в нашому графстві ні до чого не здатна, сер, - не може надати мені навіть того захисту, якого я сподіваюся! Стривайте-но, справа «Френкленд проти поліції» приверне до себе увагу нашої публіки. Я вже казав у поліції, що вони пошкодують, що так обходяться зі мною, і слова мої вже справдилися.

- Тобто як? - спитав я.

Старий кинув на мене вельми промовистий погляд.

- Ім кортить дізнатися дещо з того, що мені відомо, та я нізащо не допомагатиму цим негідникам!

Я давно шукав нагоди здихатися старого балакуна, але останні його слова мене насторожили. Я добре знав норовисту вдачу цього гріховоди: варто було хоч трохи зацікавитися його словами, як він замовкав.

- Знову, напевно, браконєрство? - байдуже спитав я.

- Е, ні, братику, тут дещо серйозніше! Ви чули про того каторжанина на болотах?

Я отетерів.

- Отже, ви знаєте, де він переховується? - спитав я.

- Достеменно місця, може, й не знаю, а навести поліцію на його слід можу.

Невже вам не спадало на думку, що спіймати його ми зможемо тільки тоді, коли знайдемо того, хто носить йому харчі?

Все це було таке близьке до правди, що мені стало ніяково.

- Звичайно, - мовив я, - але звідки ви знаєте, що він досі переховується на болотах?

- Знаю, бо на власні очі бачив того, хто носить йому юсти.

Від думки про Берімора в мене тьохнуло серце. Якщо він потрапить до рук цього розлученого, пронозуватого дідка, йому буде непереливки. Але наступне Френклендове зауваження скинуло тягар з моїх пліч.

- Вас, напевно, здивує, що їжу йому носить дитина! Я бачу її щодня крізь підзорну трубу, яка в мене на даху. Дитина ця ходить тим самим шляхом, тієї самої години, - до кого ж вона ходить, як не до каторжанина?

Нарешті щастя усміхнулося мені! Але я й знаку не подав, що мені це цікаво. Дитина! Берімор казав, що нашему незнайомцеві носить харчі якийсь хлоп'як. Отже, Френкленд натрапив на його слід, а не на слід каторжанина. Якби я міг розпитати його, це врятувало б мене від довгих, стомливих пошукув. Але моїми козирями, як і раніше, заставались недовіра і байдужість.

- А мені здається, що це синок якогось тутешнього вівчаря. Мабуть, носить батькові обід.

Найменша моя спроба щось заперечити ще дужче розлютила старого. Його очі люто блиснули, бакенбарди наїжаючи.

- Справді, сер? - мовив він, простягши руку в бік широких болотяних просторів. - А гранітний стовп ви бачите? А низенький пагорб позаду, що поріс терном? Там найбільше кам'яних брилна всьому тому болоті. Що в такій місцині робити вівчареві? Ваша думка, сер, просто-таки наївна!

Я покірно погодився, що не взяв до уваги цих фактів. Моя покора йому сподобалась, і він провадив далі:

- Будьте певні, сер, що я ніколи не роблю висновків поспіхом. Я бачив того хлопчину з вузликом не раз. Щодня або й двічі на день. Я можу... стривайте, докторе Ватсоне. Мені мерещиться, чи на схилі он того пагорба справді щось ворується?

До пагорба було кілька миль, але все-таки на його сірувато-зеленому схилі я чітко побачив маленьку темну цятку.

- Ходімо, сер, ходімо! - вигукнув Френкленд, кинувшись нагору. - Побачите все на власні очі й зможете судити про все самі.

На плоскому даху будинку стояла величезна підзорна труба на триніжку. Френкленд притулив до неї око й переможно скрикнув:

- Мерщій, докторе Ватсоне, мерщій, поки він не заховався за схилом пагорба!

То справді був маленький хлопчина з вузликом за плечима, що поволі сходив нагору. Коли він вибрався на вершину, я виразно побачив на тлі холодної небесної блакіті його незграбну постать у лахмітті. Він обережно озиринувся, перевіряючи, чи не стежать за ним. Потім побіг геть і зник за пагорбом.

- Ну?! Правда чи ні?

- То справді був хлопчик, і він, мабуть, мав підстави так ховатися.

- А що то за підстави? То вже справа тутешніх констеблів. Та я не пророню жодного слова, і вас теж, докторе Ватсоне, прошу мовчати. Ані слова! Зрозуміли?

- Як знасте.

- Вони зневажають мене якнайганебнішим чином. Так, якнайганебнішим! Коли всі обставини справи «Френкленд проти поліції» спливуть на світ Божий, країною прокотиться хвиля обурення. Ні, поліція хай навіть і не сподівається моєї допомоги! Вони й пальцем не поворухнули б, якби ці негідники надумали спалити замість опудала мене самого... Як, невже ви йдете? Невже ви не допоможете мені спорожнити цю карафку на честь такої великої події?

Але я не піддався на жодні вмовлення і рішуче відмовився від його наміру провести мене додому. Поки старий міг мене бачити, я йшов путівцем, але потім звернув на болота, у бік того кам'янистого пагорба, що за ним зник хлопчик. Усе складалося якнайкраще, і я подумки заприсягся, що коли мені не пощастиТЬ скористатись нагодою, яку послала мені доля, то виною цьому буде що завгодно, тільки не брак рішучості й наполегливості з мого боку.

Сонце вже сідало, коли я зійшов на вершину пагорба, схили якого з одного боку були золотаво-зеленими, а з іншого - темно-сірими. Обрій оповивав імлистий серпанок, з якого виступали химерні обриси гранітних стовпів. Довкола - ані звуку, ніщо не ворухнеться. Лише один великий сірий птах - чи то чайка, чи то кулик - високо ширяв у блакитному небі. Він і я - ми були єдиними живими істотами між величезною небесною банею і пустишем під нею. Голі простори, безлюдя, таємничість мого завдання - усе це наганяло на мене холод. Загадкового хлопчика не було ані сліду. Підімною, між горбами, причаїлися давні кам'яні житла, але тільки одне з них, із вцілілім склепінням, могло слугувати захищтом у негоду. У

мене тьохнуло серце, коли я це побачив. У цій порі і міг ховатись незнайомець. Нарешті моя нога ступить на поріг його схованки - він у моїх руках!

Наблизившись до кам'яної хатки - крадучись, наче Степлтон, що вже заніс свій сачок над метеликом, - я задоволено побачив, що місце тут уже обжито. До отвору, який правив за двері, вела ледь помітна стежка, що звивалася поміж камінням. Зсередини не долинало ані звуку. Незнайомець або причайвся там, або блукав болотами. Мої нерви напружилися до краю. Кинувши цигарку, я стиснув руків'я револьвера, хутко підійшов до отвору й зазирнув туди. Хатка була порожня.

Проте я одразу зрозумів, що натрапив на очікуваний слід. Тут, безперечно, хтось жив. На кам'яному ложі, де колись спочивала неолітична людина, лежали загорнуті в дощовик ковдри. У вогнищі видніла купка попелу. Поряд - сяке-таке кухарське начиння й напівпорожнє відро. Купа бляшанок свідчила про те, що тут живуть уже тривалий час; а коли мої очі трохи звикли до темряви, я розгледів у кутку залізний кухоль і надпіту пляшку вина. Посередині хатки лежав плаский камінь, що слугував столом, а на ньому - маленький вузлик, той самий, що я бачив крізь підзорну трубу за плечима в хлопчика. У вузлику були хлібина, бляшанка з вужденим язиком і дві бляшанки з персиками. Оглянувши все це, я хотів уже покласти вузлик назад, та раптом мені аж подих перехопило: на камені лежав папірець із якимось написом. Я взяв його й прочитав надряпані олівцем криві літери: «Доктор Ватсон поїхав до Кумбі-Тресі».

Я стояв з хвилину, тримаючи в руках папірець і розмірковуючи над змістом цього коротенького послання. Виходить, що не за сером Генрі, а за мною стежить наш таємничий незнайомець. Вінвісліджує мене не сам, а посилає агента, - можливо, цього хлопчика, - і ось його донесення. З того часу, як я оселився на болотах, за кожним моїм кроком, напевно, стежили. Усі ці дні я відчував довкола якусь невидиму силу, що обережно і вміло плела круг нас найтонші тенета: легкий їх дотик ми відчували лише зрідка, в найкритичніші моменти.

Ця записка була, мабуть, не єдиною, отож я озирнувся, чи не побачу й інших. Проте довкола не було більше ніяких слідів - анічогісінько, з чого можна було б судити про вдачу та наміри людини, яка живе в цьому дивному місці; очевидним було хіба те, що вона - спартанець і мало зважає на затишок. Згадавши нескінченні доці останніх днів і поглянувши на отвір у склепінні, я зрозумів, що заради досягнення своєї мети незнайомець ладен миритися навіть із таким незатишним прихистком. Хто ж він - наш лютий ворог чи янгол-охранець? Я заприсягся, що не покину кам'яної хатки, поки не з'ясую все до кінця.

Вже вечоріло, й небо на заході палало червінню та золотом. Відблиски сонця кривавими плямами падали на далеку Гримпенську трясовину. Вдалині височіли дві вежі Баскервіль-Холла, а збоку над гримпенськими дахами курився димок. Між садибою й селом стояв будинок Степлтонів. У золотавому надвечірньому свіtlі все здавалося таким міллим, спокійним, але душа моя не вірила цьому спокоєві, розлитому довкола, й завмерла в передчутті страшної таємниці, яку ховала в собі неминуча зустріч, що от-от мала відбутися. Затамувавши подих я сидів у темній кам'яній хатці і вперто чекав на її мешканця.

Аж ось я почув його. До моїх вух долинув різкий скрегіт камінця, що потрапив під закаблук черевика. Потім ще раз, іще, усе ближче й ближче... Я скочив у найтемніший куток і звів курок револьвера в кишені, вирішивши не показуватися доти, доки не зможу хоч трохи розгледіти незнайомця. Зовні запанувала тиша - він, напевно, зупинився. Потім знову залунали кроки і вход до хатки затулила чиясь тінь.

- Чудовий вечір, правда, любий Ватсоне? - пролунав знайомий голос. - Як на мене, надворі зараз приємніше, ніж у хатці.

12. Смерть на болоті

Хвилину чи дві я мовчки стояв, ледве вірячи своїм вухам. Потім мова й відчуття повернулися до мене і з душі моєї зсунувся величезний тягар. Цей холодний, насмішкуватий голос міг належати тільки одній людині в світі.

- Холмс! - вигукнув я. - Холмс!
- Виходьте, - сказав він, - і прошу вас, будьте обережні з револьвером.

Я вийшов крізь грубий отвір: він сидів на камені й з бешкетливим блиском у сірих очах дивився на моє спантеличене обличчя. Він змарнів, схуд, але був бадьорий і спокійний; обличчя його обвітрялося і вкрилося бронзовою засмагою. В твідому костюмі й картузі він скидався на туриста, що блукає болотами, проте залишався вірним своїй схильності до чистоти: виголене підборіддя, сорочка без жодної плями, - ніби все це діялось на Бейкер-стріт.

- Хто інший ще міг би так мене втішити! - мовив я, стискаючи йому руку.
- І здивувати, гадаю, теж?
- Так, ваша правда.
- Ви тут здивувались не один, будьте певні. Я й гадки не мав, що ви знайдете мое тимчасове пристановище, і вже ніяк не думав застати вас тут, - я побачив це лише за двадцять кроків оді хатки.

- Ви відзначали мої сліди?
- Ні, Ватсоне, я боюся, що мені це не під силу - розпізнати ваші сліди серед безлічі інших. Якщо ви справді схочете колись мене обдурити, то спершу змініть тютюнову крамницю, бо варто було мені побачити недопалок із маркою «Бредлі, Оксфорд-стріт», як я одразу дізnavся, що мій друг Ватсон десь поблизу. Ось він, ваш недопалок, біля стежки. Ви, певно, кинули його тоді, коли вирішили вдертися до порожньої хатки.

- Саме так.
- Так я й думав і, знаючи вашу доскіпливу вдачу, здогадався, що ви сидите тут у засідці з револьвером, чекаючи на господаря. То ви справді прийняли мене за злочинця?

- Я не знав, хто ви такий, але вирішив довідатися.
- Чудово, Ватсоне! Але як ви розшукали мое житло? Ви, напевно, бачили мене під час гонитви за каторжанином, коли я був такий необачний, що дозволив місяцю світити мені в спину?

- Так, саме тоді я бачив вас.
- І взялися, звичайно, обшукувати всі кам'яні хатки, поки не натрапили на оцю?
- Ні, мене навів на слід ваш хлопчик - за ним тут хтось стежить.
- Авжеж, старий джентльмен з підзорною трубою! Я бачив, як сонце виблискує на її лінзі, і спершу не знов, що це таке. - Він підвівся й зазирнув до хатки. - Ага, Картрайт, бачу, вже приніс харчі. А що це за папірець? То ви їздили до Кумбі-Тресі, так?
- Так.
- Побачитися з місіс Лорою Лайонс?
- Саме так.
- Чудово! Наши розшуки просуваються в одному напрямку. Тепер нам треба поділитись їхніми результатами - й ми матимемо якнайповніше уявлення про цю справу.
- Я такий радий, що ви тут, бо мої нерви вже не витримують усіх цих таємниць і обов'язків. Але як, на Бога, ви потрапили сюди й що тут робите? Я думав, що ви сидите на Бейкер-стріт і розплутуєте справу про шантаж.
- А я хотів, щоб ви так і думали.
- То ви користаєтесь із моїх послуг і водночас не довіряєте мені?! - вигукнув я з гіркотою. - Це несправедливо, Холмсе.
- Мій дорогий друге, і в цій, і в багатьох інших справах ви для мене були незамінні; якщо вам здається, ніби я піддурив вас, то не гнівайтесь, благаю. Правду кажучи, я зробив це лише заради вас: я відчував, що на вас чатує небезпека, й приїхав сюди сам розібрati цю справу. Якби я був разом із сером Генрі й з вами, моя точка зору не відрізнялася б від вашої, та й наші грізні супротивники були б настороженні. Якби я жив у Холлі, це зв'язало б мені руки; а так я міг чинити, як хотів, зостаючись у тіні, ладен утрутитись у слушну мить.
- Але чому ви ховались від мене?
- Якби ви й знали, що я тут, то це все одно анітрохи не допомогло б нам, а може, навіть, і скінчилося б моїм викриттям. Ви хотіли б щось розповісти мені чи надумали, з власної доброти, влаштувати мені тут якийсь затишок... Але навіщо так по-дурному ризикувати? Я взяв із собою Картрайта - пам'ятаєте хлопчика з розсильної контори? - і він задовольняє всі мої скромні потреби. Шматок хліба, чистий комірець - чого ще людині треба? До того ж, це зайва пара очей і пара дуже швидких ніг, а те й інше разом для мене просто не має ціні.
- То всі свої звіти я писав марно! - Мій голос затрептів, коли я згадав, скільки праці й зусиль вкладав у них.

Холмс дістав із кишені жмуток паперів.

- Ось ваші звіти, любий мій друге, і, маю вам сказати, якнайстаранніше вивчені. Я так добре все влаштував, що вони потрапляли до мене з запізненням лише на один день. Хочу щиро привітати вас: наполегливість і розум, щоїх ви проявили в такій надзвичайно заплутаній справі, гідні найвищої похвали.

Я ще й досі не міг змиритися з тим, що мене так спритно ошукали, але лагідні Холмсові слова розвіяли мій прикрій настрій. До того ж у душі я відчував, що він має рацію, і мені справді краще було не знати, що він переховується на болотах.

- Отак буде ліпше, - мовив він, поглянувши на мос проясніле обличчя. - А тепер розкажіть мені про ваші відвідини місіс Лори Лайонс, - мені легко було здогадатися, до кого ви поїхали, бо я вже знаю, що то єдина особа в Кумбі-Тресі, яка може стати нам у пригоді. Правду кажучи, якби ви не побували там сьогодні, то я, напевно, виrushив би до неї завтра сам.

Болото тим часом огорнули сутінки. Повіяло прохолодою, і ми перейшли до теплої хатки. Там, сидячи з Холмсом потемки, я розповів йому про свою розмову з леді. Він так нею зацікавився, що довелося дещо повторювати двічі, поки я задовольнив його.

- Це надзвичайно важливо, - сказав він, коли я скінчив. - У цій складній історії була прогалина, яку я досі не міг заповнити. Ви, певно, знаєте про міцну дружбу між цією леді і Степлтоном?

- Ні, про це я нічого не знати.

- Це безперечний факт. Вони зустрічаються, листуються - між ними панує цілковита згода. Це дає нам у руки сильну зброю. Якби її використати проти його дружини...

- Його дружини?

- Тепер, щоб віддячити за все, що ви розповіли мені, я відкрию вам одну таємницю. Жінка, яку Степлтон видає за сестру, насправді його дружина.

- Боже милив, Холмсе! Ви певні в тому, що сказали? Як же він дозволив, щоб сер Генрі закохався в неї?

- Кохання сера Генрі може завдати шкоди лише йому самому. Як ви самі помітили, Степлтон усіляко противиться баронетовим залицянням. Повторюю, ця леді - його дружина, а не сестра.

- Але чому така плутанина?

- Бо він зрозумів, що вона краще придастися йому в ролі вільної жінки.

Усі мої передчууття, всі непевні підозри раптом випливли на поверхню й зімкнулися навколо натураліста. У цій байдужій, блідій людині в брилі із сачком справді було щось моторошне - витримка й безмежне терпіння, поєднані з хитрістю, усмішка на обличчі і злоба в серці...

- Отже, він і є наш ворог - той, що стежив за нами в Лондоні?

- Саме так я розгадав цю загадку.

- А попередження? Його надіслала вона?

- Так.

Із туману, в якому я так довго блукав, тепер проглядали ледь видимі обриси якогось страшного злочину.

- Невже це правда, Холмсе? Звідки ви знаєте, що ця жінка його дружина?

- Коли ви вперше з ним зустрілися, він так захопився, що розповів вам уривок зі свого справжнього життєпису, і я певен, що він шкодує за цим і досі. Він колись учителював на півночі Англії. А відшукати вчителя - немає нічого простішого. Для

того існують шкільні агентства, які можуть надати вам відомості про кожну людину цієї професії. Розпитавшись там, я дізnavся, що в одній школі справді стались неприємні події й директор - прізвище його тоді було інше - зник разом з дружиною. їхні прикмети збігались цілком. А коли я довідався, що зниклий директор кохався в ентомології, розслід був закінчений.

Туман круг мене почав розвіюватись, проте багато що й досі залишалося в тіні.

- Якщо ця жінка насправді його дружина, то до чого тут місіс Лайонс? - спитав я.

- Це одна з деталей, на які ви самі пролили світло. Ваша бесіда з нею дуже прояснила ситуацію. Я, наприклад, не знов, що вона хоче розлучитися з чоловіком. Якщо так, то вона сподівається взяти шлюб із Степлтоном, - адже їй невідомо, що він одружений.

- А якщо вона знатиме всю правду?

- Тоді ця леді може стати нам у великий пригоді. Наш найперший обов'язок - разом поїхати до неї завтра. А тепер, Ватсоне, чи не здається вам, що ви надто вже забалакалися зі мною? Ваше місце зараз у Баскервіль-Холлі.

Останній червоний вогник на заході зник, і болота облягла ніч. У темно-бузковому небі замерехтили перші зірки.

- Ще одне запитання, Холмсе, - мовив я, підводячись. - Нам із вами нема чого тайтися. Що це все означає? До чого воно призведе?

- До вбивства, Ватсоне... - притишено відповів Холмс. - До холодного, продуманого вбивства. Не питайте мене про подробиці. Я плету тенета довкола Степлтона, поки він плете їх довкола сера Генрі, - і тепер завдяки вашій допомозі він уже в моїх руках. Нам загрожує лише одна небезпека. Він може вдарити першим. Ще день, щонайбільше два, і в мене все буде готове, а тим часом бережіть сера Генрі, як мати хвору дитину. Те, що ви сьогодні прийшли сюди, дуже добре, і все-таки я волів би, щоб ви не залишали його самого. Тихше!

Розpacливий крик, сповнений жаху та муки, розітнув тишу боліт. Від того крику моя кров захолола в жилах.

- О Боже! - вигукнув я. - Що це? Що це таке?

Холмс підхопився, і я побачив його темну дужу постать на вході до хатки; витягти шию, він пильно вглядався у темряву.

- Тихше! - прошепотів він. - Тихше!

Пронизливий крик, що так вразив нас, долинув з глибини темних боліт. І раптом він пролунав близче, ще виразніше.

- Де це? - прошепотів Холмс, і з того, як затремтів його голос - голос людини із залізними нервами, я зрозумів, як той крик сколихнув йому душу. - Де це, Ватсоне?

- Здається, там, - показав я в пітьму.

- Ні, отам!

Болісний крик знову розітнув нічну тишу, але тепер він став ще ближчим. І до нього домішався якийсь новий звук - глухе невиразне гарчання, що нагадувало розмірений гуркіт моря.

- Собака! - вигукнув Холмс. - Ходімо, Ватсоне, ходімо! О Боже, тільки б не спізнилися!

Він побіг через болото, я - слідом за ним. І раптом десь попереду, за брилами, востаннє знову пролунав відчайдушний крик, а потім щось глухо гупнуло. Ми зупинилися й прислухалися. Але більше ніщо не порушувало гніточого мовчання ночі.

Я бачив, як Холмс, мов божевільний, ухопився за голову й тупнув ногою:

- Він випередив нас, Ватсоне. Ми спізнилися.

- Ні, ні, це неможливо!

- Навіщо я гаявся, дурень! І ви теж, Ватсоне! Залишили його самого, ось і маємо! Ні, заприсягаюся небом, якщо сталося найгірше, я все одно помщуся за нього!

Не розбираючи дороги, ми побігли вперед, обминаючи брили, продираючись крізь зарості дроку, збігаючи з пагорбів, - туди, звідки долинув цей пронизливий крик. Із вершини кожного пагорба Холмс озирався довкола, але болота повивав густий морок, і на їхніх похмурих просторах не видно було жодних ознак життя.

- Ви що-небудь бачите?

- Нічого.

- Страйвайте-но, що це таке?

До наших вух долинув приглушений стогін. Вінчувся зліва! Кам'яне пасмо вривалося там крутим схилом, усіяним брилами. Серед каміння лежало щось темне, неясне. Коли ми підбігли більче, обриси його стали чіткіші. То була людина, яка долілиць розпростерлася на землі, - вона, здавалося, хотіла перевернутися, про що свідчили неприродно повернена голова, ледь підняті плечі, згорблена脊на. Ця поза була така химерна, що спершу я навіть не міг повірити, що той стогін, який до нас долинув, був передсмертним. Нахилившись над непорушним тілом, Холмс торкнувся його і з вигуком жаху від смикнув руку. Богнік сірника осяв скривлені пальці й велику калюжу крові, що поволі розливалася під розваленим черепом померлого. Ми похололи, побачивши при свіtlі сірника тіло сера Генрі Баскервіля!

Хіба можна було забути цей незвичайний брунатний костюм - той самий, що в ньому ми вперше побачили баронета на Бейкер-стріт! Досить було лише одного погляду, щоб упізнати його, відтак сірник спалахнув і згас - так само, як згасла в наших душах надія. Холмс застогнав, і я навіть у темряві побачив, як зблідло його лицє.

- Мерзотник! Мерзотник! - вигукнув я, стиснувши кулаки. - О, Холмсе, я ніколи не пробачу собі, що покинув його напризволяще!

- Моя вина значно більша, Ватсоне. Я пожертвував життям свого клієнта заради того, щоб довести до кінця що справу. Це найбільший удар мені за всю мою кар'єру. Але звідки я знат, звідки я міг знати, що він попри всі застороги зважиться вийти сам на болота?

- І ми чули його крик - Боже миць, що то був за крик! - і могли ще врятувати його! Але куди подівся цей клятий собака, винуватель його смерті? Він, може, й досі блукає тут серед боліт. І Степлтон - де він? Він має за це відповісти!

- І відповість. Я про це потурбуюся. І дядько, й небіж неживі. Один помер зі страху, тільки-но побачив перед собою це чудовисько, яке вважав створінням з потойбіччя. Другий загинув, щодуху тікаючи від нього. Але тепер нам слід довести, що між людиною і собакою існує зв'язок. Крім того виття, яке ми чули, в нас нема жодних доказів стосовно собаки, бо сер Генрі, очевидно, забився, коли падав. І все ж присягаюся небом: хоч би хто був наш супротивник, завтра він буде в моїх руках!

З болем у серці ми стояли біля спотвореного тіла, приголомшенні цим раптовим, непоправним ударом, що поклав край нашій тривалій і тяжкій праці. Коли з-за хмар визирнув місяць, ми піднялися на камені, з яких упав наш бідолашний друг, й оглянули звідти похмурі болота, що здавалися сріблястими під місячним світлом. Удалині, за кілька миль, десь біля Гrimпена, блимав самотній жовтий вогник. Він міг світити лише в садибі Степлтонів. Я вилася і погрозив у той бік кулаком.

- Може, нам буде найкраще, якщо ми схопимо його негайно?

- Нашу справу ще не скінчено. А він - чоловік надзвичайно обережний і хитрий. Ми знаємо багато, але спробуйте це довести! Один необачний крок - і цей негідник вислизне з наших рук.

- Що ж нам тоді робити?

- На завтра роботи в нас вистачить. А сьогодні ми можемо хіба що востаннє прислужитися нашому сердечному другові.

Ми спустилися крутим схилом і наблизилися до тіла, що чорніло на осяяніх місяцем каменях. Побачивши його скорчені руки й ноги, я відчув, як серце моє стиснув біль, а очі заволокло слізми.

- Доведеться послати по допомогу, Холмсе! Ми не донесемо його до Холла... О Боже, що це з вами?

Він скрикнув і нахилився над тілом. І раптом почав пританцювати, зі сміхом тиснучи мені руку. Невже це мій суворий, стриманий друг? У ньому наче спалахнуло якесь полум'я!

- Борода! Борода! У нього борода!

- Борода?

- Це не він... не баронет... це мій сусід, каторжанин!

Ми гарячково перевернули тіло, і скривлену бороду освітило холодне, яскраве місячне світло. Не могло бути жодного сумніву - цей низький лоб, ці запалі звірячі очі... Це було те саме обличчя, яке в свіtlі свічки промайнуло переді мною між каменями, - обличчя злочинця Селдена.

І тільки тут я все зрозумів. Я згадав, як баронет подарував увесь свій одяг Беріморові. Виходить, Берімор віддав його Селденові, щоб той прибрався перед утечею. Черевики, сорочка, кепка - все це носив колись сер Генрі. Трагедія, щоправда, залишалася трагедією, але ця людина попри все заслуговувала на смерть за законами нашої країни. Серце моє радісно забилося, коли я почав пояснювати Холмсові, як це сталося.

- Отже, бідолаха загинув через одяг, - мовив він. - Собаці, звичайно, дали понюхати якусь річ сера Генрі, - напевно, отої черевик, що зник у готелі, - й

пустили його слідами. Дивно лише одне: як Селден побачив у темряві, що за ним женеться собака?

- Мабуть, почув.

- Почути пса на болотах - цим каторжанина не злякаєш так, щоб він почав волати рятунку, ризикуючи, що його спіймають. А крик його свідчить, що біг він довго, знаючи, що за ним женеться собака. Звідки він це знав?

- А як на мене, тут є більша таємниця: чому цього собаку, якщо здогади наші правдиві...

- Я поки що так не думаю.

- Гаразд: тоді чому собаку випустили саме цієї ночі? Навряд, щоб він щовечора отак вільно гуляв болотами. Степлтон, певно, чекав, що сер Генрі завітає до нього.

- Моя загадка значно складніша, бо на вашу, гадаю, ми дуже скоро дістанемо відповідь, а моя так і залишиться таємницею. Та тепер нам треба вирішити, що ми робитимемо з тілом цього бідолахи? Не можна кидати його тут на поживу лисицям та крукам.

- Занесемо його, мабуть, до однієї з цих давніх хаток, а потім повідомимо поліцію.

- Гаразд. Так ми і зробимо. Овва, хто це, Ватсоне? Невже він власною персоною? Яке зухвалство! Ані слова про наші підозри, ані слова, бо всі мої наміри підуть нанівець.

З глибини боліт до нас наблизалася людина, і я побачив далекий червоний вогник сигари. Місяць яскраво осявав цю людину, і я впізнав сухорялу постать і швидку ходу натураліста. Побачивши нас, він зупинився, потім знову рушив уперед.

- Докторе Ватсоне, невже це ви? Нізащо не сподівався зустріти вас уночі тут, на болотах. Але що це, Боже мій? Хтось забився? Ні, не може бути... Невже це наш друг сер Генрі?

Він пробіг повз мене й нахилився над трупом. Я почув уривчасте зітхання - сигара випала з його пальців.

- Хто... хто це? - пробурмотів він.

- Це Селден, утікач із Принстаунської тюрми.

Степлтон повернув до нас своє бліде обличчя: йому коштувало величезних зусиль нічим не виказати свого розчарування й подиву. Він уважно поглянув спершу на Холмса, потім на мене.

- О Боже! Який жах! Як він загинув?

- Упав, напевно, з отих каменів і скрутів собі в'язи. Ми з приятелем гуляли серед боліт і почули чийсь крик.

- Я теж чув його. Через те й прибіг сюди. Я боявся, що то сер Генрі.

- Чому саме сер Генрі? - не втримався я.

- Він обіцяв завітати до нас, але ми його не діждалися. Я дуже здивувався і, звичайно, стривожився, коли почув на болотах крик. До речі, - він перевів погляд з моого обличчя на Холмсове, - ви не чули нічого, крім того крику?

- Ні, - відповів Холмс, - а ви?

- Теж ні.
- То чому ж ви питаете?
- О, гадаю, ви чули про ті небилиці, що їх розповідають селяни, - про собаку-привида й таке інше. Вони кажуть, ніби чули його вночі на болотах. Отож я й питав: може, ви теж чули щось подібне?
- Ні, ми нічого подібного не чули, - відповів я.
- А що ви скажете про загибель цього бідолахи?
- Мені здається, що тривога й страх зовсім відібрали в нього розум. Бігав, мабуть, болотами в нападі божевілля і впав урешті з каменя, скрутив собі в'язи.
- Так це, мабуть, і було, - мовив Степлтон і зітхнув, як мені здалося, полегшено. - А що ви про це думаєте, містере Шерлоку Холмсе?

Мій друг люб'язно вклонився в його бік.

- Які ви здогадливі, - сказав він.
- Ми давно чекаємо на вас, ще з того дня, як сюди приїхав доктор Ватсон. І ви встигли саме на ту хвилину, коли сталася трагедія.
- Так, ваша правда. Я певен, що мій друг зуміє як слід її пояснити. А я завтра пойду до Лондона з неприємним осадом у душі.
- Що?! Ви завтра їдете?
- Я так вирішив.
- Але ваш приїзд, сподіваюся, проліє якесь світло на всі ці події, які так нас спантеличили?

Холмс знизав плечима.

- Ми не завжди досягаємо успіху, на який чекаємо. Слідчому потрібні факти, а не легенди й чутки. Мені поки що важко сказати щось певне.

Мій друг говорив цілком щирим і якнайспокійнішим тоном. Степлтон пильно поглянув на нього. Потім обернувся до мене:

- Я охоче запропонував би перенести цього бідолаху до нас, але сестра моя так перелякається, що краще цього не робити. Прикриймо чимось йому обличчя, і нехай лежить тут до ранку.

Так ми й зробили. Відмовившись від Степлтонового запрошення в гості, ми з Холмсом подалися до Баскервіль-Холла, залишивши натураліста на стежці самого. Озирнувшись, ми побачили його постать, що поволі рухалася в глиб боліт, а позаду - чорну пляму на залитом срібним місячним сяйвом схилі, - місце, де лежав той, що загинув такою жахливою смертю.

13. Розставляємо сіті

- Нарешті ми зчепилися, - мовив Холмс, коли ми вдвох простували через болота. - Що за нерви в цього чолов'яги! Як швидко він опанував себе, хоч удар був-таки приголомшивий, - він побачив, що жертвою його задуму стала зовсім не та людина. Ватсоне, я вже казав вам у Лондоні й повторюю ще раз: досі нам не доводилося схрещувати мечі з достойнішим супротивником.

- І все-таки шкода, що він побачив нас.

- Спочатку я теж пошкодував. Але тепер уже нічого не вдієш.
- А як ви гадаєте, чи змінить він свої наміри, коли знатиме, що ми тут?
- Він діятиме ще обережніше або зважиться на якийсь відчайдушний вчинок.
Як і всі зухвали злочинці, він надто впевнений у своїй хитрості й гадає, що ошукав нас.

- Чому ж ви не заарештуєте його негайно?
- Любой мій Ватсоне, ви народилися людиною дії. Ваше чуття щоразу штовхає вас на рішучі кроки. Що ж, уявімо собі, що вночі його заарештують, - що це нам дасть? Ми нічого не зможемо довести. Ось де диявольські хитрощі його задуму! Якби його спільником була людина, ми роздобули б деякі свідчення; але спробуйте-но витягти на світ Божий величезного пса, - хіба це допоможе нам накинути зашмогр на шию його хазяїна?

- Ale ж злочин скосено!
- Це ще не доведено; за наші здогади й припущення нас візьмуть на кpinи в суді, коли ми з'явимося туди.

- А смерть сера Чарльза?
- Його знайшли мертвим без жодного сліду насильства. Ми з вами знаємо, що він помер зі страху, і знаємо, що його перелякало, але як переконати в тому дванадцять недоумкуватих присяжних? Що тут свідчить про собаку? Де сліди його зубів? Знову-таки ми знаємо, що собаки не кусають мертвих, і сер Чарльз помер до того, як пес накинувся на нього. Ale все це треба довести, а доводити нічим.

- A минула ніч?
- Минула ніч мало що нам дала. Між собакою і загибеллю каторжанина знов-таки бракує чіткого зв'язку. Ми не бачили цього собаки. Ми чули його, але не можемо довести, що він біг слідами каторжанина. Немає ніякого мотиву. Ні, любий мій друже, факт є фактом: складу злочину ми ще не можемо встановити, і, щоб зробити це, варто піти на будь-який ризик.

- I що ж ви пропонуєте?
- Я маю великі надії на місіс Лору Лайонс, яка може стати нам у пригоді, коли дізнається про справжній стан справи. До того ж, у мене є свій власний план. Та не будемо загадувати наперед, хоч я сподіваюся, що завтра перемога буде за мною.

Більше я нічого не міг у нього вивідати, і він мовчки, замислено йшов аж до воріт Баскервіль-Холла.

- Зайдете чи ні?
- Зайду, бо тепер уже немає рації ховатися. Ale ще одне, Ватсоне. Нічого не кажіть серу Генрі про собаку. Нехай гадає, що Селден помер так, як нас намагався переконати Степлтон. Такому легше буде знести випробування, яке чекає на нього завтра, коли він піде до них на обід. Ви, здається, писали про це в своєму останньому звіті.

- Мене теж туди запросили.
- Тоді вам треба відмовитись. Нехай іде сам, це легко буде влаштувати. A тепер... На обід ми запізнилися, але встигли якраз на вечерю.

Сер Генрі скоріше зрадів, аніж здивувався, побачивши Шерло- ка Холмса, бо був певен, що той, довідавшись про події останніх днів, не всидить у Лондоні.

Водночас він спантеличено звів брови, помітивши, що мій друг не має з собою ніякого багажу й навіть не пробує якась виправдатися. Холмсові одразу дали все, що він хотів, і за пізньою вечерею ми розповіли баронетові про ту частину своїх пригод, яку йому слід було знати. Але спершу я виконав неприємний обов'язок - повідомив сумну звістку Берімору та його дружині. Ключник сприйняв її з неприхованою полегкістю, але дружина гірко заплакала, затулившись фартухом. Уесь світ мав Селдена за жорсткого злочинця, напівтварину-напівдемона, а для неї він назавжди залишився малим кучерявим хлопчичком з далекого дитинства, який тримався за її руку. Ні, справжнім чудовиськом може бути лише той, кого не оплакуватиме жодна жінка!

- Я сиджу тут із самісінського ранку, відтоді, як Ватсон поїхав, - мовив баронет.
- Сподіваюся, що буду за це винагороджений? Якби не обіцянка не виходити на болота, я провів би вечір набагато веселіше, бо Степлтон надіслав мені запрошення.

- Ще б пак, ви справді весело провели б у нього цей вечір, - сухо сказав Холмс.
- До речі, вас, мабуть, анітрохи не хвилює те, що ми дивилися на людину, яка скрутила собі в'язи, і оплакували вас?

Сер Генрі широко розплющив очі.

- Ну чому ж?

- Бідолаха-каторжанин був у вашій одежі. Боюся, що ваш слуга, який подарував йому цю одежду, тепер матиме проблеми з поліцією.

- Навряд. Як я пам'ятаю, там не було жодної мітки.

- Тим ліпше для нього, та й для вас усіх, бо всі ви тут замішані у протизаконних діях. Правду кажучи, мені, як сумлінному детективові, слід було б негайно заарештувати всю вашу сімейку. Доказом можуть слугувати Ватсонові листи.

- Але як посугується наша справа? - спитав баронет. - Чи розібралися ви нарешті хоч трохи в цій плутанині? Ми з Ватсоном так нічого й не знаємо, відколи приїхали сюди.

- Гадаю, що все дуже скоро з'ясується. Ця справа надзвичайно складна й заплутана. Окрімі подробиці в ній і досі повиті мороком, але він неодмінно розв'ється.

- З нами тут сталася досить дивна пригода, і Ватсон, напевно, вже розповів вам про неї. Ми чули на болоті виття собаки, і я ладен заприсягтися, що це нам не причулося. В Америці мені доводилося мати справу з собаками, і виття їхнє я впізнаю одразу. Коли вам пощастиТЬ накинути на цього пса ремінець або посадовити його на ланцюг, я вважатиму вас за найкращого детектива в світі.

- Буде він і на ремінці, й на ланцюзі, якщо ви трохи допоможете мені.

- Я зроблю все, що ви скажете.

- Чудово. Але я прошу, щоб ви робили це сліпо, ні про що не розпитуючи.

- Усе буде, як ви хочете.

- Якщо ви згодні, то мені здається, що ми невдовзі розгадаємо нашу невелику загадку. Немає сумніву, що...

Він раптом зупинивсь і пильно глянув кудись угору, понад моєю головою. Лампа світила просто йому в обличчя - напружене, нерухоме, мов у гарної класичної скульптури, - справжнісіньке втілення тривоги й настороженості.

- Що сталося? - вигукнули ми разом з сером Генрі.

Я бачив, як Холмс перевів на нас погляд, силкуючись погамувати своє хвилювання. Обличчя його було застигле, як і раніш, але очі переможно сяли.

- Пробачте мені мое захоплення, - мовив він, махнувши рукою в бік портретів, що висіли на протилежній стіні. - Ватсон вважає, що я анітрохи не знаюся на мистецтві, але він мені просто заздрить - через те, що тут у нас різні смаки. А портрети справді пречудові.

- Радий це чути од вас, - відповів сер Генрі, трохи здивовано позираючи на моого друга. - Я на цих картинах не розуміюся; конячка чи бугайчик - то інша річ. Я й не знав, що ви маєте час на отакі речі.

- Не дивуйтесь, я завжди побачу те, що варте уваги. Ладен заприсягтися, що ота леді в блакитній шовковій сукні - пензля Неллера. А гладкий джентльмен у перуці - роботи Рейнолдса. Це все, мабуть, фамільні портрети?

- Так, усі.

- І ви знаєте їхні наймення?

- Берімор довго втокмачував це мені, і тепер я можу легко відповісти свій урок.

- Тоді хто цей джентльмен із підзорною трубою?

- Це контр-адмірал Баскервіль, що служив у Вест-Індії за часів Родні. А отой, у синьому сурдуті і з сувоєм, - сер Вільям Баскервіль, голова комісій Палати громад часів Піта.

- А оцей кавалер у чорному оксамиті з мереживом, навпроти мене?

- О, з ним вам треба близьче познайомитися. Це винуватець усіх наших бід - лиходій X'юго, що дав початок легенді про собаку Баскервілів. Ми його, напевно, не скоро забудемо.

Я розглядав портрет із цікавістю й деяким подивом.

- Боже мій! - мовив Холмс. - А зовні він такий тихенький, спокійний, хіба що в очах грають бісики. Я уявляв його здоровенним, схожим на розбійника чолов'ягою.

- Тут не може бути жодного сумніву. На звороті полотна стоїть ім'я і дата - 1647.

Решту вечора Холмс майже не розмовляв, але портрет стародавнього гультяя немовби зачарував його, і за вечерею очі мого друга раз у раз спинялися на полотні. Тільки згодом, коли сер Генрі пішов до себе, я зрозумів, яким річищем пливуть Холмсові думки. Взявши зі спальні свічку, він повів мене назад до ї дальні і підніс світло до потемнілого портрета на стіні.

- Ви нічого не помітили?

Я довго розглядав капелюх з широкими крисами й пером, кучері, білий мережаний комір і суворе, вузьке обличчя. Воно не було грубим, але здавалося черствим, манірним - таким його робили міцно стулени тонкі вуста й холодні, невблаганні очі.

- Він нікого вам не нагадує?

- Підборіддя ніби таке, як у сера Генрі.

- Так, справді. Але стривайте! - Холмс став на стілець і, тримаючи свічку в лівій руці, зігнутою правою затулив широкі криси капелюха й довгі кучері.

- Боже миць! - здивовано вигукнув я.

З полотна на мене дивилося обличчя Степлтона.

- Тепер бачите? Мої очі звикли відокремлювати обличчя від його оздоб. Це найперша риса слідчого - проникати поглядом за машкару.

- Справжнє диво! Наче його власний портрет!

- Так, це цікавий зразок спадковості - і в фізичному, і в духовному розумінні. Почнеш вивчати отак родинні портрети - й повіриш у переселення душ. Цей чолов'яга теж Баскервіль, це безперечно.

- І цілить у спадкоємці.

- Саме так. Цей портрет заповнив одну з найскладніших наших прогалин. Ми впіймали його, Ватсоне, таки впіймали, і я заприсягаюся, що завтра ввечері він битиметься у наших тенетах, як б'ється метелик у його сачку. Шпилька, корок, картка з написом - і ми додамо його до нашої колекції на Бейкер-стріт!

Оходячи од портрета, він вибухнув сміхом. Я нечасто чув його сміх, але знов, що він завжди віщує якомусь лиходієві нещасти.

Наступного дня я прокинувся рано, але Холмс підхопився ще раніше, бо коли я одягався, то побачив його крізь вікно на стежці.

- Сьогоднішній деньок завдасть нам неабиякого клопоту, - зауважив він, потираючи руки. - Сіті готові, і рибалка почав їх розставляти. А ввечері побачимо, чи потрапить у них ця велика, зубаста щука, чи вислизне крізь дірку на волю.

- Ви вже побували на болотах?

- Я був у Гримпені й послав до Принстауна телеграму про смерть Селдена. Думаю, що нікого з вас через нього не турбуватимуть. До того ж я знайшов свого вірного Картрайта, який обов'язково помер би на порозі моєї кам'яної хатки, як собака на могилі хазяїна, коли б я не дав йому знати, що зі мною все гаразд.

- А що ми робитимемо далі?

- Побачимося з сером Генрі. Аж осі і він!

- Доброго ранку, Холмсе, - привітався баронет. - Ви схожі на генерала, що обговорює план кампанії з начальником штабу.

- Так і є. Ватсон прийшов по наказі.

- І я так само.

- Гаразд. Як я зрозумів, наші друзі Степлтони запросили вас сьогодні на обід?

- Сподіваюся, ви теж там будете. Вони дуже гостинні люди й будуть вам вельми раді.

- На жаль, нам з Ватсоном треба виїхати до Лондона.

- До Лондона?

- Так, за теперішніх обставин нам краще бути там.

Баронетове обличчя видовжилось.

- А я так сподівався, що ви не покинете мене до кінця! Тут, у Холлі, серед боліт, не так уже й затишно одному.

- Любий мій друге, ви повинні покірно мене слухати і робити все, що я вам скажу. Перекажіть нашим друзям, що ми радо прийшли б до них, та нагальні

справи змушують нас виїхати. Проте скоро, я гадаю, ми повернемось до Девоншира. Ви не забудете переказати це Степлтонам?

- Якщо ви так наполягаєте.
- Іншого виходу немає, можете бути певні.

Насуплені баронетові брови свідчили, що він глибоко ображений і вважає наш від'їзд втечею.

- Коли ви хочете їхати? - холодно спитав він.
- Одразу після сніданку. Ми доїдемо до Кумбі-Тресі, але Ватсон залишить вам у заставу свої речі, тож чекайте його назад. Ватсоне, напишіть Степлтонові лист із вибаченням, що не зможете завітати до них.

- Я теж хочу поїхати з вами до Лондона, - сказав баронет. - Який сенс сидіти мені тут одному?

- Вам не можна покидати свій пост. Ви пообіцяли мені, що робитимете все, що я скажу, отож я наказую вам залишатися тут.

- Гаразд, тоді я зостануся.

- Ще одне прохання! Я хочу, щоб ви поїхали до Мерипіт-Хавса двоколкою. Потім одішліть її назад і скажіть Степлтонові, що додому підете пішки.

- Пішки через болота?

- Так.

- Але ще зовсім недавно ви самі забороняли мені там ходити!

- А тепер можете йти спокійно. Я на цьому не наполягав би, якби не був певен у вашій витримці та мужності.

- Гаразд, я так і зроблю.

- І якщо життя вам хоч трохи дороге, не звертайте нікуди зі стежки, що веде з Мерипіт-Хавса до Грімпенської дороги, - тим паче, що це найкоротший шлях до вашого дому.

- Я зроблю все, що ви скажете.

- От і добре. А ми поїдемо одразу після сніданку, щоб бути в Лондоні ще до вечора.

Мене неабияк спантеличив цей Холмсів намір, бо я добре пам'ятав, як він учора говорив Степлтонові, що поїде наступного дня. Але хто б міг подумати, що він захоче їхати разом зі мною, та ще в такий, на його думку, критичний момент! Проте мені не зоставалось нічого іншого, як слухняно скоритися; ми розпрощалися з нашим засмученим другом, а за дві години одіслали двоколку назад і вийшли на платформу станції Кумбі-Тресі. Там на нас уже чекав Картрайт.

- Які будуть накази, сер?

- Їдьте зараз потягом до Лондона, Картрайте. Щойно приїдете, надішліть телеграму від моєї імені серові Генрі Баскервілю: спитайте його, чи не знайшов він мій записник, який я загубив. Якщо знайшов, то нехай надішле бандероллю на Бейкер-стріт.

- Гаразд, сер.

- А тепер спітайте на станції, чи немає для мене листів.

Хлопчик повернувся з телеграмою: Холмс прочитав її й передав мені. В ній повідомлялося:

*«Телеграму вашу одержав. Приїду з ордером. Буду за двадцять шоста.
Лестрейд».*

- Це відповідь на мою ранкову телеграму. Лестрейд - найкращий наш фахівець і може стати нам у пригоді. А зараз, Ватсоне, ми маємо трохи часу і можемо відвідати вашу знайому, місіс Лору Лайонс.

Холмсів план почав прояснюватись. Із допомогою баронета він переконає Степлтона, що нас тут немає; насправді ж ми повернемось саме тоді, коли будемо йому потрібні. Якщо сер Генрі згадає про телеграму, надіслану з Лондона, це розвіє останні Степлтонові підоозри. І я вже бачив, як наші тенета затягувалися довкола зубастої щуки.

Місіс Лора Лайонс сиділа в своїй кімнаті; Шерлок Холмс розпочав розмову так широ й навпросте, що вона неймовірно здивувалася.

- Я розслідую обставини смерті сера Чарльза Баскервіля, - сказав він. - Мій друг, доктор Ватсон, переказав мені все, що ви розповіли йому і що приховали.

- Що ж я приховала? - спітала вона з притиском.

- Ви зізналися, що викликали сера Чарльза до хвіртки на десяту годину вечора. Як нам відомо, він помер саме тієї пори і в тому призначенному вами місці побачення. Ви приховали зв'язок між цими двома подіями.

- Тут немає жодного зв'язку.

- Якщо так, то цей збіг просто-таки дивовижний. Але я думаю, що врешті-решт ми встановимо цей зв'язок. Буду з вами цілком щирим, місіс Лайонс. Ідеється про вбивство, і до нього можуть бути причетні не лише ваш друг, містер Степлтон, а і його дружина.

Леді підхопилася.

- Його дружина! - вигукнула вона.

- Це ніяка не таємниця. Особа, яку він видає за свою сестру, насправді його дружина.

Місіс Лайонс упала в крісло. Пальці її вчепилися в поруччя так, що я побачив, як на них побіліли рожеві нігті.

- Його дружина! - повторила вона. - Його дружина... Але ж він парубок!

Шерлок Холмс знизав плечима.

- Доведіть це мені! Доведіть! І тоді я...

Шалений блиск її очей промовляв краще за будь-які слова.

- Я готовий це довести, - сказав Холмс, виймаючи з кишені якісь папери. - Ось фотографія цього подружжя, зроблена кілька років тому в Йорку. І підпис під нею: «Містер і місіс Венделер», та ви й так легко впізнаєте і його, і її, якщо бачили колись цю жінку. Далі - три підписані довіреними свідками описи містера й місіс Венделер - власників приватної школи Святого Олівера. Прочитайте їх, і ви не матимете жодного сумніву щодо цих людей.

Вона переглянула папери і обернула до нас своє мертвотно-бліде з відчаю обличчя.

- Містер Холмс, - мовила вона, - цей чоловік обіцяв одружитися зі мною, коли я домужуся від чоловіка розлучення. Виходить, він брехав мені, цей негідник, брехав, як тільки міг. Не сказав ані слова правди. Але чому, чому? Я думала, що він опікується лише мною. А тепер бачу, що я була тільки знаряддям у його руках. Навіщо оберігати людину, яка так бреше? Навіщо захищати її від карі за сконе лиходійство? Питайте, про що хочете, і я нічого не приховаю. В одному лише заприсягаюся вам - коли я писала той лист, то й гадки не мала, що згублю цим старого джентльмена, найкращого мого друга!

- Я щиро вірю вам, мадам, - сказав Шерлок Холмс. - Вам, напевно, дуже боляче переповідати ці події, тож краще зробимо так: я говоритиму сам, а коли раптом у чомусь помилуюся, ви виправите мене. Лист ви написали за намовою Степлтона?

- Він мені сам його продиктував.

- І, мабуть, казав вам, що сер Чарльз візьме на себе всі витрати за оформлення вашого розлучення?

- Саме так.

- А потім, коли ви послали лист, підмовив не йти на побачення?

- Він сказав, що не поважатиме себе, коли гроші на оформлення розлучення дасть хтось інший. Заприсягався, що віддасть останній пенс, аби лише знищити перепону, яка нас розділяє.

- Він, здається, дуже послідовна людина. А потім ви ні про що не відали аж до того, як прочитали в газетах про смерть сера Чарльза?

- Так.

- І Степлтон узяв з вас обіцянку, що ви нікому не розкажете про невдале побачення з сером Чарльзом?

- Так. Він сказав, що ця смерть була дуже загадкова, й коли про неї дізнаються, підозра може впасти на мене. Він залякав мене, і я вирішила мовчати.

- Он як. Але ви все-таки щось підозрювали?

Вона завагалась і відвела погляд.

- Я добре його знаю, - врешті мовила вона. - Але якби він мене не обдурив, я б нізащо його не виказала.

- Як на мене, вам іще пощастило, - підсумував розмову Шерлок Холмс. - Він був у ваших руках і чудово про це знав, а ви все ж таки залишилися живі. Останні кілька місяців ви стояли над справжнісінькою прірвою. На все добре, місіс Лайонс. Сподіваюсь, ми невдовзі знову побачимось.

* * *

- Що ж, наша справа добігає кінця, туман дедалі рідшає, - мовив Холмс на станції, де ми чекали на лондонський потяг. - Невдовзі я зможу відтворити кожну подробицю цього злочину - найдивовижнішого злочину останніх років. Криміналісти можуть пригадати ще подібний випадок у Городні, на Україні, 1866

року і вбивство Андерсона у Північній Кароліні, але теперішня наша справа має деякі особливості. Ми ще й зараз не можемо висунути докази проти цього підступного чоловіка. Та я неабияк здивуюся, якщо все не скінчиться ще сьогодні ввечері, до того, як ми ляжемо спати.

Лондонський потяг з ревом підкотив до станції, і з вагона першого класу вискочив куций, кремезний, схожий на бульдога чоловічок. Ми потисли один одному руку, і з того, з якою пошаною Лестрейд дивився на мого друга, я зробив висновок, що він багато що зрозумів відтоді, як вони почали працювати разом. Я дуже добре пам'ятав, яку зневагу викликали колись у цього практика думки нашого друга-теоретика.

- Оригінальна справа, еге ж? - сказав він замість привітання.

- Найоригінальніша за останні роки, - відповів Холмс. - Ми маємо ще зо дві години. Гадаю, ми можемо використати їх для того, щоб пообідати, а потім прочистимо вам, Лестрейде, горлянку від лондонського туману чистим дартмурським нічним повітрям. Ніколи не бували тут? Тоді ви, напевно, не скоро забудете свої перші відвідини наших країв.

14. Собака Баскервілів

Однією з вад Шерлока Холмса - якщо це, звичайно, можна назвати вадою - було те, що він ніколи й ні з ким не ділився своїми намірами аж до повного їхнього здійснення. Виною тому були і його владна вдача, налаштована на те, щоб підкоряті й дивувати інших, і професійна обережність, яка не дозволяла йому зайве ризикувати. Хоч як би там було, це ускладнювало становище кожного, хто був його агентом або помічником. Я й сам не раз нарікав на це, але те, що мені довелось витерпіти під час нашої тривалої подорожі в темряві, перевишило всі мої побоювання. На нас чекало нелегке випробування; ми готові були завдати останнього удару, а Холмс уперто мовчав, і я міг лише здогадуватись про його наміри. Нерви мої напружились до краю, коли раптом в обличчя нам дихнув холодний вітер і темні, безлюдні простори обабіч вузької дороги засвідчили, що ми знов опинилися на болотах. Кожен крок коня, кожен оберт колеса наближав нас до розв'язки.

За спиною найнятого в Кумбі-Тресі візника не можна було розмовляти про нашу справу, і ми попри хвилювання й напругу балакали про всілякі дурниці. Я полегшено зітхнув, коли ми нарешті проминули Френклендів будинок і опинилися недалеко від Холла й від місця наших завершальних дій. Ми не стали доїжджати до дверей, а зупинилися біля воріт. Тут ми заплатили візникові, одіслали його назад до Кумбі-Тресі, а самі подалися в бік Меріпіт-Хавса.

- Ви маєте при собі якусь зброю, Лестрейде?

Куций детектив усміхнувся.

- Якщо на мені штани, то й кишені у них є; а якщо вже є кишені, то вони не гуляють.

- Чудово! Ми з другом теж готові до несподіванок.

- У вас серйозний настрій, містере Холмс. А що це буде за гра?
- Гра в очікування.
- Справді, місця тут не дуже веселі, - мовив, знизвавши плечима, детектив і кинув оком на похмурі схили пагорбів та на туман, що озером розливався над Грімпенською трясовою.
- А онде в будинку світяться вікна.
- То Меріпіт-Хавс, кінець нашої подорожі. Тепер прошу вас ступати навшпиньки й говорити тільки пошепки.

Ми обережно скрадалися стежкою, що вела до будинку, але ярдів за двісті від нього Холмс зупинився.

- Годі, - сказав він. - Ці камені надійно прикриють нас.
- Отут і чекатимемо?
- Так, влаштуємо невеличку засідку. Ідіть сюди, Лестрейде. Ватсоне, ви раніше бували в цьому домі, чи не так? Ви повинні знати розташування кімнат. Що то за гратчасті вікна?
- Здається, вони на кухні.
- А наступне вікно, що світиться так яскраво?
- Напевно, їdalня.
- Штор на вікні немає. Ви краще знаєте, як туди пройти. Підкрадіться потихеньку й погляньте, що вони там роблять, - тільки тихше, на Бога, бо вони вас почують!

Я підкрався навшпиньки до низької кам'яної огорожі, що оточувала занедбаний садок. Ступаючи навшпиньки в темряві, я врешті дістався такого місця, звідки можна було зазирнути у вікно, не заслонене завісками.

В кімнаті було лише двоє - сер Генрі і Степлтон. Вони сиділи один навпроти одного, боком до мене, біля круглого столу. Обидва курили сигари, перед ними стояли кава й вино. Степлтон жував про щось говорив, а баронет сидів блідий і неуважний. Його, мабуть, непокоїла тяжка думка про повернення додому самотою через лиховісні болота.

Аж ось я побачив, як Степлтон підвісся і вийшов з кімнати, а сер Генрі підлив собі вина й глибше вмостився вкріслі, попихнувши сигарою. Рипнули двері і захрускотіли камінці на стежці. Кроки віддалялися від огорожі, за якою я причайвся. Визирнувши, я помітив, що натураліст зупинився біля повітки в садку. В замку клацнув ключ, і в повітці щось завовтузилось. Минула лише хвилина, і я знову почув, як Степлтон клацнув ключем, пройшов повз мене і зник у будинку. Я побачив, що він повернувся до свого гостя; обережно прокравшися до товаришів, я розповів їм про все, що бачив

- Он як! ТО жінки з ними немає, Ватсоне? - спитав Холмс, коли я змовк.
- Немає.
- Де ж тоді вона, якщо в усіх кімнатах, крім кухні, темно?
- І гадки не маю.

Я вже сказав, що Грімпенську трясовину огортає густий білий туман. Він поволі повз у бік нашої схованки, оточуючи нас зусебіч низьким, щільним муром. Місячне світло обертало його на блискуче крижане поле, над яким височіли чорні

верхівки далеких гранітних стовпів. Холмс обернувся в той бік і нетерпляче пробурмотів, поглянувши на білий мур туману:

- Туман повзе просто на нас, Ватсоне.
- Хіба це погано?

- Навіть дуже. Це єдина річ у світі, яка може зруйнувати всі мої плани. Але сер Генрі там більше не сидітиме. Вже десята година. Тепер наш успіх, ба більше - навіть його життя залежить від того, чи вийде він раніше, ніж туман доповзе до стежки, чи ні.

Небо над нами було ясне й чисте. Зорі холодно блищають, місяць заливав болота м'яким лагідним світлом. Перед нами чорніли обриси будинку зі шпілястим дахом, що немовби наїжається димарями, які чітко вимальовувались на тлі зоряного неба. Широкі смуги золотавого світла падали з долішніх вікон у садок і на болото. Одна з них раптом згасла. Слуги пішли з кухні. Тепер лампа горіла лише в їadalні, де ті двоє - вбивця-господар і гість, який нічого не підозрював, - досі балакали й палили свої сигари.

З кожною хвилиною біла пелена, яка вкрила вже майже половину боліт, підповзала дедалі біжче до будинку. Її прозорий серпанок уже огортає золотавий квадрат освітленого вікна. Огорожа садка зникла в цій димчастій білині, з-за якої видніли тільки верхівки дерев. Ось туман огорнув будинок і поволі злився у суцільний вал, над яким височів горішній поверх із дахом, немов чарівний корабель на морських хвильях. Холмс люто вдарив кулаком по каменю, за яким ми стояли, і нетерпляче тупнув ногою.

- Якщо він не вийде за чверть години, стежку повис туман. А через півгодини ми навіть власних рук не побачимо.

- Може, відійти трохи далі, вище?
- Мабуть, так і зробимо.

Туман насувається на нас, і ми відступали все далі й далі, аж поки опинилися за півмілі від будинку. Проте море білого туману, посріблених згори місяцем, повільно й невблаганно підбиралось і туди.

- Ми зайдемо надто далеко, - мовив Холмс. - Його можуть наздогнати раніше, ніж він дійде до нас. Але хоч би там як, нам треба залишатися тут. - Він став на коліна й притулив вухо до землі. - Дякувати Богові, здається, він іде.

Тишу боліт порушив звук швидкої ходи. Причайвшись за каменем, ми напружено вдивлялися в сріблястий мур туману перед нами. Хода наблизялась, і нарешті, немовби розсунувши перед собою завісу, на стежці з'явився той, на кого ми чекали. Побачивши над собою чисте зоряне небо, він здивовано озирнувся. Потім хутко попрямував далі, проминув нашу схованку й став підійматися вгору склоном, що починається одразу за брилами. Він раз по раз оглядався, немовби чогось побоюючись.

- Тсс! - прошепотів Холмс, і я почув, як клацнув курок його револьвера. - Дивіться! Ось він!

Із клубка туману, що підповзав до нас, долинув розмірений тупіт. Білий мур був уже ярдів за п'ятдесят од нас, і ми всі троє вступились у нього, не знаючи, яке

страховисько вирине з нього. Я став поряд із Холмсом і на мить зазирнув йому в обличчя. Воно було бліде, схвильоване, очі палали при місячному свіtlі. І раптом їхній погляд змінився - став пильним, суворим, уста здивовано розтулилися. Тієї самої миті Лестрейд злякано скрикнув і впав долілиць на землю. Я скочив на ноги і вхопився занімілою рукою за револьвер, майже паралізований тим жахливим видивом, що вистрибнуло з туману. Так, це був собака - величезний чорний собака, але такого собаки досі не бачив жоден смертний. З роззвяленої його пащі бурхав вогонь, з очей сипалися іскри, писок і загривок ніби палали полум'ям. Навіть у божевільному маренні не могло б привидітися страшніше, потворніше, пекельніше видиво, ніж ця бридка істота, яка вискочила з пелени туману.

Довжелезними стрибками чорне чудовисько мчало стежкою, донюхуючись до слідів сера Генрі. Ми опам'яталися лише після того, як воно пробігло повз нас. Ми з Холмсом вистрелили водночас, і собака завив з болю - ми зрозуміли, що принаймні одна куля влучила в ціль. Але тварина не зупинилась і мчала далі. Ми побачили, як сер Генрі озирнувся, - обличчя його змертвіло в свіtlі місяця, - підняв зі страху руки й безпорадно завмер, уступившись у чудовисько, що наздоганяло його.

Але болісне виття собаки розвіяло весь наш жах. Хто відчуває біль, той смертний, а якщо ми змогли його поранити, то вбити зможемо й поготів. Я ніколи ще не бачив, щоб людина бігала так швидко, як мій друг тієї ночі. Мене завжди мали за прудкого бігуна, але Холмс мчав поперед мене на такій відстані, як я сам - поперед куцого детектива. Ми бігли стежкою й чули попереду розпачливі крики сера Генрі і глухе виття собаки. Я наспів якраз тієї хвилини, коли тварина накинулася на свою жерту, повалила її на землю і вже замірялася вцепитися їй у горлянку. Але наступної миті Холмс всадив у бік чудовиська п'ять куль. Собака востаннє завив, люто клацнув зубами, впав на спину, здригнув усіма чотирма лапами й застиг. Я захекано нахиливсь над ним і приставив револьвер до страшної вогненної голови, проте вистрелити мені вже не довелося. Велетенський собака був мертвий.

Сер Генрі лежав непритомній там, де собака повалив його. Ми зірвали з нього комірець, і Холмс подякував долі, переконавшись, що той не поранений і що наша допомога наспіла вчасно. Потім повіки нашого друга здригнулись і він мляво поворухнувся. Лестрейд сунув йому між зуби шийку баклаги з бренді, і за мить на нас глянула пара переляканіх очей.

- Боже мій! - прошепотів він. - Що це було? На Бога, що це було?

- Що б воно не було, його вже нема, - мовив Холмс. - Із вашим родовим привидом покінчено назавжди.

Чудовисько, яке лежало перед нами, могло будь-кого злякати своїми розмірами й силою. Це був не чистокровний бігль і не чистокровний мастиф, а помісь цих двох порід - худорлявий, дужий пес завбільшки з невелику левицю. Його величезна паща, здавалось, навіть після смерті палала блакитним полум'ям, а маленькі, глибоко посаджені, люті очі були облямовані свіtlimi колами. Я торкнувся рукою

цієї вогненної голови і, відсмикнувши її, побачив, що мої пальці теж засвітилися в темряві.

- Фосфор, - мовив я.

- Так, і ще якась загадкова речовина, - додав Холмс, понюхавши тіло собаки. - Без запаху, щоб не зіпсувати тварині нюх. Даруйте, сер Генрі, що через нас ви пережили такий жах. Я сподівався побачити собаку, але не таке страховисько, як це. До того ж нам трохи завадив туман.

- Ви врятували мені життя.

- Спочатку наразивши його на небезпеку. Ви можете встати?

- Дайте мені ще ковток бренді, і все буде гаразд. Отак! А тепер допоможіть мені встати. Що ви робитимете далі?

- Поки залишимо вас тут. Ви й так уже аж занадто зазнали цього вечора пригод. А потім хтось із нас повернеться з вами до Холла.

Він спробував підвєстися, але не зміг; блідий, як привид, він тримтів усім тілом. Ми підвели його до каменів; він сів і затулив обличчя руками.

- А тепер нам час іти, - мовив Холмс. - Треба закінчити цю справу. Кожна секунда для нас дорога. Склад злочину не викликає сумніву, зостається лише спіймати винуватця.

- Ставлю тисячу проти одного, що в будинку його вже нема, - вів далі мій друг, коли ми хутко йшли стежкою. - Із цих пострілів, які пролунали тут, він зрозумів, що програв.

- Та ні, це було далеко звідти, та й туман приглушує звуки.

- Він побіг слідом за собакою, щоб забрати його. Ні, ні, він уже втік. Про всякий випадок треба оглянути в домі всі закутки.

Вхідні двері були відчинені навстіж; ми вбігли досередини й швидко оглянули кімнату за кімнатою, здивувавши старого лакея, що зустрів нас у коридорі. Світла не було ніде, крім ї дальні, але Холмс узяв звідти лампу і обійшов з нею всі закутки. Людина, яку ми шукали, зникла без сліду. Але на горішньому поверсі двері однієї зі спалень було замкнено.

- Там хтось є! - вигукнув Лестрейд. - Я чую, що там хтось є. Відчиніть двері!

З-за дверей долинув глухий стогін і шурхіт. Холмс ударив ногою трохи вище од замка, і двері відчинилися. З револьверами в руках ми всі троє вбігли до кімнати.

Але зухвалого, жорсткого негідника, якого ми шукали, не було й тут. Замість нього очам нашим відкрилося таке дивне видовище, що ми аж отетеріли.

Кімната нагадувала невеличкий музей: на стінах її висіли ряди скляніх шафок, де зберігалася колекція метеликів - пристрасть цієї дивної злочинної натури. Посередині кімнати стриміла товста підпора, підведена під трухляві балки стелі. До цієї підпори була прив'язана людина, загорнена в простирадла; її так міцно сповили з ніг до голови, що ми спершу навіть не розібрали, чоловік це чи жінка. Одне простирадло обкручувало шию і було прив'язане до підпори. Інше затуляло нижню частину обличчя - з нього на нас з німим запитанням дивилися темні, сповнені жаху й сорому очі. Ми не гаючись розрізали ці пута, вийняли з рота нещасливця кляп, і нам до ніг упала місіс Степлтон. Гарна її голова схилилася на груди, і я побачив на ший в неї червоний рубець від нагая.

- Мерзотник! - вигукнув Холмс. - Де ваша баклага, Лестрейде? Посадіть її на стілець! Вона знепритомніла з болю.

Micis Степлтон знову розплющила очі.

- Він врятувався? - спитала вона. - Він утік?

- Від нас не втече, мадам.

- Ні, ні, я не про чоловіка. Сер Генрі... він врятувався?

- Так.

- А собака?

- Собаку вбито.

З грудей її вихопилося полегшене зітхання.

- Дякувати Богові! Дякувати Богові! О, цей негідник! Погляньте, що він зі мною зробив! - Вона засукала обидва рукави, і ми з жахом побачили, що всі руки її вкриті синяками. - Ale це ще нічого... нічого! Він змордував, споганив мою душу. Поки в мене жевріла надія, що він кохає мене, я терпіла все - грубощі, самотність, облуду... Тепер я знаю, що він брехав мені, зробив мене своїм знаряддям! - Вона не втрималася й заридала.

- Вам справді нема чого побиватися за ним, мадам, - мовив Холмс. - Скажіть нам, де його шукати. Якщо ви допомагали йому, спокутуйте свою вину, допомігши нам.

- Є лише одне місце, куди він міг утекти, - відповіла вона. - Посеред трясовини є острівець, а на ньому - стара копальня. Там він тримав свого собаку, і там він приготував усе для сковку. Він утік туди.

До вікна білою ватою підкочувався туман. Холмс підніс до шибки лампу.

- Гляньте-но, - сказав він. - Цієї ночі ніхто не зможе дістатися Грімпенської трясовини.

Micis Степлтон засміялась і заляскала в долоні. Очі її блиснули недобрым вогнем.

- Туди він знайде дорогу, а назад - ніколи! - вигукнула вона. - Хіба такої ночі побачиш, де віхи? Ми ставили їх разом, він і я, щоб позначити прохід через трясовину. О, чому я не здогадалася прибрести їх сьогодні! Він тепер був би у ваших руках!

Але в такому тумані про погоню нічого було й думати. Ми залишили Лестрейда хазяйнувати в будинку, а самі разом з баронетом повернулися до Баскервіль-Холла. Далі приховувати від нього історію Степлтонів було неможливо: довідавшись правду про кохану жінку, він мужньо сприйняв цей удар. Ale нічна пригода так розхитала його нерви, що вранці він уже лежав у гарячці під наглядом доктора Мортімера. Згодом їм обоим судилося вирушити в навколосявітню подорож, і лише після цього сер Генрі знову став веселим, здоровим чоловіком, яким був до того, як одержав цю горезвісну спадщину.

* * *

А тепер я швидко наблизатимуся до кінця своєї незвичайної розповіді, під час якої намагався передати читачеві всі ті неясні страхи й підозри, які так довго затмрювали наше життя й так трагічно скінчилися. Вранці після загибелі собаки туман розвівсь і місіс Степлтон повела нас до того місця, де починалася стежка через трясовину. Вона так радо й охоче вела нас слідами чоловіка, що ми тільки тепер зрозуміли, яким гірким було її життя. Ми залишили її на вузькій смужці торфу, що косою вгланялася у трясовину. Далі маленькі прутики, встремлені в землю то тут, то там, позначали стежку, що вилася від купини до купини, поміж зарослими драговинами, які перегорджували шлях кожному, хто не знав цих боліт. Від гнилого очерету і водоростей підймалися тяжкі, смердючі випари; ми раз у раз по коліно занурювалися в темну, грузьку рідину, що м'якими колами розходилась по поверхні. В'язка твань присмоктувалася до наших п'ят, і нам здавалося, що чиясь чіпка рука тягне нас у ці похмурі глибини, - так міцно болото змікалось круг наших ніг. Лише одного разу ми побачили слід того, хто проходив до нас цим небезпечним шляхом. На купині, порослій пухівкою, лежало щось темне. Ступивши туди, Холмс миттє загруз у твані по пояс, і якби не ми, він навряд чи відчув би ще колись під ногами землю. Він тримав у руці старий чорний черевик. Усередині на шкірі було вибито: «Мейерс, Торонто».

- Це варто болотяної купелі, - мовив він. - Ось пропалий черевик нашого друга сера Генрі.

- Степлтон покинув його, коли тікав?

- Саме так. Він дав понюхати черевик собаці, коли наводив його на слід. Зрозумівши, що програв, він так і втік з ним, а потім викинув. Тепер ми принаймні знаємо, що до цього місця він дістався безпечно.

Але більше нам нічого не вдалося довідатись, хоча багато про що ми могли здогадатись. Відшукати на стежці сліди не було ніякої зможи - їх одразу затягало багном; ми подумали, що вони могли залишитися в сухіших місцях. Але всі пошуки були марні. Якщо стежці можна було вірити, то Степлтонові так і не пощастило дістатись островця, куди він минулого ночі тікав крізь туман. Цю холодну, жорстку людину було навіки поховано в самісінькому серці великої Гримпенської трясовини, в бездонній глибині смердючої тванюки.

Чимало його слідів ми знайшли на оточеному драговиною островці, де він тримав свого страшного спільника. Величезна корба й шахта, до половини завалена камінням, свідчили, що тут колись була копальня. Поряд стояли найпівзруйновані хатинки рудокопів, яких, напевно, вигнали звідти отруйні болотяні випари. В стіні однієї з них ми побачили кільце, ланцюг і купу обгрізених кісток: тут, очевидно, й тримали пса. Серед купи сміття лежав собачий кістяк із клаптями рудої шерсті.

- Собака! - сказав Холмс. - Боже ми利й, та це ж кокер-спаніель! Бідолаха Мортімер більш ніколи не побачить свого улюблена. Що ж, тепер, здається, цей острівець розкрив нам усі свої таємниці. Сховати собаку можна, але мовчати ви його нізащо не змусите, - звідси й долинало це виття, що страхало людей навіть перед ясного дня. В разі потреби він міг би перевести собаку до комори біля Меріпіт-Хавса, але так ризикувати можна було лише останнього дня, коли вже не було ніякого рятунку. А ця паста в бляшанці - та суміш, якою він змащував

тварину. Він, звичайно ж, знов історію про пекельного привида-пса і хотів таким чином покінчти з сером Чарльзом. Нема нічого дивного, щобідолашний каторжанин з криком побіг навтікача, - так само, як і наш друг, та й самі ми були готові до цього, - коли з темряви на нього стрибнуло таке страховисько. Задум був хитрий: крім того, що собака допоміг би йому вбити жертву, ніхто з тутешніх селян не ризикнув би познайомитись із такою тварюкою ближче! Я вже казав вам у Лондоні, Ватсоне, й повторю тепер: нам ще ніколи не доводилось стикатися з людиною, небезпечнішою за того, хто лежить тепер там!

І він своєю худою рукою показав на зелено-буру трясовину, що простиравалася далі, аж до пологих схилів пагорбів.

15. Згадуючи минуле

Був кінець листопада; дощового, туманного вечора ми з Холмсом сиділи біля розпаленого каміна в нашій вітальні на Бейкер-стріт. Із часу трагедії в Девонширі мій друг закінчив розслід двох важливих справ: у першій з них він викрив полковника Апвуда, причетного до відомого картярського скандалу в клубі «Нонпарель»; у другій - зняв з нещасної мадам Монпенсьє звинувачення у вбивстві пасербиці, молодої мадемузель Карер, що за півроку, як ви пам'ятаєте, знайшлася живою в Нью-Йорку і вийшла там заміж. Після успішного завершення двох таких важких і поважних справ мій друг був у чудовому гуморі, отож я вирішив випитати в нього подробиці баскервільської таємниці. Я терпляче ждав цієї нагоди, бо знов, що він не любить братися одразу до кількох справ і що його ясний, логічний розум віддасть перевагу нагальній роботі перед спогадами. Сер Генрі й доктор Мортімер саме тоді були в Лондоні; вони готувалися до далекої подорожі, яку лікарі порадили баронетові, щоб він трохи підлікував свої розхитані нерви. Уранці того самого дня вони завітали до нас, тож у мене був добрий привід до цієї розмови.

- З точки зору людини, що звала себе Степлтоном, - мовив Холмс, - події розгорталися як по писаному, але нам вони здавалися неймовірно заплутаними, бо ми нічого не знали про їхні причини й довідалися хіба що про окремі факти. Трохи перегодя я мав дві бесіди з місіс Степлтон і справа з'ясувалася настільки, що тепер, як на мене, в ній не зосталося жодної таємниці. Можете переглянути нотатки про неї в моєму довіднику, під літерою «Б».

- А може, ви переповісте мені ці події з пам'яті?

- Будь ласка, хоч я й не певен, що пригадаю всі подробиці. Зосередженість на чомусь одному витісняє всі інші думки з голови. Адвокат, який знає напам'ять справу, що її він веде, за тиждень-два після суду чистісінько все забуває. Так само й нові справи змушували мене забувати всі попередні, отож мадемузель Карер свою особою витіснила з моєї пам'яті Баскервіль-Холл. Завтра, можливо, переді мною постане нова загадка, яка змусить забути чарівну француженку та шахрая Апвуда. Але я все-таки спробую викласти вам усі ці події, а коли щось забуду, ви мені підкажете.

Розслід переконав мене, що фамільний портрет не брехав і що цей чолов'яга справді був Баскервілем. Він виявився сином того самого Роджера Баскервіля,

молодшого брата сера Чарльза, що змушений був тікати до Південної Америки і там нібіто помер бездітним. Насправді ж він там одружився й мав одного сина, що носив батькове прізвище. Син узяв собі за дружину Беріл Гарсія, одну з коста-риканських красунь, розтратив велику суму казенних грошей, змінив прізвище на Венделер і втік до Англії, де заснував школу на сході Йоркширу,скориставшись досвідом одного вчителя, з яким познайомився у дорозі. Але цей учитель, якийсь Фрезер, помер від сухот, школа почала занепадати і набула поганої слави. Подружжя Венделерів змінило своє прізвище на Степлтон і разом з рештками своїх коштів, новими намірами та пристрастю голови родини до ентомології переїхало на південь Англії. У Британському музеї я довідався, що Венделера мали за видатного фахівця в галузі ентомології і його ім'ям назвали одного метелика, описаного ним ще в Йоркширі.

Тепер ми підходимо до тієї частини його життя, що виявилася для нас найцікавішою. Цей чоловік, напевно, дізнатися, що між ним та багатим маєтком стоять лише дві людини. Коли він вийжджав до Девоншира, наміри його, напевно, були ще не досить чіткими, але лихий задум у нього визрівав - недарма він із самого початку видає свою дружину за сестру. Думка використати її як принаду з'явилася в нього одразу, хоча він, можливо, ще не уявляв собі, як усе складатиметься в майбутньому. Перед ним була одна мета - заволодіти маєтком; заради цього він не гребував ніякими засобами і ризикував тільки як міг. Насамперед йому треба було оселитись якнайближче до фамільного дому, а потім зав'язати дружбу з сером Чарльзом Баскервілем та його сусідами.

Старий баронет сам розповів йому легенду про собаку й таким чином підписав собі смертний вирок. Степлтон, - я зватиму його так і надалі, - знав, що в старого хворе серце і сильний струс може його вбити. Про все це він дізнався від доктора Мортімера. Чув він і про те, що сер Чарльз - чоловік забобонний і цю похмуру легенду сприймає цілком серйозно. Степлтонів гнучкий розум одразу підказав йому, як можна вбити баронета, а самому залишитися поза підозрою.

Обміркувавши всії свої плани, він дуже обережно взявся їх здійснювати. Звичайний злочинець задоволившися б простим злим собакою. Але йому сяйнула геніальна думка - зробити з собаки пекельний привид. Він купив цього пса в Лондоні, у Росса й Менглса, на Фулгем-Роуд. Він вибрав найсильнішого і найзлішого з усіх, що там були. Потім привіз його до Північного Девоншира і здійснив з ним великий перехід через болота, щоб провести його додому непомітно. Під час своїх полювань на комах він знайшов шлях до Грімпенської трясовини, а водночас - і надійну схованку для собаки. Там він припинув його на ланцюг і став чекати нагоди.

Але нагода ніяк не траплялася. Старий джентльмен ніколи не залишав садибу вночі. Кілька разів Степлтон підстерігав його з собакою, але даремно. Під час тих марних чатувань собака потрапив на очі комусь із селян, і легенда про пекельного пса знайшла нове підтвердження. До того ж Степлтон сподівався, що його дружина спокусить сера Чарльза, але цього разу вона рішуче спротивилася. Вона відмовилася зваблювати своїми чарами старого, бо знала, що це може його згубити.

Ні погрози, ні навіть побиття - ніщо не допомагало. Вона не хотіла брати гріх на душу, і Степлтон тимчасово опинився в глухому куті.

Проте незабаром йому пощастило знайти вихід: сер Чарльз перейнявся дружніми почуттями до Степлтона і послав його як посередника до тієї нещасної жінки, місіс Лори Лайонс. Видаючи себе за парубка, Степлтон зовсім заморочив їй голову і дав зрозуміти, що одружиться з нею, якщо вона розлучиться з чоловіком. Треба було діяти наздогад негайно - сер Чарльз за порадою доктора Мортімера, з яким Степлтон про людське око погоджувався, збирався залишити Холл. Щоб жертва не вислизнула, він змусив місіс Лайонс написати той лист, у якому вона благала старого прийти на побачення до неї напередодні від'їзду до Лондона. Потім, вигадавши поважну причину, він підмовив її не йти на те побачення. Нарешті можна було діяти.

Повернувшись увечері з Кумбі-Тресі, він встиг забрати собаку, вимастити його своєю пекельною фарбою й привести на те місце, де на місіс Лайонс мав чекати старий джентльмен. Собака, нацькований хазяїном, стрибнув через хвіртку й помчав за нещасним баронетом, що з криком кинувся тисовою алеєю навтікача. Уявіть собі, яке то було моторошне видовище - у темряві за тобою женеться щось величезне, з вогненною пащею й палаючими очима. Серце старого не витримало, і він упав мертвий у кінці алеї. Собака біг за ним вузьким моріжком - через те на стежці не було жодних слідів, крім людських. Коли сер Чарльз упав, собака, напевно, обнюхав його, але не став чіпати мертвє тіло й вернувся назад. Оті його сліди й побачив доктор Мортімер. Собаку відвели до схованки на Гримпенській трясовині. Ця загадкова пригода завдала клопоту поліції, перелякала всіх сусідів, і, нарешті, нам запропонували її розслідувати.

Це все, що стосується смерті сера Чарльза Баскервіля. Тепер ви бачите, яка то була диявольська хитрість, - адже викрити справжнього вбивцю було майже неможливо. Він мав лише одного спільника, й до того ж такого, що ніколи не викаже, а гротескна, неймовірна природа злочину й поготів спантеличила слідство. Обидві жінки, причетні до цієї історії, - місіс Степлтон і місіс Лора Лайонс, - серйозно підозрювали Степлтона. Mісіс Степлтон знала, які заміри чоловік плекав проти старого, знала й про існування собаки. Mісіс Лайонс не знала ні про те, ні про інше, але її вразило, що смерть сера Чарльза сталася саме у ту годину, на яку було призначено побачення, про яке ніхто, крім Степлтона, і гадки не мав. Але обидві вони були під його впливом, тож їх він міг не боятися. Отже, першу половину задачі ми розв'язали з успіхом, але залишалися друга - набагато складніша.

Цілком можливо, що Степлтон нічого не зінав про канадського спадкоємця. У всякому разі він довідався про нього від свого друга, доктора Мортімера, який водночас повідомив його про день прибуздя Генрі Баскервіля. Найперше Степлтонові спало на думку, чи не зможе він здихатись молодого канадця ще в Лондоні, до того, як той приїде до Девоншира. Дружині він більше не довіряв - відтоді, як вона не захотіла заманити в пастку старого джентльмена, проте залишати її надовго він теж не наважувався: так можна було до решти втратити владу над нею. З цієї причини він узяв її з собою до Лондона. Вони зупинилися, як я потім з'ясував, у приватному готелі «Мексборо» на Кревен-стріт; туди Картрейт

теж заходив шукати порізану газету. Дружину Степлтон замикав у номері, а сам тим часом, приклейвши бороду, їздив назирі за доктором Мортімером - на Бейкер-стріт, на вокзал, до готелю «Нортумберленд». Дружина дещо знала про наміри чоловіка, але так його боялася - через його надзвичайну жорстокість, що не насмілювалась повідомити сера Генрі листовно про небезпеку, яка чатує на нього. Якби лист опинився у Степлтонових руках, ніхто б не поручився за її життя. Врешті-решт, як ми знаємо, вона вдалася до хитрощів: вирізала потрібні слова з газети й написала адресу зміненим почерком. Лист дійшов до баронета і став першим попередженням про небезпеку для його життя.

Степлтонові конче потрібно було роздобути щось із одягу сера Генрі - про той випадок, якщо доведеться пускати собаку йогослідами. Діючи зазвичай швидко й рішуче, він не став марнувати часу, і в нас не повинно бути сумніву, що й коридорний, і покойвка в готелі дістали щедру винагороду за допомогу. Перший черевик, на жаль, виявився новим, а отже, непридатним. Степлтон повернув його і викрав інший - і тут мені стало зрозуміло, що ми маємо справу з живим собакою, бо нічим іншим не можна було пояснити намагання роздобути саме старий, а не новий черевик. Що дурнішою, гротескнішою видається якесь подробиця, то уважніше її варто вивчити; а обставини, які спершу ускладнюють справу, найчастіше приводять вас просто до розв'язки, якщо серйозно, по-науковому в них розібратися.

Другого дня вранці нас відвідали наші друзі, а Степлтон їхав за ними в кебі. Судячи з того, що він знав мене в обличчя, знав мій будинок, з усієї його поведінки, злочинна кар'єра Степлтона не обмежувалася баскервільською справою. За останні три роки в західних графствах сталося чотири великі пограбування, але жодного з грабіжників не вдалося заарештувати. Останнє з них, - у Фолкстон-Корті, у травні, - не обійшлося без крові: самотній нападник у масці застрелив хлопчину-лакея, що намагався затримати його. Тепер я певен, що Степлтон поповнив таким чином нестачу грошей і давно вже був жорстоким, небезпечним злочинцем.

Ми переконалися у його кмітливості й зухвалисті того ранку, коли він так спритно вислизнув від нас і потім назвався моїм ім'ям, бо знов, що рано чи пізно я доберуся до візника. Тієї міті він зрозумів, що в Лондоні справу програно, бо до неї взявся я. Він повернувся до Дартмуру й почав чекати приїзду баронета.

- Стривайте! - мовив я. - Ви, звичайно ж, достеменно точно описали всі події, проте одна подробиця зосталася незрозумілою. Що було з собакою, коли його хазяїн їздив до Лондона?

- Мене самого це цікавило, бо було дуже важливе для розслідування справи. Степлтон, безперечно, мав довіреного помічника, хоча навряд чи ділився з ним усіма своїми намірами: це означало б цілком віддатися на його милість. У Меріпіт-Хавсі був старий лакей на ім'я Ентоні. Він служив у Степлтонів кілька років, ще тоді, коли вони тримали школу, і він не міг не знати, що господарі його - насправді чоловік та дружина. Отож цей Ентоні зник без сліду, в Англії його ніде не знайшли. Зауважте, що Ентоні - ім'я рідкісне для англійця, а в Іспанії та Латинській Америці Антоніо трапляються на кожному кроці. Старий добре розмовляв по-англійському, незгірше за місіс Степлтон, але з якимось дивним акцентом. Я сам

бачив, як він ходив через Гримпенську трясовину стежкою, позначеню Степлтоном. Отож цілком імовірно, щотоді, коли хазяїна не було вдома, собаку годував лакей Ентоні, хоч він навряд чи зінав, навіщо тут тримають цю тварину.

Отже, Степлтони повернулися до Девоншира, а невдовзі туди приїхали й ви з сером Генрі. Тепер скажу кілька слів про себе. Ви, певно, пригадуєте, що я, розглядаючи лист із наклесними в ньому вирізаними газетними словами, зацікавився, чи є на ньому водяні знаки. Я підніс папір до очей і відчув легенькі паҳошці парфумів «Білій жасмин». Є сімдесят три сорти парфумів, які фахівець-криміналіст повинен уміти розпізнавати: я з власного досвіду переконався, що успіх розсліду часто залежить саме від цього. Якщо паҳне парфумами, то лист писала жінка, а на той час я вже почав приглядатися до Степлтонів. Отак я зрозумів, що собака існує насправді, і здогадався, чи є злочинцем, ще до нашої подорожі на захід.

За Степлтоном треба було стежити. Звичайно, якби я стежив за ним, коли був разом з вами, він умить насторожився б. Довелось обдурити всіх, навіть вас: я таємно поїхав слідом за вами, хоча сказав, що зостануся в Лондоні. Негаразди, яких мені довелось зазнати, були не такі великі, як вам здається; до того ж, подібні дрібниці не повинні заважати розслідові. Мешкав я здебільшого в Кумбі-Тресі, а кам'яну хатку на болоті відвідував лише тоді, коли слід було перебратися близче до місця дій. Зі мною приїхав Картрайт: він став мені у великий пригоді, переодягнись сільським хлопчиною. Картрайт приносив мені харчі й чисту білизну. Коли я стежив за Степлтоном, він стежив за вами, і всі нитки опинялися в моїх руках.

Ви вже знаєте, що ваші звіти негайно пересилалися з Бейкер-стріт до Кумбі-Тресі. Вони вельми прислужилися мені, особливо той, де було вміщено єдину правдиву частину Степлтонової біографії. Після того я легко зміг встановити особу обох і врешті довідатися, хто вони такі.

Проте справу надто ускладнив випадок з утікачем-каторжанином і зв'язок між ним та Беріморами. Але ви розпутали і цей вузол, хоча я й сам дійшов того ж висновку на підставі власних спостережень.

На той час, коли ви розшукали мене на болотах, я вже ясно бачив усю цю справу, але віддавати її до суду було зарано. Навіть Степлтонів нічний замах на сера Генрі, що скінчився смертю нещасного каторжанина, не давав проти нього жодних доказів. Залишався єдиний вихід - схопити його на місці злочину, виставивши сера Генрі, самотнього й начебто беззахисного, як принаду. Так ми й зробили, і ціною нервового стресу клієнта не тільки завершили справу, а й довели Степлтона до загибелі. Піддавши сера Генрі такому випробуванню, я заслужив, правду кажучи, докір за невдале ведення справи; але ми уявити собі не могли, яким страшним, приголомшлившим буде це видовище, яким густим буде нічний туман, з якого собака вискочить просто на нас. Ми досягай мети дорогою ціною, але й доктор Мортімер, і лікар-фахівець запевняють мене, що наш друг невдовзі видужає. Тривала подорож допоможе йому не лише зміцнити розхитані нерви, а й загоїти сердечні рани. Адже він так глибоко й щиро кохав цю жінку, і те, що вона була причетна до такої темної справи, завдало йому великої гіркоті.

Лишається тільки розповісти, яку роль у цій історії відіграла вона. Немає сумніву, що Степлтон цілковито підкорив її собі - чи вона кохала його, чи боялася, а може, те й те разом, - адже ці почуття такі сумісні. Та хоч би як там було, він діяв напевно. Вона погодилася видати себе за його сестру, але стати співучасницею вбивства відмовилась, і він переконався, що влада його над нею не безмежна. Вона не раз намагалася попередити сера Генрі, але робила це так, щоб не виказати чоловіка. Степлтон, здається, мав ревниву вдачу, й коли він побачив, як баронет залишався до його дружини, - хоча це якраз збігалося з його намірами, - не витримав і в шаленому спалахові гніву показав усю свою лють, яку до того так старанно тамував. Водночас він і далі не противився їхньому знайомству, бо сподівався, що сер Генрі часто буде в Меріпіт-Хавсі і рано чи пізно попаде у його лабети. Але в останню мить дружина збунтувалася. Вона почула про загибелю каторжанина й дізналася, що того вечора, коли сер Генрі мав у них обідати, собаку перевели до повітки в садку. Вона назвала чоловіка злочинцем, між ними розігравася жахлива нічна сцена, під час якої вона вперше довідалася, що має суперницю. Недавня вірність умить змінилася лютою ненавистю: він побачив, що вона його викаже. Він зв'язав її, щоб вона не могла попередити сера Генрі, і сподівався, звичайно, що всі сусіди, почувши про смерть баронета, згадають про його родове прокляття, а тоді він знову примусить дружину мовчати. Але й тут він, здається, помилився: долю його було визначено й без нашого втручання. Жінка іспанської крові не пробачила б йому зради... От і все, любий мій Ватсоне, а якщо ви хочете почути докладнішу розповідь про цю пригоду, то мені доведеться зазирнути до своїх нотаток. Але я, здається, не проминув нічого суттєвого.

- Невже він сподівався, що сер Генрі теж помре, коли побачить це страховисько, як і його старий дядько?

- Собака зовсім здичавів і був голодний. Навіть якби його жертва не померла зі страху, таке видовище могло б цілковито паралізувати її.

- Звичайно. Нам залишається знайти відповідь на останнє запитання. Хай Степлтон довів би своє право на спадщину, але як він, спадкоємець, пояснив би те, що сам жив під чужим ім'ям так близько від маєтку? Невже це не викликало б підозри?

- Навряд чи я зможу відповісти тут щось по суті; побоююсь, що це вже понад мої сили. Царина моїх розслідів - минуле й сучасність, а що людина чинитиме в майбутньому - на це мені важко дати відповідь. Місіс Степлтон каже, що її чоловік не раз говорив про це. Він міг виїхати до Південної Америки, засвідчити там свою особу в британському консульстві й заявити своє право на спадщину звідти, не приїжджаючи до Англії. Він міг зробити все це в Лондоні, попередньо змінивши своє обличчя. І міг, нарешті, видати за спадкоємця свого спільнника, озбройвши його всіма потрібними доказами й паперами, а собі за це взяти лише певну частину спадку. Знаючи цю людину, ми можемо не сумніватися, що якийсь вихід він неодмінно знайшов би.

А тепер, любий мій Ватсоне, після стількох тижнів тяжкої праці ми можемо дозволити собі звернути свої думки в набагато присмініше річище. Я замовив ложу

до опери на «Гугенотів». Ви слухали Де Решке? Тож будьте ласкаві зібратися за півгодини, щоб по дорозі ми ще встигли пообідати в Марцині...

Спогади про Шерлока Холмса

ЦИКЛ ОПОВІДАНЬ

Звіздочолий

- Ватсоне, мені, напевно, доведеться їхати, - сказав Холмс якось уранці, коли ми снідали.

- Їхати? А куди?

- До Дартмура, в Кінгс-Пайленд.

Мене це не здивувало. Навпаки, дивувало те, що він і досі не брався за цю надзвичайну справу, про яку тільки й мови було в усій Англії. Учора мій друг цілий день міряв кімнату вздовж і впоперек, насупивши брови і раз у раз набиваючи люльку найміцнішим чорним тютюном, цілковито глухий до всіх моїх запитань і зауважень. Свіжі числа газет, що їх надсилив наш поштовий агент, він швидко переглядав і кидав у куток. І все ж попри його мовчання я чудово знов, що заполонило його думки. Нині увагу публіки привертала лише одна загадка, здатна як слід напружити Холмсів розум, - таємniche зникнення фаворита перегонів на кубок Бессекса й трагічне вбивство тренера. Тож коли він несподівано оголосив про свій намір їхати на місце, де розігралася драма, я анітрохи не був здивований, бо сподівався цього.

- Буду радий вирушити з вами, якщо, звичайно, не стану на заваді, - мовив я.

- Любий Ватсоне, ви зробите мені велику ласку, якщо поїдете. Я гадаю, що ваш час не пропаде марно, бо деякі моменти цієї пригоди обіцяють бути прецікавими. Нам треба одразу ж рушати до Падінгтона, щоб устигнути на найближчий потяг, а дорогою я розповім вам про всю цю історію. До речі, прихопіть, будь ласка, з собою свій чудовий польовий бінокль.

Тож уже за годину я сидів у купе першого класу потяга, що мчав нас до Ексетера. Худе зосереджене обличчя Шерлока Холмса в дорожньому кашкеті, насунутому на лоба, схилилося над стосом свіжих газет, куплених у Падінгтоні. Ми вже давно проминули Рединг, коли він засунув останню газету під сидіння й подав мені цигарницю.

- Ми добре їдемо, - сказав він, поглядаючи то у вікно, то на свій годинник. - Десять із п'ятдесяти три з половиною мілі на годину.

- Я не помітив жодного дистанційного знака, - зауважив я.

- Я так само. Але телеграфні стовпі вздовж цієї колії стоять за шістдесят ярдів один від одного, тож вирахувати швидкість вельми просто. Сподіваюся, ви вже обізнані зі справою про вбивство Джона Стрекера та зникнення Звіздочолого?

- Лише з тим, про що повідомляли «Дейлі Телеграф» та «Кронікл».

- Це один з тих випадків, де мистецтво логіки має бути застосоване для ретельного аналізу вже відомих фактів, а не для пошуку нових. Трагедія ця така загадкова і незвичайна, пов'язана з особистою долею стількох людей, що поліція

просто-таки потопає в безлічі версій, здогадів та припущень. Найважче тут вирізнати з-поміж здогадів усіляких тлумачів та репортерів ті факти, що абсолютно незаперечні. Взявши ці факти за основу, ми повинні побудувати на них нашу теорію й визначити, які моменти в усій цій загадці найголовніші. У вівторок увечері я одержав телеграми від полковника Росса, власника коня, та від інспектора Грекорі, що розслідує цю справу, - обидва вони просять у мене допомоги.

- У вівторок увечері! - вигукнув я. - Ale ж нині вже четвер! Чому ви не поїхали туди вчора?!

- Я припустився помилки, любий Ватсоне. На жаль, зі мною це трапляється набагато частіше, ніж гадають ті, хто знає мене тільки з ваших нотаток. Я просто не міг повірити, що найкращого коня Англії можна ховати так довго, та ще й у такому безлюдному краю, як північ Дартмура. Вчора я не одну годину чекав на повідомлення, що коня знайдено і що викрав його вбивця Джона Стрекера. Ale ніч минула, і єдине, що додалося до цієї справи, то це арешт молодого Фіцроя Сімпсона; тоді я зрозумів, що настав час діяти. I все ж таки, як на мене, вчорашній день не пропав марно.

- У вас уже є версія?

- Hі, але я виділив найсуттєвіші факти в цій справі. Зараз я викладу їх вам, бо найкращий спосіб з'ясувати справу - це переповісти її комусь іншому; до того ж, я навряд чи зможу розраховувати на вашу допомогу, якщо не розповім вам про все те, що ми нині маємо.

Я сперся на подушки, покурюючи сигару, а Холмс тим часом, посунувшись уперед і креслячи тонким, довгим пальцем на долоні лівої руки, змальовував мені ті події, які змусили нас вирушити в цю подорож.

- Звіздочолий, - провадив він, - це син Самоцвіта, що нічим не поступається своєму уславленому батькові. Нині йому п'ять років, і вже три роки він здобуває на перегонах усі призи своєму щасливому власникові - полковникові Россу. Коли сталася біда, кінь вважався найпершим фаворитом перегонів на кубок Вессекса - на нього ставили три до одного. Він був справжнім улюбленицем публіки й жодного разу не засмучував її; навіть якщо поряд із ним бігли найкращі коні, на нього ставили величезні суми грошей. Тож зрозуміло, що є багато людей, явно зацікавлених у тому, щоб не допустити появи Звіздочолого біля прапора перегонів наступного вівторка.

Це, звичайно, добре знали в Кінгс-Пайленді, де розташовані тренувальні стайні полковника. Фаворита якнайпильніше охороняли. Його тренер, Джон Стрекер, був колись у полковника Росса жокеєм, доки не став для цього заважким. П'ять років він служив у полковника за жокея, сім - за тренера й завжди був чесним і відданим слугою. Він мав лише трьох помічників, бо стайня була невелика, коней - лише четверо. Один із цих помічників уночі чергував у стайні, а решта спали на сіннику. Всі троє - цілком надійні особи. Джон Стрекер мешкав із дружиною в маленькій віллі за двісті ярдів від стайні. Дітей він не мав, наймав служницю і взагалі жив добре. Навколоїшні місця досить-таки безлюдні, лише за півмилі на північ є кілька вілл, споруджених будівничим із Тавістока для хворих і тих, хто бажає подихати цілющим дартмурським повітрям. Щодо Тавістока, то він стоїть за дві милі на

захід, а на сході, за болотом, також за дві милі, - садиба лорда Беквотера Мейплтон, де так само є стайні, більша за Россову, і порядкує в ній Сайлес Браун. В усіх інших напрямах тягнуться болота, де немає жодної живої душі, якщо не брати до уваги циган, що вряди-годи заходять туди. На такому тлі й сталося в понеділок увечері нещасти.

Того дня, як і звичайно, коней тренували й купали, а о дев'ятій годині вечора стайню було зчинено. Двоє конюхів пішли до будинку тренера, де на кухні їм подали вечерю, а третій, Нед Гантер, залишився чергувати. Кілька хвилин на десяту служниця Едіт Бакстер понесла йому до стайні вечерю - барапину з часникою підливкою. Питва вона не брала ніякого, бо в стайні є кран з водою, а пити щось інше черговому конюхові заборонено. Дівчина взяла з собою ліхтар, оскільки було вже досить темно, а стежка вела через болото.

Едіт Бакстер була вже за тридцять ярдів від стайні, коли з темряви вигулькнув якийсь чоловік і попросив її зупинитися. У жовтому свіtlі ліхтаря вона побачила, що то був джентльмен у сіромутвідовому вбранні та картузі. На ногах у нього були гетри, в руці він тримав важкий ціпок, був дуже блідий і помітно нервувався. Було йому, як їй здалося, років із тридцять.

«Ви не скажете мені, куди я зайдов? - спитав він. - Я вже вирішив, що доведеться заночувати на болоті, аж раптом побачив світло вашого ліхтаря».

«Ви біля стайні в Кінгс-Пайленді», - відповіла вона.

«О, невже? Яке щастя! - вигукнув він. - Один з конюхів, здається, щоночі спить у стайні? А ви, звичайно, несете йому вечерю. Ви ж не така вже й гордовита особа й не відмовилися б від нової сукні, чи не так? - I він витяг із кишені складений аркуш паперу. - Віддайте це конюхові і ви матимете найгарнішу сукню, яку тільки можна придбати за гроши!».

Хвилювання його перелякало дівчину, й вона кинулася до вікна, крізь яке звичайно подавала конюхові вечерю. Вікно було вже відчинене, й Гантер сидів біля стола. Тільки-но вона почала розповідати про те, що з нею сталося, як до неї знову підійшов незнайомець.

«Добрий вечір, - привітався він, заглядаючи у вікно. - Я хотів би сказати вам декілька слів».

Дівчина присягалася, що помітила затиснутий у його руці паперовий пакунок, коли він промовляв ці слова.

«Що за справа у вас до мене?» - спитав конюх.

«Від неї їй вам може дещо перепасті, - відповів незнайомець. - У перегонах на кубок Вессекса беруть участь двоє ваших коней - Звіздочолий та Баярд. Дайте мені відповідь на кілька запитань, і я щедро віддячу вам. Чи правда, що вага, яку несе Баярд, дозволяє йому обійти Звіздочолого на сто ярдів у п'ятиферлонговій дистанції й що ви самі ставите на нього?»

«То ви нишпорка! - скрикнув конюх. - Зараз я покажу вам, як ми зустрічаемо їх у Кінгс-Пайленді!»

Він скочив з місця й побіг зі стайні по собаку. Дівчина кинулася до будинку, але на півдорозі озирнулася й побачила, що незнайомець просунув голову у вікно.

За хвилину, коли Гантер вибіг із собакою, він уже втік. Обшукали всі навколошні будівлі, але той не залишив ніяких слідів.

- Постривайте, - спитав я. - Коли конюх вибіг надвір із собакою, двері стайні були відчинені?

- Чудово, Ватсоне, чудово! - всміхнувся мій друг. - Ця обставина здалася мені такою суттєвою, що вчора я навіть послав до Дартмура телеграму про це. Конюх зачинив двері, тільки-но залишив стайню. А вікно, варто додати, не таке широке, щоб крізь нього могла пролізти людина.

Гантер дочекався, поки його товариші-конюхи повернуться, й послав одного з них розповісти про все тренерові. Стрекер стривожився, але великої уваги цій події не надав. Щоправда, якась тривога не залишала його й надалі, бо місіс Стрекер, прокинувшись о першій годині ночі, побачила, що він одягається. Він пояснив їй, що не може спати, бо хвилюється через коней і хоче піти до стайні подивитися, чи все там гаразд. Дружина благала його зостатися вдома, тим паче, що надворі дощ, - вона чула, як він стукотить у шибку, - але Стрекер накинув плащ і вийшов надвір.

Місіс Стрекер прокинулася о сьомій годині ранку й побачила, що її чоловік і досі не повернувся. Вона швидко одяглася, покликала служницю й пішла до стайні. Двері були відчинені; всередині, поклавши голову на стіл, сидів непримітний Гантер; стійло фаворита було порожнє, тренера - й сліду не знати.

Двох конюхів, що спали на сіннику, негайно розбудили. Обидва вони хлопці молоді, спали міцним, здоровим сном, тож нічого й не чули вночі. Гантера було, очевидно, приспано якимось міцним снодійним; нічого не добившись від нього, конюхи та обидві жінки покинули його й побігли шукати пропалих. Вони все ще сподівалися, що тренер із якихось міркувань вивів коня на ранкове тренування, але, піднявшись на горбок коло будинку, звідки добре видно було навколошні болота, не помітили жодних слідів фаворита. Проте натомість вони побачили щось таке, від чого їхні серця стиснулися в передчутті біди.

За чверть мілі від стайні на кущик дроку був накинутий плащ Джона Стрекера. Підбігши до куща, вони побачили за ним яму і на дні її - труп нещасного тренера. Голову йому було розкроєно чимось важким, на стегні була довга неглибока рана, завдана, без сумніву, чимось дуже гострим. Усе це свідчило про те, що Стрекер відчайдушно боронився, бо у його правій руці був затиснутий невеликий ніж, весь аж по руків'я у крові, а в лівій - червоно-чорна шовкова краватка, яка, як пригадала служниця, була увечері на незнайомцеві, що завітав до стайні. Гантер, прийшовши до тями, також підтверджив, що це краватка того незнайомця. Він був цілком певен, що той підсипав йому чогось у баранину і стайня залишилася без сторожа. Щодо коня, то численні сліди в глині на дні фатальної ями свідчили про те, що під час боротьби він був тут. Але невдовзі він зник, і хоча за нього обіцяно велику винагороду і допитано всіх циган у Дартмурі, ніяких новин про нього немає й досі. І, нарешті, аналіз засвідчив, що в страву конюхові підсипано добрячу порцію порошку опію, тоді як усі інші мешканці будинку їли того вечора ту саму страву й нічого поганого з ними не сталося.

Отакі головні факти цієї історії без припущенів і здогадів, якими вона згодом обросла. А тепер я розповім, що ж у цій справі зробила поліція.

Інспектор Грекорі, якому її доручили, - службовець надзвичайно енергійний. Якби природа обдарувала його ще й багатшою уявою, він міг би досягти найвищого рівня в своєму фаху. Прибувши на місце, він швидко розшукав і заарештував чоловіка, на якого, звичайно, передусім падала підозра. Віднайти його було неважко, бо в усіх навколошніх віллах його добре знали. Ім'я його, як виявилось, - Фіцрой Сімпсон. Він - людина знатного походження й грунтовної освіти, що програла все своє майно на перегонах. Останнім часом Сімпсон заробляв собі на прожиток мирним букмекерством у спортивних клубах Лондона. У його записнику виявили декілька ставок до п'ятьох тисяч фунтів проти фаворита. Під арештом він признався, що прибув до Дартмура, сподіваючись роздобути деякі відомості про коней Кінгс-Пайлена, а також про Безжурного - іншого фаворита, що перебував під наглядом Сай-леса Брауна у мейплтонській стайні. Сімпсон не заперечував, що справді був у стайні того вечора, але запевняв, що не мав на меті нічого лихого і бажав лише почути відомості з перших уст. Коли йому показали краватку, він дуже зблід і ніяк не зміг пояснити, яким чином вона опинилася в руці вбитого. Мокра одежда його свідчила, що тієї ночі він потрапив під дощ, а його ціпок із олив'яним набалдашником цілком міг виявитися тією зброєю, якою тренерові хтось завдав отих жахливих ран. Але, з іншого боку, на ньому не було жодної подряпини, а скривавлений Стрекерів ніж - незаперечний доказ того, що хоча б один із нападників мав бути поранений. От, власне, й усе, Ватсоне, і якщо ви зможете допомогти мені, я буду широ вам вдячний.

Я з величезним зацікавленням слухав розповідь Холмса, що викладав мені цю історію з властивою йому переконливістю. Хоч мені й стали відомі всі факти, я не бачив між ними ні зв'язку, ні будь-якої залежності.

- А чи не може бути, - припустив я, - що Стрекер сам поранив себе ножем, коли почалися конвульсії?

- Це більш ніж можливо, це вірогідно, - відповів Холмс. - Якщо так, то один із головних доказів на користь звинуваченого відпадає.

- І все ж, - сказав я, - мені й досі незрозуміла версія поліції.

- Побоююся, що тут проти кожної з версій ми зможемо знайти досить вагомі заперечення, - відповів мій приятель. - Як я пересвідчився, поліція вважає, що цей Фіцрой Сімпсон, приспавши конюшого, дістав десь ключ, відчинив стайню й вивів надвір коня, сподіваючись, напевно, його викрасти. Гнуздачка зникала, -мабуть, Сімпсон надів її на коня. Залишивши двері відчиненими, він повів коня стежкою через болото, і тут його зустрів або наздогнав тренер. Звичайно, почалася бійка. Сімпсон розчерепив тренерові голову своїм ціпком, але сам уник Стрекерового ножа, яким той намагався оборонитись; далі злодій забрав коня й десь заховав його, або, можливо, кінь утік, поки тривала бійка, й нині блукає десь по болотах. Отак уявляє собі цю пригоду поліція, і хоч яке малоймовірне це уявлення, всі інші здаються ще менш імовірними. Втім, я невдовзі зможу все це перевірити, - іншого способу просунутися хоч трохи вперед я не бачу.

Уже вечеріло, коли ми під'їхали до Тавістока - містечка, що випиналося, мов вістря щита, посеред широкої Дартмурської височини. На станції на нас чекало двоє джентльменів: один - високий, гарний блондин із лев'ячою гривою,

розкішною бородою й гострим поглядом ясно-блакитних очей; другий - низенький, охайно вбраний джентльмен, досить енергійний, із невеликими пещеними бакенбардами й моноклем. Це був полковник Росс, відомий спортсмен; перший був інспектор Грекорі - людина, чиє ім'я здобувало славу в колах англійських детективів.

- Я дуже радий, що ви приїхали, містере Холмсе, - мовив полковник. - Інспектор зробив усе, що міг, але я, щоб помститися за смерть бідолашного Стрекера й відшукати свого коня, ладен був би зробити й неможливе.

- Чи є якісь свіжі новини? - спитав Холмс.

- На жаль, ми майже не просунулися вперед, - відповів інспектор. - Вам, звичайно, хотілося б скоріш оглянути місце події, поки ще не споночіло, тож сідайте в коляску й поговоримо дорогою.

За хвилину всі ми вже сиділи в зручному ландо, що везло нас вулицями стародавнього, малювничого девонширського містечка. Інспектор Грекорі захоплено ділився своїми міркуваннями щодо цієї справи, але Холмс мовчав і лише часом про щось запитував. Полковник Росс сидів, скрестивши на грудях руки й насунувши на лоба капелюх, поки я зацікавлено прислухався до розмови двох детективів. Грекорі викладав версію, яку Холмс переповів мені ще в потязі.

- Сильця скоро піймають Фіцроя Сімпсона, - зауважив він. - Особисто я вважаю, що злочинець - саме він. Але водночас варто визнати, що всі докази проти нього непрямі й нові факти можуть їх заперечити.

- А Стрекерів ніж?

- Ми зійшлися на думці, що він сам себе поранив, коли падав.

- Мій друг доктор Ватсон теж це припускає. Якщо так, то це обертається проти Сімпсона.

- Безперечно. В нього не знайшли ні ножа, ні найменшої подряпини. Але докази проти нього, звичайно ж, вельми суворі. Він був дуже зацікавлений, аби фаворит зник. Тільки Сімпсон міг отруїти конюха. Він, без сумніву, потрапив уночі під дощ, був озброєний важким ціпком, і, нарешті, його краватку знайшли в руці небіжчика. Доказів, гадаю, досить для того, щоб розпочати процес.

Холмс хитнув головою.

- Розумний захисник не залишить від цих доказів нічогісінько, - заперечив він.

- Чому Сімпсон вивів коня надвір? Якщо він хотів зробити щось із ним, то чому не зробив цього в самій стайні? І хіба знайшли в нього ключ? А який аптекар продав йому порцію опію? І, нарешті, де чужа в Дартмурі людина могла сховати коня, та ще такого, як цей? До речі, що він сказав про папірець, який просив служницю передати конюшому?

- Каже, що то була десятифунтова банкнота. Ми справді знайшли одну з таких у його гаманці. Але щодо інших ваших запитань, то вони не такі складні, як вам здається. Він у цих краях не чужий - уже двічі приїздив до Тавістока влітку. Опій, напевно, привіз із Лондона. Ключ, відчинивши стайню, він викинув. А кінь, можливо, лежить мертвий на дні якоїсь ями чи в покинутій шахті серед боліт.

- А що він сказав про краватку?

- Визнає, що це його річ, але запевняє, що десь загубив її тієї ночі. Але тут до справи додалася одна обставина, яка може допомогти з'ясувати, навіщо він вивів коня зі стайні.

Холмс нашорошив вуха.

- Ми виявили, що десь за милю від місця вбивства в понеділок увечері очував циганський табір. У вівторок він знявся з того місця. Тож, якщо припустити, що в Сімпсона була змова з циганами, чи можливе таке, що він вів коня саме до них, коли його наздогнав тренер, і що кінь зараз у них?

- Цілком.

- Зараз по болотах шукають отих циган. Я також оглянув усі стайні та клуні в Тавістоку й за десять миль навколо.

- Здається, десь тут поблизу є ще одна стайня, де тримають коней для перегонів?

- Так, і цим фактом не можна гребувати. Через те, що їхній кінь Безжурний - другий претендент на кубок, для них зникнення фаворита теж було вигідне. Відомо, що Сайлес Браун, тамтешній тренер, зробив кілька великих ставок на цю дистанцію і що він ніколи не приятелював з бідолашним Стрекером. Ми, звичайно, оглянули його стайні, але не знайшли нічого, що стосувалося б цього злочину.

- І нічого, що наводило б на думку про зв'язки Сімпсона з мейплтонським тренером?

- Анічогісніско.

Холмс умостився зручніш, і розмова урвалася. Через кілька хвилин наша коляска зупинилася біля гарненької вілли з червоної цегли, з широким карнизом. Далі, по той бік загону, видніла довга споруда з дахом із сірого гонту. Навколо аж за обрій розляглася болотиста долина, буро-золотава від зів'ялої папороті; лише на півдні височіли шпилі Тавістока та на заході бовваніло кілька будівель мейплтонської стайні. Ми всі вискочили з коляски, й лише Холмс спокійнісінько сидів, занурений у власні думки. Лише коли я торкнув його за лікоть, він здригнувся й висів з коляски.

- Даруйте, - обернувся він до полковника Росса, що поглядав на нього з великим подивом. - Я трохи замислився.

Бліск його очей та хвілювання, яке він марно намагався приховати, свідчили про те, що він уже на шляху до розв'язання загадки, хоч я й не уявляв, яким чином він відшукав цей шлях.

- Ви, напевно, бажали б насамперед відвідати місце злочину, містер Холмсе? - спітав Грегорі.

- Я гадаю, треба на деякий час затриматися тут і з'ясувати кілька деталей. Стрекера потім принесли сюди, чи не так?

- Так, він лежить нагорі, бо слідство призначено на завтра.

- Він служив у вас кілька років, полковнику Россе?

- Так, я завжди був задоволений його послугами.

- Сподіваюся, ви оглянули кишені небіжчика, інспекторе?

- Всі його речі зараз у вітальні. Якщо бажаєте, можете їх оглянути.

- Так, із задоволенням.

Ми увійшли до вітальні й посідали довкола столу, що стояв посеред кімнати, поки інспектор відімкнув сейф і поклав перед нами кілька речей. Це були коробка сірників, дводюймовий недогарок свічки, люлька з вересового кореня, шкіряний кисет із півунцією кавендиського тютюну, срібний годинник на золотому ланцюжку, п'ять золотих соверенів, алюмінієвий наконечник до олівця, якісь папери та ніж із держаком зі слонової кістки й дуже тонким, негнучким лезом, маркованим «Вайс і К°, Лондон».

- Надзвичайно цікавий ніж, - мовив Холмс, уважно оглядаючи його десь із хвилину. - Як видно з кривавих плям на ньому, це той самий ніж, який знайшли в руці вбитого. Такі ножі, Ватсоне, - то вже ваш фах...

- Це хірургічний ніж, так званий катаректальний, - відповів я.

- Так я й гадав. Найтонше лезо для найтонших операцій.

Дивно, що людина, виришаючи на бій із злодієм, прихопила з собою саме його, тим паче, що цей ніж не влезить у кишенню?

- На кінчик було настромлене коркове кружальце, яке ми знайшли біля мертвого тіла, - сказав інспектор. - Дружина Стрекера каже, що цей ніж кілька днів лежав у них на комоді й чоловік узяв його з собою, виходячи тієї ночі з кімнати. Це не бозна-яка зброя, але нічого іншого, напевно, він у ту хвилину під рукою не мав.

- Цілком можливо. А що це за папери?

- Оці три - сплачені рахунки за сіно. Ось цей - лист полковника Росса з розпорядженнями. А це - рахунок на тридцять сім фунтів п'ятнадцять шилінгів від кравчині, мадам Лезер'є з Бонд-стріт, на ім'я Вільяма Дербішира. Місіс Стрекер каже, що цей Дербішир був другом її чоловіка й листи до нього часом приходили на їхню адресу.

- У мадам Дербішир досить вишукані смаки, - зауважив Холмс, переглядаючи рахунок. - Двадцять дві гіней за одну сукню - забагато. Врешті, тут уже не зосталося нічого цікавого, тож ходімо краще на місце злочину.

Тільки-но ми вийшли, як жінка, що стояла в передпокої, вся подалася вперед і торкнула інспектора за рукав. На її блідому, худому обличчі ще лежав відбиток пережитого жаху.

- Чи знайшли ви їх? Чи спіймали? - видихнула вона.

- Ні, місіс Стрекер. Але з Лондона щойно прибув містер Холмс, і він допоможе нам це здійснити.

- А ми, здається, нещодавно зустрічалися з вами, місіс Стрекер, - у Плімуті на бенкеті, пам'ятаєте? - спитав Холмс.

- Ні, сер, ви помиляєтесь.

- Та невже? А мені здається, що то були ви. На вас була сукня сталевого кольору, прикрашена страусовим пір'ям.

- У мене немає такої сукні, сер, - відповіла жінка.

- То я й справді помилився, - мовив Холмс і, попросивши вибачення, рушив за інспектором надвір.

Коротка стежка через болото привела нас до ями, де було знайдено тіло. На краю її ріс кущик дроку, на якому тоді побачили покинutий плащ.

- Вітру тієї ночі, здається, не було, - сказав Холмс.
- Ні, але йшов сильний дощ.
- Тоді вітер не міг закинути цей плащ на кущик; хтось його туди поклав.
- Так, його хтось обережно повісив на кущ.
- Це вже цікаво! Я бачу на землі багато слідів. Звичайно, з понеділка тут потопталося багато ніг.

- Ми ставали лише на ряднину, яку стелили отут, збоку.

- Чудово!

- А в цій ось торбині в нас один з черевиків, що були тоді на Стрекері, черевик Фіцроя Сімпсона та підкова Звіздочолого.

- Любий інспекторе, ви перевершили самого себе! - Холмс узяв торбину, спустився до ями й посунув на її середину ряднину. Відтак ліг на неї й, підперши руками підборіддя, взявся ретельно оглядати перед собою витоптану глину.

- Овва! - несподівано свиснув він. - Що це?!

То був сірник, наполовину згорілій і обліплений таким шаром глини, що це робило його схожим із першого погляду на тріску.

- Не розумію, як я його не помітив, - з приkrістю сказав інспектор.

- Ви й не могли його помітити в цій глині. Я лише тому побачив сірник, що шукав його.

- Як? То ви сподівалися знайти тут сірник?

- Я припускав таку можливість.

Він дістав з торбини черевики й порівняв підошви зі слідами на глині, тоді вибрався з ями й поповз поміж кущами.

- Побоююся, що більше слідів тут немає, - мовив інспектор. - Я найуважніше оглянув усю землю на сотню ярдів довкола.

- Ну що ж, - відповів, підвояччись, Холмс, - мені б не хотілося завдавати вам образи, тому я більш не оглядатиму тут нічого. Але мені хотілося б погуляти трохи по болотах, поки ще не споночіло, щоб ліпше розібратися тут завтра. А підкову я покладу собі в кишенню на щастя.

Полковник Росс, який нетерпляче стежив за спокійними та впевненими діями моего друга, поглянув на годинник.

- А вас, інспекторе, я попросив би зараз піти зі мною, - мовив він. - Мені треба порадитися з вами, як бути з реєстром учасників перегонів; мені здається, що наш обов'язок перед публікою - викреслити звідти ім'я нашого коня.

- В жодному разі! - рішуче вигукнув Холмс. - Нехай залишається!

Полковник уклонився.

- Щиро вдячний вам за цю пораду, сер, - сказав він. - Коли ви скінчите свою прогулянку, то знайдете нас у будинку бідолашного Стрекера і ми разом повернемось до Тавістока.

Вони з інспектором повернули назад, а ми з Холмсом поволі пішли через болото. Сонце вже стояло над самісіньким дахом мейплтонської стайні; перед нами простягалася на захід розлога долина, то золотовата, то червоно-бура від осінньої ожини й папороті, осяяна надвечірнім світлом. Але краса красвиду не

справляланіякого враження на моого приятеля, що заглибився в свої найпотаємніші думки.

- Ватсоне, - врешті мовив він, - облишмо поки питання про те, хто вбив Стрекера, і поміркуймо над тим, що сталося з конем. Припустімо, що він утік під час трагедії або ж після неї. А куди він міг утекти? Кінь - це істота, що звикла до людей. Опинившись на волі, він міг або повернутися до Кінгс-Пайленда, або ж податися до Мейплтона. Що йому робити самому серед боліт? І, звичайно, хтось помітив би там його. А навіщо циганам викрадати коня? Це такі люди, що тільки-но про щось почують, то вже й тікають: поліції вони бояться гірше од чуми. Ніякої надії продати такого коня, як цей, у них немає. Ризик - великий, а користі - анітрохи. Все це безперечно.

- Де ж тоді кінь?

- Я вже сказав, що він мав би бути або в Кінгс-Пайленді, або в Мейплтоні. В Кінгс-Пайленді його немає. То, виходить, він у Мейплтоні. Візьмімо це за робоче припущення й побачимо, куди воно нас приведе. Земля в цій частині долини, як зауважив інспектор, дуже суха й тверда. Але біля Мейплтона долина нижчає, і в тій улоговині в понеділок уночі, напевно, було дуже вогко. Якщо наше припущення правильне, то кінь повинен був побігти туди й там ми шукатимемо його сліди.

За розмовою ми швидко йшли вперед і за кілька хвилин дістались улоговини. На прохання Холмса я обійшов її з правого боку, а він рушив ліворуч; але не встиг я зробити й п'ятдесяти кроків, як він загукав і замахав до мене руками. На м'якій глині перед ним чітко виднів кінський слід, і підкова, яку він дістав із кишені, якраз підійшла до нього.

- Ось що таке уява, - мовив Холмс. - Це єдина риса, якої бракує Грегорі. Ми уявили собі, що могло б статися, взялися перевірити це наше припущення, і воно підтвердилося. Ходімо далі.

Ми перетнули болотисте дно улоговини й пройшли ще десь із чверть мілі по сухій, жорсткій траві. Знову почався спуск, і ми натрапили на сліди. Далі вони зникли й поновилися лише за півмілі, біля самого Мейплтона. Першим побачив їх Холмс: він зупинився й переможно поглянув на них. Поряд із кінськими слідами видніли людські.

- Спочатку кінь був сам! - вигукнув я.

- Авжеж. Спочатку він був сам... Еге, а це що?

Дві пари слідів різко повернули в напрямі Кінгс-Пайленда. Холмс присвистув, і ми пішли тими слідами. Він не відводив очей від землі, але я позирнув трохи вбік і помітив, на свій подив, що ті самі сліди вели і в зворотному напрямку.

- Один - нуль на вашу користь, Ватсоне, - мовив Холмс, коли я вказав на них. - Ви врятували себе й мене від довгої прогулянки, яка привела б нас на те саме місце. Ходімо назад.

Іти довелося недалеко. Сліди скінчилися біля асфальтової доріжки, що вела до воріт мейплтонської стайні. Тільки-но ми підійшли туди, як до нас вибіг конюх.

- Геть! Вам нема чого тут робити! - крикнув він.

- Я лише хотів запитати вас про одну річ, - мовив Холмс, засунувши два пальці в кишеню жилета. - Чи не буде зарано, якщо я завтра о п'ятій ранку завітаю до вашого господаря, містера Сайлеса Брауна?

- Та що ви, сер. Він і сам встасє, коли ще й на світ не благословляється. Аж ось і він, сер, спітайте в нього самого... Ні, ні, сер, він мене вижене, коли побачить, що я беру у вас гроші. Потім, якщо ваша ласка...

Тільки-но Шерлок Холмс заховав назад півкрону, яку щойно дістав з кишені, як із хвіртки вискочив підстаркуватий розлючений чоловік із нагаєм у руці.

- А це що таке, Давсоне?! - вигукнув він. - Плітки розносите, еге ж? Ану зараз же до роботи! А вам якого біса треба тут?

- Кілька хвилин переговорити з вами, любий сер, - якнайсолодшим голосом промовив Холмс.

- Нема в мене часу на балачки з усілякими зайдами! Тут не місце для сторонніх! Ану геть, бо нацькую на вас собак!

Холмс нахилився до вуха тренера й щось прошепотів. Той здригнувся й густо почервонів.

- То брехня! - скрикнув він. - Підла брехня!

- Чудово. То будемо обговорювати це тут, при публіці, чи зайдемо до будинку?

- Добре, ходімо, якщо хочете.

Холмс усміхнувся.

- Я повернуся за десять хвилин, Ватсоне, - сказав він. - А тепер, містере Брауне, я до ваших послуг.

Минуло вже двадцять хвилин, і полум'яні вечірні барви зблякли, коли Холмс із тренером повернулися. Я ще ніколи не бачив такої швидкої зміни, як та, що сталася з Сайлесом Брауном за ці хвилини. Його обличчя зробилося попелясто-сірим, чоло вкрили дрібні краплі поту, нагай тремтів у руці, наче гілка під вітром. Де й поділися його самовпевненість і нахабство, - він дріботів за моїм другом, як собака за господарем.

- Я зроблю все, що ви наказали. Все буде виконано... - повторював він.

- І не здумайте не послухатись, - мовив Холмс, обернувшись до нього.

Той аж скулився під його поглядом.

- Ну що ви! Я виконаю все. Зробити так, як було раніше, чи ні?

Холмс на хвилину замислився, а тоді засміявся.

- Ні, не треба, - сказав він. - Я напишу вам. І ніякого крутійства, бо інакше...

- О, повірте мені, повірте!

- Так, я гадаю, що вам можна повірити. Завтра дістанете від мене настанови. - Він обернувся, не звернувши уваги на простягнуту до нього тремтячу руку, як ми подалися до Кінгс-Пайлена.

- Такої незвичайної суміші нахабства, боягузства й підлоти, як у цього містера Сайлеса Брауна, я вже давно не зустрічав, - зауважив Холмс, коли ми втомлено простували назад.

- То кінь у нього?

- Та він спочатку аж дивки став, але я так яскраво змалював йому той ранок і все, що він тоді робив, що він врешті повірив, ніби я бачив це навіч. Гадаю, ви звернули увагу на незвичайні квадратні переди на слідах і на те, що на ньому були саме черевики з квадратними передами. До того ж, для простого слуги цей вчинок був би занадто зухвалий... Я розповів йому, як він зазвичай прокинувся раніш за всіх, вийшов до загону й побачив чужого коня на краю боліт; як він підійшов і, не вірячи власним очам, помітив у нього на лобі білу зірку, яка й дала фаворитові ім'я; як зміркував, що доля привела до нього єдиного суперника того коня, на якого він сам поставив велику суму. Тоді я розповів, що першим його наміром було відвести коня назад до Кінгс-Пайленда, але нечистий спокусив його заховати коня, поки не скінчиться перегони, після чого він повернувся до Мейплтона й сховав його там. Коли я розглумачив йому кожну подробицю, він став думати тільки про те, як урятувати власну шкуру.

- Ale ж хіба стайню не оглядали?

- Ну, цей старий шахрай ошукає будь-кого.

- А ви не боїтесь залишати фаворита в Брауну, якщо він зацікавлений у зникненні коня?

- Любий друге, Браун пильнуватиме його як око в голові. Він знає, що це для нього - єдина надія на помилування.

- Полковник Росс не справив на мене враження людини, що милуватиме ворогів!

- Полковник Росс тут ні до чого. У мене свої методи і яроповідатиму лише те, що сам вважаю за потрібне. Още є перевагою моого неофіційного становища. Не знаю, чи ви це помітили, Ватсоне, але полковник надто зверхнью поглядав на мене. Я хочу трохи покепкувати з нього. Не кажіть йому нічого про коня.

- Звичайно, якщо ви цього не хочете.

- Та все це, звісно, дурниці в порівнянні з тим, хто насправді вбив Джона Стрекера.

- Ви зараз візьметесь до цього?

- Навпаки, ми з вами сьогодні повернемось до Лондона нічним потягом.

Холмсові слова приголомшили мене. Ми пробули в Девонширі лише кілька годин, і він з таким успіхом розпочав свої пошуки, а тепер хоче все це кинути. Я не зміг витягти з нього ані слівця, поки ми вертали до будинку тренера.

- Ми з моїм другом повертаємося нічним експресом додому, - мовив Холмс. - Нам надзвичайно приемно було трохи подихати вашим чудовим дартмурським повітрям.

Інспектор широко розплющив очі, а вуста полковника скривилися в недобрій посмішці.

- То ви вважаєте, що вбивцю бідолашного Стрекера заарештувати неможливо?

- запитав він.

Холмс знияв плечима.

- Це, мені здається, досить непросто, - відповів він. - Проте я запевняю вас, що ваш кінь у вівторок бігтиме. Попередьте, будь ласка, жокея, щоб той був готовий. Чи можна поглянути на фотографію містера Джона Стрекера?

Інспектор дістав з кишени конверт і витяг з нього фотографію.

- Любой Грекорі, ви вгадуєте всі мої бажання. Почекайте, будь ласка, мене тут: я маю кілька запитань до служниці.

- Правду кажучи, ваш лондонський помічник засмутив мене, - різко мовив полковник Росс, тільки-но мій друг залишив кімнату. - Я не бачу, щоб після його приїзду бодай щось з'ясувалося.

- Ale ж вас урешті запевнили, що ваш кінь бігтиме на перегонах, - сказав я.

- Так, це правда, - мовив полковник, знизавши плечима, - але мені потрібен кінь, а не слова.

Я вже зібрався відповісти щось на захист свого друга, як він знову повернувся до кімнати.

- От і все, джентльмени, - сказав він. - Я готовий вирушити до Тавістока.

Коли ми підійшли до коляски, один з конюхів відчинив нам дверцята. Несподівано Холмс, осяянний якоюсь думкою, перехилився через край коляски й смикнув конюшого за рукав.

- У вас у загоні є кілька овець, - мовив він. - Хто їх доглядає?

- Я, сер.

- А ви не помітили, бува, в них чогось дивного останнім часом?

- Ні, сер, нічого. Хіба що троє почали кульгати, сер.

Я побачив, що Холмс із задоволенням засміявся й потер руки.

- Добре задумано, Ватсоне, дуже добре задумано, - сказав він, штовхаючи мене лікtem. - Грекорі, дозвольте запропонувати вашій увазі цю незвичайну пошесть серед овець. Поїхали!

Обличчя полковника Росса досі виражало його невисоку думку стосовно можливостей моого друга, але інспектор, як я помітив, аж стрепенувся.

- По-вашому, це так важливо? - спитав він.

- Надзвичайно.

- Чи є ще якісь подробиці, до яких мені варто було б придивитися?

- До дивної поведінки собаки тієї ночі.

- Ale ж собака цілу ніч мовчав!

- Оце й видається мені дивним, - зауважив Шерлок Холмс.

* * *

Чотирима днями пізніше ми з Холмсом знову сиділи в потязі, що мчав нас до Вінчестера, де мали відбутися перегони на кубок Вессекса. Полковник Росс чекав на нас, як ми й домовилися, біля станції й повіз нас у своїй колясці за місто, де був розташований іподром. Обличчя його було похмуре, й поводився він з нами дуже холодно.

- Я й досі не маю жодної звістки про свого коня, - мовив він.

- Сподіваюся, ви впізнаєте його, коли побачите? - спитав Холмс.

Полковник розлютився.

- Я можу розповісти вам про всіх коней, що брали участь у перегонах останні двадцять років, - відповів він. - Мого Звіздочолого, з білою зіркою на лобі та білою плямою над правим переднім копитом, упізнає й дитина!

- А які ставки?

- Коїться щось незбагнене. Вчора ставили п'ять до одного, вранці розрив почав швидко скорочуватись, і я не можу сказати, чи втримається він зараз на трох до одного.

- Он як! - сказав Холмс. - Хтось про щось, безперечно, довідався.

Тільки-но коляска під'їхала до огорожі, що оточувала головну трибуну, я взяв афішу, оглянув її й прочитав:

«Приз Вессекса.

Коні чотирьох та п'яти років. Нова дистанція (одна миля п'ять ферлонгів). 50 фунтів передплатних. Перший приз - 1000 фунтів. Другий - 300 фунтів. Третій - 200 фунтів.

1. Негр - власник Хіс Ньютон. Жокей - шолом червоний, камзол коричневий.

2. Боксер - власник полковник Вордлоу. Жокей - шолом рожевий, камзол блакитно-чорний.

3. Безжурний - власник лорд Беквотер. Жокей - шолом та рукави камзола жовті.

4. Звіздочолий - власник полковник Росс. Жокей - шолом чорний, камзол червоний.

5. Ірис - власник герцог Балморальський. Жокей - шолом жовтий, камзол чорний із жовтими смугами.

6. Бешкетник - власник лорд Сінглфорд. Жокей - шолом пурпурний, рукави камзола чорні».

- Ми викреслили іншого нашого коня, пам'ятаючи ваші слова, - мовив полковник. - Ale що це? Звіздочолий - фаворит?

- П'ять до чотирьох проти Звіздочолого! - лунало з трибун. - П'ять до чотирьох проти Звіздочолого! П'ять до п'ятнадцяти проти Безжурного! П'ять до чотирьох проти решти!

- Коні на старті! - вигукнув я. - Всі шестero!

- Всі шестero? То мій кінь бігтиме! - скрикнув полковник із великим хвилюванням. - Ale я не бачу його. Моїх кольорів досі немає!

- Вийшло лише п'ятеро. Оце, напевно, він.

Тільки-но я сказав це, як із загону вибіг клусом міцний гнідий кінь і промчав повз нас. На жокеєві було вбрання відомих усім полковникових кольорів.

- Це не мій кінь! - вигукнув господар. - Ця тварина не має на тілі жодної білої волосинки! Містере Холмс, що тут врешті коїться?!

- Гаразд, гаразд, погляньмо, як він ітиме, - незворушно мовив мій друг. Кілька хвилин він тримав мій бінокль біля очей. - Чудово! Який гарний старт! - раптом вигукнув він. - Вони повертають!

Із коляски нам було добре видно, як коні вийшли на прямий відрізок доріжки. Шість коней ішли так щільно, що всіх їх, здавалося, можна було накрити одною попоною, аж тут на півдорозі жовтий колір Мейплтона вирвався вперед. Однак недалеко від місця, де ми стояли, кінь полковника обійшов Безжурного й підбіг до фінішу аж на шість корпусів попереду. Ірис герцога Балморальського, набагато відставши, прийшов третім.

- Будь-що я виграв, - прошепотів полковник, проводячи долонею по очах. - Але я нічогісінько не розумію! Чи не здається вам, містере Холмсе, що ви занадто вже довго мене інтригуете?

- Звичайно, полковнику. Зараз ви дізнастesя про все. Ходімо подивимось на коня всі разом. Ось і він, - вів далі Холмс, коли ми увійшли до загону, куди пускали лише власників коней та їхніх друзів. - Варто лише потерти йому лоб і ногу спиртом, і ви впізнаєте свого давнього знайомця Звіздочолого.

- А що сталося?

- Ваш кінь опинився в руках шахрая, і я насмілився випустити його таким, яким його сюди прислали.

- Мій любий сер, це просто диво, що ви вчинили! Кінь у чудовій формі. Ніколи ще за все своє життя він не йшов краще! Тисячу разів прошу у вас виbacення за сумніви щодо ваших здібностей. Ви зробили мені велику послугу! Але ще більшу послугу ви зробите мені тоді, коли у ваших руках опиниться вбивця Джона Стрекера.

- Я вже зробив це, - спокійно мовив Холмс.

Ми з полковником здивовано вп'ялися у нього очима.

- Ви знайшли його! Де ж він?

- Він тут.

- Тут?! Де ж саме?

- Я маю честь зараз перебувати поруч із ним.

Полковник спалахнув гнівом.

- Я розумію, що багато чим завдячує вам, містере Холмсе, - мовив він, - але ці слова можна сприйняти лише як вельми невдалий жарт або образу.

Шерлок Холмс засміявся.

- Та що ви, полковнику, я й не думав звинувачувати вас у злочині, - сказав він.

- Справжній убивця стоїть у вас за спиною. - Він зробив крок уперед і поклав руку на лискучу шию жеребця.

- Це кінь?! - в один голос видихнули ми з полковником.

- Так, кінь. Але вину його пом'якшує те, що він захищав себе й що Джон Стрекер був людиною, не гідною вашої довіри... Але вже лунає дзвоник, тож облишмо нашу розповідь до зручнішого часу, бо в наступних перегонах я й сам маю намір трохи виграти.

* * *

Повертаючись увечері додому в купе пульманівського вагона, ми й не помітили, як прибули до Лондона, - з таким захопленням слухали розповідь моого друга про те, що сталося в дартмурських стайннях тієї ночі і як він розкрив цю таємницю.

- Мушу визнати, - провадив він, - що всі версії, які я склав за газетними повідомленнями, були всуціль помилкові. Адже можна було навіть на їхньому ґрунті намацати деякі віхи, якби не безліч подробиць, що їх газети висипали на голови читачів. Я приїхав до Девоншира з переконанням, що справжній злочинець - Фіцрой Сімпсон, хоч і розумів, звичайно, що докази проти нього не такі вже й незаперечні. Тільки коли ми під'їхали до будинку тренера, я усвідомив справжню вагу тієї обставини, що на вечерю тоді була баранина з часникою підливою. Ви, напевно, пам'ятаєте, що я тоді нічого довкола себе не помічав і зостався сидіти в колясці, коли всі вже висіли з неї. Мене вразило те, що я ледь не проминув такого очевидного доказу.

- Правду кажучи, - мовив полковник, - я й досі не можу зрозуміти, яким чином цей доказ допоміг вам.

- Це була перша ланка в ланцюжку моїх міркувань. Порошок опію ніяк не можна вважати позбавленим смаку. Пахощі його не такі вже й неприємні, але досить стійкі. Коли його підсипати до звичайного харчу, людина, безперечно, це відчує й не юстиме тієї страви. Але часникою підлива - це саме те, що може приглушити ті пахощі. Будь-який зв'язок між появою тієї ночі Фіцроя Сімпсона та часникою підливою на вечерю в родині тренера неможливо віднайти, хіба припустити, що той випадково захопив із собою порошок опію, але такий збіг видається надто вже дивовижним. Тож цю версію відкидаємо. Тоді Сімпсон опиняється поза підоозрою, але в центр нашої уваги потрапляють Стрекер та його дружина - єдині, хто міг вибрати тоді на вечерю баранину з часникою підливою. Опій підсипали конюхові просто в тарілку, бо всі інші їли ту саму страву й нічого з ними не сталося. Хто ж підсипав опій у тарілку, коли служниця того не бачила?

Перш ніж шукати відповідь на це запитання, я пригадав, що собака тієї ночі мовчав; звичайно ж, ці обставини були якнайтісніше пов'язані між собою. З пригоди з Сімпсоном я дізнався, що в стайні був собака; але коли туди хтось зйшов і забрав коня, він чомусь мовчав і не розбудив конюхів, що спали на сіннику. Звичайно ж, собака добре знав нічного гостя.

Я був уже впевнений або майже впевнений, що до стайні вночі увійшов і забрав Звіздочолого Джона Стрекера. З якою метою вінце вчинив? Звичайно, з недоброю, бо навіщо тоді йому було присипляти свого власного помічника? Але що він замислив, мені й досі було незрозуміло. Траплялися випадки, коли тренери ставили великі суми грошей проти власних коней через підставних осіб і шахрайським чином не давали їм виграти. Іноді підкупляють жокея, іноді застосовують підступніші й певніші засоби. Що ж відбулося тоді? Я сподіався, що в цьому мені допоможуть розібратися речі з кишені тренера.

Так воно й сталося. Ви, звичайно, не можете не пам'ятати про той дивний ніж, який знайшли в небіжчиковій руці, ніж, який людина при здоровому глузді ніколи не використала б як зброю. Це був, як повідомив нас доктор Ватсон, хірургічний

ніж, призначений для найтонших операцій. Тієї ночі ним і мали зробити одну з таких тонких операцій. Ви, полковнику Россе, з вашим конярським досвідом повинні знати, що можна так підрізати жили на нозі коня, що на шкірі не застанеться жодних слідів. Кінь після того трішки кульгатиме, але вважатимуть, що причиною всьому надмірні тренування чи ревматизм, тільки не чиясь нечиста гра.

- Негідник! Мерзотник! - скрикнув полковник.

- Тепер - про те, навіщо Джон Стрекер повів коня на болото. Такий кінь, як Звіздочолий, відчувши біль від порізу ножем, побудив би своїм іржанням усіх довкола. Це треба було зробити якомога далі від людей.

- Я був сліпий! - вигукнув полковник. - Ну, звичайно ж, на те йому й знадобилися свічка та запалений сірник!

- Безперечно. А огляд його речей допоміг мені встановити не лише спосіб злочину, а й чому його вчинено. Як людина світська, ви, полковнику, знаєте, що чужих рахунків ніхто в своїй кишені не носить, - кожному вистачає і власних турбот. Тоді я зрозумів, що Стрекер жив подвійним життям. З того рахунка я побачив, що тут ідеться про жінку з вишуканими смаками. Хоч який ви добродійник для своїх слуг, усе ж таки одному з них нелегко було б купувати своїй коханці сукні за двадцять Гіней. Я непомітно розпитав місіс Стрекер про цю сукню й, переконавшись, що вона ніколи й не бачила її, записав адресу кравчині, бо був упевнений, що тільки-но покажу їй Стрекерову фотографію, як від вигаданого Дербішира нічого не залишиться.

Тепер усе стало на свої місця. Стрекер повів коня до улоговини, щоб ніхто не помітив вогника запаленої свічки. Сімпсон, тікаючи, загубив краватку, і Стрекер підібрав її, - можливо, щоб перев'язати коневі ноги. Спустившись до улоговини, він став позаду коня й тернув сірником, але тварина, злякавшись спалаху світла й відчувші своїм природним чуттям якусь небезпеку, кинулася геть і випадково вдарила Стрекера копитом у чоло. Той, незважаючи на дощ, уже встиг скинути свій плащ, - адже операція мала бути тонка, - і, падаючи, поранив собі стегно. Чи все ви зрозуміли з моєї розповіді?

- Чудово! - вигукнув полковник. - Просто чудово! Ви неначе були увесь час поряд із ним!

- І наостанок ще одне. Мені спало на думку, що така обережна людина, як Стрекер, не взялася б до такої тонкої операції, не маючи практики. На чому він міг би попрактикуватися? Я помітив у загоні овець і запитав про них конюха; його відповідь, на мій подив, підтвердила мое припущення. Коли я повернувся до Лондона, то передусім відвідав кравчиню, яка впізнала у Стрекері свого постійного замовника на ім'я Дербішир. Дружина його - велика модниця й обожнює вишукані сукні. Я не маю жодного сумніву, що саме через цю жінку він поринув у борги і це підштовхнуло його до такого жалюгідного вчинку.

- Ви не пояснили мені лише одного! - вигукнув полковник. - Де був кінь?

- О, він утік, і його спіймав один з ваших сусідів. Я гадаю, нам треба бути милостивим до нього... Ось уже й Клепхемський роз'їзд, коли не помиляюсь, і менш ніж за десять хвилин ми будемо на вокзалі Вікторія. Якщо ви зайдете до нас

викурити сигару, полковнику, я радий буду розповісти вам про всі інші подробиці, що можуть вас зацікавити.

Картонна коробка

Добираючи кілька типових пригод, що окреслюють надзвичайні розумові здібності моого друга Шерлока Холмса, я намагався, як міг, відшукати серед них найменш химерні, але водночас такі, що відкривали б найширше поле для його талантів. Однак, на жаль, цілком відокремити химерне від кримінального неможливо, й літописцеві залишається вибирати: чи пожертвувати подробицями, конче потрібними для його розповіді, й таким чином дати хибне враження про цю справу, чи брати ті відомості, які надає йому випадок, а не вибір. Після цього короткого вступу я перейду до своїх нотаток про дивовижний і навіть дещо жахливий ланцюг подій.

То було страшенно спекотної серпневої днини. Бейкер-стріт розжарилася, як піч, і сліпучий блиск сонця на жовтій цеглі будинку навпроти різав очі. Важко було повірити, що це ті самі стіни, що так сумно виглядали з зимового туману. Штори в нас були напівспущені, і Холмс, підібгавши ноги, лежав на канапі, читаючи й перечитуючи лист, який одержав із ранковою поштою. Щодо мене, то я за час служби в Індії звик терпіти спеку краще, ніж холод, тож тридцять три градуси не були для мене обтяжливі. Але в ранкових газетах я не знайшов нічого цікавого. Парламент роз'їхався. Люди вибралися з міста, і я засумував за галевинами Нью-Фореста й пляжами Саутсі. Але вичерпаний банківський рахунок змусив мене зачекати з відпусткою, а щодо моого друга, то ні село, ні море анітрохи не вабили його. Йому подобалося тайтися серед п'ятьох мільйонів людей, перебираючи їхні долі, мов нитки з ляльками, і ловлячи кожну найменшу чутку чи підозру про нерозкритий злочин. Замилавання природою не було серед багатьох його чеснот, і він змінював цю звичку тільки тоді, коли облишав міського лиходія і брався вистежувати його сільського колегу.

Побачивши, що Холмс надто захоплений читанням, я кинув нудну газету, вмостиився глибше в кріслі й поринув у роздуми. Несподівано голос друга перервав мої думки.

- Ваша правда, Ватсоне, - сказав він. - Це найбезглуздіший спосіб розв'язувати суперечки.

- Найбезглуздіший! - вигукнув я і, зрозумівши раптом, що він угадав мою невисловлену думку, підскочив у кріслі і вражено поглянув на нього.

- Що це, Холмсе?! - скрикнув я. - Я навіть уявити собі не можу!

Він щиро засміявся з моого здивування.

- Пам'ятаєте, - мовив він, - як нещодавно, коли я прочитав вам уривок з оповідання По, де людина спостерігає за плином думок свого співрозмовника, ви ладні були вважати це за авторську вигадку. А моєму зауваженню про те, що я ввесь час роблю те саме, ви не повірили.

- Та що ви!

- Може, ви не сказали цього словами, любий Ватсоне, але порухом брів - безперечно. Отож коли я побачив, що ви кинули газету й задумалися, то радий був нагоді прочитати ваші думки і врешті втрутитися в них - на доказ того, що не відстав від вас ані на крок.

Проте мене таке пояснення не вдовольнило.

- В уривку, який ви прочитали мені, - мовив я, - людина робить свої висновки на підставі дій людини, за якою спостерігає. Як я пам'ятаю, вона спіtkнулася об каміння, поглянула на зорі й таке інше. Але я спокійно сидів у кріслі, тож який ключ я міг вам дати?

- Ви несправедливі до себе. Риси обличчя дано людині як засіб для вираження думок, і ваші риси вірно вам служать.

- То ви хочете сказати, що прочитали мої думки на обличчі?

- На обличчі й передусім - в очах. Ви, мабуть, і самі не пам'ятаєте, з чого почали?

- Ні, не пригадую.

- Тоді я скажу вам. Кинувши газету, - то була перша дія, що привернула мою увагу до вас, - ви з півхвилини сиділи байдуже. Потім ваші очі зупинились на щойно оправленому портреті генерала Гордона, і з того, як змінилося ваше лице, я зрозумів, що роздуми почалися. Але й вони не завели вас далеко. Ваші очі перекинулися на портрет Генрі Ворда Бічера, що стоїть без рами на ваших книжках. Тоді ви позирнули на стіну, й думка ваша стала очевидною. Ви подумали: якщо цей портрет opraviti, то він якраз затулить порожнє місце й пасуватиме до Гордонового портрета.

- Ви дивовижно простежили за мною! - вигукнув я.

- Досі я навряд чи міг помилитися. Аж тут ваші думки повернулися до Бічера, й ви поглянули на нього уважно, навіть пильно. Потім ви перестали шулитись, але дивились на портрет і далі, й ваше обличчя сповнилося задуми. Ви згадували випадки з Бічерової біографії. Я добре розумів, що ви при цьому не можете не думати про мету, яку він виконував за дорученням Півночі в добу Громадянської війни: я добре пам'ятаю ваше шире обурення тим, як зустріли його найнепримиренніші з наших співгромадян. Ви так обурилися, що, думаючи про Бічера, не змогли не згадати й цього. Коли за мить ви відвели очі від портрета, я припустив, що думкою ви звернулися до часів Громадянської війни, а помітивши, як стислися ваші вуста, блиснули очі, а руки вчепилися в бильця крісла, я був певен, що ви справді думаете про хоробрість обох сторін у цій відчайдушній боротьбі. Але потім обличчя ваше знову посмутніло, ви хитнули головою. Ви міркували про страхіття війни та марні людські жертви. Ваша рука потяглася до старої рани, уста скривилися в посмішці; я зрозумів, що недолугість такого способу розв'язання міжнародних суперечок для вас - ясна річ. Тоді я погодився з вами, що це справді безглаздо, і радий був дізнатися, що всі мої висновки правильні.

- Цілком! - мовив я. - Але признаюся, що й тепер, коли ви все пояснили, я не можу не дивуватися.

- Все це досить поверхове, любий мій Ватсоне, будьте певні. Я не став би відвертати цим вашу увагу, якби ви не висловили недовіри минулого разу. Але зараз у мене на руках невеличказагадка, яка може виявитись важчою за цю маленьку спробу читання думок. Чи помітили ви в газеті коротенький допис про дивовижний вміст посилки, надісланої поштою до міс Кушинг, на Крос-стріт у Кройдоні?

- Ні, я такого не бачив.

- Атож! Ви його обминули. Киньте-но мені газету. Ось він, під фінансовими новинами. Зробіть-но ласку, прочитайте його вголос.

Я підняв газету, яку він повернув мені, й прочитав зазначений допис. Він називався «Страшна посилка»:

«Міс Сьюзен Кушинг, що мешкає на Крос-стріт, у Кройдоні, стала жертвою бридкового жарту - якщо не виявиться, що він має лиховісніший зміст. Учора о другій годині поштар приніс їй невеликий пакунок, загорнутий у бурій папір. Усередині була картонна коробка, повна кам'яної солі. Висипавши її, міс Кушинг жахнулася, побачивши два людських вуха, - схоже, нещодавно відтятих. Коробку було надіслано поштою з Белфаста минулого ранку. Імені посилача не зазначено, і справа стає тим таємничішою, що міс Кушинг, самотня жінка п'ятдесятирічного віку, має так мало знайомих чи кореспондентів, що майже нічого не одержує поштою. Проте кілька років тому, коли вона мешкала в Пенджі, в неї наймали кімнати троє студентів-медиків, яких вона врешті мусила вигровадити через їхню галасливість і погані звички. Поліція вважає, що такий мерзенний вчинок могли скоти ці юнаки, які мали зло на міс Кушинг і захотіли налякати її, пославши цей сувенір з анатомічного театру. Деякої вірогідності надає цьому припущення то, що один з цих студентів приїхав з Північної Ірландії, - з Белфаста, якщо вірити міс Кушинг. А тим часом триває невпинне слідство, доручене містерові Лестрейду, одному з найкращих детективів нашої поліції».

- Из «Дейлі Кронікл» усе, - мовив Холмс, коли я скінчив читати. - А це від нашого друга Лестрейда. Вранці я одержав від нього лист. Ось що він пише:

«Гадаю, що ця справа буде якраз вам до смаку. Ми сподіваємось з'ясувати її до кінця, проте маємо деякі труднощі через брак матеріалу. Ми, звичайно, надіслали телеграму до поштової контори в Белфасті, але того дня було відіслано багато посилок, і про цю вони нічого не можуть сказати й не пам'ятають відправника. Коробка півфунтова, з-під поточного тютюну, й вона нічим нам не прислужилася. Припущення щодо студента-медика досі здається мені наймовірнішим, але якщо ви маєте кілька вільних годин, я був би радий побачити вас тут. Я цілий день буду або в цьому домі, або в поліційній дільниці».

Що ви скажете, Ватсоне? Чи можете ви, незважаючи на спеку, поїхати зі мною до Кройдона з надією додати цю справу до свого літопису?

- Я саме думав, за яку справу взяtiesя б.

- Тоді все гаразд. Подзвоніть, щоб нам принесли черевики, й пошліть по кеб. Я за хвилину повернуся, лише скину халат і наповню цигарницю.

Поки ми іхали потягом, пройшов дощ, і спека в Кройдоні була не така гнітюча, як у столиці. Від'їджаючи, Холмс послав телеграму, тож Лестрейд - як завжди, жвавий, джендерджурістичний і схожий на тхора, - зустрів нас на вокзалі. Через п'ять хвилин ми вже були на Крос-стріт, де мешкала міс Кушинг.

То була довжелезна вулиця, забудована двоповерховими цегляними будинками, чистенькими й ніби трохи бундючними, з вибіленими кам'яними ганками, де біля дверей базікали жінки в фартухах. Десь на половині вулиці Лестрейд зупинився і постукав у двері, які відчинила дівчинка-служниця. Міс Кушинг сиділа у вітальні, до якої нас провели. Вона мала спокійне обличчя, великі лагідні очі й сиве волосся, що прикривало скроні. На колінах у неї лежала серветочка для крісла, а поруч стояв кошик із барвистими шовками.

- Вона в коморі, ця гидота, - сказала міс Кушинг, коли Лестрейд увійшов. - Краще б ви зовсім її забрали.

- Я так і зроблю, міс Кушинг. Я тримав її тут лише заради того, щоб мій друг, містер Холмс, міг поглянути на них у вашій присутності.

- Навіщо в моїй присутності, сер?

- Бо він, напевно, схоче дещо запитати у вас.

- Що тут інше питати, коли я сказала вам, що нічого про це не знаю?

- Так, так, мадам, - заспокійливо мовив Холмс. - Звичайно, вам уже надокучили з цією справою.

- Авжеж, сер. Я жінка скромна, живу сама. Ніколи ще не бачила ні свого імені в газетах, ні поліції в себе вдома. Я не дозволю, щоб цю гидоту несли сюди, містере Лестрейде. Коли хочете подивитися, йдіть собі до комори.

Маленька комора стояла в невеличкому садку за будинком. Лестрейд увійшов туди і виніс жовту картонну коробку, шматокбурого паперу й мотузок. Ми посідали на лаву біля стежки, і Холмс заходився оглядати одну за одною речі, які Лестрейд передавав йому.

- Цікавий мотузок, - зауважив мій друг, піднявши його до світла й понюхавши.

- Що ви скажете про цей мотузок, Лестрейде?

- Він просмолений.

- Авжеж. Це шматок просмоленого шпагату. Ви також, безперечно, помітили, що міс Кушинг перерізала його ножицями: це видно з двох надрізів з кожного боку. Цей факт має велике значення.

- Не розумію, що тут важливого, - мовив Лестрейд.

- Важливе те, що вузол залишився цілий, і вузол цей - непростий.

- Його дуже майстерно зав'язано. Про це я вже записав, - самовдоволено сказав Лестрейд.

- Ну, досить уже про мотузок, - мовив з усмішкою Холмс, - тепер - про обортку. Бурій папір, що відчутно пахне кавою. Хіба ви не помітили? Це поза всяким сумнівом. Адресу написано друкованими літерами, досить невправно: «*Mic C. Кушинг, Крос-стріт, Кройдон*». Написано широким пером, можливо, «рондо», і препоганим чорнилом. Слово «Кройдон» спочатку було написано через «ї», яке

віправлено на «й». Отже, посилку надіслав чоловік - почерк виразно чоловічий, - не дуже освічений і незнайомий з містом Кройдоном. От і добре! Коробка жовта, півфунтова, з-під паточного тютюну, нічим не примітна, крім двох відбитків величного пальця в лівому нижньому кутку. Її наповнено кам'яною сіллю, якою користуються для зберігання шкіри та іншої сировини. Але всередині - щось справді дивовижне.

Сказавши це, він дістав обидва вуха й, поклавши собі на коліна дошку, почав уважно їх розглядати, поки ми з Лестрейдом, стоячи обабіч лави, схилилися вперед, позираючи то на цей страшний сувенір, то на замислене, суворе обличчя нашого друга. Врешті-решт він поклав їх назад і деякий час сидів у глибокій задумі.

- Ви, напевно, помітили, - сказав він насамкінець, - що це непарні вуха.
- Так, я помітив. Якщо це жарт якихось студентів-медиків, їм легко було послати і два непарні вуха, й пару.

- Саме так. Але це не жарт.

- Ви певні в цьому?

- Багато що про це свідчить. У трупи в анатомічному театрі вводять консервант. На цих вухах його немає. До того ж, вонисвіжі. Їх було відтято тупим лезом: навряд чи це робив студент. І знову-таки, медик обрав би для консервування карболку чи спирт і аж ніяк не кам'яну сіль. Повторюю, що це не жарт: перед нами серйозний злочин.

Легкий холодок пробіг моїм тілом, коли я почув слова свого друга й побачив, як спохмуріло його обличчя. За цим рішучим вступом приховувався незрозумілий і невимовний страх. Лестрейд, проте, хитнув головою, як людина, переконана в чомусь тільки наполовину.

- Безперечно, дещо свідчить проти жарту, - сказав він, - але проти інших припущень ми маємо переконливіші докази. Ми знаємо, що ця жінка останні двадцять років жила дуже скромним життям як у Пенджі, так і тут. Навряд чи вона провела хоч один день не вдома. Навіщо ж тоді злочинцеві посылати їй докази своєї вини, тим паче, що вона, - якщо це не першорядна актриса, - розуміється на цій справі не більше за нас?

- Це загадка, яку ми маємо розв'язати, - відповів Холмс, - і зі свого боку я почну з припущення, що мої міркування правдиві і що скоєно було два вбивства. Одне з цих вух - жіноче, маленьке, гарних обрисів, з дірочкою від сережки; інше - чоловіче, засмагле, вицвіле і теж з дірочкою від сережки. Ці двоє, напевно, мертві, бо інакше ми б уже почули про них. Сьогодні п'ятниця. Посилку було надіслано в четвер уранці. Отже, трагедія сталася в середу чи вівторок або раніше. Якщо цих двох було вбито, хто ще, крім самого вбивці, міг надіслати міс Кушинг пам'ятку про свій злочин? Вважатимемо, що відправник - та людина, яка нам потрібна. Але він мусив мати вагому причину послати це міс Кушинг. Яку причину? Може, дати їй знати, що справу скінчено? Чи, може, боляче вразити її? Тоді вона повинна знати, хто це такий. Чи знає це вона? Гадаю, що навряд. А якщо знає, то нашої викликати поліцію? Вона могла б закопати вуха, й ніхто про це не довідався б. Так вона мала вчинити, якби хотіла покрити злочинця. А якби не бажала його

покривати, то сказала би його ім'я. Ось де загадка, яку треба з'ясувати! - Він говорив швидко, високим голосом, байдуже дивлячись поверх садової огорожі, потім жваво скочив на ноги й подався до будинку.

- У мене є кілька запитань до міс Кушинг, - сказав він.

- Якщо так, то я залишу вас, - мовив Лестрейд, - бо маю ще одну невеличку справу на руках. Гадаю, що від міс Кушинг мені більше нічого не треба. Шукайте мене в поліційній дільниці.

- Ми зайдемо туди по дорозі на вокзал, - відказав Холмс.

За мить ми знову були у вітальні, де незворушна леді, як і раніше, спокійно вишивала серветочку. Коли ми увійшли, вона поклала її на коліна й поглянула на нас своїми ширими, допитливими блакитними очима.

- Я певна, сер, - сказала вона, - що це помилка. Посилка призначалася не мені. Я кілька разів говорила це джентльменові зі Скотленд-Ярду, але він лише кепкував з мене. В мене немає жодного ворога в світі, тож нашо комусь так жартувати зі мною?

- Я скхильний до такої самої думки, міс Кушинг, - відповів Холмс, сідаючи поруч. - Найімовірніше, здається мені... - Він замовк, і я був здивований, помітивши, що він уп'явся очима в її профіль. Подив, а потім задоволення вмить промайнули на його бадьюому обличчі, але коли вона позирнула на нього, щоб дізнатися про причину його мовчання, він уже цілком опанував себе. Тепер і я пильно оглянув її старанно зачесане сиве волосся, охайній чіпок, маленькі позолочені сережки, спокійні риси обличчя, проте не побачив нічого, що могло б пояснити таке хвилювання мого друга.

- У мене є кілька запитань до вас...

- О, як мені набридли ці запитання! - роздратовано вигукнула міс Кушинг.

- У вас, здається, є дві сестри.

- Звідки ви про це знаєте?

- Тільки-но я ступив до кімнати, як побачив на полиці каміна портрет трьох жінок, одна з яких, звичайно, ви самі, а інші - такі схожі на вас, що жодного сумніву бути не може.

- Так, ви вгадали. То мої сестри, Сара й Мері.

- А тут, біля мене, є інший портрет, виконаний у Ліверпулі, - вашої молодшої сестри в товаристві якогось чоловіка, судячи з одягу - корабельного служника. Як я бачу, вона тоді була незаміжня.

- Як швидко ви все помічаєте!

- Це моя робота.

- Що ж, ваша правда. Вона побралась із містером Бравнером через кілька днів після того. Коли їх сфотографували, Джім Бравнер служив на Південноамериканській лінії, але він так її кохав, що не міг перенести тривалої розлуки з нею, отож і перейшов на пароплав, що курсує між Ліверпулем та Лондоном.

- Чи не на «Переможця»?

- Ні, на «Травневий день», як я чула. Джім одного разу приїздив до мене. Це було ще до того, як він порушив обіцянку не пити; а потім завжди пив, коли бував на березі, й від першої-ліпшої чарки божеволів. Що то за лихий день був, коли в

руках у нього знову з'явилася чарка! Спочатку він посварився зі мною, потім із Сарою, а тепер Мері покинула писати до нас, і ми не знаємо, що з ними сталося.

Видно було, що ця річ серйозно турбувала міс Кушинг. Як і більшість самотніх людей, спершу вона соромилася, але насамкінець стала досить балакучою. Вона розповіла нам багато дрібниць про свого зятя-служника, а далі перейшла до своїх колишніх квартирантів - студентів-медиків і довго перелічувала всі їхні провини разом з іменами й назвами їхніх лікарень. Холмс уважно слухав усе, часом дещо перепитуючи.

- Тепер про вашу другу сестру, Сару, - мовив він. - Дивно мені, що ви не живете разом, адже ви обидві незаміжні.

- О! Якби ви знали Сарину вдачу, то не дивувалися б. Переїхавши до Кройдона, ми донедавна жили разом - місяців zo два минуло, як розлучилися. Не хочу говорити нічого поганого про свою сестру, але ця Сара завжди лізе, куди не просять, і дуже вередлива.

- То ви кажете, що вона посварилася з вашими ліверпульськими родичами?

- Так, а колись вони були найкращі друзі. Сара навіть оселилась там, щоб бути ближче до них. А тепер не може без лайки згадати Джіма Бравнера. Останні шість місяців, впродовж яких вона мешкала тут, тільки й мови було, що про його пияцтво та лихі звички. Здається мені, що він застукає якось її за плітками й сказав кілька тепленьких слів. Звідти воно й почалося.

- Дякую, міс Кушинг, - уклонився Холмс. - То ваша сестра Сара мешкає, кажете, у Воллінгтоні, на Нью-стріт? На все добре. Пробачте, що довелось потурбувати вас у справі, до якої, як ви кажете, не маєте жодного стосунку.

Коли ми вийшли на вулицю, повз нас саме проїздив кеб, і Холмс зупинив його.

- Чи далеко до Воллінгтона? - спитав він.

- Ні, десь із милю, сер.

- От і добре. Сідайте, Ватсоне. Коваль клепле, поки тепле. Хоч справа ця проста, але має декілька повчальних подробиці. Зупиніться, хлопче, коли під'їдемо до телеграфу!

Холмс надіслав коротку телеграму і всю решту дороги сидів у кебі, насунувши капелюх на ніс, щоб уберегтися від сонця. Наш візник зупинився перед будинком, схожим на той, який ми щойно покинули. Мій друг наказав йому зачекати, але тільки-но він узявся за молоток на дверях, як вони відчинились і на порозі з'явився статечний молодий джентльмен у чорному, з начищеним до блиску циліндром у руці.

- Чи вдома міс Кушинг? - спитав Холмс.

- Mіс Сара Кушинг дуже хвора, - відповів той. - Учора в неї з'явилися симптоми тяжкої мозкової хвороби. Як її лікар, я не можу дозволити собі пустити до неї будь-кого. Я радив би вам завітати днів через десять. - Він надів рукавички, зачинив двері й пішов вулицею.

- Що ж, не можна, то й не можна, - бадьоро сказав Холмс.

- Мабуть, вона й не змогла б, а може, й не схотіла б багато чого розповідати.

- А мені й не треба, щоб вона щось розповідала. Я лише хотів поглянути на неї. Хоча, гадаю, я вже маю все, що треба. Відвезіть нас, хлопче, до якогось пристойного готелю, де можна поснідати, а потім ми завітаємо до нашого друга Лестрейда.

Ми вдвох чудово попоїли. За сніданком Холмс розмовляв лише про скрипки і з великом запалом розповів, як він за п'ятдесят п'ять шилінгів купив у крамаря-єврея з Тотенгем-Корт-Роуд скрипку Страдиварі, варту щонайменш п'ятисот Гіней. Тоді він перейшов до Паганіні, й ми з годину просиділи за пляшкою кларету, поки він переказував мені одну за одною бувальщини про цю незвичайну людину. Минув уже полудень, і гарячий блик сонця змінився м'яким приемним світлом, коли ми приїхали до поліційної дільниці. Лестрейд чекав нас на дверях.

- Вам телеграма, містере Холмсе, - мовив він.
- А, це відповідь! - Холмс розпечатав її, пробіг очима й сунув у кишеню. - Все гаразд, - додав він.

- Ви щось знайшли?
- Я знайшов усе!
- Що? - Лестрейд здивовано вирячивсь на нього. - Ви жартуєте.
- Ні, я серйозніший, ніж будь-коли в житті. Скоєно страхітливий злочин, і здається мені, що я розкрив кожну його подробицю.

- А злочинець?
Холмс накидав кілька слів на звороті своєї візитної картки і подав її Лестрейдові.

- Ось його ім'я, - сказав він. - Ви не зможете заарештувати його раніше, ніж завтра ввечері. Я хотів би, щоб мое ім'я не згадували в цій справі, бо волію, аби воно виступало лише тоді, коли розкриття злочину має певні труднощі. Ходімо, Ватсоне.

Ми подалися до вокзалу, зоставивши Лестрейда стояти й захоплено дивитися на картку, що її кинув йому Холмс.

* * *

- У цій справі, - почав Шерлок Холмс, коли ми ввечері розмовляли, закуривши сигари, в нашій кімнаті на Бейкер-стріт, - як і в розслідуваннях, описаних вами під назвами «Етюд у багряних тонах» та «Знак чотирьох», нам слід було міркувати в зворотному порядку, йдучи від наслідків до причин. Я написав Лестрейдові прохання повідомити деталі, яких нам бракує, - про них він дізнається лише після того, як візьмеме злочинця. А про це можна не турбуватися, бо він, хоч і зовсім не вміє думати, але вчепиться, як бульдог, коли збагне, що слід робити; ця чіпкість і привела його у верхи Скотленд-Ярду.

- То ви ще не скінчили справи? - запитав я.
- Загалом скінчив. Ми знаємо, хто сків цей жахливий злочин, хоч одна з жертв нам іще невідома. Звичайно, ви вже прийшли до якогось власного висновку.

- Ви, мабуть, підозрюєте цього Джіма Бравнера, служника з ліверпульського пароплава?

- О, це більш, аніж підозра!

- Але я все-таки не бачу тут нічого, хіба що якісь непевні вказівки.

- Навпаки, як на мене, тут нічого не може бути ясніше. Пройдімо ще раз головними етапами. Як ви пригадуєте, ми підійшли до справи зовсім неупереджено, що завжди дає перевагу. Ми не мали жодної версії - просто спостерігали і робили висновки з наших спостережень. Що ми побачили насамперед? Спокійну, статечну жінку, що живе без жодних таємниць, і портрет, який переконав мене в тому, що в неї є дві молодші сестри. Тоді ж мені сяйнула думка, що коробка могла бути призначена одній із них. Проте я облишив цю думку, бо вирішив, що підтвердити або заперечити її ще встигну. Далі, як ви пам'ятаєте, ми пішли в садок і побачили дивовижний вміст цієї маленької жовтої коробки.

Мотузок був такий, яким шиють вітрила на кораблях, і в нашему розсліді запахло морем. Коли я побачив, що його зав'язано морським вузлом, що посилку надіслано з порту й що чоловіче вухо має дірочку для сережки, - а це частіше трапляється серед моряків, ніж серед інших людей, - мені стало зрозуміло, що всіх акторів цієї трагедії слід шукати десь близче до моря.

Коли ж я оглянув адресу на посилці, то помітив, що там зазначено: «Mіс С. Кушинг». Найстарша сестра теж була, звичайно, міс Кушинг, і хоча ім'я її починалося з «С», із цієї ж літери могло починатись і ім'я однієї з двох інших. Тоді наше розслідування довелося б починати спочатку, на свіжому ґрунті. Щоб з'ясувати цю обставину, я повернувся до будинку. Я вже був ладен запевнити міс Кушинг, що тут, мабуть, сталася помилка, коли раптом, - як ви, напевно, згадали, - замовк. Річ у тім, що я побачив таке, що притом здивувало мене й водночас до краю звузило поле наших розшуків.

Як медик ви знаєте, Ватсоне, що немає жодної іншої частини людського тіла, яка була б такою різноманітною, як вухо. Кожне вухо зазвичай вельми своєрідне й відрізняється від усіх інших. У минулорічному «Антропологічному часописі» ви знайдете дві мої невеличкі розвідки з цього питання. Через те я оглянув вуха в коробці очима фахівця й уважно відзначив їхні анатомічні особливості. Уявіть собі мій подив, коли я, поглянувши на міс Кушинг, зрозумів, що вухо її справді відповідає жіночому вуху, яке я тільки-но вивчав. Про збіг не могло бути й мови. Тут були така сама вкорочена раковина, такий самий широкий вигин у верхній частині, такий самий внутрішній хрящ. За всіма ознаками це було те саме вухо.

Звичайно, я одразу усвідомив величезну важу цього спостереження. Зрозуміло, що жертва була якнайближчою родичною леді. Я заговорив з нею про її родину, і ви пам'ятаєте, що вона одразу повідомила нам деякі найцінніші подробиці.

Насамперед, ім'я її сестри - Сара, і адреса її донедавна була та сама, тож зрозуміло, як сталася помилка й кому посилка призначалася. Далі ми почули про служника з пароплава, одруженого з третьою сестрою, й довідалися, що він деякий час був дуже близький до міс Сари, й та навіть переїхала до Ліверпуля, аби бути близче до Бравнерів, проте згодом вони посварилися. Ця сварка перервала їхні

взаємини на кілька місяців, тож якби Бравнер задумав надіслати міс Сарі посилку, то послав би її, безперечно, на стару адресу.

Тепер справа дивовижним чином почала з'ясовуватись. Ми дізналися про існування цього служника, людини запальної, пристрасної, - згадайте, як він покинув чудову, як на мене, роботу, аби бути близче до дружини, - й до того ж гіркого п'яниці. Ми мали підстави вважати, що його дружину було вбито, й тоді ж загинув якийсь чоловік - очевидно, моряк. Причиною вбивства передусім, зрозуміло, були ревнощі. Але чому його докази мала одержати міс Сара Кушинг? Мабуть, через те, що вона, мешкаючи в Ліверпулі, взяла певну участь у подіях, які призвели до трагедії. Зауважте, що пароплави цієї лінії заходять до Белфаста, Дубліна й Вотерфорда, отже, якщо припустити, що злочин скоїв Бравнер і що він одразу після того сів на свій пароплав «Травневий день», то Белфаст - перше місце, звідки він міг надіслати свою жахливу посилку.

Проте на цьому етапі можливий був інший розв'язок, і я, хоч і вважав його малоймовірним, вирішив перевірити себе, перш ніж посуватися далі. Містера й місіс Бравнер міг убити якийсь невдаха-коханець, і одне з вух належить її чоловікові. Проти цієї думки знайшлося багато серйозних заперечень, однак вона була цілком вірогідна. Я надіслав телеграму до свого друга Елгара з ліверпульської поліції, в якій спитав, чи вдома місіс Бравнер і чи відплив містер Бравнер на «Травневому дні». Тоді ми поїхали до Воллінгтона відвідати міс Сару.

Насамперед мені цікаво було придивитися, чи повторюється в неї родинне вухо. До того ж, звичайно, вона могла надати нам дуже цінні відомості, але навряд чи схотіла б, на моє переконання. Вона мала знати про те, що сталося напередодні, бо про це гомонів увесь Кройдон, і лише їй було зрозуміло, кому призначалася посилка. Якби вона хотіла допомогти правосуддю, то, напевно, зв'язалася б уже з поліцією. Будь-що треба було побачитися з нею, й ми поїхали. Ми дізналися, що звістка про надходження посилки - її хвороба почалася саме з тієї миті - так вразила жінку, що спричинила нервову гарячку. Таким чином з'ясувалося, що вона зрозуміла, що означає ця посилка, але так само було ясно й те, що нам слід трохи зачекати, перш ніж вона зможе стати нам у пригоді.

Проте ми обійшлися без її допомоги. Відповідь з Ліверпуля чекала на нас у поліційній дільниці, куди я просив Елгара переслати її. Ніщо не могло бути переконливішим. Будинок місіс Бравнер понад три дні стояв замкнений, і сусіди гадали, що вона поїхала на південь, у гості до родичів. У пароплавстві з'ясували, що Бравнер одплив на «Травневому дні», і я вирахував, що на Темзі він з'явиться наступного вечора. Коли він прибуде, його зустріне недоумкуватий, але рішучий Лестрейд, і я не маю сумніву, що ми дізнаємося про решту подробиць.

Шерлок Холмс не помилився в своєму очікуванні. Двома днями пізніше він одержав грубий конверт із коротким листом від детектива й друкованим на машинці документом обсягом у кілька великих аркушів паперу.

- Лестрейд упіймав його. Все гаразд, - мовив Холмс, поглянувши на мене. - Вам, певно, буде цікаво послухати, що він пише.

«Дорогий містер Холмс!

Згідно з планом, який ми склали заради перевірки наших припущенень (яке чудове це «ми», Ватсоне, хіба ні?), я вирушив учора о шостій годині вечора до Альбертського доку й ступив на борт пароплава «Травневий день», що ходить на лінії Ліверпуль - Дублін - Лондон і належить Пароплавній поштовій компанії. Розпитавши, що треба, я довідався, що служник на ім'я Джеймс Бравнер перебуває на судні і під час рейсу поводився так дивно, що капітан мусив звільнити його від обов'язків. Зійшовши вниз, я побачив, що він, обхопивши голову руками, сидить на скрині й похитується. Це здоровий, дужий хлопець, чисто поголений і смаглявий, - схожий на Олдріджса, що допомагав нам у справі з фальшивою пральнею. Бравнер підхопився, коли почув, що мені треба, і я піdnis до уст свисток, щоб покликати з-за дверей хлопців з річкової поліції, проте, на мій погляд, він був такий знесилений, що без жодного спротиву дозволив одягти на себе наручники. Ми відрядили його до дільничної в'язниці й прихопили з собою скриню, сподіваючись знайти в ній ще якісь докази; але, крім великого гострого ножа, який має багато хто з моряків, не знайшли нічого, що було б нам винагородою за наші клопоти. Проте виявилося, що нам не потрібні жодні докази, бо він, коли його привели до інспектора, волів дати свідчення, які записав наш стенографіст. Ми віддрукували три примірники, один з яких я надсилаю вам. Справа виявилася, як я й гадав, дуже простою, проте я вельми вдячний вам за Вашу допомогу в розсліді. З сердечним привітом, щиро ваш

Дж. Лестрейд».

- Еге ж! Розслід справді був дуже простий, - зауважив Холмс, - але навряд чи Лестрейдові здавалося так спочатку, коли пін звернувся до нас. Отож погляньмо краще, що каже сам Джім Бравнер. Ось свідчення, що він їх подав інспекторові Монтгомері з шедвельської поліційної дільниці, - на щастя, їх застенографовано.

* * *

«Чи маю я що сказати? Авжеж, багато чого. Все чистісінько розповім. Можете повісити мене чи відпустити, - мені байдуже, що ви вчините. Кажу вам, що я відтоді ані на хвилину не можу заснути; якщо й засну тепер, то хіба навіки. Буває, бачу перед собою його лице, але частіше - її. Щоразу так. Він дивиться понуро, люто, а вона - з таким подивом на обличчі. О, бідолашнаовечка, як їй було не здивуватися, коли вона побачила смерть в очах, що досі дивились на неї тільки з любов'ю!

Та все це Сарина вина, і нехай прокляття згубленого чоловіка впаде на неї, й закипить кров у її жилах! Ні, я не хочу виправдовуватись. Так, я знову почав пити, справжнісінькою звірюкою став. Ale Мері пробачила б мені; вона линула до мене, як линва до блока, якби Сара не переступила наш поріг. Адже Сара Кушинг кохала мене - отож-бо й воно, кохала, поки її любов не обернулась на отруйну ненависть, коли вона дізналася, що один слід моєї дружини важить для мене більше за все Сарине тіло й душу.

Їх було троє сестер. Найстарша - просто добра жінка, середня - чорт, а молодша - ангел. Сарі було тридцять три, а Мері - двадцять дев'ять, коли я одружився. Ми зажили разом і щасливі були кожного дня, і на весь Ліверпуль не було жінки, кращої за мою Мері. А потім ми запросили Сару на тиждень, і тиждень перетворився на місяць, і так - місяць за місяцем, поки вона зовсім не оселилася в нас.

Я тоді був непитущий, ми відкладали трохи грошей і жили собі, мов у раю. Боже мій, хто б міг подумати, що скочиться отаке? Кому це могло спастися на думку?

Я звичайно приїздив наприкінці тижня додому, а часом, коли пароплав довго вантажили, мав цілий вільний тиждень, тож частенько бачив свою зовицю Сару. Вона була гарна, ставна жінка, чорнява, моторна й запальна, з гордо піднесеною головою, а в очах її палахкотів вогонь, мов від кресала. Але я навіть і не думав про неї, коли маленька Мері була зі мною, Богом присягаюся!

Часом мені здавалося, що Сара любить сидіти зі мною вдвох або витягати мене на прогулянку з собою, та я на це не зважав. Аж одного вечора я прозрів. Я саме повернувся з пароплава; дружини не було, але Сара сиділа вдома. «Де Мері?» - спитав я. «Пішла платити за якимось рахунком». Я став нетерпляче походжати по кімнаті. «Джіме, невже ти й на п'ять хвилин не можеш бути щасливим без Мері?» - спитала вона. - Кепські справи, коли мое товариство не тішить тебе й на такий короткий час». - «Та годі вже, сестричко», - відповів я, ласково подавши їй руку, але вона вхопила її обома руками, гарячими, немов у лихоманці. Я поглянув їй в очі і все там прочитав. Говорити їй не було потреби, та й мені теж. Я спохмурнів і висмикнув руку. Тоді вона мовчки постояла поряд зі мною, потім підняла руку й поплескала мене по плечу. «Вірний старий Джім!» - мовила вона, зловтішно хихочучи, й вибігла з кімнати.

Відтоді Сара зненавіділа мене всім серцем і душою, а вона така жінка, що вміє ненавидіти. Дурень я був, що дозволив її залишитися в нас, - п'яній дурень, але я ні слова не сказав Мері, бо знов, як це її засмутить. І все було майже як раніше, але невдовзі я став помічати, що Мері неначе перемінилась. Вона завжди була така довірлива, простодушна, а тепер стала якась дивна, підозрілова, все випитувала, де я буваю, і що роблю, і звідки листи дістаю, і що в кишені маю, і тисячу всіляких інших дурниць. Щодня вона ставала дивакуватішою, роздратованішою, і ми без кінця сварилися здуру. Я не знов, що й чинити. Сара тепер сторонилася мене, але з Мері вони були нерозлийвода. Тепер уже я розумію, що вона намовляла й під'яджувала мою дружину проти мене, але тоді я був сліпий, мов кріт, і нічого второпати не міг. Потім я знову запив, але цього б не було, якби Мері зосталася калишньою. Проте тепер у неї була причина мене бридитись, і провалля між нами все ширшало й ширшало. А потім з'явився цей Алек Ферберн і світ обернувся на пекло.

Спершу він прийшов у мій дім до Сари, але невдовзі почав ходити вже до нас: адже він умів привертати до себе людей і всюди заводив друзів. Хвацький був цей кучерявий чолов'яга, балакучий, спритний, об'їздив півсвіту й цікаво розповідав,

що де бачив. Атож, у компанії то був свій хлопець і як для моряка на диво поштивий: певно, колись стовбичив більше на містку, ніж на баку. Впродовж місяця він щодня забігав до нас, і жодного разу мені не спало на думку, що ця поштивість може накоїти біди. Але врешті дещо здалося мені підозрілим, і з того дня я вже не знав спокою.

То була звичайнісінька дрібниця. Я несподівано увійшов до вітальні й, переступаючи поріг, побачив радість на обличчі моєї дружини. Але коли вона помітила, хто йде, то розчаровано відвернулася. Цього було мені задосить. Лише з Алеком Ферберном могла вона сплутати мої кроки. Попався б він мені тоді, я його вбив би, бо завжди не тямлю себе, коли лютую. Мері побачила той пекельний вогонь у моїх очах, кинулася до мене, схопила за рукав і скрикнула: «Ні, Джіме, ні!» - «Де Сара?» - спитав я. «В кухні», - відповіла вона. «Саро, - мовив я, входячи туди, - щоб і духу цього Ферберна тут більш не було». - «Чому?» - спитала вона. «Бо я так хочу». - «Отакої!» - мовила вона. - Якщо мої друзі не пасують до твого дому, то, може, я теж не пасую?» - «Роби, що хочеш, - сказав я, - але якщо Ферберн ще поткнеться зюди, я надішлю тобі його вухо в подарунок». Гадаю, вона злякалася моого обличчя, бо не відповіла ані слова й того самого вечора виїхала.

Не знаю, чи просто зі злоби ця жінка все це виробляла, чи хотіла посварити мене з дружиною, підбивши її на зраду. Хоч бяк там було, вона найняла будинок за дві вулиці од нас і почала здавати кімнати морякам. Ферберн там оселився, і Мері ходила туди на чай до сестри й до нього. Як часто вона бувала там, я не знаю, але одного разу вислідив її; коли я вдирається до дверей, Ферберн утік, як підлій боягуз, перестрибнувши мур у садку. Я пригрозив дружині, що вб'ю його, коли знову здибаю її з ним, і повів додому, а вона схлипувала, тремтіла й була біла, як папір. Між нами вже не залишилося й сліду кохання. Я знат, що вона ненавидить і бойтися мене; а коли від цієї думки брався до чарки, вона ще більш ненавиділа мене.

Тим часом Сара побачила, що в Ліверпулі її не прожити, і повернулася, як я зрозумів, до своєї сестри в Кройдон, а в нас удома все тривало, як раніше. Аж ось надійшов останній тиждень, коли сталася вся ця біда.

Було це так. Ми вийшли на «Травневому дні» в семиденний рейс, але велика бочка з вантажем відв'язалася й пробила перегородку, тож довелося повернутися до порту на дванадцять годин. Я зійшов з пароплава й поїхав додому, гадаючи, яка це буде несподіванка для дружини. Сподівався, що вона, може, зрадіє, коли побачить мене так швидко. З цією думкою я звернув на нашу вулицю, і тут повз мене промчав кеб, де вона сиділа поруч із Ферберном; вони собі базікали й сміялись, і гадки не маючи, що я стою біля дороги й дивлюсь на них.

Правду вам кажу, слово даю, що з тієї хвилини я наче сам не свій був, і як згадаю - все це здається мені туманним сном. Останнім часом я багато пив, і це теж звело мене з глузду. В голові моїй і зараз наче молот стукотить, але того ранку в моїх вухах шуміла й гула справжнісінька Ніагара.

Я підскочив і побіг за кебом. У руці я мав важкий дубовий ціпок і одразу втратив розум; але поки я біг, то схитрував і трохи відстав, щоб бачити їх, але самому не попадати їм на очі. Невдовзі вони зупинилися біля вокзалу. Біля каси був великий натовп, тож я підійшов до них зовсім близько, але вони мене не бачили.

Вони взяли квитки до Нью-Брайтона. Я також, тільки сів на три вагони далі. Коли ми приїхали, вони пішли набережною, а я - десь за сотню ярдів позаду. Врешті я побачив, що вони беруть човен; день був дуже спекотний, і вони, звичайно, вирішили, що на воді буде прохолодніше.

Тепер їх немовби віддали мені в руки. Був легкий туман, і за кількасот ярдів нічого не було видно. Я теж найняв човен і поплив за ними. Я ледве бачив їх попереду, але вони йшли так само швидко, як і я, і від'їхали од берега, мабуть, на добру милю, перш ніж я наздогнав їх. Туман огортає нас, мов завіса, і всередині булими троє. Боже мій, як я можу забути їхні обличчя, коли вони побачили, хто сидить у човні, що суне до них? Вона скрикнула з жаху. Він став лаятись, мов божевільний, і тикати в мене веслом: напевно, побачив у моїх очах смерть. Я відсахнувсь і розвалив йому ціпком голову, мов яйце. ЇЇ я, може, й помилував би, незважаючи на все своє шаленство, але вона обняла його й заплакала, гукаючи: «Алеку!». Я вдарив ще раз, і вона впала поруч із ним. Я був немов дикий звір, який зачує кров. Якби Сара була там, то, Богом присягаюся, вона пішла б за ними. Я витяг ніж і... добре, годі вже! Я несамовито радів, коли думав, що відчує Сара, побачивши, чого вона домоглася. Потім прив'язав обидва тіла до човна, виламав дошку й зачекав, поки вони потонули. Я був певен, що хазяїн човна гадатиме, що вони заблукали в тумані й їх понесло в море. Я повернувся на берег, приїхав на пароплав, і жодна душа не відала про те, що сталося. Вночі я приготував посилку для Сари, а наступного дня відіслав її з Белфаста.

Тепер ви знаєте про це всю правду. Можете повісити мене чи зробити зі мною, що захотите, але не зможете покарати так, як мене вже покарано. Варто мені заплющити очі, і я бачу ці два обличчя, що зирять на мене так, як зирили тоді, коли мій човен виплив з туману. Я вбив їх швидко, а вони вбивають мене поволі: ще одна ніч - і я або збожеволію, або помру. Ви не кинете мене до одиночки, сер? Благаю, не робіть цього, і хай з вами поведуться у ваш останній день так само, як ви зі мною тепер».

- Що ж це означає, Ватсоне? - похмуро спитав Холмс, поклавши на стіл папір. - Який сенс у цьому ланцюзі нещастя, насильства й жаху? Адже має бути сенс - інакше вийде, що в нашому світі панує випадок, а це неможливо уявити собі. Тож який він, цей сенс? Ось велика, вічна загадка, на яку людський розум і досі не здатен відповісти.

Жовте обличчя

Цілком природно, що, готуючи до видання ці короткі нариси, що ґрунтуються на численних випадках, коли унікальне обдарування моого друга змушувало мене ставати слухачем, а вряди-годи й актором якоїсь дивовижної драми, - я частіше зупиняюся на його успіхах, аніж на невдачах. Я чиню так не заради його слави, -

адже саме тоді, коли він опинявся в глухому куті, натхнення й таланти його ще більше мене дивували; проте там, де він зазнавав поразки, найчастіше ніхто інший теж не досягав успіху, тож історія залишалася незакінченою. Часом, однак, траплялося, що він помилявся, але істину все одно було розкрито. Я маю десь із півдюжини записів про такі пригоди, найцікавіші серед яких дві - пригода з «Обрядом родини Масгрейвів» і та, про яку я нині розповідатиму.

Шерлок Холмс був людиною, що рідко коли тренується заради самого тренування. Небагато є людей, здатних так напружувати м'язи, і в своїй вазі він був, безперечно, одним з найкращих боксерів, яких я тільки бачив. Але в марному напруженні фізичної сили він бачив лише марну витрату енергії, тож Холмса, бувало, й з місця не зрушиш, якщо це не стосується його фаху: тоді він ставав справді невтомним і невідступним. Здавалося б, для цього потрібні постійні, неослабні тренування; щоправда, він був украй невибагливим у харчах і вельми скромним у своїх звичках. Жодної лихой звички йому не можна було приписати, а якщо коли-небудь він і вживав кокайн, то хіба що протестуючи проти того одноманіття, коли загадкових пригод було все менше й газети ставали нецікавими.

Одного дня, рано навесні, він був такий знесилений, що пішов зі мною гуляти до парку, де на берестах тільки-но пробилися перші ніжні зелені пагони, а клейкі гостроверхі бруньки каштанів почали розгорнати свої п'ятіпалі листки. Години зо дві ми походжали мовчки, як і личить двом чоловікам, що найближче знають один одного. Було близько п'ятої, коли ми повернулися на Бейкер-стріт.

- Пробачте, сер, - мовив наш хлопчина-лакей, відчинивши двері. - Тут вас запитував якийсь джентльмен.

Холмс із докором глянув на мене.

- От тобі й погуляли! - сказав він. - То цей джентльмен уже пішов?
- Так, сер.
- Ти запрошуував його до кімнати?
- Так, сер, він заходив туди.
- Як довго він там залишався?

- Півгодини, сер. Джентльмен був такий неспокійний, увесь час походжав та притопував ногою. Я чекав за дверима, сер, і все чув. Нарешті він вийшов у коридор і кричить: «То що ж, він ніколи не прийде, цей джентльмен?» Це його слова, сер. «Вам треба ще трохи зачекати», - кажу тоді я. «То я зачекаю на свіжому повітрі, бо задихаюся тут! - каже він. - Зайду трохи пізніше». Сказавши це, він підвівся, пішов і більше не повернувся, хоч як я його переконував зачекати.

- Добре, добре, ти зробив, що міг, - мовив Холмс, заходячи зі мною до нашої кімнати. - Дуже негарно вийшло, Ватсоне. Мені якраз треба діла, а це, судячи з нетерпіння того джентльмена, має бути щось важливе. Ого! Це не ваша люлька на столі? Тоді він залишив свою. Чудова стара вересова люлька з довгим цибухом, які крамарі звуть бурштиновими. Цікаво, скільки справжніх бурштинових цибухів є в Лондоні? Дехто вважає їхньою головною ознакою муху. Але, знаєте, розвинувся цілий промисел - уводити фальшиву муху до фальшивого бурштину... Він, напевно, був вельми стурбований, якщо забув люльку, таку дорогу для нього.

- Звідки ви знаєте, що він так дорожить нею? - спитав я.

- Бо нова така люлька коштує сім шилінгів шість пенсів. А тим часом, як бачите, її двічі лагодили - один раз дерев'яну частину, другий - бурштинову. Обидва рази це йому обійшлося дорожче за саму люльку - її скріплено срібними кільцями. Людина, мабуть, дуже дорожить люлькою, якщо воліє двічі її лагодити, аніж купити за ті самі гроші нову.

- Щось іще? - спитав я, побачивши, як Холмс крутить люльку в руці й задумано, якось особливо розглядає її.

Він високо підняв люльку й постукав по ній своїм довгим, тонким пальцем, мов професор, що показує на лекції кістку.

- Люльки часто бувають дуже цікаві, - сказав він. - Ніщо інше не викликає такого інтересу, хіба що годинники та шнурки на черевиках. Тут, проте, деталі не дуже яскраві та й незначні. Власник, очевидно, - людина міцної статури, шульга, з чудовими зубами, неохайна в звичках і не має потреби заощаджувати гроші.

Мій друг видавав цю інформацію байдуже, але я помітив, що він скоса позирає на мене, перевіряючи, чи стежу я за ходом його думки.

- Ви гадаєте, що людина не знає ліку грошам, якщо курить семишлінгову люльку? - спитав я.

- Він курить гровнерську суміш, по вісім пенсів за унцію, - відповів Холмс, постукавши люлькою по долоні. - А можна купити чудовий тютон і за половину такої ціни, тож відкладати гроші він потреби не має.

- А все інше?

- Він має звичку запалювати люльку від лампи або газового пальника. Бачите, люлька зовсім обгоріла з одного боку. Сірник, звичайно, такого б не наробив. Навіщо людині тримати сірник збоку від люльки? А закурити від лампи ви не зможете, не обпаливши головку люльки. Її обпалено з правого боку. З цього видно, що він шульга. Піднесіть-но самі люльку до лампи й подивіться, як ви, звичайна людина, підносите її до вогню лівим боком. Іноді, може, вчините й навпаки, але не кожного разу. А він це робить завжди. До того ж він прокусив бурштин наскрізь. Це може зробити лише дужий здоровань із добрячими зубами. Але мені здається, що я чую його кроки на сходах, тож зараз ми побачимо дещо цікавіше за цю люльку.

За хвилину двері відчинилися і до кімнати увійшов високий молодик. На ньому був гарний, але скромний темно-сірий костюм, він тримав у руці бурй капелюх із широкими крисами. Я дав би йому років із тридцять, хоча насправді він був, напевно, дещо старший.

- Пробачте, - трохи ніяково почав він, - мені, мабуть, слід було постукати. Так, так, постукати. Але я так хвілююся, отож і виходить... - Він провів рукою по чолу, мов людина, що майже не тямить себе, й не сів, а радше впав на стілець.

- Я бачу, що ви не спали ніч або дві, - спокійним, сердечним голосом мовив Холмс. - Це втомлює людські нерви більш, ніж робота, й навіть більше, ніж насолода. Дозвольте запитати, чим можу вам допомогти?

- Мені треба вашої поради, сер. Я не знаю, що діяти, все життя мое розлетілось на друзки.

- Ви хочете скористатись моїми послугами як детектива?

- Не тільки. Я хочу знати вашу думку як людини розважливої... і світської теж. Хочу знати, що мені робити далі. Я так сподіваюся, що ви мені якось зарадите.

Він не говорив, а кидав короткі, різкі, рвучкі слова, ѿчоже було, що говорити йому дуже боляче й він щоразу мусить перемагати себе зусиллям волі.

- Це вельми дражлива річ, - мовив він. - Ніхто не любить говорити з чужими про свої родинні справи. Адже це так страшно - розповідати, що поробляє твоя дружина, двом людям, яких ніколи раніше не бачив. Страшно, але мусиш. Я не маю більше сили терпіти, ї мені треба поради.

- Любий містере Гренте Манро... - почав Холмс.

Наш відвідувач скочив зі стільця.

- Як! - скрикнув він. - Ви знаєте моє ім'я?

- Якщо вже ви хочете залишатися невідомим, - усміхнувся Холмс, - то я радив би вам кинути звичай писати своє ім'я на підбої капелюха чи принаймні тримати його верхом до співрозмовника. Я саме хотів сказати вам, що ми з моїм другом вислухали в цій кімнаті силу найхимерніших таємниць і мали щастя подарувати спокій багатьом стурбованим душам. Сподіваюся, те саме ми зможемо зробити й для вас. Тож попрошу вас, оскільки час може виявитись надто дорогим, не зволікати й одразу переповісти мені всі подробиці.

Наш відвідувач ішле раз провів рукою по чолу - так, наче розповідати йому було неймовірно важко. З виду й кожного поруху його я бачив, що це людина стримана, замкнена в собі, ладна скоріше приховати свої рани, ніж гордовито виставляти їх напоказ. Але потім він несподівано змахнув кулаком, немовби відкидаючи всю свою стриманість, і розпочав:

- Подробиці такі, містере Холмсе. Я жонатий чоловік і одружився три роки тому. Увесь цей час ми з дружиною щиро кохали одне одного й були щасливіші за будь-яке інше подружжя. Між нами не було жодної незгоди - ані в думках, ані в словах, ані в діях. Але тепер, цього понеділка, між нами неначе виросла стіна: я помітив, що в її житті є щось таке, про що знаю так мало, ніби це не моя дружина, а ота жінка, що мете перед нашим будинком вулицю. Ми стали чужими, і я хотів би знати чому.

Перш ніж розповідати далі, містере Холмсе, я хотів би, щоб ви твердо усвідомили одну річ. Еффі кохає мене. Хай у вас не буде щодо цього жодного сумніву. Вона кохає мене всім серцем і душою й ніколи не кохала так, як тепер. Я знаю це. Я це відчуваю. Я не хочу про це сперечатися. Чоловік може певно сказати, коли жінка його кохає. Але між нами пролягла таємниця, й поки вона не з'ясується, ми не житимемо, як раніше.

- Викладайте, будь ласка, факти, містере Манро, - дещо нетерпляче мовив Холмс.

- Я розкажу вам усе, що знаю про минуле Еффі. Коли ми з нею вперше зустрілися, вона була вдовою, хоч і дуже молодою, - їй було лише двадцять п'ять. Звали її тоді місіс Геброн. Замолоду вона вийшла до Америки й мешкала там у місті Атланті, де одружилася з тим Геброном, що був адвокатом із доброю практикою. У них була одна дитина, але потім там спалахнула жовта лихоманка й забрала обох - і

чоловіка, й дитину. Я сам бачив свідоцтво про смерть чоловіка. Після того Америка остигдла їй, вона повернулася додому й жила з незаміжньою тіткою в місті Пінер, у Мідлсексі. Додам, що покійний чоловік не скривдив її: Еффі мала свій капітал у чотири з половиною тисячі фунтів, вкладений так вдало, що вона одержувала майже сім відсотків. У Пінері Еффі прожила лише півроку, поки я зустрівся з нею; ми покохалися й за кілька місяців одружилися.

Сам я торгую хмелем і дістаю сім-вісім сотень на рік, тож ми не знаємо нестатків і винаймаємо в Норбері віллу за вісімдесят фунтів на рік. Цей маленький будиночок схожий на сільську хату, хоч це так близько від міста. Поряд із нами є зайд, іще два будинки й самотня хатина по той бік поля, що перед нами; крім цих кількох осель, там поблизу немає ніякого житла. Трапляються сімісяці, коли справи затримують мене в місті; але влітку я часто буваю вільний, і тоді ми з дружиною такі щасливі в своєму будиночку, що ліпшого й бажати не можна. Кажу вам, що між нами ніколи не було й тіні сварки, доки не почалася ця клята пригода.

Ще одну річ я повинен вам розповісти, перш ніж вестиму далі. Коли ми одружилися, моя жінка перевела на мене все своє майно - широ кажучи, супроти моєї волі, бо я розумію, як незручно може це обернутися, якщо моя торгівля зазнає краху. Проте вона так захотіла, й так було зроблено. А оце десь із шість тижнів тому вона підійшла до мене.

«Джеку, - сказала вона, - коли ти брав мої гроши, то казав, що якби вони мені знадобилися, досить буде просто їх у тебе попросити».

«Звичайно, - відповів я, - вони всі твої».

«Гаразд, - сказала вона, - мені треба сто фунтів».

Я був приголомшений, бо гадав, що їй знадобилася нова сукня чи щось подібне.

«Навіщо ж тобі стільки?» - спитав я.

«О, - відповіла вона грайливо, - адже ти сам казав, що ти - лише мій банкір, а банкіри, як ти знаєш, ніколи про таке не питаютъ».

«Якщо тобі справді треба така сума, ти, звичайно, одержиш ці гроши», - мовив я.

«О, так, мені справді треба».

«І ти не хочеш сказати мені навіщо?»

«Може, колись і розкажу, тільки не зараз, Джеку».

Довелося мені вдовольнитися цим, хоч досі між нами не було жодної таємниці. Я дав їй чек і більш ніколи про те не думав. Може, воно й не стосується того, що сталося потім, але я вважаю за краще розповісти вам про це.

Я вже згадував, що недалеко від нашого будинку стоїть хатина. Нас і її розділяє лише поле, проте, щоб дістатися до неї, треба спершу пройти дорогою, а потім звернути на путівець. Одразу за хатиною росте чудовий сосновий лісок, і я люблю там гуляти, бо серед дерев завжди так мило. Останні вісім місяців хатина стояла порожня, і мені було її дуже шкода, бо то гарненький двоповерховий будиночок із старомодним ганком та кущами жимолости довкола. Я, бувало, стояв перед нею й думав, як добре було б оселитися в ній.

Отож минулого понеділка ввечері я пішов прогулятися до ліска й раптом зустрів на путівці порожній фургон, а на моріжку біля ганку побачив купу килимів

та всіляких речей. Ясно було, щохатину ту хтось нарешті винайняв. Я походжав поряд, немовби знічев'я зупинявся, оглядав будиночок, цікавий, хто ж оселився поруч із нами. І тут побачив в одному з горішніх вікон обличчя, що дивилося просто на мене.

Не знаю, містере Холмсе, що то було за обличчя, але в мене мороз пробіг поза шкірою. Я стояв далеко, тож не міг розгледіти його риси, але в ньому було щось неприродне й нелюдське. Таким воно мені видалось, і я швидко підійшов ближче, щоб краще розгледіти людину, яка стежила за мною. Та тільки-но я наблизився, як обличчя зникло - так несподівано, ніби пірнуло в морок кімнати. Хвилин із п'ять я стояв, роздумуючи про цю пригоду й намагаючись дати лад своїм враженням. Я не міг навіть сказати, чи то чоловіче, чи жіноче обличчя. Воно було надто далеко, щоб я це визначив. Але найбільше вразив мене його колір. Воно було мертвотно-жовте, чи радше біле, як крейда, і якесь застигле, через що й виглядало таким жахливо неприродним. Я так розхвилювався, що вирішив трохи більше довідатися пронових мешканців хатини. Я підійшов і постукав у двері, які тут-таки відчинила висока худорлява жінка з непривітним, суворим лицем.

«Чого вам?» - спитала вона з північним акцентом.

«Я ваш сусід, он звідти, - пояснив я, показуючи в бік свого будинку. - Я бачу, ви щойно переїхали, тож подумав, чи не можу вам чимось допомогти...»

«Коли треба буде, ми самі вас покличемо!» - сказала вона й грюкнула дверима перед моїм носом. Роздратований такою грубістю, я обернувся й пішов додому. Цілісінський вечір, хоч я й силкувався думати про щось інше, думки мої поверталися до привода у вікні й сердитої жінки. Я вирішив нічого не розповідати дружині - вона в мене нервова, вразлива жінка, і я не хотів ділитися з нею власними неприємними враженнями. Перед сном я зауважив, між іншим, що в хатині поселилися нові наймачі, але вона нічого на те не відповіла.

Сплю я звичайно дуже міцно. В нашій родині щоразу жартували, що вночі мене не добудишся, хоч стріляй. Але чомусь саме тієї ночі, - може, тому, що я був трохи стурбований через свою невеличку пригоду, чи не знаю вже, через що, - спав я не так міцно, як завжди. Крізь сон я відчував, що в кімнаті щось коїться, й нарешті зрозумів, що дружина моя стоїть одягнена й бере пальто й капелюшок. Вуста мої вже поворухнулися пробурмотіти щось із подивом чи докором за цю невчасну прогулянку, коли раптом, розплющивши очі, я поглянув на її осяяне свічкою обличчя, й мені відібрало мову. Ніколи ще не бачив я в неї такого обличчя - я навіть не думав, що воно може бути таким. Вона буламертвотно-бліда, часто дихала й, застібаючи пальто, крадькома позирала на ліжко, щоб перевірити, чи не розбудила мене. Вирішивши, що я все-таки сплю, вона тихо вислизнула з кімнати, й за мить я почув різке рипіння - так риплять тільки завіси парадних дверей. Я сів на ліжку й потер кулаком бильце, щоб переконатися, що це таки не сон. Потім дістав з-під подушки годинник: була третя година ночі. Що справді могло спонукати мою дружину вийти з дому о третій годині ночі?

Я просидів так хвилин із двадцять, подумки перебираючи все це й силкуючись знайти хоч якесь пояснення. Що більше я думав, то дивовижнішим і

незбагненнішим усе це мені видавалося. Я ще сушив собі мозок цією загадкою, коли знову почув унизу рипіння дверей та її кроки на сходах.

«Боже мій, де ти була, Еффі?» - спитав я, тільки-но вона увійшла.

Вона страшенно затрептіла й придушено скрикнула, коли я заговорив. Цей крик і третіння схвилювало мене більше за все інше, бо в них була якась невимовна вина. Дружина моя - жінка щирої, відвертої вдачі, але я похолов, коли побачив, як вона прокрадається до своєї кімнати й третить від того, що її чоловік заговорив до неї.

«Ти не спиш, Джеку?! - вигукнула вона, нервово всміхаючись. - А я думала, що тебе нічим не розбудиш».

«Де ти була?» - спитав я вже суворіше.

«Ще б пак, це дивує тебе, - мовила вона, і я бачив, що пальці її третять, розстібаючи пальто. - Я й сама не пригадаю, щоб зі мною раніше таке було. Розумієш, мені раптом стало душно й потягло подихати свіжим повітрям. Я, напевно, знепритомніла б, якби не вийшла надвір. Я постояла кілька хвилин біля дверей, поки трохи прийшла до тями».

Розповідаючи цю вигадку, вона жодного разу не глянула в мій бік, і голос її був якийсь чужий. Мені було зрозуміло, що вона говорить неправду. Я нічого не відповів і обернувся до стіни з почуттям гіркоти в душі й з тисячами найжахливіших сумнівів та підозр. Що моя дружина ховає від мене? Де вона була під час цієї дивної прогулянки? Я відчував, що не матиму спокою, доки не довідається про це, але все-таки не бажав розпитувати її далі після того, як вона вже збрехала мені. Решту ночі я кашляв і крутився в ліжку, придумуючи найнеймовірніші версії.

Наступного дня мені треба було їхати до Сіті, але я був надто розтривожений, щоб думати про свої комерційні справи. Дружина, здавалось мені, хвилювалася так само. З її швидких запитальних поглядів, які вона кидала на мене, я бачив: вона зрозуміла, що не повірив її поясненням, і міркує, що її робити далі. За сніданком ми ледве перемовились кількома словами, після чого я одразу пішов прогулятися, щоб помізкувати про все на свіжому повітрі.

Я дійшов до Кришталевого палацу, просидів там з годину в парку й повернувся до Норбері о першій. Сталося так, що по дорозі я мав пройти повз ту хатину й зупинився, щоб поглянути, чи не визирне звідти ще раз оте дивовижне обличчя, яке вчора дивилося на мене. Поки я там стояв, - уявіть собі мій подив, містере Холмс, - двері відчинилися, і з них вийшла моя дружина.

Побачивши її, я занімів, але моє хвилювання було ніщо в порівнянні з тим, що відбилося на її обличчі, коли наші очі зустрілися. Першої ж миті, здавалося, вона хотіла кинутись назад, але побачивши, що всяка спроба сховатися буде марною, підійшла до мене з блідим видом і переляканими очима, до яких зовсім не пасувала усмішка на вустах.

«О, Джеку, - мовила вона, - я заходила туди спитати, чи не треба допомогти чимось нашим новим сусідам. Чому ти так дивишся на мене, Джеку? Ти на мене гніваєшся?»

«Так, - сказав я, - ось куди ти ходила вночі».

«Що ти кажеш?!» - скрикнула вона.

«Ти була тут. Я певен цього. Що то за люди, що ти відвідуеш їх у таку годину?»
«Я тут раніше не бувала».

«Як ти можеш так відверто мені брехати? - вигукнув я. - В тебе навіть голос змінюється, коли ти говориш. Хіба я мав від тебе якісь таємниці? Я зараз увійду всередину й дізнаюся, в чому річ».

«Ні, ні, Джеку, заради Бога!» - нестяжно скрикнула вона. Коли я все ж наблизився до дверей, вона вхопила мене за рукав і гарячково потягla геть.

«Благаю тебе, не роби цього, Джеку! - кричала вона. - Присягаюся, що згодом я розповім тобі про все, але якщо ти зараз увійдеш туди, може статися велика біда».

Я спробував її відштовхнути, та вона пригорнулася до мене в несамовитому благанні.

«Повір мені, Джеку! - вигукнула вона. - Повір мені лише цього разу. Ти ніколи про це не пошкодуєш. Ти знаєш, що я нічого не таїла б од тебе - хіба що заради тебе самого. Йдеться про наше життя. Якщо ми зараз підемо додому, все буде гаразд. Якщо ти вдерешся до цієї хатини, між нами все буде скінчено».

Її голос, уся її поведінка, були такі переконливі що я нерішуче став перед дверима.

«Гаразд, я повірю тобі, але тільки з однією умовоюо, - сказав я врешті. - З цієї хвилини між нами не буде жодної таємниці. Ти вільна зараз нічого мені не пояснювати, але пообіцяй, що ніяких нічних відвідин більше не буде - нічого такого, що треба від мене ховати. Я ладен забути те, що вже сталося, якщо ти пообіцяєш, що надалі такого вже не буде».

«Я знала, що ти повіриш мені! - вигукнула вона, полегшено зітхаючи. - Все буде, як ти хочеш. Ходімо, ходімо звідси!».

Тримаючи її далі мене за рукав, вона відвела мене від тієї хатини. Дорогою я озирнувся - з горішнього вікна за нами стежило те саме жовте мертвотне обличчя. Що могло бути спільногого в цієї істоти з моєю дружиною? І що могло пов'язувати її з тією простакуватою, грубою жінкою, яку я бачив учора? Це було для мене химерною загадкою, і я знов, що не матиму спокою доти, доки не розгадаю її.

Два дні після того я просидів у дома, її дружина начебто чесно дотримувалась нашої умови; в усякому разі, вона не виходила її за поріг. Але третього дня я отримав очевидний доказ того, що її присяги було замало, аби покінчити з тією таємницею, яка змушувала її критись від чоловіка.

Того дня я поїхав до міста, але повернувшись потягом не о третій тридцять шість, як завжди, а раніше - о другій сорок. Коли я прийшов додому, до передпокою вбігла перелякана покоївка.

«Де господиня?» - спитав я.

«Пішла, мабуть, погуляти», - відповіла вона.

У мене одразу виникла підозра. Я кинувся нагору переконатися, що її справді нема вдома. Випадково поглянувши у вікно, я побачив, що покоївка, з якою я щойно розмовляв, щодуху біжить через поле до тієї хатини. Я все зрозумів. Моя дружина пішла туди її попросила покоївку покликати її, коли я повернуся.

Тремтячи з гніву, я побіг униз і помчав до хатини, вирішивши назавжди покінчити з цією загадкою. Я бачив, як дружина з покоївкою бігли путівцем назад, але не став переймати їх. Тінь, що затьмарила моє життя, таїлася в тій хатині. Я заприсягся: хай станеться що завгодно, але цій таємниці буде покладено край. Навіть не постукавши, я крутонув ручку дверей і ввірвався до коридору.

На першому поверсі було спокійно йтихо. В кухні посвистував над вогнем казанок, у кошику згорнувся клубком великий чорний кіт, але ніде не було й сліду тієї жінки, яку я бачив минулого разу. Я кинувся з кухні до кімнати - там теж нікого. Тоді я вибіг сходами нагору й побачив, що в горішніх двох кімнатах теж нікого нема. В усьому будинку не було ані душі. Меблі й картини всюдибули грубі, найдешевші, крім однієї кімнати - тієї, у вікні якої я бачив оте дивне обличчя. Тут було затишно, гарно, але всі мої підозри розгорілися лютим полум'ям, коли я побачив на камінній полиці фотографію моєї дружини на повен зрист - ту саму, яку вона замовила на моє прохання три місяці тому.

Я пробув там досить довго, поки не переконався, що будинок справді порожній. Потім пішов звідти з тяжким тягарем на серці. Дружина зустріла мене в передпокої, коли я повернувся додому, але я був занадто ображений і роздратований для того, щоб говорити з нею, тож пройшов повз неї до свого кабінету. Проте не встиг я зачинити двері, як вона увійшла слідом.

«Пробач, що я порушила свою обіцянку, Джеку, - мовила вона, - але якби ти знав усе, то, я певна, простив би мені».

«Ну то розкажи мені все», - відповів я.

«Не можу, Джеку, не можу!» - вигукнула вона.

«Поки ти не скажеш, хто мешкає в тій хатині й кому ти подарувала свою фотографію, між нами не може бути ніякої довірі», - відповів я й пішов геть із дому. Це було вчора, містере Холмсе. З того часу я не бачив її й не знаю нічого, що ж то за причина така з нею і з тією хатиною. Вперше між нами пролягла тінь, і це так мене приголомшило, що я не знав, як далі бути. И раптом оце сьогодні мені спало на думку, що єдина людина, яка може щось мені порадити, - це ви; тож я поспішив до вас і з надією віддаюся до ваших рук. Коли я щось неясно розповів, питайте мене, будь ласка. Але благаю, порадьте якомога скоріше, що мені робити, бо я вже не маю сили терпіти ці муки.

Ми з Холмсом з величезною цікавістю вислухали цю химерну історію, яку він розповів нам уривчастим, надщербленим голосом, що свідчило про його надзвичайне збудження. Мій друг якусь мить сидів мовчки, замислено підперши рукою підборіддя.

- Скажіть-но мені, - мовив він урешті, - чи можете ви заприсягтися, що у вікні справді було людське обличчя?

- Обидва рази, коли я його бачив, я дивився здалеку, тож напевно сказати не можу.

- Однак ви кажете, що воно справило на вас неприємне враження.

- Його колір видавався мені неприродним, риси були на диво застиглі. Коли я підходив ближче, воно тієї ж миті зникало.

- Як давно дружина попросила у вас сотню фунтів?

- За два місяці тому.
- Чи бачили ви коли-небудь фотографію її чоловіка?
- Hi, в Атланті невдовзі після його смерті сталася велика пожежа, і всі її папери згоріли.
- Ale вона все-таки мала свідоцтво про його смерть. Ви казали, що бачили його.
- Так, після пожежі вона замовила собі копію.
- Чи зустрічалися ви коли-небудь з кимось із тих, хто знав її в Америці?
- Hi.
- Чи пропонувала вона вам коли-небудь поїхати туди?
- Hi.
- Чи одержувала звідти листи?
- Hi.
- Дякую. Тепер я хотів би трохи поміркувати про цю справу. Якщо в тій хатині зараз ніхто не живе, у нас можуть виникнути проблеми. Коли ж її покинули тимчасово, що мені здається ймовірнішим, то мешканців учора хтось попередив про те, що ви йдете, і вони встигли сковатися, - зараз, мабуть, вони вже вдома, і ми все легко з'ясуємо. Раджу вам повернутися до Норбері й ще раз оглянути вікна хатини. Якщо ви переконаєтесь, що там хтось живе, не вривайтесь туди самі, а надішліть нам телеграму. За годину ми прибудемо туди й дуже скоро дізнаємося, в чому річ.
- А якщо там і досі нікого немає?
- Тоді я прийду завтра, ю ми поговоримо, як нам бути. На все добре, ю не хвилюйтесь, поки не довідались, чи справді є для цього підстава.
- Побоююсь, що справа тут не така проста, як вам здається, Ватсоне, - мовив мій друг, коли випровадив містера Грента Манро за двері й невдовзі повернувшись до кімнати. - Що ви про це гадаєте?
- Якась брудна історія, не інакше, - відповів я.
- Авжеж. Тут або шантаж, або я жорстоко помиляюся.
- I хто ж шантажист?
- Мабуть, ота істота, що мешкає в єдиній затишній кімнаті хатини й тримає на каміні фотографію дружини містера Манро. Слово честі, Ватсоне, в тому мертвотному обличчі за вікном є щось привабливе, і я не хотів би проминути такого випадку.
- Ви вже маєте якусь думку з цього приводу?
- Так, але це лише здогади. I мені дуже не хотілося б, щоб вони виявилися хибними. В тій хатині живе перший чоловік тієї дами.
- Чому ви так гадаєте?
- A чим іще можна пояснити її божевільний страх, що туди увійде містер Манро? Факти, як я їх бачу, приблизно такі. Ця жінка одружила в Америці. В її чоловіка виявився нестерпний характер або, скажімо, погана хвороба - проказа чи божевілля. Врешті-решт вона тікає від нього, повертається до Англії, змінює ім'я й починає життя, як її здається, спочатку. Вже три роки вона одружена з іншим і вважає себе в цілковитій безпеці - чоловікові вона показала свідоцтво про смерть якоїсь іншої людини, - коли раптом про місце її перебування довідується перший

чоловік або, скажімо, якась не дуже добропорядна жінка з його оточення. Вони шантажують її, що прийдуть і все викриють. Вона просить у другого чоловіка сто фунтів і намагається відкупитись. Але вони все-таки приїжджають, і коли чоловік випадково каже дружині, що в хатині з'явилися нові мешканці, вона якимось чином здогадується, що то її переслідувачі. Дружина чекає, поки чоловік засне, і кидається благатиїх, щоб вони її облишили. Не досягши успіху, вона йде до них наступного ранку, і чоловік, як він сам розповів нам, зустрічає її, коли вона саме виходить від них. Вона обіцяє йому більш туди не ходити, але через два дні, не втративши надію позбутися страшних сусідів назавжди, робить іще одну спробу, взявши з собою фотографію, яку вони, можливо, видурили в ней. Саме під час їхніх переговорів і прибігає покоївка зі звісткою, що містер Манро уже вдома; дружина, розуміючи, що він зараз прибіжить туди, випроваджує шантажистів чорним ходом - до того самого соснового ліску, про який уже згадувалося. Чоловік, приходить і нікого не застає в хатині. Однак я не буду вельми вражений, якщо це повториться й сьогодні, коли він піде ввечері на вивіді. Що ви скажете про таке моє припущення?

- Це лише припущення.

- Ale воно принаймні пов'язує всі факти. Коли ми дізнаємося про щось нове, що не вкладеться в нього, ми встигнемо його переглянути. А зараз облишмо морочити собі цим голову, доки не дістанемо якоєсь звістки від нашого друга з Норбері.

Проте чекати її довелося недовго. Телеграма надійшла, тільки-но ми допили чай.

«У хатині все ще живуть, - ішлося в телеграмі. - Знову бачив у вікні обличчя. О сьомій прийдущі на станцію зустрічати. До вашого приїзду нічого не чинитиму».

Коли ми висіли з потяга, Гренд Манро чекав на платформі, і в свіtlі станційних ліхтарів нам було видно, що він дуже блідий і третмить від хвилювання.

- Вони ще там, містере Холмс, - мовив він, схопивши мого друга за рукав. - Я бачив у хатинці світло, коли йшов сюди. Тепер ми покінчимо з цим назавжди.

- То яким є ваш намір? - спитав Холмс, коли ми пішли темною алеєю.

- Я силоміць вдеруся до хатини й сам подивлюся, хто там є. Я хочу, щоб ви обидва були свідками.

- Ви твердо вирішили вчинити так попри застороги дружини, що для вас краще було б не розкривати тієї таємниці?

- Так, твердо.

- Що ж, гадаю, ви на правильному шляху. Будь-яка правда краща за непевні сумніви. Рушаймо туди негайно. Звичайно, тут пахне порушенням закону, однак, як на мене, варто спробувати.

Ніч була дуже темна й почала сіяти мжичка, коли ми звернули на вузький, порізаний глибокими коліями путівець із живоплотом обабіч. Містер Гренд Манро з нетерплячкою мало не кинувся бігцем, тож ми спотикаючись ледве встигали за ним.

- Це вогні мого будинку, - пробурмотів він, показуючи на світло, що мерехтіло між деревами. - А он та хата, і я зараз туди увійду.

Путівець у цьому місці повертає, і хатина стояла зовсім поряд. Жовта смуга світла на чорній землі перед нами свідчила, що двері не зачинено; одне з горішніх вікон яскраво світилося. Ми поглянули туди й побачили темну пляму, що рухалася на тлі завіси.

- Це та істота! - вигукнув Грент Манро. - Ви самі бачите, що там хтось є. А тепер - за мною, й ми швидко про все дізнаємося.

Ми підійшли до дверей, але раптом з темряви виринула жінка й стала посеред золотавої смуги світла. Я не міг розібрати її обличчя, але руки у неї були благально простерті вперед.

- Ні, Джеку, заради Бога! - вигукнула вона. - Я передчуvalа, що ти сьогодні прийдеш. Не думай про це погано, любий! Повір мені ще раз, і ти ніколи про це не пошкодуєш.

- Я надто довго вірив тобі, Еффі! - злісно вигукнув він. - Пусти мене! Я все одно ввійду досередини. Ми з друзями вирішили заладнати цю справу раз і назавжди! - Чоловік одтрутів її вбік, і ми негайно пішли слідом за ним. Тільки-но він штовхнув двері, як просто перед ним виросла літня жінка й заступила йому дорогу, але він відсторонив її, й за мить ми всі вже підіймалися сходами. Грент Манро вбіг до освітленої горішньої кімнати, а ми - за ним.

Кімната була затишна, з чудовими меблями; на столі горіли дві свічки й дві - на каміні. В кутку, схилившись над столом, сиділа маленька дівчинка. Обличчя її було відвернене вбік, коли ми увійшли. Ми лише помітили, що на ній червона сукенка й довгі білі рукавички. Коли вона жваво кинулася до нас, я скрикнув з подиву. Її обличчя, що обернулося до нас, було дивного мертвотного кольору, і риси його нічого не вражали. Та за хвилину таємницю його було розкрито. Холмс, усміхнувшись, провів рукою дитині за вухом, маска з обличчя дівчинки сповзла, й чорне, яквугіль, негреня, виблискуючи своїми біленськими зубками, весело засміялося, побачивши наші здивовані обличчя. Потішений веселощами дитини, я й собі вибухнув сміхом, але Грент Манро стояв, вирячивши очі й скривившись рукою за горло.

- О Боже! - скрикнув він. - Що це все означає?

- Зараз я скажу тобі, що це означає! - вигукнула його дружина, заходячи до кімнати з гордовитим, рішучим видом. - Ти змушуєш мене сказати це супроти моого бажання, тож ми нарешті вирішимо разом, як нам вчинити далі. Мій чоловік в Атланті помер. Моя дитина вижила.

- Твоя дитина?

Вона дісталася схованій на грудях срібний медальйон.

- Ти ніколи не заглядав усередину.

- Я не знав, що його можна відкрити.

Вона натисла пружину, покришка відскочила. Під нею був портрет чоловіка витонченої краси, але з явними рисами африканського походження.

- Це Джон Геброн з Атланти, - мовила господиня, - й шляхетнішого чоловіка за нього не було в цілому світі. Одружившися з ним, я відрізала себе від свого народу, але жодного разу ні на мить не пошкодувала про те. Нам не пощастило -

єдина наша дитина вдалася більш у нього, ніж у мене. Таке часто буває в мішаних шлюбах, і мала Люсі набагато чорніша за свого батька. Але чорна чи біла, вона моя мила маленька дівчинка, мамина пестунка!

Почувши ці слова, дитина підбігла до неї й зарилася личком у її сукню.

- Тоді я залишила її в Америці, - вела жінка далі, - лише через те, що вона не зовсім ішче одужала й переїзд міг їй лише зашкодити. Я віддала її під опіку старої шотландки, що була колись нашою служницею. Я ніколи й гадки не мала покинути свою дитину. Але коли випадок звів мене з тобою, Джеку, коли я відчула, що кохаю тебе, то побоялася розповісти тобі про неї. Хай Бог мені простить, але я боялася, що втрачу тебе, й мені не стало мужності розповісти тобі про все. Довелося вибирати між своєю дівчинкою й тобою, і, сплохувавши, я відмовилася від неї. Три роки я приховувала це від тебе, але отримувала вісті від няні, що з дитиною все гаразд. Та кінець кінцем у мене з'явiloся нездоланне бажання ще раз побачити свою дитину. Я боролася з ним, але марно. Я знала, що це небезпечно, але дозволила, щоб дитину привезли сюди хоча б на кілька тижнів. Я послала няні сто фунтів і сказала, як їй треба поводитися тут, у цій хатині, щоб їївважали просто за нашу сусідку. Я страшенно боялася її заборонила виводити з дому дитину вдень; у дома ми прикривали її личко й руки, щоб хтось не помітив її крізь вікно й не пустив чутку, що поряд з'явилася чорна дитина. Якби я менше боялася, було б розумніше з моого боку; але я божеволіла зі страху, що ти довідаєшся правду.

Ти перший сказав, що в хатині хтось оселився. Мені слід було зочекати до ранку, та я не могла заснути від хвилювання й нарешті потихеньку вийшла, знаючи, як важко тебе розбудити. Але ти побачив, як я виходила, й з того почалися всі мої клопоти. Наступного дня мені довелося змиритись, і ти вчинив дуже шляхетно - не став мене розпитувати. Проте третього разу, коли ти увірвався до хатини через парадні двері, няня з дитиною ледве встигли втекти чорним ходом. І ось сьогодні ввечері ти довідався про все, і я питаю тебе: що тепер буде з нами - з моєю дитиною й зі мною? - Вона стисла руки й чекала на відповідь.

Минуло довгих десять хвилин, перш ніж Грент Манро перервав мовчанку, але його відповідь була така, що я й досі з великою приємністю згадую її. Він підняв дитину, поцілував, а відтак, тримаючи її на руці, другу руку подав дружині й обернувся до дверей.

- Нам буде зручніше поговорити про це вдома, - сказав він. - Я не дуже добрий чоловік, Еффі, але гадаю, що все-таки кращий, ніж ти досі вважала.

Ми з Холмсом провели їх до повороту, й коли вони пішли, мій друг смикнув мене за рукав.

- Як на мене, - сказав він, - з нас буде більше користі в Лондоні, аніж у Норбері.

Більше ми не говорили про цю пригоду аж до пізньої ночі, коли, взявши запалену свічку, Холмс обернувся до дверей, що вели до його спальні.

- Ватсоне, - мовив він, - якщо вам коли-небудь почне здаватися, що я занадто впевнений у своїх силах чи приділяю якісь справі замало уваги, прошепотіть, будь ласка, мені на вухо: «Норбері», - і я буду вам безмежно вдячний.

Пригоди клерка

Невдовзі після свого весілля я купив практику в Падингтоні. Власник її, старий лікар Фаркер, мав колись багато пацієнтів, але згодом, через свій похилий вік і хворобу - щось на зразок хвороби Святого Вітта, - зовсім їх розгубив. Адже природно, що люди охочіше лікуються у того, хто здоровий сам, і не мають довіри до медичних знань людини, яка своїми ліками сама собі не може дати ради. Що більше підупадало здоров'я моого попередника, то більше занепадала і його практика; коли я купив її, вона вже замість колишніх тисячі двохсот фунтів на рік приносила лише десь із триста. Щоправда, я вірив у свою молодість і завзяття й не мав сумніву, що за два-три роки діло мое поверне собі колишню славу.

Перші три місяці практики я був дуже заклопотаний роботою і майже не бачився зі своїм другом Шерлоком Холмсом, бо не мав часу відвідати його на Бейкер-стріт, а сам він без потреби рідко коли виходив з дому. Тож я був приємно здивований, коли одного червневого ранку, переглядаючи після сніданку «Британський медичний часопис», почув у передпокій дзвінок і зразу ж за ним - різкий голос моого давнього приятеля.

- О, мій любий Ватсоне, - мовив він, заходячи до кімнати, - як я радий бачити вас! Сподіваюся, місіс Ватсон уже трохи оговталася після тих хвилювань у пригоді зі «Знаком чотирьох».

- Дякую, ми обое почуваємося добре, - сказав я, міцно потискуючи йому руку.

- Сподіваюся також, - провадив він, сідаючи в крісло-гойдалку, - що ваша медична практика не зовсім ішле заглушила у вас цікавість до наших маленьких загадок.

- Навпаки, - відповів я, - лише вчора я переглядав свої давні нотатки, а деякі навіть перечитав.

- То, напевно, ви не вважаєте їхнє зібрання завершеним?

- Аж ніяк. Я хотів би ще чимось його поповнити.

- Наприклад, сьогодні?

- Можна й сьогодні.

- Навіть якщо треба поїхати до Бірмінгема?

- Звичайно, якщо ви того хочете.

- А практика?

- Попрошу свого сусіда. Я завжди підмінюю його, коли він кудись виїжджає.

- От і чудово, - мовив Холмс, умощуючись глибше в гойдалці й кидаючи на мене проникливий погляд своїх очей. - Я бачу, ви

були трохи нездорові. Застудитися серед літа - річ не дуже приємна.

- Так, минулого тижня я справді був застудився й цілих три дні просидів у дома. Але мені здається, що від хвороби вже не зосталося й сліду.

- Авжеж. Виглядаєте ви цілком здоровим.

- Тоді як ви довідалися про мою хворобу?
- Любий мій друже, адже ви добре знаєте мої методи.
- Методом логічних висновків, еге ж?
- Саме так.
- Ну ѿ чого ж ви почали?
- З ваших пантофлів.

Я поглянув на нові шкіряні пантофлі на своїх ногах.

- Але що ж тут... - почав я, проте Холмс відповів мені, перш ніж я встиг його запитати.

- Пантофлі ваші - нові, - сказав він. - Ви носите їх не більш як кілька тижнів. А підошви, які ви зараз виставили перед мене, вже трохи обсмалені. Спочатку я гадав, що ви промочили їх, а тоді сушили біля вогню. Але потім побачив біля самих закаблуків маленькі наліпки з маркою крамниці. Якби ви носили ці пантофлі трохи довше, наліпки від вологи напевно відпали б. Виходить, ви сиділи, випроставши ноги до вогню, а здорова людина навряд чи робила б таке в середині червня - навіть такого вологого, як цей.

Як і завжди, після Холмсів пояснень усе здавалося на диво простим. Він прочитав цю думку на моєму обличчі, й усмішка його згасла.

- Побоююсь, що ці пояснення лише шкодять мені, - мовив він. - Наслідки без причин справляють набагато більше враження... То ви готові їхати зі мною до Бірмінгема?

- Звичайно. А що там сталося?
- Почуєте про все по дорозі. Внизу, в екіпажі, на нас чекає клієнт. Їдьмо.
- Одну хвилину.

Я черкнув записку своєму сусідові, збігав нагору до дружини, щоб попередити її про свій від'їзд, і наздогнав Холмса на ганку.

- Ваш сусід теж лікар? - спитав він, хитнувши головою в бік бронзової дощечки на дверях.

- Так, він купив практику водночас зі мною.
- І давно вона існує?
- Так само, як і моя. З того часу, як було побудовано ці будинки.
- Але ви купили кращу.
- Гадаю, що так. А звідки ви про це дізналися?
- Зі сходів, мій друже. Ваші сходи такі стерти, що кожна сходинка на три дюйми нижча за сусідську. А цей джентльмен у кебі - наш клієнт, містер Холл Пайкрофт. Дозвольте познайомити вас із ним. Гей, хлопче, - гукнув він до візника, - підстъобни-но коня, бо ми спізнююємось на потяг!

Чоловік, що проти нього я вмостиився, був високий, гарної статури молодик зі ширим, лагідним обличчям і світлими підкрученими вусиками. На ньому був лискучий циліндр і скромне чорне вбрання, що надавало йому вигляду меткого клерка з Сіті; він належав до тих людей, яких звуть «кокні» і які дають нам стільки чудових вояків-волонтерів, атлетів та спортсменів, скільки не дас жоден прошарок населення наших островів. Його широке рум'яне обличчя за свою природою було

веселим, але зараз воно здавалося дещо кумедним через те, що вуста його трохи скривилися від якоїсь прикрості. Лише тоді, коли ми сіли до вагона першого класу й вирушили в подорож до Бірмінгема, я зміг дізнатися, яка справа привела його до Шерлока Холмса.

- Нам іхати ще понад годину, - зауважив Холмс. - Тож я хотів би, містере Холле Пайкрофте, щоб ви розповіли свою цікаву історію моєму другові - так само, як розповідали її мені, або й пригадавши ще якісь подробиці, якщо можна. Для мене теж було б корисно ще раз почтути про весь хід подій. Справа ця, Ватсоне, може виявитися серйозною, а може, й ні, але в ній є щось незвичайне, що ви полюбляєте так само, як і я. Тож не заважатиму вам більше, містере Пайкрофте.

Наш молодий супутник поглянув на мене з блиском в очах.

- Найгірше в цій пригоді те, - мовив він, - що я виглядаю в ній чистісінським дурнем. Звичайно, все має обйтися, та й сам я, правду кажучи, не міг інакше вчинити; але якщо я втрачу й цю роботу, не діставши натомість нічого, то всякий побачить, що я закінчений бовдур. Я не такий уже мастак розповідати, докторе Ватсоне, однак послухайте, що зі мною приключилося.

Колись я служив у фірмі «Коксон і Вудхавс» у Дрейпер-Гардені, але навесні цього року через оту венесуельську позику, - звичайно ж, ви пам'ятаєте про неї, - фірма збанкрутувала. Я працював у них п'ять років, і старий Коксон два мені чудову рекомендацію; але коли оголосили про банкрутство, всіх клерків - нас там було двадцять сім - звільнili. Я взявся підшукувати собі нове місце, кидався туди й сюди, але таких бідолах усюди було повно, тож я надовго опинився без роботи. У Коксона я діставав три фунти на тиждень і за п'ять років зібрав десь фунтів із сімдесят, проте й ці гроші швидко скінчилися. Врешті мені не вистачало вже навіть на марки й конверти, щоб писати за оголошеннями. Я геть зносив своїчеревики, обиваючи пороги всіляких контор, але такої роботи, як раніше, не міг ніде знайти.

Нарешті я прочув про вільне місце в фірмі «Мовсон і Вільямс» - великому банку на Ломбард-стріт. Ви, напевно, малознайомі з діловим світом, але можу сказати вам, що це один із найбагатших лондонських банків. Звертатися туди можна було лише поштою. Я надіслав їм лист із рекомендаціями та заявкою без будь-якої надії на успіх. Аж раптом зворотною поштою дістав відповідь, що найближчого понеділка можу взятися до виконання своїх нових обов'язків. Ніхто не знов, як це сталося. Дехто каже, що звичайно управитель просто вибирає з купи пошти перший-ліпший лист. Але хоч як би там було, мені пощастило, і я ніколи ще так не радів, як того дня. Платня в них була навіть більша на фунт, ніж у Коксона, а обов'язки - майже такі самі.

Тепер я підходжу до найхимернішої частини своєї пригоди. Мешкаю я за Гемпстедом, Поттерс-Террас, 17. Того самого вечора, коли я дістав відповідь, я сидів удома й смоктав люльку, аж тут увійшла господиня помешкання з карткою, на якій стояло: «Артур Пінер, фінансовий агент». Раніше я ніколи не чув цього імені й не уявляв собі, чого він од мене хоче, але, звичайно ж, наказав їй запросити його нагору. Увійшов невисокий, темноволосий, чорноокий чоловік із бородою й лискучим носом. Хода його була швидка, а вимова - уривчаста, як у людини, що знає ціну часові.

«Містер Холл Пайкрофт, якщо не помиляюся?» - мовив він.

«Так, сер», - відповів я, підсунувши йому стілець.

«Раніше ви служили у Коксона й Вудхавса?»

«Так, сер».

«А тепер служите в банку Мовсона?»

«Саме так».

«Я чув, що ви маєте надзвичайні фінансові здібності, - провадив він. - Пам'ятаєте Паркера, колишнього Коксонового управителя? Він дуже хвалив мені вас».

Звичайно, я був задоволений, почувши таке. Я завжди працював у конторі якнайстаранніше, але й гадки не мав, що в Сіті ходить про мене така слава.

«Чи добра у вас пам'ять?» - запитав він.

«Непогана», - скромно відповів я.

«А чи стежили ви за курсом паперів, як були без роботи?» - допитувався він далі.

«Так. Я щоранку читаю «Біржові відомості».

«Оце так сумлінність! - вигукнув він. - Ось він, шлях до успіху! Якщо не заперечуєте, я влаштую вам іспит, гаразд? Скажіть-но мені, який курс нині мають ейрширські акції?»

«Від ста п'яти до ста п'яти з чвертю».

«А Об'єднані новозеландські?»

«Сто чотири».

«А Британські брокенгільські?»

«Від ста семи до ста семи з половиною».

«Чудово! - знову вигукнув він, сплеснувши руками. - Саме так я вас і уявляв собі. Друже мій, ви заслуговуєте на більше, ніж бути простим клерком у Мовсона!»

Ця перспектива, правду кажучи, дещо збентежила мене.

«Воно-то так, але не всі про мене такої думки, як ви, містере Пінере, - сказав я. - Я добряче побігав, поки знайшов це місце, і дуже радий, що воно мені дісталося».

«Та що ви говорите! Хіба те місце для вас? Послухайте-но, що я вам скажу. Зрозуміла річ, я не можу запропонувати вам роботу, яку ви заслуговуєте, але в порівнянні з Мовсоном - це небо і земля. Коли ви підете до Мовсона?»

«У понеділок».

«Он як! Готовий закластися, що ви туди не підете».

«Не піду до Мовсона?»

«Так, сер. Цього дня ви вже працюватимете управителем Франко-Мідлендської компанії залізничних виробів, що має сто тридцять чотири відділення в містах і селах Франції, не беручи до уваги Брюссель і Сан-Ремо».

Мені аж подих перехопило.

«Я ніколи не чув про цю компанію».

«Цілком можливо. Ми працюємо дуже тихо, капітал компанії складають приватні внески, а справи йдуть так добре, що реклама нам не потрібна. Заснував

компанію мій брат Гаррі Пінер: він у ній генеральний директор. Довідавшись, що я пойду до Лондона, він попросив мене підшукати для нього підходящого працівника - молодого, здібного, з доброю рекомендацією. Паркер розповів мені про вас, і ось я тут. Попервах ми можемо пообіцяти вам лише якихось п'ятсот фунтів на рік...»

«П'ятсот фунтів?!» - вигукнув я.

«Лише попервах. Крім того, ви діставатимете по відсотку комісійних з усіх контрактів своїх агентів, і повірте мені, платня ваша зросте майже вдвічі».

«Але я нітрохи не знаюся на залізних виробах».

«Зате, друже, ви добре знаєтесь на бухгалтерії».

Голова моя запаморочилася, і я ледве всидів на місці. Але раптом у душу мою закрався холодок сумніву.

«Буду з вами відвертим, - сказав я. - Мовсон призначив менідві сотні на рік, але Мовсон - то діло певне. А про вашу компанію я знаю так мало...»

«Та це ж просто чудово! - вигукнув він у захваті. - Саме така людина й потрібна нам. Ось вам сотня фунтів, і якщо ви більше не вагаєтесь, то кладіть їх у свою кишеньо як аванс».

«Це такі великі гроші, - мовив я. - Коли я повинен узятися до своїх нових обов'язків?»

«Приїздіть завтра вранці до Бірмінгема, - відповів він. - Я написав лист на ім'я моого брата, якого ви знайдете на Корпорейшен-стріт, 126-б, у тимчасовій конторі компанії. Звичайно, він ще повинен дати свою формальну згоду, але, між нами кажучи, все буде гаразд».

«Слово честі, я не знаю, як і дякувати вам, містере Пінере!» - вигукнув я.

«Нічого, друже. Дякуйте лише самому собі. А тепер іще одна чи дві дрібнички, - суть формальні речі, але їх треба владнати. Візьміть-но оцей аркуш, що лежить біля вас. Напишіть, будь ласка: «Згоден зайняти посаду управителя Франко-Мідлендської компанії залізних виробів з річною платнею 500 фунтів».

Я написав усе, що він просив, і той склав папір у кишеню.

«Ще одне питання, - сказав він. - Як ви вчините з Мовсоном?»

На радощах я зовсім забув про Мовсона.

«Напишу йому про свою відмову», - сказав я.

«Гадаю, що цього робити не треба. Я був у Мовсонового управителя й посварився з ним через вас. Зайшов до нього, щоб розпитати про вас, а він почав кричати, що я, мовляв, перенаджу до себе його людей, і таке інше. Врешті терпець мій урвався. «Якщо хочете мати стараних робітників, то платіть їм як слід», - сказав я. «Та він скоріш працюватиме в нас за малі гроші, ніж у вас за великі», - відповів він. «Закладаюся на п'ять фунтів, - мовив я, - що коли я запрошу його до себе, він радо прийме нашу пропозицію». «Згода! - сказав той. - Ми витягли його з зашморгу, і він не покине нас так легко». Оце точнісінькі його слова».

«Який нахаба! - вигукнув я. - Та я ще й на очі його не бачив. Як він сміє так про мене судити?! Нізащо не напишу їм!».

«От і добре! Тож згода, - мовив він, підводячися зі стільця. - Я радий, що знайшов для свого брата такого надійного помічника. Ось ваш аванс - сто фунтів, а

ось лист. Запишіть собі адресу: Корпорейшен-стріт, 126-б, і пам'ятайте - завтра о першій. На добранич, і хай доля буде до вас прихильною».

Такою була та наша розмова. Можете собі уявити, докторе Ватсоне, як я зрадів тій незвичайній пропозиції. До півночі я не спав, схвилюваний пригодою, а другого дня виїхав до Бірмінгеманайпершим потягом. Прибувши туди, я залишив свої речі в готелі на Нью-стріт, а сам подався за адресою, яку мені дали.

До призначеного часу залишалося ще з чверть години, але я подумав, що нічого не станеться, коли я прийду раніше. Будинок 126-б я знайшов у широкому пасажі між двома великими магазинами; біля одного з них були сходи, до яких виходили двері різних кантор і компаній. Їхні назви були виписані внизу на стіні, але нічого схожого на «Франко-Мідлендську компанію» серед них не було. Приголомшений, я простояв там кілька хвилин, не годен зрозуміти, навіщо комусь знадобилося так пожартувати зі мною, аж тут до мене підійшов якийсь чоловік. Він був точнісною такий, як отой веселий чолов'яга, що відвідав мене вчора, з таким самим обличчям і голосом, тільки чисто виголений і з русявим волоссям.

«Ви містер Холл Пайкрофт?» - запитав він.

«Так», - відповів я.

«О! Бачу, ви прийшли трохи раніше. Уранці я одержав лист від свого брата: він так хвалить ваші здібності».

«Я саме шукав називу кантори, коли ви надійшли».

«Її тут поки немає, бо ми лише минулого тижня винайняли тимчасове приміщення. Ходімо зі мною нагору, там і переговоримо».

Піднявшись за ним крутыми сходами майже під самісінський дах, я опинився в порожній брудній кімнатці без жодної завіски чи килима, з якої вели двері до іншої, такої самої кімнатки. Я сподівався побачити велику кантору з блискучими столами й цілим натовпом клерків, подібну до тієї, де я колись працював, тож здивовано глянув на два соснові стільці й маленький столик, що разом із рахунковою книгою й кошником для паперів складали все канторське приладдя.

«Не хвiliуйтеся, містере Пайкрофте, - мовив мій новий начальник, побачивши, як видовжилось мое обличчя. - Адже Рим за день не побудуеш. Ми маємо багато грошей, але не кидаємо їх на вітер. Сідайте і давайте сюди ваш лист».

Я віддав йому лист, який він одразу ж пильно прочитав.

«Так, бачу, ви справили велике враження на моого брата Артура, - сказав він, - а він чоловік проникливий. Щоправда, він судить за лондонським мірилом, а я - за своїм, бірмінгемським; але цього разу я послухаюся його поради. Вважайте, що вас прийнято до нашої кантори з нинішнього дня».

«А які мої обов'язки?» - запитав я.

«Невдовзі ви керуватимете великим відділом нашої кантори в Парижі, що має у Франції сто тридцять чотири агентства йпоширює по всій країні англійську кераміку. Оформлення замовлень скінчиться через тиждень, тож поки лишайтесь в Бірмінгемі й тут трохи попрацюйте».

«Над чим саме?»

Замість відповіді він дістав із шухляди велику книжку в червоних палітурках.

«Це довідник Парижа, - сказав він, - де зазначено адреси й заняття всіх мешканців. Я хотів би, щоб ви взяли його додому й переписали всіх, хто торгує залізними виробами. Це нам конче потрібно».

«Але ж є, напевно, якісь особливі довідники», - зауважив я.

«Вони дуже незручні. Французька система не така, як наша. Тож візьміть це і принесіть готову роботу в понеділок, о дванадцятій. На все добре вам, містере Пайкрофте. Якщо ви й далі будете наполегливим і кмітливим, то наша робота припаде вам до душі».

Із книжкою в руці я повернувся до готелю; серце моє розривали найсуперечливіші почуття. З одного боку, мене взяли на роботу і в кишенні моїй лежало сто фунтів, але, з іншого, жалюгідна контора без жодної вивіски на стіні й таке інше, що одразу впадає в очі діловій людині, змусило мене добряче замислитися над справами моїх наймачів. Та хоч як би там було, а гроші я дістав, тож час сідати до роботи. Цілу неділю я ретельно працював, але на понеділок дійшов тільки до літери «Н». Я виrushив до свого нового начальника і знайшов його в тій самій обдертій кімнаті. Він наказав мені працювати далі й завітати до нього в середу. Проте в середу роботу теж не було скінчено - я просидів над нею аж до п'ятниці, тобто до вчорашнього дня. Тож учора я нарешті приніс готовий реєстр містеру Гаррі Пінеру.

«Дуже дякую, - сказав він, - боюся, що я недооцінив труднощів завдання. Цей реєстр надзвичайно мені потрібен».

«Так, він забрав у мене багато часу», - мовив я.

«А тепер, - сказав він, - я хотів би, щоб ви переписали всі меблеві крамниці - вони також торгають керамікою».

«Гаразд».

«Приходьте завтра о сьомій вечора, щоб я знову знах, як ідуть ваші справи. Але не перевтомлюйтесь. Підійті увечері потанцюйте зо дві години, вашій роботі це не зашкодить». Він засміявся, і я з жахом побачив на його нижньому, другому ліворуч зубі криву золоту коронку.

Шерлок Холмс із задоволенням потер руки, а я здивовано вирячивсь на нашого клієнта.

- Зрозуміло, чому ви дивуєтесь, докторе Ватсоне, - мовив він, - але річ у тім, що в Лондоні, коли я розмовляв з отим іншимчолов'ягою, я помітив у нього в роті такий самий золотий зуб. Адже бліск золота не міг не привернути моєї уваги. Тоді я подумки зіставив їх обох і побачив, що голоси та обличчя в них однакові, а різне - лише те, що легко змінити бритвою чи перукою. Я не мав жодного сумніву, що то був той самий чоловік. Буває, звичайно, що два брати подібні один до одного як дві краплі води, але щоб у них були однакові коронки на одному й тому самому зубі - такого бути аж ніяк не могло.

Він випровадив мене, вклонившись на прощання, і я опинився на вулиці, ледве розуміючи, де я щойно був і що зі мною сталося. Повернувшись до готелю, я всунув голову в таз із холодною водою, щоб прийти до тямі, і став міркувати. Навіщо він посилає мене з Лондона до Бірмінгема? Чого він цим хотів досягти? Навіщо написав той лист до самого себе? Всього цього було для мене вже занадто, і

я так нічого й не зрозумів. Аж раптом надумав: «Поїду-но до містера Шерлока Холмса, може, він скаже мені, що це таке». Того ж таки вечора я вирушив нічним потягом до Лондона, щоб уже вранці ви поїхали зі мною до Бірмінгема.

Клерк скінчив свою дивовижну розповідь, і запанувала мовчанка. Шерлок Холмс промовисто поглянув на мене, сперся на подушки і всміхнувся задоволено й водночас насторожено, мов знавець вин, що зробив перший ковток найкращого «вина комети».

- Чудово, Ватсоне, хіба ні? - сказав він. - Тут є дещо привабливе для мене. Гадаю, ви погодитеся, що бесіда з містером Артуром-Гаррі Пінером у тимчасовій конторі Франко- Мідлендської компанії залізних виробів була би для нас обох велими цікавою.

- Ale як це влаштувати? - спитав я.

- Дуже просто, - весело мовив Холл Пайкрофт. - Ви мої друзі, шукаєте роботу, тож хіба не природно, що я вирішив порекомендувати вас своєму директорові?

- Звичайно, так і зробимо, - сказав Холмс. - Я хочу побачитися з цим джентльменом і, якщо вдасться, з'ясувати, що за гру він веде. Що він знайшов у вас, мій друге, чому стільки заплатив за вашу службу? Можливо... - покушуючи спідню губу, він байдуже обернувся до вікна, й до самої Нью-стріт ми не змогли витягти з нього жодного слова.

О сьомій годині вечора ми всі троє вже простували Корпорейшен-стріт до контори компанії.

- Раніше приходити не варто, - мовив наш клієнт. - Він приходить туди, напевно, лише для того, щоб побачити мене, тож до призначеного часу там нікого не буде.

- Цікаво, - зауважив Холмс.

- Так-так, я ж казав вам! - вигукнув клерк. - Он він іде попереду нас. - I він показав на невисокого, чорнявого, охайно вбраного чоловіка, що поспішав кудись протилежним боком вулиці. Той, помітивши навпроти хлопця-газетяра, що вимахував свіжими вечірніми газетами, кинувся до нього, обминаючи кеби та омнібуси, і купив одну газету. Стиснувши її в руці, він одразу зник у дверях пасажу.

- Він уже там! - вигукнув Холл Пайкрофт. - Це двері до контори компанії. Ходімо зі мною, я відрекомендую вас.

Слідом за ним ми зійшли на п'ятий поверх і опинилися біля прочинених дверей. Наш клієнт постукав у них. Голос зсередини запросив нас увійти, і ми ступили до порожньої, майже без меблів, кімнати - такої самої, як розповідав нам Холл Пайкрофт. За одним-єдиним столом сидів чоловік, якого ми щойно бачили на вулиці, й тримав у руках розгорнуту вечірню газету; коли він поглянув на нас, мені здалося, що я ще ніколи не бачив обличчя, спотореного виразом такого страждання, - навіть не страждання, а безвиході, яка буває, коли людину спіткала найстрашніша біда. Чоло його блищало від поту, щоки зблідли, мов черевоснулої риби, очі вибалушились, наче в божевільного. Він утупився в свого клерка, немовби не впізнаючи його, й зі збентеженого обличчя нашого клієнта я зрозумів, що таким він бачить свого найманча вперше.

- Чи ви, бува, не хворі, містере Пінере?! - вигукнув він.

- Так, трохи нездужаю, - відповів той, облизавши сухі губи. - Що це за джентльмени, що прийшли разом з вами?

- Це містер Гарріс із Бермондсі, а це - містер Прайс, тутешній, - охоче відповів клерк. - Вони мої друзі й гарні працівники, але обидва віднедавна без роботи, тож я подумав, що ви знайдете для них якесь місце в компанії.

- Чому ж ні, чому ж ні! - гукнув містер Пінер з силуваною усмішкою. - Я певен, що зможу щось підшукати для вас. Ви хто за фахом, містере Гарріс?

- Я бухгалтер, - відповів Холмс.

- О, бухгалтери нам потрібні. А ви, містере Прайс?

- Клерк, - сказав я.

- Гадаю, наша компанія візьме вас обох. Тільки-но ми це вирішимо, я вас повідомлю. А зараз, благаю вас, ідіть. Ради Бога, залиште мене!

Ці останні слова вихопились у нього мимоволі, немовби він уже не міг стримати себе й раптово зірвався. Ми з Холмсом перезирнулись, а Холл Пайкрофт ступив до столу.

- Містере Пінере, адже ви забули, що я приїхав до вас по вказівки, - сказав він.

- Так-так, містере Пайкрофте, - відповів той байдуже. - Зачекайте-но з хвилину, і друзі ваші теж хай почекають з вами. Я буду до ваших послуг десь хвилини через три, якщо дозволите мені. - Він підвівся, членко вклонивсь і вийшов до сусідньої кімнати, зачинивши за собою двері.

- Як це розуміти? - прошепотів Холмс. - Він не вислизне звідси?

- Це виключається, - відповів Пайкрофт.

- Чому?

- Ці двері ведуть тільки до другої кімнати.

- Іншого виходу з неї немає?

- Ні.

- Чи є там якісь меблі?

- Ні, вчора там було порожнью.

- То навіщо, до біса, він пішов туди? Чогось я тут не доберу. Враження таке, що цей Пінер з'їхав з глузду. Що могло його так перелякати?

- Він вирішив, що ми з поліції, - припустив я.

- Напевно! - вигукнув Пайкрофт.

Холмс хитнув головою.

- Ні, він не зараз перелякався. Він був блідий уже тоді, коли ми увійшли до кімнати, - мовив він. - Хіба що...

Слова його перервав різкий стукіт із сусідньої кімнати.

- Якого дідька він стукає у власні двері? - скрикнув клерк.

Стукіт ставав дедалі гучнішим. Ми очікувально обернулися до дверей. Позирнувшись на Холмса, я побачив, що обличчя його стало зосередженішим і він схвильовано подався вперед. Раптом з кімнати долинуло якесь булькотіння й щось заторохтило по дерев'яній перегородці. Холмс шалено стрибнув через усю кімнату й штовхнув двері. їх було замкнено зсередини. Слідом за ним ми й собі кинулися до дверей і всі разом налягли на них. Зірвалася одна завіса, потім друга, й двері з тріскотом упали на підлогу. Ми вбігли до кімнати. Вона була порожня.

Проте ми розгубилися лише на мить. У найближчому до дверей кутку кімнати видніли ще одні двері. Холмс підскочив до них і рвучко відчинив. На підлозі лежали піджак та жилетка, а на гаку біля дверей на власних шлейках, зашморгнутих навколо шиї, висів директор Франко-Мідлендської компанії залізних виробів. Коліна його підігнулися, голова безвільно звисла на груди, а п'ятирічний, доторкуючись до дверей, видавали той самий стукіт, що перервав нашу розмову. За мить я обхопив його стан і трохи вище піднявся тіло, а Холмс із Пайкрофтом тим часом розв'язали гумовий зашморг, що глибоко в'івся в синювату шию. Ми перенесли Пінера до іншої кімнати. Він лежав з олив'яно-сірим обличчям, ледве ворушачи синіми губами з кожним подихом, - жалюгідний уламок людини, яку ми бачили кілька хвилин тому.

- Що з ним, Ватсоне? - спитав Холмс.

Я нахилився над тілом й оглянув його. Серце ледве билося, але дихання поволі глибшало, повіки легко тремтіли, відслонюючи тонкі смужки білків очей.

- Трохи на той світ не потрапив, - сказав я, - але, здається, живий. Відчиніть-но вікно і подайте карафку з водою.

Я розстебнув комір Пінерової сорочки, обтер холодною водою обличчя і заходився розтирати його руки, поки він нарешті дихнув на повні груди.

- Решта - лише справа часу, - зауважив я, відійшовши від нього.

Холмс стояв біля стола, засунувши руки в кишені штанів і низько скиливши голову.

- Гадаю, час викликати поліцію, - мовив він. - Коли вони прийдуть, я охоче повідомлю їх про все, що тут сталося.

- І все-таки це незбагненне для мене! - вигукнув Пайкрофт, почухавши потилицю. - Навіщо я здався їм тут, навіщо?..

- О! Все надзвичайно просто, - усміхнувся Холмс, - крім отієї спроби самогубства.

- А все інше вам зрозуміло?

- Думаю, що так. А ви що скажете, Ватсоне?

Я знизав плечима:

- Правду кажучи, я нічого не розумію.

- Але ж, якщо простежити всі події з самого початку, то висновок може бути лише один.

- Який?

- Все це зводиться до двох речей. Перша - Пайкрофта заява з проханням прийняти його на службу до цієї химерної компанії. Хіба ви не бачите, навіщо вона була потрібна?

- Побоююся, що ні.

- Але ж навіщо вона знадобилася їм? Могло б вистачити згоди на словах. Хіба ж незрозуміло, друже мій, що їм україй потрібен був зразок вашого почерку, а інакше дістати його вони не могли?

- Але навіщо?

- Справді, навіщо? Знайшовши відповідь на це запитання, ми розв'яжемо нашу загадку. Навіщо? Причина тут може бути тільки одна. Хтось хотів підробити ваш

почерк, скориставши цим зразком, - це перше. А тепер переїдемо до другого й побачимо, що воно доповнює перше. Це - ваша обіцянка Пінерові не надсилати до Мовсона листа з відмовою, а звідси виходить, що управлятель того банку й досі певен, що в понеділок уранці до нього на службу з'явився не хто інший, як містер Холл Пайкрофт.

- Боже мій! - вигукнув клієнт. - Яким сліпаком я був!

- А тепер ви зрозумієте все, що стосується почерку. Уявіть собі, що хтось прийшов під вашим ім'ям на ваше місце служби, але почерк у нього зовсім інший, ніж той, яким написано ваше прохання, - тож він програє, ще й не розпочавши гри. Але якщо шахрай навчився підробляти вашу руку, то цим він себе цілком уbezпечив, - адже, як я зрозумів, у банку вас ніхто ще ніколи не бачив.

- Ніхто! - простогнав Пайкрофт.

- Чудово. Звичайно, для них важливо, щоб ви раптом не передумали або не дізналися від кого-небудь, що в Мовсоновому закладі працює ваш двійник. Тому вам дали великий аванс і вирядили до Бірмінгема, доручивши таку роботу, яка затримала б вас подалі від Лондона, поки вони скінчать свою гру. Все, як бачите, дуже просто.

- Ale нащо цей чоловік удавав із себе свого брата?

- Це теж само собою зрозуміло. Їх, напевно, всього двоє. Один мав підмінити вас на службі, а другий вдав із себе найманча: запрошувати до своєї компанії третього, на роль директора фірми, їм не хотілося. Тоді другий змінив, наскільки міг, свої зовнішні риси й удав із себе свого брата, щоб схожість із першого погляду не викликала підозри. Якби ви не побачили в його роті золотий зуб, вам і на думку не спало б сумніватися.

Холл Пайкрофт замахав кулаками в повітрі.

- Господи! - скрикнув він. - A що ж робив той другий Холл Пайкрофт у Мовсона, поки мене тут дурили?! Що нам робити, містере Холмс? Скажіть мені!

- Негайно телеграфуйте до Мовсона.

- Ale в суботу банк зачиняється о дванадцятій.

- Дарма. Там має бути сторож чи швейцар.

- Так, вони наймають охоронця. Я чув якось про це в Сіті, адже в їхньому банку зберігаються великі цінності.

- Чудово, зараз ми надішлемо йому телеграму й дізнаємося, чи все там гаразд і чи працює в них клерк із вашим прізвищем. Ясно, отже, все, крім того, навіщо один із цих шахраїв, тільки-но побачивши нас, побіг до сусідньої кімнати й повісився.

- Газета! - прохрипів голос позаду нас.

Чоловік сидів на підлозі, блідий і страшний, в очах його з'явилися проблиски свідомості, руки нервово розтирали широку червону смугу, що зосталася на шиї від зашморгу.

- Газета! Звичайно! - збуджено вигукнув Холмс. - Який же я бовдур! Хотів усе пов'язати з нашими відвідинами, а про газету й не подумав! Уся заковика в ній, нема ніякого сумніву!

Він розгорнув газету на столі, й переможний вигук вихопився з його вуст.

- Подивіться-но, Ватсоне! - вигукнув він. - Це лондонський «Іннінг Стандард». Ось те, що нам треба. А заголовки які! «Злочин у Сіті. Вбивство у банку Мовсона й

Вільямса. Зухвала спроба пограбування. Злочинця спіймано!» Читайте вголос, Ватсоне, бо я аж палаю бажанням почути все!

Судячи з того, що ця стаття займала чи не найпомітніше місце в газеті, подія ця була найголовнішою подією дня. Описано її було так:

«Найзухвалішу спробу пограбування, що скінчилася загибеллю однієї людини й арештом злочинця, скосно сьогодні в Сіті. Кілька днів тому маловідомий банк «Мовсон і Вільямс» одержав на зберігання цінні папери, вартість яких перевищувала мільйон фунтів стерлінгів. Управитель банку, що усвідомлював усю покладену на нього відповідальність, призначив у будинку цілодобове чергування озброєного охоронця й заховав папери у сейфи найновішого зразка. Але минулого тижня до фірми прийняли нового клерка на ім'я Холл Пайкрофт. Ця особа виявилася не ким іншим, як Бедінгтоном, відомим грабіжником та злодієм, що разом зі своїм братом щойно вийшов із тюрми, де відсидів п'ять років. Якимось чином, - яким саме, поки незрозуміло, - йому вдалося, прибравши чуже ім'я, влаштуватися на службу до банку, де він за кілька днів скопіював потрібні йому ключі, а також вивчив розташування всіх сховищ та сейфів.

Зазвичай клерки в Мовсона в суботу закінчують працю в банку рівно опівдні. Тож сержант поліції Тьюсон, що чергував у Сіті, був дещо здивований, побачивши джентльмена з саквояжем у руці, що виходив з банку двадцять хвилин на другу. Запідохривши щось недобре, він кинувся за ним і після відчайдушного спротиву заарештував його за допомогою констебля Поллока. Одразу стало зрозуміло, що відбулося зухвале й велике пограбування. У саквояжі лежали американські залізничні акції, акції на володіння шахтами та цінні папери інших компаній, вартість яких разом становила близько ста тисяч фунтів. Під час огляду приміщення знайдено тіло бідолашного охоронця, сховане в найбільшому з сейфів, де воно пролежало б до понеділка, якби не кмітливість сержанта Тьюсона. Череп небіжчика пробито ззаду кочергою. Немає сумніву, що Бедінгтон повернувся до контори, вдавши, ніби щось там забув; убивши охоронця й швидко очистивши великий сейф, він спробував утекти зі своєю здобиччю. Його брат, що звичайно діяв разом з ним, цього разу, як стало відомо, участі в пограбуванні не брав, але поліція вживає рішучих заходів, щоб виявити його місце перебування».

- Що ж, ми можемо позбавити поліцію зайового клопоту, - мовив Холмс, поглянувши на знічену постать біля вікна. - Людська натура - дивовижна річ, Ватсоне. Як бачите, цей чоловік так любить свого брата, вбивцю й негідника, що ладен був накласти на себе руки, дізнавшись, що тому загрожує шибениця. Але хай би як там було, ми з доктором залишимось тут на варти, містере Пайкрофте, а ви тим часом, будь ласка, повідомте поліцію.

«Глорія Скотт»

- У мене тут є деякі папери, - сказав мій друг Шерлок Холмс, коли ми одного зимового вечора сиділи біля каміна, - які, гадаю, вам варто було б переглянути, Ватсоне. Це документи найдивовижнішої справи - пригоди з «Глорією Скотт», а це - записка, прочитавши яку, мировий судя Trevor pomer зі страху.

Він дістав з шухляди маленьку потемнілу скриньку, вийняв звідти й подав мені коротку записку, надряпану на клаптику сірого паперу.

«З дичною справу, гадаємо ми, закінчено, - йшлося в тій цидулі. - Головний лісничий Хадсон, здається нам, усе про мухобійки розповів. Фазанячих курочок стережіться».

Коли я відірвався від читання цієї загадкової цидули, то побачив, що Холмс усміхається, придивляючись до виразу моого обличчя.

- Ви, бачу, трохи спантеличені, - мовив він.

- Я не розумію, як така записка може викликати в когось страх. Мені вона здається скоріш Гротескною.

- Цілком можливо. І все ж факт є факт: міцний чоловік у літах, прочитавши її, похилився, наче від пістолетного пострілу.

- Ви зацікавили мене, - зауважив я. - Але чому ви вважаєте, що я повинен переглянути цю справу?

- Бо то перша моя справа.

Я не раз намагався зрозуміти, чим керувався мій друг, беручись до розкриття злочинів, але він ніколи не мав бажання про це розмовляти. Зараз, однак, він сів у крісло й порозкладав документи на колінах. Потім запалив люльку і якусь хвилину перегортав папери.

- Ви не чули від мене про Віктора Тревора? - спитав він. - Це був мій друг у ту пору, коли я навчавсь у коледжі. Я ніколи не був компанійським хлопцем, Ватсоне; я завжди волів сидіти самотою в кімнаті і вдосконалювати свої дедуктивні методи, тож не дуже приятелював з однолітками. Крім фехтування й боксу, інших видів спорту я не полюбляв - одне слово, займався зовсім не тим, чим займалися решта хлопців, тож спільногого з ними в мене нічого не було. Тревор став єдиним моїм приятелем, та й то через пригоду з його бультер'єром, що одного ранку вчепився мені в ногу, коли я йшов до церкви.

То був прозайчний, але ефективний початок дружби. Я пролежав у ліжку десять днів, і Тревор щодня приходив провідати мене. Спочатку наші розмови тривали не більш як хвилину, потім він став затримуватися довше, а під кінець семестру ми були вже близькими друзями. Це був щирий і жвавий хлопець, сповнений бадьорості, анітрохи не схожий на мене; але все-таки між нами було чимало спільногого, й коли я дізнався, що в нього так само немає друзів, це поєднало нас іще міцніше. Нарешті він запросив мене в гості до свого батька в Доніторп, що в Норфорку, і я скористався його гостинністю аж на цілий довгий місяць канікул.

Старий Тревор, мировий суддя, був людиною заможною, шанованою і мав у Доніторпі садибу. Доніторп - це невеличке село на північ від Ленгмера, що біля Бродса. Цегляний будинок, великий, старомодний, стояв на дубових палях, і до нього вела чудова липова алея. Там можна було досхочу постріляти качок, із задоволенням порибалити, посидіти в невеличкій, але затишній бібліотеці, - як я зрозумів, її купили в колишнього власника садиби; до того ж, Тревори мали непоганого кухаря, тож хіба що най-вередливіша людина не змогла б там присмно провести місяць.

Старий Тревор був удівець, а мій друг - єдиний його син. Я чув, що в нього була й дочка, але вона померла від дифтерії, коли їздила до Бірмінгема. Старий Тревор надзвичайно зацікавив мене. Чоловік він був не дуже освічений, зате неабиякий силач і розумник. Книг він майже не читав, зате багато мандрував, чимало побачив і все це запам'ятовував. Кремезний, оглядний, із кучмою сивого волосся, засмаглим обвітреним лицем та блакитними очима, в окрузі він мав славу людини доброї й щедрої; його знали як справедливого, поблажливого суддю.

Якось увечері, невдовзі після моого приїзду, ми сиділи за чаркою портвейну, і тут молодий Тревор почав розмову про мою спостережливість та мої дедуктивні методи; тоді я ще не уявляв собі ролі, яку вони відіграватимуть у моєму житті. Старий, напевно, гадав, що його син надто переоцінює в своїй розповіді мої здобутки.

«Спробуйте-но на мені, містере Холмсе, - мовив він, ласково всміхаючись, - я найкраще підійду для ваших висновків».

«На жаль, їх буде не так багато, - відповів я. - Можу лише припустити, що останні дванадцять місяців ви когось боялися».

Усмішка завмерла на його вустах, і він здивовано втупився в мене.

«Так, це правда, - мовив він. - Ти знаєш, Вікторе, - звернувся він до сина, - коли ми розігнали оту банду браконьєрів, вони заприсяглися, що заріжуть нас, і справді напали на сера Едварда Голлі. З того часу я завжди насторожі, хоч я й уявлення не маю, як ви про це дізналися».

«У вас дуже гарний ціпок, - відповів я. - За написом я визначив, що ви володієте ним не більш, як рік. Але вам довелося просвердлити кілька отворів у набалдашнику й позаливати туди свинець, щоб обернути ціпок на грізну зброю. Гадаю, що якби ви нічого не боялися, вам не було б чого вдаватися до такого заходу».

«Щось іще?» - спитав він, усміхаючись.

«Замолоду ви частенько билися».

«Теж правда. Як ви про це довідалися? Невже тому, що ніс у мене трохи скривлений?»

«Ні, - сказав я. - Уся справа у ваших вухах. Вони у вас притиснуті до голови й товсті, як у боксерів».

«Може, ще щось?»

«Ви багато працювали лопатою, що видно з ваших мозолів».

«Так, я надбав усі свої гроші в золотих копальнях».

«Ви бували в Новій Зеландії».

«Теж правда».

«Не раз відвідували Японію».

«Саме так».

«Ви були близькі з людиною, ініціали якої - «Д.А.», а потім намагалися її забути».

Містер Тревор поволі підвівся, дико вирячив на мене свої велики блакитні очі й раптом знепритомнів, упавши обличчям просто на скатертину з розсипаними горіховими шкаралупками.

Уявіть собі, Ватсоне, як це приголомшило його сина і мене. Проте ненадовго: ми розстебнули Треворові комір і покропили його обличчя водою, - він зітхнув зо два рази й сів.

«О, другі, - мовив він, силувано всміхаючись, - сподіваюсь, я вас не перелякав? Глянути на мене, то я чоловік дужий, але серце в мене слабке й часом підводить. Я не знаю, як вам це вдається, містере Холмсе, але як на мене, всі детективи поряд із вами - просто хлопчаки. Це ваше покликання, сер! Можете повірити на слово людині, яка дещо бачила в світі».

Ця порада з завищеною оцінкою моїх здібностей навела мене, Ватсоне, на думку про те, що логічне мислення може стати моїм ремеслом, тоді як раніше було звичайнісінським захопленням. Але в ту мить я не міг думати ні про що інше, крім як про господаря, що раптово зомлів.

«Сподіваюся, я не сказав нічого такого, що болісно вразило б вас?» - спитав я.

«Так, ви справді зачепили вразливе місце... Чи можу я спитати вас, як ви про це довідуетесь і що вам уже відомо?» Він говорив напівшартома, але в глибині його очей і досі тайвся страх.

«Усе дуже просто, - мовив я. - Коли ви засукали рукави, щоб затягти до човна рибу, я побачив на згині вашого ліктя витатуйовані літери «Д.А.». Їх ще можна розібрати, хоч вони й дещо розплівчасті Біля них на шкірі утворилася пляма, тож їх, напевно, намагалися вивести. Ці ініціали, мабуть, колись були для вас дорогі, але згодом ви захотіли їх забути».

«Ну й очі у вас! - вигукнув він, полегшено зітхнувши. - Все так, як ви говорите. Але годі вже про це. З усіх привидів минулого найгірші привиди колишніх коханих. Ходімо краще до більярдної та викуримо по сигарі».

* * *

З того дня до привітності, яку містер Тревор незмінно виявляв до мене, домішалася підозрілість. Навіть син його це помітив. «Завдали ви батькові задачу, - казав він, - старий і досі не певен, що ви знаєте, а чого не знаєте». Сам він, проте, цього не показував, але мені здається, що ця думка міцно засіла у нього в голові, й він часто крадькома підглядав за мною. Врешті я переконався, що лише непокою його і що мені краще звідти виїхати. Але напередодні мого від'їзду сталася пригода, яка тільки підтвердила слухність моїх висновків.

Ми всі троє сиділи на моріжку в складаних кріслах, гріючись на сонці й милуючись краєвидом на Бродс, коли служниця прийшла повідомити, що якийсь чоловік хоче бачити містера Тревора.

«Як його звати?» - спитав господар.

«Він не назував себе».

«То чого ж він хоче?»

«Він каже, що ви його знаєте і що він хоче хвилинку поговорити з вами».

«Що ж, проведіть його сюди».

За хвилину після того перед нами з'явився маленький зморщений, клишоногий чоловік із улесливими очицями. На ньому були відкритий жакет із смоляними патьоками на рукавах, картата червоно-чорна сорочка, грубі штани й важкі стоптані черевики. Обличчя його було худе, засмагле, з незмінною посмішкою, яка оголювала криві жовті зуби; зморшкуваті руки ніби хотіли щось затиснути в жменях, як це притаманно морякам. Коли він своєю хиткою ходою перейшов моріжок, я почув, як у містера Тревора вирвався з горлянки приглушений звук, і він, скочивши з крісла, побіг до будинку. Через якусь хвилину господар повернувся, і я відчув міцні паҳощі бренді, коли він проходив повз мене.

«Що ж, друже мій, - мовив містер Тревор, - чим я можу стати вам у пригоді?»

Моряк стояв і дивився на нього, примуржившись і так само нахабно посміхаючись.

«Не впізнаєте мене?» - спитав він.

«Боже мій! Звичайно ж, ви Хадсон», - здивовано сказав містер Тревор.

«Еге ж, Хадсон, сер, - мовив моряк. - Тридцять із гаком років минуло відтоді, як ми бачилися востаннє. Тепер ви сидите собі у власному будинку, а я й досі солонину з бочок тягаю».

«Зараз ти побачиш, що я не забиваю давніх друзів! - вигукнув містер Тревор, підійшов до моряка й щось тихенько йому прошепотів. - Піди на кухню, - сказав він тепер уже гучніше, - там тобі дадуть поїсти й випити. І роботу теж, безперечно, я для тебе знайду».

«Дякую, сер, - мовив моряк, куйовдячи своє волосся. - Я довго волочився світами, час уже й відпочити. Я подумав, що знайду прихисток у містера Бедоза чи у вас».

«А хіба ти знаєш, - вигукнув містер Тревор, - де зараз містер Бедоз?!»

«Будьте певні, сер, я знаю, де всі мої друзі», - відказав цей чолов'яга з лиховісною посмішкою на обличчі й пішов розвальцем за служницею до кухні.

Містер Тревор пробурмотів щось про те, що вони подружилися на кораблі, коли поверталися з копалень, а потім, залишивши нас надворі, пішов до будинку. Коли ми за годину увійшли туди, то побачили, що господар лежить на канапі, п'яний як чіп. Уся ця пригода справила на мене дуже неприємне враження, й наступного дня я вже не шкодував, що залишаю Доніторп, бо відчував, що свою присутністю лише бентежу друга.

Усе це сталося протягом першого місяця канікул. Я повернувся до Лондона й там тижнів із сім провів над деякими дослідами з органічної хімії. Одного дня, коли вже почалася осінь і канікули наближалися до кінця, я одержав від свого друга

телеграму: він запрошує мене повернутись до Доніторпа, бо дуже потребував моєї поради й допомоги. Звичайно, я все облишив і негайно подався на північ.

Він зустрів мене в двоколці на станції, й з першого ж погляду я побачив, що останні два місяці були для нього вкрай тяжкими. Він схуд, змarnів і розмовляв уже не так гучно й жваво, як завжди.

«Батько помирає», - були його перші слова.

«Не може бути! - вигукнув я. - Що з ним таке?!»

«Грець. Нервовий напад. Лежить непритомнний цілий день. Не знаю, чи застанемо його ще живим».

Можете уявити собі, Ватсоне, як мене перелякала ця несподівана новина.

«Що сталося?» - запитав я.

«В тім-то й річ. Сідайте, поговоримо по дорозі. Пам'ятасте чолов'ягу, що прийшов за день до того, як ви поїхали?»

«Добре пам'ятаю».

«А чи знаєте ви, кого ми тоді пустили до себе?»

«І гадки не маю».

«То був сам диявол, Холмсе!» - вигукнув він.

Я здивовано глянув на нього.

«Так, то був сам диявол. З того часу ми не мали ані години спокою - ані години. Батько з того вечора й голови не піdnімав; життя його обернулося на справжнє пекло, серце врешті не витримало - і все через того клятого Хадсона».

«Як він цього домігся?»

«Я багато дав би, щоб про це довідатись. Мій добрій, лагідний старий батько... як він міг потрапити до лабет цього зарізяки! Я такий радий, що ви приїхали, Холмсе. Я вірю у вашу розсудливість і обережність і знаю, що ви дасте мені найкращу пораду».

Ми мчали гладеньким білим путівцем; перед нами відкрився краєвид на Бродс, осяянний червоним світлом надвечірнього сонця. Ліворуч від гаю вже видніли димарі й флагшток садиби.

«Батько взяв Хадсона за садівника, - почав мій друг, - але тому здалося цього замало, і його зробили ключником. Здавалося, що на його милість віддано увесь будинок, - він тинявся кімнатами

і робив, що хотів. Служниці скаржилися на його п'яні витівки та огидну лайку; батько, щоб винагородити їх, збільшив їм платню. Хадсон брав найкращу батькову рушницю, човен і вирушав на полювання. З його обличчя не сходила в'їдлива, злісна, нахабна посмішка, тож якби ми були з ним однолітками, я вже двадцять разів надавав би йому стусанів. Скажу вам правду, Холмсе. Увесь той час я мусив себе стримувати, а тепер сам себе запитую: дурню, навіщо ти це робив?..

Отож наші справи дедалі гіршали, той покідьок Хадсон ставав усе нахабніший, і врешті одного разу за зухвалу відповідь батькові я схопив його за плечі й витурив з кімнати. Він пішов звідти з мертвотно-блідим обличчям і очима, в яких затаїлася лють. Я не знав, що сталося тоді між ним та моїм бідолашним батьком, але наступного дня батько прийшов до мене й попросив вибачитися перед Хадсоном.

Ви, звичайно, розумієте, що я відмовився й спитав батька, як він міг дати тому мерзотникові таку владу над собою й домом.

«Сину мій, - мовив він, - тобі добре говорити, адже ти не знаєш моого становища. Але невдовзі ти дізнаєшся, Вікторе. Так, я відчуваю, що ти дізнаєшся, а там хай буде, що буде. Ти ж не повіриш поганій звістці про свого бідолашного старого батька, хіба не так?» Він був страшенно знervований і цілий день просидів у себе в кабінеті: крізь вікно мені було видно, що він заклопотано щось писав.

Той вечір, здавалося, приніс нам велике полегшення, бо Хадсон сказав, що збирається залишити нас. Він зайшов до їdalyni, де ми саме сиділи, й повідомив про своє рішення нахабним підхмеленим голосом.

«З мене доволі вже вашого Норфолка, - мовив він. - Поїду до містера Бедоза в Гемпшир. Гадаю, він так само буде радий мене бачити, як і ви».

«Сподіваюся, ви не згадуватимете нас лихом, Хадсоне», - сказав батько з лагідністю, що збурила мою кров.

«Я ще не чув, щоб хтось попросив прощення», - похмуро відказав Хадсон, позирнувши в мій бік.

«Вікторе, чи не вважаєш ти, що обійшося з цим чоловіком занадто грубо?» - спитав батько, обернувшись до мене.

«Навпаки, я вважаю, що ми з вами занадто довго терпіли його», - відповів я.

«Он як, он як?! - загарчав той. - Гаразд, приятелю. Ще побачимо!»

Згорбившись, він вийшов з кімнати, а за півгодини покинув будинок, залишивши мого батька страшенно схвильованім. Щоночія чув, як він походжає по кімнаті, й був певен, що от-от станеться щось страшне».

«Що ж сталося?» - нетерпляче спитав я.

«А от що. Учора ввечері батько одержав лист з фордингемським штемпелем. Батько прочитав його, скопився за голову й забігав по кімнаті мов навіжений. Коли я нарешті поклав батька на канапу, очі й рот у нього були перекошені - його побив гречь. Одразу ж прийшов лікар Фордгем. Ми перенесли батька в ліжко, але він так і не отямився, і я боюся, що ми вже не застанемо його живим».

«Який жах, Треворе! - вигукнув я. - Що ж могло бути в тому листі, який призвів до такого страшного наслідку?»

«Нічого. Пояснити це неможливо. Лист був якийсь безглуздий. Боже мій, цього я так боявся!»

Тим часом ми обігнули алею й побачили, що всі штори в будинку спущено. Коли ми під'їхали до дверей, обличчя мого друга скривилося з відчаю: надвір вийшов джентльмен у чорному.

«Коли це сталося, лікарю?» - спитав Тревор.

«Майже одразу після того, як ви поїхали».

«Чи приходив він до тями?»

«Лише на коротку мить, перед самісінькою смертю».

«Чи просив він передати щось мені?»

«Лише одне: папери заховано в потаємній шухляді японської шафи».

Мій друг піднявся разом з лікарем до кімнати померлого, а я залишився в кабінеті, ще раз перебираючи подумки всі події; ніколи до цього, здавалось, я не

був таким пригніченим, як тоді. Ким був раніше цей Тревор - боксером, мандрівником, золотошукачем - і як він опинився у лабетах цього огидного моряка? Чому він знепритомнів від самої лише згадки про напівстерті ініціали на руці й помер зі страху, коли одержав лист із Фордингема? Тоді я згадав, що Фордингем - у Гемпширі, а містер Бедоз, до якого моряк поїхав у гості і якого теж, напевно, шантажував, так само мешкав у Гемпширі. Отже, лист мав бути або від Хадсона, який погрожував, що викаже якусь таємницю, або від Бедоза, який попереджав свого колишнього спільнника про загрозу такого викриття. Здавалося б, усе начебто зрозуміло. Але як тоді цей лист міг бути таким безглупдим, як його описував Треворів син? Він, мабуть, хибно його витлумачив. Якщо так, то це може бути один із тих майстерних тайнописів, коли пишуть про одне, а це означає інше. Я мав побачити той лист. Я був певен, що зможу розгадати його, коли в ньому є прихований зміст. Майже з годину я сидів і розмірковував у сутінках, аж покизаплакана служниця принесла мені лампу; слідом за нею увійшов мій друг Тревор, блідий, але спокійний, - він приніс ті самі папери, що зараз лежать на моїх колінах. Сівши навпроти мене, він підсунув лампу до краю стола й подав мені коротку записку, надряпану, як ви бачите, на клаптику сірого паперу: *«З дичною справу, гадаємо ми, закінчено, - ішлося в ній. - Головний лісничий Хадсон, здається нам, усе про мухобійки розповів. Фазанячих курочок стережтесь».*

Мушу признатися, що вираз моого обличчя був тоді таким же спантеличенім, як тепер у вас, коли я вперше перебіг очима цей лист. Потім ще раз уважно перечитав його. Як я й гадав, зміст листа мав приховуватись у загадковому підборі слів. Може, він полягає саме в таких висловах, як «мухобійки» або «фазанячі курочки»? Але таке довільне тлумачення навряд чи дало б що-небудь. І все-таки я ладен був думати, що головне тут - саме порядок слів; прізвище «Хадсон» начебто вказувало на те, що в листі йдеться саме про нашого моряка, як і вважав раніше, а сам лист був радше від Бедоза, ніж від Хадсона. Я спробував прочитати його в зворотному порядку, але фраза «стережтесь курочок фазанячих» не надихнула мене. Тоді я вирішив читати слова через одне, але ні «з справу», ні «дичною гадаємо» теж нічого не з'ясовували.

Несподівано ключ до загадки опинився в моїх руках: я побачив, що кожне третє слово листа складає те саме повідомлення, яке могло довести старого Тревора до такого відчаю.

Воно було коротке, виразне й лунало справді погрозливо, коли я прочитав його своєму другові:

«Справу закінчено. Хадсон усе розповів. Стережтесь».

Віктор Тревор затулив обличчя тремтічими руками.

«Напевно, так воно і є, - мовив він. - Але це ще гірше за смерть, це означає ганьбу. А до чого тут оцей «головний лісничий» та «фазанячі курочки»?»

«До змісту вони нічого не додають, проте можуть стати нам у пригоді, якщо в нас не буде інших засобів відшукати відправника. Бачите, він пише: «Справу... скінчено...» - і так далі. Після того, як він виписав ці слова, йому треба було

заповнити кожен проміжок будь-якими двома словами. Природно, що він брав перші-ліпші, які спадали йому на думку, й можете бути певні, що він мисливець або птахівник. Чи знаєте ви щось про цього Бедоза?»

«Коли ви заговорили про нього, - мовив він, - то я згадав, як мій бідолашний батько щоосені діставав од нього запрошення на полювання до його заповідника».

«Тоді немає сумніву, що лист надійшов від нього, - сказав я. - Нам зостається лише розкрити таємницю, як моряк Хадсон міг тримати в своїх лабетах цих двох заможних і шановних людей».

«На жаль, Холмсе, я побоююся, що їх пов'язували гріх і ганьба! - вигукнув мій друг. - Але від вас я нічого не тайтиму. Ось сповідь, яку написав мій батько, коли дізнався, що з Хадсоном до нього прийшла небезпека викриття. Як і казав мені лікар, я знайшов її в японській шафі. Візьміть і прочитайте її - сам я не маю для цього ані сили, ані мужності».

Ось ці папери, Ватсоне, які він мені передав: я прочитаю їх вам, як прочитав того вечора в старому кабінеті йому. Отут на звороті, як бачите, написано: «Деякі подробиці рейсу барка «Глорія Скотт», що вийшов із Фалмута 8 жовтня 1855 року й загинув 6 листопада під $15^{\circ} 20'$ північної широти та $25^{\circ} 14'$ західної довготи». Написано це у формі листа й свідчить ось про що:

«Любий мій сину! Загроза викриття почала затмрювати останні роки моого життя. З усією щирістю я можу сказати, що не страх перед законом, не втрата становища в графстві і не ганьба в очах усіх, хто знов мене, крають мое серце, - його крає лише думка про те, що тобі доведеться червоніти за мене; адже ти завжди мене так любив і ніколи не мав, сподіваюсь, причини зневажати мене. Але якщо удар, на який я чекав щохвилини, все-таки впаде на мене, я хочу, щоб ти, прочитавши це, почув про все від мене самого й міг судити, яка моя вина. В іншому разі, якщо все буде гаразд (а Всемогутній Господь цьому сприятиме) і цей лист якимось чином потрапить до твоїх рук, то благаю тебе всім святым, пам'яттю твоєї любої матері: кинь його в полум'я і ніколи не згадуй про нього.

Якщо ж око твоє колись прочитає ці рядки, то це буде знаком, що все викрито й мене нема вже в цьому домі, або ж - і це можливіше, бо ти знаєш, що серце мое дуже хворе, - знаком того, що вуста мої запечатали смерть. І в першому, і в другому випадку заборона зникається. Кожне слово, яке я тут пишу, - чистісінька правда, в чому присягаюся, сподіваючись на твою милість.

Мое прізвище, любий хлопчику, не Тревор. Замолоду я звався Джеймс Армітедж, і тепер ти розумієш, чому мене так приголомшило відкриття, яке кілька тижнів тому зробив твій друг з коледжу, - мені здалося, що він розгадав мою таємницю. Як Армітедж я вступив до одного з лондонських банків і як Армітеджа мене заарештували за порушення законів своєї країни й засуджено до заслання. Не думай про мене надто погано, мій хлопчику. То був так званий борг честі, і я, щоб сплатити його, скористався чужимігрошима, бо був певен, що зможу повернути ці гроші, перш ніж їх спохватяться. Однак лиха доля переслідувала мене. Грошей, що на них я сподівався, я не одержав, а несподівана перевірка рахунків виявила в мене нестачу. На таке нині могли б подивитися крізь

пальці, але тридцять років тому законів дотримувалися суворіше, ніж тепер, отож у день свого 23-річчя я в кайданах, наче справжній злочинець, із тридцятьма сіомома іншими засудженими опинився на палубі барка «Глорія Скотт», що йшов до Австралії.

Це сталося 1855 року, коли в розпалі була Кримська війна і старі кораблі для перевезення засланців найчастіше використовувались як транспорти в Чорному морі. Ось чому уряд змушений був перевозити в'язнів на невеликих, незручних суденцях. «Глорія Скотт» возила з Китаю чай: то було старомодне, неповоротке судно, яке легко переганяли нові кліпери. На цьому п'ятисоттонному судні, крім тридцяти восьми в'язнів, були двадцять шість членів команди, вісімнадцять вояків, капітан з трьома помічниками, лікар, священик та четверо вартових. Одне слово, коли ми вийшли з Фалмута, на судні було близько сотні душ.

Перегородки між камерами в'язнів були не дубові, як звичайно на таких кораблях, а тонкі й нетривкі. Ще тоді, коли нас привели на набережну, один чоловік привернув до себе мою увагу, - тепер він був поряд зі мною. То був молодик із чистим, безвусим обличчям, довгим тонким носом і масивними щелепами. Поводився він дуже незалежно, ходу мав поважну й завдяки своєму велетенському зростові височів над усіма. Я не знаю, чи діставав хто-небудь йому до плеча, і певен, що він сягав не менш ніж шести з половиною футів заввишки. Дивно було бачити серед стількох понурих і зморених облич одне, сповнене бадьюрості й рішучості. Для мене це був немов маяк під час штурму. Я зрадів, побачивши, що він - мій сусід, і зрадів ще більше, коли глупої ночі почув біля свого вуха чийсь шепіт, а потім побачив, що він умудрився просвердлити дірку в дощі, яка розділяла нас.

«Гей, приятелю! - сказав він. - Як тебе звати і за віщо ти тут?»

Я відповів йому і в свою чергу спітав, з ким розмовляю.

«Я Джек Прендергаст, - мовив він. - Заприсягаюся Богом, що ти чув це ім'я ще до того, як опинився тут зі мною!»

Я згадав розмови про його справу, - вони сколихнули всю країну незадовго до моого арешту. Це був чоловік із пристойної родини, неабияких здібностей, але й непереборних лихих звичок; завдяки ошуканству він зумів витягти з найбільших лондонських крамарів чималеньку суму грошей.

«Ага! То ти чув про мою справу!» - гордовито сказав він.

«Так, я дуже добре її пам'ятаю».

«Тоді, може, пам'ятаєш і одну цікаву деталь?»

«Що ви маєте на увазі?»

«У мене було десь із чверть мільйона, чи не так?»

«Принаймні так говорили».

«Але грошей тих так і не знайшли, еге ж?»

«Hi».

«To як ти гадаєш, де вони?» - спітав він.

«І гадки не маю», - відповів я.

«У мене в руках! - вигукнув він. - Богом присягаюся! У мене більше фунтів, ніжсу тебе волосся на голові. А коли ти маєш гроші, синку, й знаєш, як ними треба орудувати, то можеш робити, що схочеш. Чи не думаєш ти, що людину, яка

здатна робити, що схоже, залякали так, що вона згодиться просиджувати штани в цьому смердючому трюмі, у цій старій запліснявій труні на китайському чайному суденці? Ні, сер, така людина найперше потурбується про себе й приятелів. Можеш ій довіритися! Тримайся цієї людини та ще Біблію поцілуй за те, що тебе взяли на баксир».

Спершу я нічого не розумів, але невдовзі він влаштував мені іспит, змусив заприсягтись і розповів, що на судні готується змова щодо підкупу команди. Дюжина в'язнів прилучилася до неї ще до того, як ми опинилися в морі; Прендергаст був ватажком, а гроши його слугували для них рушійною силою.

«У мене є товариш, - сказав він, - винятково чесна людина, їй це чистісінька правда. Гроши зараз у нього, а де він сам, як ти гадаєш? Він священик на цьому кораблі - священик, еге ж! Він з'явився сюди в чорному вбранні, з фальшивими паперами й з такими грошима в гаманці, за які тут можна купити все, що хочеш. Команда йому тіло й душу віддала б. Він купив їх усіх разом за готові гроши, тільки-но вони найнялися. А ще він підкупив усіх вартових та Мерсера, другого помічника. Він і самого капітана підкупить, якщо треба буде».

«Що ж тоді нам робити?» - стпитав я.

«Що робити? - перепитав він. - Зробити червоне вбрання тих вояків іще червонішим, ніж його пошив кравець».

«Але ж вони озброєні», - заперечив я.

«Ми теж озброймося, друже. На кожного маминого синка буде по парі пістолів, і якщо ми не зможемо здобути цей кораблик з усією командою, то нам зостанеться хіба що вступити до інституту шляхетних дівчат. Поговори зі своїм сусідом зліва й прикинь, чи можна йому довіряти».

Я зробив це й з'ясував, що інший мій сусід - юнак такого самого становища, як і я, теж винний у розтраті. Прізвище його було Еванс, але потім він, як і я, змінив його; нині це багатий і поважний чоловік, що мешкає на півдні Англії. Він був готовий прилучитися до змови, бо вважав це за єдиний порятунок для нас, і не встигли ми вийти з затоки, як про нашу таємницю дізналися всі в'язні, крім двох. Один із них був недоумкуваний, і ми не мали до нього довіри; другий слабував на жовтнянцю й нічим не міг стати нам у пригоді.

Спочатку ніщо не заважало нам заволодіти кораблем. Команда була з самих зарізяк, немовби навмисне підібраних для такої справи. Гаданий священик приходив до камер сповідати нас і приносив чорну торбину, де начебто лежали духовні книжки; він приходив так часто, що третього дня у кожного з нас лежали під койкою напівзакриті, пара пістолів, фунт пороху й двадцять куль. Двоє вартових були Прендергастовими агентами, а другий помічник - його правицею. Капітан з двома іншими помічниками, двоє вартових, лейтенант Мартін, вісімнадцять вояків та лікар були на супротивному боці. Не збуджуючи в них ані найменшої підозри, ми вирішили без усіх осторог здійснити ратовий напад уночі. Проте стався він набагато скоріш, ніж ми сподівались, і відбулося це так.

Одного вечора, третього місяця подорожі, лікар зійшов у трюм до хвогою в'язня і, поклавши руку на койку, намацав там пістолі. Якби він промовчав, справи наші були б кепські, але чоловічок він був нервовий, отож здивовано скрикнув і зблід

так, що хворий усе зрозумів і миттю кинувся на нього. Не встиг той здійняти тривогу, як був уже прив'язаний до койки з заткнутим ротом. В'язень відімкнув двері, що вели на палубу, і всі ми ринули туди. Двох вартових застрелили, те саме зробили і з капралом, який вибіг подивитися, що сталося. Біля дверей каюта-компанії стояли два вояки, але їхні мушкети були, мабуть, незаряджені, бо вони жодного разу в нас не вистрілили, а поки взялися за багнети, ми самі їх уколошкали. Потім ми підібігли до каюти капітана, але тільки-но відчинили двері, як усередині громнув постріл; капітан сидів, схиливши закривлену голову на пришиплену до столу мату Атлантичного океану, а поряд стояв священик і тримав у руці пістоль, з якого курився димок. Двох помічників капітана скочила команда, і все, здавалося, було скінчено.

Поряд була каюта-компанія: ми зібралися там, посідали на канапі й загомоніли всі гуртом, - відчуття свободи, здавалося, сп'янило нас. У каюта-компанії стояли шафи, й Вільсон, гаданий священик, дістав звідти дюжину пляшок темного хересу. Ми поодбивали шийки в пляшках, розлили вино в келихи й тільки-но поставили їх на стіл, як несподівано пролунав тріск мушкетних пострілів і каюта-компанія так наповнилася димом, що не стало видно й столу. Коли дим розсіявся, нашим очам відкрилася моторошна картина. Вільсон та ще восьмеро лежали на підлозі один на одному, а на столі кров змішалася з хересом, - від згадки про це мені й досі моторошно. Ми були такі перелякані, що не змогли б, напевно, оборонитись, якби не Прендергаст. Заревіши, мов бугай, він метнувся до дверей з усіма, хто залишився живий. Коли ми вибігли, то побачили на кормі лейтенанта з десятьма вояками. В каюта-компанії над столом було піднято люк, і вони стріляли в нас крізь цей отвір. Та перш ніж вони встигли знову зарядити рушниці, ми накинулися на них. Вони трималися до кінця, але нас було більше, й за п'ять хвилин усе скінчилось. Боже мій! Чи була ще коли-небудь така різанина на якомусь іншому кораблі! Прендергаст, мов розлючений диявол, піdnімав вояків, як малих дітей, і кидав їх за борт живими й мертвими. Один сержант, тяжко поранений, довго намагався пливти, поки хтось, зміливавшиесь, не вистрелив йому в голову. Коли стрілянина скінчилася, з числа наших ворогів зосталися живими лише вартові, помічники капітана й лікар.

Бій одгримів, але спалахнула велика сварка. Багато хто з нас радів здобутій свободі, але не всі хотіли брати гріх на душу. Одна річ - бйка з озброєними вояками, а інша - спокійне вбивство розброєних. Восьмеро з нас - п'ятеро в'язнів і троє моряків - сказали, що не хочуть убивати. Але Прендергаста з його спільниками це нітрохи не зворушило. Єдина наша зможа врятуватися - це прибрати живих свідків, говорив він. Нас ледве не спіткала доля заарештованих, але врешті він усе-таки дозволив нам узяти човен і забиратися геть. Ми погодилися, бо нас усіх вивертало від самого вигляду крові, і до того ж боялися, що справа може повернути ще на гірше. Кожному з нас дали матросське врання, а на всіх - три барила з водою, солониною та сухарями й компас. Прендергаст кинув нам до човна мату, сказав, що ми - потерпілі моряки, чий корабель загинув під 15° північної широти та 25° західної довготи, а потім перерубав фалінь і ми виушили.

Тепер я підходжу до найдивовижнішої частини своєї розповіді, любий мій сину. Під час стрілянини судно стояло носом до вітру: тільки-но ми його залишили, як воно змінило курс і почало поволі відплівати. Повівав легкий вітерець із північного сходу. Наш човен гойдався на хвилях, і ми з Еваном, як найосвіченіші з усіх, сиділи над мапою, намагаючись визначити, де ми зараз і до якого берега країце пристати. Це було не таке вже й просте завдання: за п'ятсот миль на північ пролягали острови Зеленого Мису, а за сімсот миль на схід - берег Африки. Врешті-решт, оскільки повіявліденний вітер, ми обрали Сьєрра-Леоне й попливли в тому напрямку; барк тоді був уже так далеко, що ми ледве бачили його щогли. Несподівано над ним здійнялася густа чорна хмара диму, немовби на обрії виросло якесь чудернацьке дерево. За мить пролунав вибух, схожий на удар грому, а коли дим розвіявся, від «Глорії Скотт» не зосталося й сліду. Ми негайно повернули човен і щосили взялися гребти туди, де легенький туман над водою вказував місце катастрофи.

Минуло багато часу, поки ми дісталися того місця, і спершу нам здалося, що рятувати когось уже пізно. Розбитий човен, безліч плетених кошів та уламки, що гойдалися на хвилях, показували, де потонуло судно, але людей не було й знаку, тож ми у відчай вирішили повернутися назад, коли раптом почули крик, що волав порятунку, і побачили вдалині дошку, а на ній людину. То був молодий моряк на ім 'я Хадсон; коли його втягли до човна, він був такий зморений і попечений, що ми нічого не змогли довідатись від нього аж до ранку.

Уранці він розповів, що коли ми залишили судно, Прендергаст та його банда взялися карати п'ятьох уцілілих полонених. Двох вартових розстріляли й викинули за борт, так само вчинили і з третім помічником. Прендергаст власноруч перерізав горлянку нещасному лікареві. Врятувався тільки перший помічник, мужня й хоробра людина. Побачивши, що в'язень із скривавленим ножем підкрадається до нього, він якось умудрився скинути кайдани й побіг на корму. Длюжина в'язнів, озброєних пістолями, кинулася за ним; раптом вони побачили, що він сидить із сірниками в руці біля відкритої бочки з порохом. На кораблі було сто чоловік, і помічник присягався, що тільки-но спробують його зачепити, як усі до одного злетять у повітря. За мить стався вибух; Хадсон гадав, що в бочку з порохом випадково влучила куля когось із в'язнів. Та хоч як там було, насправді і «Глорії Скотт», і банді, що захопила її, настав кінець.

Отака, любий мій, коротка історія того страшного злочину, до якого я був причетний. Наступного дня нас підібрали бриг «Готспур», що йшов до Австралії; капітана його неважко було переконати в тому, що ми - пасажири затонулого корабля. В адміралтействі транспортне судно «Глорія Скотт» вважали пропалим, і справжня його доля так і зосталася невідомою. За кілька днів «Готспур» висадив нас у Сіднеї; там ми з Еваном перемінили прізвища й вирушили до копалень, де серед представників різних національностей легко було заховатися.

Решту розповідати не треба. Ми мандрували, потім розбагатіли, повернулися ґрошовитими колоністами до Англії й купилина селі маєтки. Понад двадцять років ми жили спокійно й заможно, вірячи, що минуле наше поховане навіки. Тож уяви

собі мої почуття, коли в морякові, що прийшов до нас, я впізнав чоловіка, підібраного в морі. Він якимось чином розшукав нас обох і почав залякувати. Тепер ти розумієш, чому я намагався жити з ним у згоді, і зрозумієш хоча б частку того жсаху, який ще більше охопив мене після того, як він, погрожуючи мені, подався до іншої своєї жертви».

Нижче було нерозбірливо, тремтяю рукою надряпано: «*Бедоз попередив мене шифром, що Хадсон усе розповів. Боже милостивий, помилуй наші душі!*»

Така була оповідь, яку я прочитав того вечора молодому Треворові; гадаю, Ватсоне, що обставини її були якнайдраматичніші. Доброго хлопця так вразило це горе, що він виїхав на чайні плантації до Тераю. Там, як я чув, ведеться йому непогано. Що ж до моряка та Бедоза, то про жодного з них відтоді ніхто не чув. Обидва вони зникли невідомо куди. До поліції не надходило ніяких донесень; отже, Бедоз помилився, потерпаючи, що погрозу буде виконано. Хтось начебто краєм ока бачив Хадсона, тож поліція вирішила, що він убив Бедоза й сховався. Мені ж здається, що саме Бедоз, доведений до відчая, зі страху сам помстився Хадсонові і втік за кордон, забравши з собою великі гроші. Отакі подробиці тієї пригоди, докторе, і якщо вони коли-небудь знадобляться вам для вашої колекції, то я з превеликою радістю передам їх вам.

Обряд родини Масгрейвів

У вдачі моого друга Шерлока Холмса мене часто вражала дивовижна річ: хоча в своїй розумовій праці він був найточнішим і найретельнішим, а одежа його завжди відзначалася не тільки ошатністю, а й вишуканістю, він водночас був страшенно неохайною людиною, що здатна довести до божевілля будь-якого співмешканця. Щиро кажучи, я й сам не був прикладом щодо цього. Безладна робота в Афганістані, яка лише посилила мій природжений потяг до кочового життя, зробила мене більшим недбайлом, ніж личило б лікареві. Але все-таки й ця моя звичка має певні межі, і коли я бачу людину, що зберігає свої сигари у відерці для вугілля, тютюн - у перській пантографлі, а листи, що чекають навідповідь, пришиплює кишеневиковим ножиком до дерев'яної полиці каміна, то я, далібі, сам собі починаю здаватися взірцем охайності. Крім того, я завжди вважав, що вправи у стрільбі, безперечно, належать до розваг на свіжому повітрі; отож, коли Холмс, піддавшись своєму дивному настрою, сідав з револьвером і патронташем у крісло й брався прикрашати стіну навпроти патріотичним вензелем королеви Вікторії, виводячи його за допомогою куль, я дуже гостро відчував, що це не поліпшує ані повітря, ані затишку в кімнаті.

Помешкання наше завжди було повне хімікалій чи якихось свідчень про злочини, й вони щоразу опинялись у найнесподіваніших місцях, - наприклад, у

маслянці чи в іще недоречнішому місці. Але найбільшою карою для мене були Холмсові папери. Він страшенно не любив знищувати документи, надто якщо вони були пов'язані з колишніми його справами, але розібрati свої папери й дати їм лад йому вистачало мужності лише раз або двічі на рік. Як я вже згадував у цих уривчастих спогадах, припливши шаленої енергії, що допомагали йому в тих бездоганних розслідах, які прославили його ім'я, змінювалися в нього байдужістю, повним занепадом сил, коли він цілесінky дні лежав на канапі зі своїми книжками та скрипкою, лише зрідка підводячись, щоб підійти до столу. Отак місяць за місяцем паперів накопичувалося дедалі більше і в усіх кутках кімнати громадилися стоси рукописів, які він нізащо не дозволяв палити, й ніхто, крім господаря, не мав права прибирати їх.

Одного зимового вечора, коли ми сиділи вдвох біля вогню, я наважився натякнути йому, що оскільки він уже перестав заносити нотатки до свого записника, йому не гріх було б витратити години зо дві, щоб надати нашій кімнаті трохи затишнішого вигляду. Він не міг не визнати моого прохання справедливим і з доволі похмурим обличчям подався до своєї спальні, звідки незабаром вийшов, тягнучи за собою велику бляшану скриню. Поставивши її посеред кімнати й сівши поруч на стілець, він одкінув віко. Я побачив, що скриня була вже на третину повна паперів, ув'язаних у паки червоною тасьмою.

- Тут є цікаві справи, Ватсоне, - мовив він, позираючи на мене лукавими очима.
- Якби ви знали, що лежить у цій скрині, то, напевно, попросили б мене видобути з неї деякі папери, а не ховати там інші.

- То це записи ваших колишніх справ? - спитав я. - Я не раз шкодував, що не маю нотаток про ці історії.

- Так, любий друже, всі вони відбулися ще до того, як у мене з'явився літописець, що задумав мене прославити. - Він м'якими, лагідними порухами діставав паку за пакою. - Не всі вони були вдалі, Ватсоне, - провадив він, - але є серед них кілька цікавих невеликих загадок. Ось, наприклад, опис убивства Тарлтона, пригода з Вамберлі - власником винарні, випадок зі старою росіянкою, дивовижна історія алюмінієвого костура, повна розповідь про кульгавого Ріколетті та його огидну жінку. А це... це справді дещо варте особливої уваги.

Він сунув руку на самісінке дно скрині й витяг дерев'яну коробочку зі зсувиною кришкою, схожу на ті, що в них продають дитячі іграшки. Звідти він дістав пожмаканий папірець, старовинний мідний ключ, дерев'яний кілок із намотаним на нього мотузком і три старі іржаві металеві кружальця.

- Ну, друже, що ви скажете про ці скарби? - спитав він і посміхнувся, побачивши мое здивування.

- Просто-таки дивовижна колекція.
- Вельми дивовижна, а історія, пов'язана з нею, здається вам іще дивовижнішою.

- То ці пам'ятки мають свою історію?
- Навіть більше від того - вони самі є історією.
- Що ви хочете цим сказати?

Шерлок Холмс узяв одну за одною ці речі й розклав на краєчку стола. Потім умостився в кріслі й оглянув їх із задоволенням в очах.

- Це все, - мовив він, - що я залишив собі на пам'ять про пригоду з «Обрядом родини Масгрейвів».

Я раніше чув від нього про цю пригоду, але жодного разу мені не пощастило довідатися про її подробиці.

- Я був би радий, - сказав я, - якби ви розповіли мені про неї.

- І залишив оце все сміття неприбраним? - лукаво спитав він. - А як же з вашою охайністю, Ватсоне? Проте я й сам хотів би, щоб ви додали цю справу до своїх літописів, бо вона має такі подробиці, що роблять її єдиною в хроніці злочинів не тільки нашої, а й будь-якої іншої країни. Збірка моїх невеличких успіхів, звичайно ж, була б неповною без опису цієї дивовижної історії.

Ви, мабуть, пам'ятаєте, як пригода з «Глорією Скотт» і моя розмова з отим нещасним чоловіком, про долю якого я розповідав вам, уперше привернула мою увагу до професії, що стала потім справою моого життя. Ви бачите, як добре відоме тепер мое ім'я: не тільки публіка, а й поліція вважають, що слово мое остаточне у вирішенні сумнівних справ. Але навіть тоді, коли ми з вами щойно познайомилися, - тоді я саме взявся до справи, що її ви увічнили під назвою «Етюд у багряніх тонах», - я мав уже чималу, хоч і не дуже прибуткову практику. Ви не можете собі уявити, Ватсоне, як важко мені доводилося спочатку і як довго я чекав на успіх.

Коли я вперше приїхав до Лондона, то оселився на Монтегю-стріт, на розі поблизу Британського музею, і там мешкав, заповнюючи своє дозвілля, - а в мене його було аж занадто, - вивченням усіх тих галузей знань, що могли б придатися мені в практичній роботі. Часом до мене звертались у справах, найчастіше за порадою давніх товаришів-студентів, бо впродовж останніх років мого перебування в університеті там багато говорилося про мене й мої методи. Третьюю з цих справ і була справа з «Обрядом родини Масгрейвів», і те зацікавлення, яке збудив цей химерний ланцюг подій, а також вагомі наслідки, до яких призвело мое втручання, стали першим кроком на шляху до мого нинішнього становища.

Реджинальд Масгрейв навчався в одному коледжі зі мною, й ми навіть приятелювали з ним. Його не дуже шанували серед нас, хоча мені здавалося, що та зарозумілість, якою йому дорікали, була лише спробою приховати надзвичайну природну соромливість. Зовні ця людина була справжнім аристократом - витончені риси обличчя, горбкуватий ніс, великі очі, вищукані манери. Це справді був нашадок одного з найдавніших родів королівства, хоч і молодшої його гілки, яка відділилася від північних Масгрейвів у шістнадцятому столітті й оселилась у західному Сасексі; їхня садиба, замок Гарлстон, - одна, мабуть, із найдавніших будівель графства. Здавалося, що місце народження залишило свій відбиток на зовнішніх рисах цього чоловіка, й коли я дивився на його бліде, тонке лице й гордовиту поставу, то мимоволі уявляв собі сірі баштові склепіння, гратчасті вікна та інші шляхетні рештки феодального будівництва. За два рази нам випало поговорити, і я пам'ятаю, що кожного разу він жваво цікавився моїми методами спостережень та висновків.

Я не бачився з ним років із чотири, аж поки якось уранці Масгрейв з'явився до мене на Монтеґю-стріт. Він майже не змінився, був бездоганно вбраний, - він завжди був чепуристий, - і зберіг ту саму витончено-спокійну поведінку, притаманну йому й опіля.

«Як ся маєте, Масгрейве?» - спитав я після того, як ми щиро потисли один одному руку.

«Ви, певно, чули про смерть моого бідолашного батька, - сказав він. - Це сталося зо два роки тому. Звичайно, тоді мені довелося самому взятися до господарства в Гарлstonській садибі; до того ж, я депутат від своєї округи, тож маю багато клопоту. А ви, Холмсе, як я зрозумів, вирішили на ділі застосувати те вміння, яким колись дивували нас?»

«Так, - відповів я, - тепер я живу завдяки своїй кмітливості».

«Я радий це чути, бо ваша порада була б дуже цінною для мене. У нас у Гарлstonі койтесь щось дивовижне, й поліція й досі не змогла нічого з'ясувати. Це справді найхимерніша і найнезагненніша річ».

Можете уявити собі, Ватсоне, з яким нетерпінням я його слухав: адже той самий випадок, якого я марно чекав усі ці кілька місяців, нарешті трапився мені. У глибині серця я завжди вірив, що можу досягти успіху там, де інші зазнали невдачі, й тепер мав змогу перевірити самого себе.

«Розкажіть мені, будь ласка, всі подробиці!» - вигукнув я.

Реджинальд Масгрейв сів навпроти мене й закурив подану цигарку.

«Хочу вам сказати, - мовив він, - що хоч я й неодружений, але змушений тримати в Гарлstonі багато слуг: садиба дуже стара й велика, та ще й недоладно побудована, тож за нею слід добре доглядати. До того ж у моєму заповіднику щоосені збираються гості поповнювати на фазанів, що теж потребує багатьох слуг. Усього в мене є вісім покоївок, кухар, ключник, два лакеї та хлопчик-служник. У садку та при стайнях є, звичайно, свої робітники.

З усіх слуг найдовше прослужив у нас Брантон, ключник. Коли мій батько його найняв, він був молодим шкільним учителем без роботи й невдовзі завдяки своїй вольовій вдачі й жвавості став справді незамінним у нашому домі. Це рослявий красень із гарним високим чолом, і хоча він прожив у нас років із двадцять, йому й зараз не більше сорока. Із його привабливими рисами й надзвичайними здібностями - він розмовляє кількома мовами й грає чи не на всіх музичних інструментах - може видатися дивним, що він так довго був цілком задоволений своїм становищем, але як на мене, то йому просто добре жилося й він не прагнув ніяких змін на краще. Гарлstonський ключник завжди запам'ятувався кожному, хто нас відвідував.

Але всі ці чесноти псує одна вада. Він - трохи джигун, і, як ви самі розумісте, в нашій сільській глухині йому не надто важко гррати цю роль. Усе було гаразд, поки він був одружений, але відтоді, як він овдовів, у нас почалися проблеми з ним. Кілька місяців тому ми сподівалися, що все знову піде як слід, - він заручився з Рейчел Говелс, нашою молодшою покоївкою, проте невдовзі кинув її заради Дженет Тріджеліс, дочки головного лісника. Рейчел, - мила дівчина, але запальна, як і всі валлійки, - дісталася запалення мозку, проте видужала й тепер ходить - тобто

ходила довчоращеного дня - як тінь, самі лише очі світять. Такою була наша перша драма в Гарлтоні, але наступна швидко стерла її з пам'яті, тим паче, що їй передувало вигнання ключника Брантона.

Ось як це сталося. Я вже казав вам, що чоловік цей дуже розумний, і саме це, мабуть, спричинилося до його загибелі, бо в ньому прокинулася жадібна цікавість до речей, що ніяк не стосувалися його. Мені й на думку не спадало, що вона може завести його так далеко, але звичайнісінський випадок відкрив мені очі.

Як я вже розповідав, наш дім побудовано дуже недоладно, з безліччю запутаних переходів. Минулого тижня - в четвер увечері - я ніяк не міг заснути, бо здуру випив по обіді чашку міцної чорної кави. Промучившись до другої години ночі, я відчув, що все одно не засну, отож устав і засвітив свічку, щоб дочитати роман. Проте виявилося, що книжку я забув у більядрній, тож накинув халат і подався по неї.

Щоб дістатися більядрної, треба було спуститися на один прогін сходів і перетнути коридор, що веде до бібліотеки й до збройової. Уявіть собі моє здивування, коли я, опинившись у цьому коридорі, побачив світло, що падало з відчинених дверей бібліотеки. Перш ніж лягати спати, я сам загасив там лампу й зачинив двері. Природно, що першою моєю думкою було, що це злодій. Стіни всіх коридорів у Гарлтоні оздоблені старовинною трофеєйною зброяєю. Зірвавши з однієї з них бойову сокиру, я поставив свічку на підлогу, прокрався навшпинки коридором і зазирнув у відчинені двері.

У бібліотеці був ключник Брантон. Одягнений, він сидів у кріслі, схилившись над аркушем паперу, схожим на мапу, що лежав у нього на колінах. Занімівши з подиву, я стояв, зирячи на нього з темряви. Кімнату ледве освітлював недогарок свічки, що стояв на краєчку стола; в його свіtlі я й помітив, що ключник одягнений. Несподівано я побачив, що Брантон підвівся з крісла, підійшов до бюрка біля стіни, відімкнув його й висунув одну з шухляд. Звідти він дістав якийсь папір, знову сів, поклав його біля недогарка на край стола, розгладив і взявся пильно розглядати. Це спокійнісінське студіювання моїх родинних документів так мене розлютило, що я ступив уперед. Побачивши мене на дверях, Брантон скочив на ноги, обличчя його зі страху зблідло, й він поспіхом сковав у кишеню папір, який тільки-но вивчав.

«Отакої! - мовив я. - Ось як ви шануєте нашу довіру! Вранці можете забиратися геть».

Він уклонився, страшенно пригнічений, і прослизнув повз мене без жодного слова. Недогарок залишився на столі, й при його свіtlі я заходився розглядати папір, який Брантон дістав з бюрка. На мій подив, то був лише перелік запитань і відповідей, які промовляють під час своєрідного старовинного обряду, що зветься в нас «Обрядом родини MacГрейвів». Цю незвичайну церемонію вже кілька століть виконує кожен чоловік із нашого роду, досягши повноліття; але вона може бути цікавою хіба що для членів нашої родини чи принаймні для археолога, - як і вся наша геральдика, - юдейського практичного сенсу не має».

«Ми ще повернемось до цього паперу пізніше», - мовив я.

«Добре, якщо це, на вашу думку, справді потрібно, - повагавшися, відповів Масгрейв. - Отже, я вестиму далі свою розповідь. Замкнувши бюрко ключем, який залишив Брантон, я вже хотів іти, як раптом здивовано побачив, що ключник повернувся й стойть переді мною.

«Містере Масгрейве, - скрикнув він хрипким од хвилювання голосом, - я не перенесу такого безчестя! Я - скромна людина, але теж маю гордість, і безчестя вб'є мене. Смерть моя буде на вашому сумлінні, сер, - так, на вашому, якщо ви доведете мене до відчаю. Якщо після того, що сталося, ви вважаєте за неможливе залишити мене тут, то дайте мені, заради Бога, ще хоч місяць, щоб я міг сказати, ніби йду із доброї волі. А бути вигнаним на очах у всіх, хто так добре мене знає, - цього для мене занадто, містере Масгрейве!»

«Ви не варті того, щоб з вами панькалися, Брантоне, - відповів я. - Вчинок ваш просто-таки ганебний. Але оскільки ви довго служили в нашій родині, я не хотів би прилюдно безчестити вас. Проте місяць - це забагато. Можете йти через тиждень і під будь-яким приводом».

«Лише через тиждень, сер?! - вигукнув він у розpacі. - Два тижні, хоча б два тижні!»

«Через тиждень, - повторив я, - і вважайте, що з вами й так повелися дуже м'яко».

Він вийшов, зовсім знічений, низько схиливши голову, а я загасив свічку й подався до своєї кімнати.

Два наступні дні Брантон найстаранніше виконував свої обов'язки. Я не нагадував йому про те, що було, й нетерпляче ждав, що він вигадає, аби приховати свою ганьбу. Але вранці третього дня він не з'явився, як звичайно, до мене по розпорядження. Виходячи після сніданку з їdalні, я випадково зустрів покоївку Рейчел Говелс. Як я вже розповідав вам, вона щойно одужала після хвороби і здавалася такою блідою й натомленою, що я навіть висварив її, що вона так рано стала до праці.

«Ідіть-но краще в ліжко, - мовив я. - Візьметесь до роботи, коли зовсім одужаєте».

Вона так дивно глянула на мене, що я подумав, чи не втратила вона з хвороби глузда.

«Я вже одужала, містере Масгрейве», - відказала Рейчел.

«Побачимо, що скаже лікар, - відповів я. - А зараз кидайте роботу і йдіть до себе; до речі, скажіть Брантонові, що я хочу його бачити».

«Ключник десь пропав», - мовила вона.

«Пропав? Як це пропав?»

«Пропав. Його ніхто не бачив. У кімнаті його нема. Так, так, він пропав, пропав!» Вона притулилася до стінки, навіжено зареготовавши, а я, наляканий цим раптовим істеричним нападом, кинувся до дзвонника, щоб покликати когось на допомогу. Дівчину відвели до її кімнати, - вона все ще репетувала й схлипувала, - а я став розпитувати слуг про Брантона. Не було сумніву, що він зник. Постіль його лишилася незаймана, і його ніхто не бачив відтоді, як він увечері пішов до себе;

важко було навіть уявити, як він міг вийти з дому, бо всі вікна й двері виявилися засинені зсередини. Його одяг, взуття, годинник, навіть гроші - все було на місці; не вистачало лише чорного вбрання, яке він звичайно носив. Бракувало також капців. Куди ж ключник Брантон міг піти вночі й що з ним скінчиться?

Зрозуміло, що ми обшукали увесь будинок від підвала до горища, та його не було ніде й сліду. Ще раз нагадую, що наш будинок - то справжнісінський лабірінт, особливо найстарше крило, тепер покинуте; але все-таки ми обнишпорили кожну кімнату, проте ніде не знайшли ані знаку пропалого Брантона. Я просто віри не йняв, що він міг піти геть, покинувши тут усе своє майно, але що мені було ще думати? Я викликав тамтешню поліцію, та марно. Минулого вечора дошло, й огляд травника та всіх стежок навколо будинку нічого не дав. І тут нова пригода відвернула нашу увагу від цієї таємниці.

Дві доби Рейчел Говелс хворіла, то марячи, то б'ючись в істеріці, тож довелося найняти для неї на ніч доглядальницю. Третієюночі після Брантонового зникнення доглядальниця, побачивши, що її хвора спокійно заснула, теж задрімала в своєму кріслі; але коли вона прокинулася вранці, то побачила, що ліжко порожнє, вікно відчинене, а Рейчел зникла. Мене швидко розбудили, і я разом з двома лакеями пішов шукати пропалу дівчину. Неважко було визначити, куди вона побігла: од вікна через травник тяглися сліди аж до ставка, повз кам'янисту доріжку, яка вела з садиби. Глибина ставка сягає вісім футів, тож можете уявити собі почуття, яке охопило нас, коли ми побачили, що сліди бідолашної дівчини уриваються біля його берега.

Звичайно, ми одразу взялися за ості й почали шукати втоплену, але не знайшли ані сліду її. Зате ми витягли на берег іншу, найнесподіванішу, річ. То була полотняна торбина, повна якогось іржавого старого металу з кількома темними чи то камінцями, чи то скельцями. Крім цієї знахідки, ми нічого не надибали в ставку і попри всі наші вчораши розпитування та розшуки не дізналися нічого ані про Рейчел Говелс, ані про Річарда Брантона. Тамтешня поліція зовсім розгубилась, і остання моя надія - тільки на вас».

Уявіть собі, Ватсоне, як нетерпляче слухав я цю розповідь про незвичайні події, які так хотілося пов'язати між собою й відшукати якусь рятівну нитку, що могла б привести до розв'язки. Ключник пропав. Покоївка пропала. Покоївка кохала ключника, але віднедавна мала причину його зненавидіти. Вона була валлійка, натура невгамовна, пристрасна. Після того, як він зник, покоївка вкрай розхвилювалася. Вона кинула у ставок торбину з дивовижною річчю всередині. Кожен цей факт заслуговував на увагу, але жоден не пояснював суті справи. Де мені слід було шукати початок цього ланцюга подій? Адже тут була лише остання його ланка.

«Мені, Масгрейве, - сказав я, - треба подивитися на той папір, вивчення якого мало для вашого ключника таку вагу, що він навіть не побоявся втратити тепле місце».

«Щиро кажучи, цей наш обряд - чистісінська дурниця, - відповів він. - Єдине, що викликає до нього інтерес, - то його давнина. Я взяв із собою список запитань і відповідей, якби раптом вам захотілося поглянути на них».

Він подав мені той самий папірець, який ви бачите тут у мене, Ватсоне; це було щось на зразок іспиту, який мусив витримати кожен Масгрейв, дійшовши повноліття. Зарах я прочитаю вам запитання і відповіді так, як їх тут записано:

«Кому це належало?»

«Тому, хто пішов».

«Кому це належатиме?»

«Тому, хто прийде».

«Якого місяця то було?»

«Шостого, коли почати з першого».

«Де тоді було сонце?»

«Над дубом».

«Де тоді була тінь?»

«Під берестом».

«Скільки кроків треба ступити?»

«Десять і десять на північ, п'ять і п'ять на схід, два і два на південь, один і один на захід і вниз».

«Що ми за це віддамо?»

«Все, що маємо».

«Заради чого ми це віддамо?»

«Заради правди».

«В оригіналі не стоїть жодна дата, але, судячи з правопису, це середина сімнадцятого століття, - зауважив Масгрейв. - Побоююся, однак, що це мало допоможе нам у розкритті нашої таємниці».

«Зате, - мовив я, - він дарує нам ще одну таємницю, набагато цікавішу за першу. Можливо, розгадавши її, ми водночас розгадаємо й іншу. Пробачте, Масгрейве, але я скажу, що ваш ключник здається мені вельми розумним чоловіком, кмітливішим за десять поколінь своїх господарів».

«Я не дуже вас розумію, - відповів Масгрейв. - Як на мене, цей папірець не має ніякої практичної ваги».

«А мені він здається найдзвичайно важливим саме з практичного боку, та й Брантон, гадаю, був такої самої думки. Він, напевно, бачив цей папірець і до того, як ви спіймали його вночі».

«Цілком можливо. Ми ніколи його не ховали».

«Він, мабуть, просто хотів поновити в пам'яті його зміст. Як я зрозумів, він мав у руках якийсь план чи мапу, яку порівнював з рукописом і негайно сунув до кишени, тільки-но побачив вас».

«Так, правда. Але навіщо йому знадобився цей наш стародавній родинний обряд і що вся ця нісенітниця означає?»

«Думаю, що встановити це нам буде неважко, - мовив я. - З вашого дозволу, ми найпершим потягом вирушимо до Сасексу й глибше вивчатимемо цю справу вже на місці».

Ще того самого дня ми були вже в Гарлстоні. Вам, напевно, доводилося бачити зображення або читати описи цього славетного старовинного замку, тож я лише скажу, що він має обриси літери «Г», причому довше його крило є новішим, а коротше - давнім зародком, з якого виросло все інше. Над низькими, важкими дверима в середині давнішої частини викарбувано дату «1607», але всі знавці погоджуються з тим, що дерев'яні сволоки й кам'яні мури - ще старші. У минулому столітті товстелезні стіни й невеличкі віконця цієї частини замку змусили врешті його власників побудувати нове крило, й старе тепер перетворене на комору, а то й зовсім порожнє. Довкола будинку - чудовий парк із прегарними старими деревами; ставок, що про нього згадував мій клієнт, - у кінці алеї, за двісті ярдів од будинку.

Я вже твердо переконався, Ватсоне, що тут не було трьох окремих таємниць, а тільки одна, і якби я зміг осягнути зміст «Обряду родини Масгрейвів», то мав би ключ до таємниці обох - і ключника Брантона, і покойки Говелс. На це я й спрямував усі зусилля свого розуму. Чому ключник так прагнув зрозуміти зміст давнього обряду? Напевно, тому, що побачив у ньому дещо таке, що пропустили всі покоління господарів, - дещо таке, з чого він хотів дістати для себе певну користь. Що ж то було і яким чином воно могло вирішити його долю?

Коли я прочитав слова обряду, мені стало геть-чисто зрозуміло, що всі числа стосуються якогось місця, де сховано те, про що свідчить решта документа; якби ми змогли відшукати те місце, то опинилися б на правдивому шляху до розкриття таємниці, яку предки Масгрейвів вирішили зодягти в таку своєрідну форму. Розшуки рекомендувалося почати з двох дорожковазів - дуба і береста. Щодо дуба жодного сумніву бути не могло. Просто перед будинком, ліворуч від стежки, ріс дуб-патріарх, одне з найвеличніших дерев, які мені до того випадало бачити.

«Він уже існував, коли було записано ваш обряд?» - запитав я, тільки-но ми підійшли ближче.

«Так, він, напевно, ріс тут іще за норманського вторгнення, - відповів той. - Він має двадцять три фути в обіймиці».

Таким чином, одну з потрібних мені речей було з'ясовано.

«А чи є тут у вас старі берести?» - спитав я.

«Був один, дуже старий, недалеко звідси, але десять років тому в нього влучила блискавка і його довелося зрубати під корінь».

«Чи знаєте ви, де він ріс?»

«Так, звичайно».

«А інших берестів тут нема?»

«Берестів нема, але є буки».

«Я хотів би подивитися, де він ріс».

Ми приїхали двоколкою, і мій клієнт одразу ж, не заходячи до будинку, повіз мене до того місця серед травника, де ріс колись берест. Це було на півдорозі між дубом і будинком. Поки що розшук мій посувався якнайкращє.

«Тепер уже, мабуть, неможливо встановити висоту того береста?» - спитав я.

«Ну чому ж? Він сягав шістдесяти чотирьох футів».

«Як ви про це дізналися?!» - здивовано вигукнув я.

«Коли мій старий учитель давав мені задачі з тригонометрії, вони завжди стосувалися вимірювання висоти. Я ще хлопчеськом вимірював висоту кожного дерева й споруди в садибі».

Це була щаслива несподіванка. Потрібні відомості прийшли до мене швидше, ніж я міг очікувати.

«Скажіть-но мені, - спитав я, - а ваш ключник ніколи тим не цікавився?»

Реджинальд Масгрейв глянув на мене з подивом.

«Так, щось пригадую, - відповів він. - Брантон справді кілька місяців тому розпитував мене про висоту цього дерева; він, здається, посперечався про щось таке з конюхом».

Це була чудова новина, Ватсоне: вона свідчила, що я на правильному шляху. Я глянув на небо. Сонце вже було низько, і я підрахував, що менш ніж за годину воно опиниться над самісінським гіллям старого дуба. Одну умову, згадану в обряді, буде виконано. Щодо тіні від береста, то йшлося, напевно, про її кінець, інакше дорожковазом слугував би стовбур. Отже, тепер мені треба було визначити, де була межа тіні від береста, коли сонце стояло просто над дубом.

- Це була нелегка справа, Холмсе, адже берест давно вже зрубали.

- Ну, в усякому разі я знав, що коли Брантон зміг це зробити, то я зможу тим більше. До того ж, це було зовсім не важко. Я пішов із Масгрейвом до його кабінету й вистругав собі оцей кілок, до якого прив'язав довгу мотузку, позначивши на ній вузликом кожен ярд. Потім зв'язав два вудлица, що дало мені жердку на шість футів, і подався разом із моїм клієнтом до місця, де раніше ріс берест. Сонце саме торкнулося верхівки дуба. Я вstromив свою жердину в землю, позначив напрямок тіні й вимірював її. Вийшло рівно дев'ять футів.

Звичайно ж, усі дальші мої підрахунки були прості. Якщо жердина заввишки у шість футів відкидає дев'ятифутову тінь, то дерево заввишки в шістдесят чотири тути відкидало б тінь у дев'яносто шість футів, і напрямок обох тіней, зрозуміла річ, мав збігатися. Я одміряв цю відстань: вона привела мене майже до самісінської стіни будинку, і я вstromив там у землю кілок. Уявіть собі мою радість, Ватсоне, коли за два дюйми від свого кілка я побачив у землі заглибину. Я зрозумів, що це була мітка, яку зробив Брантон під час своїх вимірювань, і що я йду його слідами.

Від цієї вихідної точки я почав відлічувати кроки, визначивши спершу за компасом північ. Десять і десять кроків на північ, - йшлося, напевно, про десять кроків кожною ногою, - повели мене вздовж стіни будинку, після чого я знову забив кілок. Потім я обережно пройшов п'ять і п'ять кроків на схід, два й два - на південь, і вони привели мене до самого порога старих дверей. Ще два крокина захід довелося б пройти вистеленим кам'яними плитами коридором - це й було місце, вказане в обряді.

Ніколи ще я не відчував такого гіркого розчарування, Ватсоне. На мить мені здалося, що в мої розрахунки вкрадлася суттєва помилка. Надвечірнє сонце ясно осявало підлогу коридору, і я бачив, що ці старі, стерті сірі кам'яні плити були щільно скріплені цементом і, звичайно, не зрушувалися з місця вже багато років. Брантон, певна річ, їх не торкався. Я поступав по підлозі, але звук усюди був

однаковий - ніде ані знаку тріщини чи щілини. На щастя, Масгрейв, який почав розуміти хід моїх дій і був тепер схвильований не менш од мене, дістав рукопис, щоб перевірити мої підрахунки.

«І вниз! - вигукнув він. - Ви забули про слова «і вниз».

Я спершу був подумав, що це означає копати землю, але тепер одразу побачив, що помилився.

«Тут унизу є підвал?!» - скрикнув я.

«Атож, такий же старий, як і сам будинок. Мерщій униз, у ці двері!»

Ми спустилися крученими кам'яними сходами, й мій приятель, тернувши сірником, запалив великий ліхтар, що стояв у кутку на бочці. Тієї ж миті ми переконалися, що потрапили куди слід і що до нас тут недавно хтось побував.

У цьому підвальні зберігали дрова, але поління, які, мабуть, раніше було розкладено по всій підлозі, хтось повідсував до стін, звільнивши місце посередині. Тут була важка й широка кам'яна плита з іржавим залізним кільцем, до якого був прив'язаний товстий картатий шарф.

«Хай йому біс! - вигукнув мій клієнт. - Це Брантонів шарф. Я часто бачив цей шарф на ключнику. Що той негідник тут робив?»

На моє прохання покликали двох тутешніх констеблів, і я спробував підняти плиту, вхопившися за шарф. Однак я зміг лише трохи зсунути її, і тільки за допомогою одного з констеблів мені врешті пощастило відсунути її вбік. Під плитою зяяла чорна яма, і всі ми зазирнули до неї, а Масгрейв, ставши на коліна, спустив униз свій ліхтар.

Перед нами був маленький квадратний погрібець футів із сім завглибшки і з чотири - завдовжки й завширшки. Під стіною стояла низька, окута міддю скриня з відкинутим віком: у замку її стирчав оцей химерний старомодний ключ. Віко її покривав товстий шар пилу, а волога й черви так поїли дерево, що воно запліснявіло навіть ізсередини. Кілька металевих кружалець - напевно, старовинних монет, таких самих, як оці, що в мене, - лежали на дні скрині; більше там нічого не було.

Однак тієї миті ми не думали про стару скриню - очі наші зупинилися на тому, що було поряд. То був чоловік у чорному вбранині: він сидів навпочіпки, схилившись на край скрині і обхопивши її обома руками. Обличчя його зовсім посиніло, й ніхто не розпізнав би скорченої постаті; але коли ми підняли тіло, мій клієнт за зростом, одягом і волоссям упізняв свого ключника. Той помер іще кілька днів тому, але на тілі його не було ані крові, ані ран, що могли б прояснити його жахливий кінець. Коли ми витягли тіло з погребця, то опинилися перед загадкою, не менш таємничу, ніж та, з якої почали.

Мушу зізнатися, Ватсоне: я був приголомшений результатом свого розшуку. До цього я був певен, що варто мені знайти місце, вказане в обряді, як справа з'ясується; але тепер, коли я досяг його, розгадка таємниці, яку родина Масгрейвів так дбайливо берегла, була від мене так само віддаленою, як і раніше. Щоправда, я пролив світло на Брантонову долю, але тепер мені треба було з'ясувати, що саме з

ним сталося і яку роль у цій справі відіграла зникла жінка. Я сів на барило в кутку й ще раз уважно пригадав усі подробиці.

Ви знаєте мій метод у таких випадках, Ватсоне. Я ставлю себе на місце дійової особи і, насамперед осягнувши її розумовий рівень, намагаюсь уявити, як би я сам чинив за таких обставин. У цьому випадку справа була простішою, адже Брантон відзначався неабияким розумом, тож мені не треба було брати до уваги різницю в рівні нашого мислення. Він зізнав, що десять тут заховане щось цінне. Він визначив це місце. Він переконався, що камінь, яким закрито скарб, надто важкий для рук однієї людини. Що він мав зробити далі? Запросити на допомогу сторонніх він не міг, бо навіть якби й знайшовся хтось такий, кому він міг би довіритися, то довелося б відчиняти зовнішні двері, а це було надто ризиковано. До кого ж він міг звернутися? До дівчини, що колись була йому віддана. Чоловік, хоч би як прикро він повівся з жінкою, завжди вірить, що не втратив її кохання назавжди. Приділяючи цій дівчині, Говелс, незначні знаки уваги, він спробував помиритися з нею, а потім умовив стати його спільницею. Уночі вони разом зійшли до підвалу, й спільними зусиллями їм пощастило відсунути камінь. До цієї хвилини я так добре уявляв собі їхні дії, ніби бачив їх на власні очі.

Але навіть для двох людей, надто коли одна людина - жінка, така робота була не під силу. Навіть для нас - мене й здорованя-констебля з Сасекса - ця справа виявилася нелегкою. Що ж вони зробили, щоб полегшити її? Напевно, те саме, що зробив би наїхньому місці я. Отож я підвівся й уважно оглянув розкидані по підлозі дрова. І майже одразу знайшов те, що шукав. Одне поліно, завдовжки в три фути, було на кінці надламане, а декілька інших - сплющені: їх, мабуть, притиснуло щось надзвичайно важке. Підважуючи камінь, вони, напевно, підкладали під нього поліна, доки отвір не став таким, щоб крізь нього можна було пролізти, а потім підперли плиту ще одним поліном, поставивши його сторчма, тож воно цілком могло надламатися з нижнього кінця, - адже камінь тиснув на нього всією своєю вагою. Поки що все вкладалося в логічний ланцюг.

Але як я мав міркувати далі, щоб відтворити ту нічну драму? Ясно було, що в отвір міг проникнути лише хтось один, і то був Брантон. Дівчина, певно, чекала нагорі. Брантон відімкнув скриню, передав їй те, що там було, - адже ми знайшли скриню порожньою, - а потім... що сталося потім?

Може, це жадоба помсти раптом спалахнула в душі цієї пристрасної валлійки, коли вона побачила, що той, хто зрадив її - а ця зрада, можливо, була боліснішою, ніж ми уявляли собі, - потрапив їй до рук? Чи випадково підпора впала й плита замурувала Брантона в цій кам'яній могилі? Тоді вона винна лише в тому, що мовчала про його смерть. Чи, може, вона зумисне вибила підпору й сама закрила пастку? Так чи ні, але я немовби навіч бачив, як та дівчина мчала крученими сходами нагору, притиснувши до грудей знайдений скарб, тікаючи від приглушеного крику та відчайдушного стукоту по кам'яній плиті, під якою задихався її невірний коханець.

Ось де була розгадка блідості її обличчя, її хвилювання, нападів істеричного сміху наступного ранку. Але що ж усе-таки було в скрині? Звичайно ж, та сама

металева річ із камінцями, яку мій клієнт витяг із ставка. Вона якомога скоріше кинула її у воду, щоб знищити останній слід свого злочину.

Хвилин із двадцять я сидів непорушно, обмірковуючи цю справу. Масгрейв, дуже блідий, усе ще стояв, погойдуючи ліхтарем, і дивився вниз у яму.

«Це монети Карла Першого, - мовив він, подавши мені кружальця, що були в скрині. - Як бачите, ми не помилилися щодо часу походження нашого обряду».

«Здається, в нас іще дещо є з доби Карла Першого! - вигукнув я, згадавши раптом перші два запитання обряду. - Покажіть-но мені, що було в торбині, яку ви знайшли в ставку».

Ми піднялися до кабінету, й він поклав цю річ переді мною. Поглянувши на неї, я зрозумів, чому він не надав їй ніякої ваги: метал був майже чорний, а камінці - бляклі й потъмянілі. Але я потер один із них об рукав, і він, наче іскра в темряві, засяяв у мене на долоні. Металева частина прикраси мала форму подвійного обруча, але він був пом'ятій, покручений і майже втратив свій первісний вигляд.

«Не забувайте, - сказав я, - що партія короля мала в Англії великий вплив навіть після його смерті. Цілком можливо, що перед утечею її члени заховали десь найцінніші речі, аби повернутися по них у спокійніші часи».

«Мій предок, сер Ральф Масгрейв, посадив високе становище при дворі і був правою рукою Карла Другого в його мандрах», - мовив мій друг.

«Он як! - відповів я. - Чудово. Гадаю, це дає нам останню потрібну ланку. Я хочу привітати вас, адже ви стали власником, - щоправда, за вельми трагічних обставин - пам'ятки, яка дуже цінна і сама собою, і як історична рідкість».

«Що ж це таке?» - запитав він схвильовано.

«Ніщо інше, як стародавня корона англійських королів».

«Корона?!»

«Саме так. Пригадайте-но обряд. Як там сказано: «Кому це належало?» - «Тому, хто пішов». Це про смертну кару Карла Першого. Далі: «Кому це належатиме?» - «Тому, хто прийде». Це Карл Другий, чиє повернення дехто вже передчував. Отже, немає ніякого сумніву, що ця пом'ята, покручена діадема вінчала королів із династії Стюартів».

«Але як вона потрапила у ставок?»

«Ну, відповідь на це запитання потребує часу».

Я поволі виклав йому увесь ланцюг своїх припущенень і доказів. Уже посутеніло, й місяць яскраво сяяв у небі, коли я скінчив свою розповідь.

«Але чому Карл Другий не одержав назад свою корону, коли повернувся?» - запитав Масгрейв, знову поклавши пам'яtnу річ у полотняну торбину.

«О, тут ви зачіпаєте загадку, яку ми навряд чи зможемо коли-небудь розгадати. Напевно, той Масгрейв, що знав таємницю, залишив перед смертю нашадкові цей документ, не пояснивши його змісту. З того дня й аж донині він переходив від батька до сина, поки нарешті потрапив до рук людини, що зуміла відгадати його таємницю, але поплатилася за це життям...»

Отака історія «Обряду родини Масгрейвів», Ватсоне. Корона й нині зберігається у Гарлстоні, хоча господареві й довелося подолати чимало перешкод і

заплатити великі гроші за дозвіл залишити її в себе. Якщо забажаєте подивитись на неї, то назвіть лише моє ім'я, і я певен, що вам із задоволенням покажуть її. А щодо тієї дівчини, то про неї більше ніхто не чув: вона, мабуть, покинула Англію й забрала з собою в заморські землі пам'ять про свій злочин.

Рейгетська загадка

Це сталося тоді, коли мій друг Шерлок Холмс іще не одужав після нервової перевтоми, якої зазнав після напруженої роботи навесні 1887 року. Вся ця пригода з Нідерландсько-Суматранською компанією й зухвалим шахрайством барона Мопертю ще надто свіжа в пам'яті публіки й надто пов'язана з політикою та фінансами, щоб я міг переповісти її в цих нарисах. Проте певним чином вона стала приводом до однієї рідкісної загадкової справи, що дала змогу моєму другові виявити силу ще однієї своєї зброї з численного арсеналу інших її видів, які слугували йому в нескінченій боротьбі зі злочинністю.

Як зазначено в моїх нотатках, чотирнадцятого квітня я одержав телеграму з Ліона, в якій повідомлялося, що Холмс лежить хворий у готелі «Дюлонж». Менш ніж через двадцять чотири години я вже був у номері хворого і з радістю переконався, що нічого страшного йому не загрожує. Однак розслідування, яке тривало понад два місяці, коли він працював по п'ятнадцять годин на добу, а то й більше, підрвало його залишне здоров'я. Навіть близьку перемогу, що нею завершилася його праця, не врятувала сердегу від знесилення після такого страшного напруження, і поки ім'я моого друга гриміло по всій Європі, а готельний номер було по коліна засипано вітальними телеграмами, я знайшов його тут у полоні найтяжчої нудьги. Навіть думка про те, що він досяг успіху там, де не впоралася поліція трьох країн, і легко переміг найспритнішого шахрая в Європі, не могла здолати його байдужості.

Через три дні ми разом повернулися на Бейкер-стріт, але зрозуміло було, що моєму другові треба змінити оточення, та й мене вабила думка провести весняний тиждень на селі. Мій давній приятель, полковник Гейтер, що був моїм пацієнтом в Афганістані, часто запрошуав мене завітати до нього в гості. Під час останньої зустрічі він сказав, що був би радий, якби зі мною приїхав і мій друг. Я завів про це мову здалека, але коли Холмсдовідався, що нас запрошують до парубоцької господи й що він матиме там цілковиту свободу, то пристав на цю пропозицію, і вже через тиждень після нашого повернення з Ліона ми були у полковниковій садибі. Гейтер був бравий старий вояка, що побачив трохи неувесь світ, і незабаром виявилось, як я й чекав, що в них із Холмсом є чимало спільногого.

Увечері того самого дня, коли приїхали, ми сиділи в полковниковому кабінеті; Холмс умостився на канапі, а ми з Гейтером зацікавлено оглядали його невелику колекцію східної зброй.

- До речі, - несподівано мовив полковник, - я думаю, що треба взяти з собою нагору револьвер, якщо раптом здіймуть тривогу.

- Тривогу?! - вигукнув я.

- Так, тут у нас нещодавно сталася пригода. Минулого понеділка пограбували будинок старого Ектона, одного з найбільших тутешніх багатіїв. Збитків завдано невеликих, але злодій досі на волі.

- І ніяких слідів? - спитав Холмс, зупинивши свій погляд на полковникові.

- Аніяких. Але то дрібниця, це сільське пограбування навряд чи зацікавить вас, містере Холмсе, після тієї гучної міжнародної справи.

На цей комплімент Холмс відповів недбалим поруходом руки, але з усмішки його було видно, що він задоволений.

- Чи було там щось цікаве?

- Як на мене, то нічого. Злодій обнишпорили бібліотеку, їй здобич не варта була їхніх зусиль. У кімнаті все було перевернено дотори дном, шухляди зламано, шафи з книжками перерито, і взято лише томик Гомера в перекладі Попа, два позолочені свічники, прес-пап'є зі слонової кістки, маленький дубовий барометр і моток мотузки.

- Що за дивовижний набір! - вигукнув я.

- О, ті хлопці, видно, похапали перше, що їм трапило до рук.

Холмс гмикнув.

- Тутешня поліція мала би зробити з цього якийсь висновок, - сказав він. - Адже цілком зрозуміло, що...

Я застережливо підніс палець:

- Ви приїхали сюди відпочивати, любий друже. Заради Бога, не беріться до нової роботи, поки ваші нерви не заспокоїлися.

Холмс знизав плечима, покірно глянув на полковника, і розмова попливла далі вже безпечнішим річищем.

Однак усі мої застороги звелись нанівець, бо наступного ранку ця загадка утрутилася в наше життя так рішуче, що не помічати її було просто неможливо, і наші гостини на селі обернулися для всіх несподіванкою. Ми сиділи за сніданком, коли до нас увіг ключник, забувши про всяку поважність.

- Ви чули, що сталося? - видихнув він. - У Канінгемів, сер!

- Знов пограбування?! - скрикнув полковник, і його рука з чашкою кави завмерла в повітрі.

- Убивство!

Полковник присвистнув.

- О Боже! - вигукнув він. - Кого ж убито? Мирового суддю чи його сина?

- Ні того, ні того, сер. Убито Вільяма, візника. Йому пустили кулю просто в серце.

- Хто це зробив?

- Грабіжник, сер. Застрелив насмерть, і тільки його й бачили. Він устиг лише розбити вікно в коморі, коли Вільям кинувся на нього, рятуючи хазяйське добро.

- Коли це сталося?

- Уночі, сер, близько дванадцятої.
- Тоді ми завітаємо туди пізніше, - мовив полковник, знову спокійнісінько беручись до сніданку. - Кепські справи, - додав він, коли ключник пішов. - Цей старий Канінгем - найповажніший чоловік у цих краях і найдобріший теж. Це його приголомшить, адже візник служив у нього багато років і був добрим слугою. Це, мабуть, ті самі негідники, що побували в Ектона.
- І викрали оту прецікаву колекцію, - замислено зауважив Холмс.
- Саме так.
- Он як! Може, це звичайнісінька дурниця, але як на мене, тут є певний курйоз, хіба не так? Сільська банда грабіжників мала б міняти місце своїх дій, а не коїти два викрадення в тій самій окрузі за кілька днів. Коли учора ввечері ви говорили про тривогу, мені, пам'ятаю, спало на думку, що злодій - або злодії - обрали б цю округу в останню чергу, - з чого виходить, що мені ще треба добрє вчитися.
- Я гадаю, що то був хтось із тутешніх, - мовив полковник. - Тоді зрозуміло, чому його привабили садиби Ектона й Канінгемів: у цих краях вони найбільші.
- І найбагатші?
- Мали б бути, але Ектон і Канінгем вже кілька років судяться, й це виссало кров з обох. Старий Ектон подав позов на половину майна Канінгемів, і адвокати добре заробили на їхній справі.
- Якщо злодій тутешній, спіймати його буде неважко, - позіхаючи, сказав Холмс. - Не бійтесь, Ватсоне, я не втручатимусь у цю справу.
- Інспектор Форестер, сер, - оголосив ключник, прочинивши двері.
- Інспектор, жвавий молодик із бадьорим обличчям, увійшов до кімнати.
- Доброго ранку, полковнику, - сказав він. - Сподіваюся, я вам не завадив, але нам сказали, що містер Холмс із Бейкер-стріт зараз у вас.
- Полковник показав рукою в бік мого друга, й інспектор уклонився:
- Ми подумали, що ви, можливо, захочете взяти в цьому участь, містере Холмсе.
- Доля проти вас, Ватсоне, - засміявшись, мовив Холмс. - Ми саме гомоніли про цю справу, інспекторе, коли ви ввійшли. Розкажіть нам, будь ласка, подробиці.
- Коли він за звичкою сів глибше в крісло, я зрозумів, що всі мої надії були надаремні.
- Ми не мали жодного ключа до Ектонової справи. Але тут є досить фактів для того, щоб розпочати її, і в нас немає сумніву, що тут обидва рази діяла одна й та сама особа. Її, до речі, бачили.
- Он як!
- Так, сер. Але грабіжник майнув, як олень, тільки-но пролунав постріл, що вбив бідолашного Вільяма Кервана. Містер Канінгем бачив його з вікна своєї спальні, а молодий містер Алек Канінгем - з бічних сходів. Тривога знялася за четверть до дванадцятої. Містер Канінгем саме пішов спати, а містер Алек сидів у халаті й курив люльку. Вони обидва чули, як Вільям, візник, волав рятунку, й містер Алек кинувся вниз подивитися, що сталося. Двері було відчинено, й коли він збіг сходами, то побачив двох чоловіків, що боролися один з одним. Перший з них вистрелив, другий тут же впав, і вбивця кинувся навтікача через садок, прордерся

крізь живопліт і щез. Містер Канінгем з вікна своєї спальні бачив, як він вискочив на дорогу й миттю зник. Містер Алек кинувся до пораненого, тож лиходій устиг втекти. Відомо лише, що то був невисокий чоловік, убраний у щось темне. Інших його прикмет ми не маємо, але розшук ведемо наполегливо, тож коли він не з тутошніх, то ми його швидко знайдемо.

- А що там робив цей Вільям? Чи сказав він що-небудь перед смертю?

- Ані слова. Він жив у хижці з матір'ю; як вірний слуга, він підійшов до будинку, щоб глянути, чи там усе гаразд. Звичайно ж, ота пригода з пограбуванням в Ектона всіх насторожила. Грабіжник, напевно, тільки-но відчинив двері, - замок у них було зламано, - як Вільям кинувся на нього.

- Чи сказав щось Вільям своїй матері перед тим, як вийти?

- Вона дуже стара й глуха, тож ми нічого з неї не витягли. Трохи не збожеволіла з горя, хоч мені здається, що вона й раніше була трохи недоумкувата. Погляньте-но сюди!

Він дістав із свого записника клаптик паперу й розгорнув його на коліні.

- Це було затиснуте в пальцях убитого. Схоже на краєчок списаного паперу. Зверніть увагу, що тут зазначено час - той самий, коли бідолаху настигла його смерть. Чи то вбивця видер у нього той папірець, чи він у вбивці. Ішлося начебто про якесь побачення.

Холмс узяв папірець, на якому було написано:

*за четверть до дванаадцятої
довідатись про те може*

- Якщо це справді так, - провадив далі інспектор, - то, звичайно, виникає думка, що цей Вільям Керван попри славу чесної людини був у спілці зі злодієм. Вони могли зустрітися в призначенному місці, удвох зламати двері, а тоді посваритися.

- Записка таки справді цікава, - мовив Холмс, якнайпильніше її оглядаючи. - Все це набагато глибше, ніж я думав. - Він обхопив руками голову, вражений почутим, а інспектор промовисто посміхався, спостерігаючи за славетним лондонським фахівцем.

- Ваше останнє зауваження, - сказав нарешті Холмс, - щодо того, ніби грабіжник був у змові з слугою й щодо листа, в якому йшлося про зустріч, не позбавлене дотепності й глузду. Але ця записка розкриває... - Він знов обхопив руками голову й кілька хвилин просидів у найглибшій задумі.

Коли мій друг нарешті підвів обличчя, я здивовано побачив, що його щоки порожевіли, а очі сяють, як і до хвороби. Він бадьоро скочив на ноги.

- От що, - мовив Холмс, - я хотів би негайно оглянути місце тієї пригоди. У цій пригоді дещо вельми зацікавило мене. З вашого дозволу, полковнику, я залишу вас із Ватсоном і піду з інспектором, щоб перевірити, наскільки правдиві мої здогади. Повернуся за півгодини.

Інспектор повернувся сам через півтори години.

- Містер Холмс ходить сюди-туди полем, - сказав він. - Хоче, щоб ми вчотирьох вишили до садиби.

- До містера Канінгема?

- Так, сер.

- Чого?

Інспектор знидав плечима.

- Не знаю, сер. Мені здається, що містер Холмс ішо не зовсім видужав. Поводиться якось дивно, наче хворий.

- Ваші побоювання зайві, - відповів я. - Як на мене, в цьому його дивацтві є певний метод.

- Радше в його методах є дивацтво, - пробурмотів інспектор. - Але він аж палає нетерпінням, тож якщо ви готові, полковнику, то ходімо.

Ми знайшли Холмса в полі; він походжав туди-сюди, низько склонивши голову й засунувши руки в кишені.

- Справа стас дедалі цікавішою, - сказав він. - Ваша подорож на село, Ватсоне, вдалася якнайкраще. Я провів тут чудовий ранок.

- Як я зрозумів, ви побували на місці злочину? - запитав полковник.

- Так, ми з інспектором дещо тут розвідали.

- І з успіхом?

- Так, ми побачили там дещо вельми цікаве. Я розповім вам усе дорогою. Передусім ми побачили тіло цього сердеги. Він справді помер від револьверної рани, як і повідомлялося.

- То ви в цьому сумнівалися?

- О, все це треба було перевірити. Ми недарма зробили цей похід. Потім ми мали розмову з містером Канінгемом і його сином: вони змогли точно вказати місце, де вбивця, тікаючи, прорісся крізь живопліт. Це було дуже цікаво.

- Звичайно.

- Тоді ми завітали до матері вбитого. Від неї, щоправда, ми не нічого довідалися, бо вона дуже стара й хвора.

- Ну й чим скінчився ваш розшук?

- Він переконав нас у тому, що це дуже химерний злочин. Може, наш теперішній візит трохи його прояснить. Я думаю, ми з вами, інспекторе, погодимося в тому, що цей папірець у руці небіжчика, на якому записано час його смерті, має для нас величезну vagу.

- Він повинен дати нам ключ, містере Холмсе.

- Він його дає. Цей лист написала людина, яка підняла Вільяма Кервана з ліжка в таку годину. Але де поділася решта аркуша?

- Я пильно обнишпорив довкола землю, сподіваючись її знайти, - сказав інспектор.

- Лист видерли з руки небіжчика. Навіщо цей лист був комусь так потрібен? Бо він його викривав. Що той лиходій мав з ним зробити? Сунув, напевно, до кишені, не помітивши, що клаптик залишився в пальцях Вільяма. Якби ми знайшли решту тієї записки, то дуже легко розкрили б усю таємницю.

- Так, але як ми можемо залісти до кишені злочинця, якщо не спіймано самого злочинця?

- Ато ж, над цим треба поміркувати. До того ж тут є ще одна річ. Хтось приніс Вільямові цей лист. Звичайно ж, не той, хто його писав, бо тоді йому легше було б усе переказати словами. То хто ж приніс лист? Чи, може, він надійшов поштою?

- Я розпитав про це, - сказав інспектор. - Лист Вільям одержав учора ввечері поштою. Конверт він знищив.

- Чудово! - вигукнув Холмс, ляснувши інспектора по плечу. - Ви вже побалакали з поштарем. Працювати з вами - просто насолода. А ось і хижка, і якщо ви підете з нами, полковнику, я покажу вам місце злочину.

Ми проминули чепурну хатинку, де мешкав небіжчик Вільям, і вийшли на дубову алею, що привела нас до старовинного будинку доби королеви Анни, з вирізьбленою над дверима датою Мальплакетської битви - 1709. Прямуючи за інспектором і Холмсом, ми обійшли будинок і наблизилися до бічних воріт. Біля дверей кухні стояв констебль.

- Відчиніть-но двері, офіцере, - наказав Холмс. - Он на тих сходах стояв молодий містер Канінгем, коли побачив двох чоловіків, що билися, - саме тут, де ми зараз. Старий містер Канінгем дивився з отого вікна - другого ліворуч - і бачив, як убивця майнув за кущ. Так само каже й син. Обидва свідчать про одне й те саме місце біля куща. Тоді містер Алек вибіг і схилився над пораненим. Земля тут, як бачите, дуже тверда, тож не залишилося жодних слідів, що допомогли б нам прояснити справу.

Поки він говорив, садовою стежкою з-за рогу вийшли двоє чоловіків. Один - підстаркуватий зморшкуватий джентльмен з вользовим, засмученим обличчям, другий - дженджуристий юнак, чиє розкішне вбрання й усміхнений вид аж ніяк не в'язалися з трагедією, що привела нас сюди.

- Все так, як і було? - спітав юнак Холмса. - Я думав, що ви, лондонці, мали б усе це швидко розпутати. А ви не такі вже ѿ швидкі, як я бачу.

- О, дайте нам трохи часу, - привітно відкazав Холмс.

- Він вам знадобиться, - відповів молодий Алек Канінгем. - Мені здається, що у вас немає жодного ключа.

- Є лише один, - відгукнувсь інспектор. - Якби лише нам пощастило відшукати... Боже мій, містере Холмс! Що з вами?

Обличчя мого бідолашного друга враз невпізнанно змінилося. Очі закотилися, все лице звело судомою, й він з глухим стогоном упав навзнак. Перелякані раптовістю нападу, ми перенесли його до кухні, де всадовили на великий стілець. Кілька хвилин він важко дихав. Нарешті, засоромлено просячи вибачення за свою недугу, він підвівся.

- Ватсон пояснить вам, що я тільки-но одужав після тяжкої недуги, - сказав він.

- Але зі мною й досі трапляються такі раптові нервові напади.

- Хочете, я відвезу вас додому в двоколці? - запитав старий Канінгем.

- Ні, коли вже я тут, то хотів би з'ясувати одну подробицю. Нам буде дуже легко це зробити.

- Яку?
 - Мені здається цілком можливим, що бідолаха Вільям прийшов уже після того, як грабіжник побував у домі. Ви вважаєте незаперечним те, що крадій не заходив досередини, хоч двері й було зламано.
 - Як на мене, це помітно одразу, - з притиском сказав містер Канінгем. - Мій син Алек тоді ще не спав і, звичайно ж, почув би, якби хтось ходив тут.
 - Де він сидів?
 - Я курив у своїй туалетній кімнаті.
 - Яке це вікно?
 - Останнє ліворуч, біля батькового.
 - У вас обох, звичайно, світилося?
 - Зрозуміло, що так.
 - Дивовижні речі, - усміхнувся Холмс. - Чи не дивина, що грабіжник, до того ж здійснивши вже одне пограбування, свідомо вдерся в дім саме тоді, коли побачив освітлені вікна й переконався, що двоє з членів родини ще не сплять?
 - Це мав бути неабиякий зухвалець.
 - Якби ця справа не була такою загадковою, ми не зверталися б до вас за якимиєю поясненнями, - мовив молодий містер Алек. - Хоча ця ваша думка про те, що злодій устиг пограбувати будинок, перш ніж Вільям заскочив його, - як на мене, чистісінька нісенітниця. Хіба ми не помітили б безладдя в домі й не похопилися речей, що пропали?
 - Це залежить від того, що то були за речі, - сказав Холмс. - Пам'ятайте, що грабіжник - великий вигадник, який працює на свій власний розсуд. Пригадайте, наприклад, оту дивну купу речей, яку він поцупив в Ектона. Що там було? Моток мотузки, прес-пап'є та ще всякий дріб'язок!
 - Добре, ми в ваших руках, містере Холмсе, - мовив старий Канінгем. - Усе, що запропонуєте ви або інспектор, ми не вагаючись виконаємо.
 - Насамперед, - мовив Холмс, - я попросив би вас призначити винагороду за затримання злочинця, - саме вас, бо поки поліція домовиться там про суму, ми не час, а тут що швидше, то краще. Я вже написав отут оголошення, а ви підпишіть, будь ласка. П'ятдесят фунтів, як на мене, цілком досить.
 - Я б навіть п'ятисот не пошкодував, - сказав мировий судя, беручи з Холмсових рук клаптик паперу та олівець. - Отут тільки вкралася помилка, - додав він, перебігаючи очима написане.
 - Я трохи поспішав, коли писав.
 - Погляньте-но сюди, на початку: «Оскільки у вівторок, за чверть до першої години ночі, зроблено спробу...» і так далі. Насправді це сталося за чверть до дванаццятої.
- Мене засмутила ця помилка, бо я знов, як боляче Холмс переживав за кожну таку похибку. Точність в усьому, що стосувалося фактів, була його пристрастю, але недавня хвороба підірвала його сили, і цей єдиний невеличкий випадок показав мені, що він ще й досі не одужав як слід. Цієї хвилини він помітно збентежився, інспектор звів брови, а Алек Канінгем зареготав. Старий джентльмен, однак, виправив помилку і повернув папір Холмсові.

- Віддайте це якнайшвидше до газети, - мовив він, - мені здається, що це чудова думка.

Холмс обережно поклав папірець до свого записника.

- А тепер, - сказав він, - добре було б піти нам усім разом до будинку й поглянути, чи не почутив чого цей оригінальний грабіжник.

Перш ніж увійти, Холмс оглянув виламаний замок. Двері, мабуть, відімкнули міцним ножем або стамескою, силоміць відсунувши клямку. В тому місці, куди просунули лезо, на дереві залишилися подряпини.

- Ви не зачиняєте двері на засувку? - спитав він.

- Ні, в цьому ніколи не було потреби.

- А чи є у вас собака?

- Так, але його прив'язано з іншого боку будинку.

- Коли слуги йдуть спати?

- Близько десятої.

- Як я розумію, Вільям теж о цій порі звичайно вже спав?

- Так.

- Дивно, що саме цієї ночі йому не захотілося спати. А тепер я буду вам широ вдячний, коли ви проведете нас по кімнатах.

З вистеленою кам'яними плитами передпокою, обабіч якого були кухні, дерев'яні сходи вели на другий поверх будинку. Вони виходили на площадку навпроти інших, парадних різьблених сходів, які вели нагору з нижньої зали. Від цієї площадки коридор вів до вітальні й спалень - зокрема до спалень містера Канінгема та його сина. Холмс ступав повільно, уважно до всього придвигаячись. Напруження його свідчило про те, що він натрапив на гарячий слід, але яй гадки не мав, куди той слід приведе.

- Любий сер, - трохи нетерпляче мовив містер Канінгем, - це справді зайве. Он моя кімната, перша біля сходів, а за нею - синова. Поміркуйте-но самі, хіба таке можливе, щоб злодій піднявся нагору, не потривоживши нас?

- Краще походіть коло будинку й пошукуйте там свіжі сліди, - докинув його син із зловтішною посмішкою.

- І все-таки дозвольте мені ще трохи випробувати ваше терпіння. Я хотів би, наприклад, подивитися, наскільки добре видно двір з вікон спалень. Це, як я зрозумів, кімната вашого сина, - він штовхнув двері, - а там, мабуть, туалетна кімната, де він сидів і курив, коли здійнялася тривога. Куди виходить її вікно?

Він пройшов спальню, відчинив двері й оглянув кімнату.

- Тепер, сподіваюся, ви задоволені? - роздратовано спитав містер Канінгем.

- Дякую, я, здається, побачив усе, що хотів.

- У такому разі, якщо це справді так потрібно, ходімо до моєї кімнати.

- Якщо вам буде неважко.

Мировий суддя знизвав плечима й повів нас до своєї спальні, що була простенькою кімнатою зі скромними меблями. Коли ми рушили до вікна, Холмс затримався, ю ми з ним опинилися позаду всіх. Біля ліжка, на столику, стояли тарілка з помаранчами й карафка з водою. Проходячи повз ліжко, Холмс, на мій

невимовний подив, раптом нахилився й навмисне перекинув усе це на підлогу. Скло розлетілося на тисячу друзорок, а помаранчі порозочувались по всіх кутках.

- Ну й нарobili ви шкоди, Ватсоне, - незворушно сказав він. - Погляньте, на що схожий тепер килим!

Я розгублено присів і став підбирати помаранчі, здогадавши, що мій друг із якоїсь причини забажав, щоб я перебрав вину на себе. Інші приєдналися до мене, й столик знову поставили на ніжки.

- Отакої! - скрикнув інспектор. - Куди він подівся?!

Холмс зник.

- Почекайте-но хвилину, - сказав молодий Алек Канінгем. - Цей чолов'яга, напевно, з'їхав з глузду. Ходімо зі мною, тату, погляньмо, куди він справді подівся!

Вони кинулися з кімнати, залишивши нас з інспектором та полковником, і ми здивовано перезирнулися.

- Правду кажучи, я ладен погодитися з молодим містером Алеком, - мовив детектив. - Може, це через хворобу, але мені здається, що...

Його слова насподівано перервав крик: «Рятуйте! Пробі! Вбивають!» Я здригнувся, впізнавши голос свого друга. Я миттю кинувся в коридор. Крик перешов у хрипкий, здушений стогін, що долітав з кімнати, куди ми заходили напочатку. Я ввірвався туди, а потім до туалетної. Двоє Канінгемів схилилися над розпростертим тілом Шерлока Холмса: молодший обома руками стискував йому горло, а старший викручував руку. За мить ми всі троє відірвалися від нього обох Канінгемів, і Холмс, хитаючись, підвівся, дуже блідий і, здавалося, вкрай занесилений.

- Заарештуйте цих людей, інспекторе, - задихано сказав він.

- На якій підставі?

- За звинуваченням у вбивстві їхнього візника Вільяма Кервана.

Інспектор утупився в нього виряченими очима.

- О, містере Холмсе, - сказав він нарешті, - я певен, що ви не думаете насправді...

- Годі, подивіться на їхні обличчя! - сердито вигукнув Холмс.

Я ніколи ще не бачив на людських обличчях такого підтвердження своєї вини. Старий був приголомшений і знічений, суворе його обличчя виражало цілковиту безнадію; щодо сина, то він скинув із себе всю свою напускну байдужість, і в його темних очах та спотвореному виді відбився шал дикого звіра. Інспектор мовчки підійшов до дверей і свиснув. Миттю з'явилися двоє констеблів.

- Я не маю вибору, містере Канінгеме, - мовив він. - Я вірю, що все це - лише безглузда помилка, але ви самі бачите, що... Он як? Киньте негайно! - Інспектор ударив молодшого по руці, і револьвер зі зведенним курком упав на підлогу.

- Сховайте його, - сказав Холмс, швидко наступивши на револьвер. - Він знадобиться вам на суді. А ось і те, що нам справді потрібно. - Він показав невеличкий пожмаканий папірець.

- Клапоть записки! - вигукнув інспектор.

- Саме так.

- Де ж вона була?

- Там, де й мала бути, як я гадав. Я все поясню вам пізніше. Думаю, полковнику, що ви з Ватсоном можете повернутися додому, а я ще залишуся тут на годину. Мені треба поговорити з заарештованими, але до другого сніданку я повернуся неодмінно.

* * *

Шерлок Холмс дотримав свого слова й близько першої години приєднався до нас у полковників курильні. З ним був невисокий літній джентльмен, якого мені відрекомендували як містера Ектона, чий дім було пограбовано таким дивним чином.

- Я хочу, щоб містер Ектон почув те, що я розповідатиму про цю справу, - сказав Холмс, - адже природно, що його цікавитимуть подробиці. Боюся, любий полковнику, що ви жалкуєте за тією хвилиною, коли прийняли під свій дах такого буревісника, як я.

- Навпаки, - гаряче відповів полковник, - я вважаю за велику честь для себе познайомитися з методами вашої роботи. Мушу визнати, що вони справді перевершили мої сподівання, і я просто не можу збагнути, як вам пощастило досягти таких успіхів. Я й досі не бачу тут жодного ключа до розгадки.

- На жаль, мое пояснення розчарує вас, але я маю звичку нічого не тайти ні від моого друга Ватсона, ні від будь-кого, хто по-справжньому цікавиться моїми методами. Та спершу, полковнику, дозвольте мені ковтнути вашого бренді, бо ця сутічка в туалетній зовсім підірвала мене на силі.

- Сподіваюся, що у вас більше не було таких нервових нападів?

Шерлок Холмс щиро зареготав.

- До цього ми ще повернемось, - мовив він. - Я розповім вам, як усе було, зупиняючись лише на подробицях, що привели мене до розв'язки. Будь ласка, перервіть мене, коли вам щось здаватиметься незрозумілим.

У детективному мистецтві найвищу вагу має здатність розпізнати серед великого числа фактів найсуттєвіші й відкинути випадкові. Інакше ваша увага зовсім розпорощиться, не зосередившись на головному. Тож і в цій справі я з самого початку не мав ані найменшого сумніву, що ключ до всього цього має бути в клаптику паперу, затисненому в руці небіжчика.

Перш ніж узятися до цього папірця, я хотів би звернути вашу увагу на те, що коли розповідь Алека Канінгема правдива і вбивця, застреливши Вільяма Кервана, кинувся тікати, то він, звичайно ж, не міг вирвати папірець із руки вбитого. Якщо ж ні, то до цієї справи міг уdatися сам Алек Канінгем, бо на той час, коли надійшов його батько, туди вже позбігалися слуги. Річ дуже проста, але інспектор її проминув, бо й думки такої не допускав, що ці вельмишановні джентльмені якось причетні до вбивства. Та в мене є правило - ніколи й ні до кого не мати упереджених думок, а слухняно йти за фактами, - тож містер Алек Канінгем був під моєю підозрою вже з першої хвилини.

Потім я якнайпильніше оглянув клаптик аркуша, який показав нам інспектор. Мені одразу стало ясно, що він - частина прецікового документа. Ось він. Ви не бачите в ньому нічого підозрілого?

- Написано якось криво, - мовив полковник.

- Любой мій друж! - вигукнув Холмс. - Не може бути жодного сумніву, що це писали дві особи по черзі, через слово. Якщо я зверну вашу увагу на чітке «д» в слові «до» й попрошу вас порівняти його з в'ялими «д» в слові «двадцять», ви це одразу визнаєте. Навіть побіжний огляд цих кількох слів дасть вам змогу сказати з усією впевненістю, що «може» написано міцнішою рукою, а «довідатись» - слабкішою.

- Боже миць, та це ж ясно як день! - скрикнув полковник. - Тільки навіщо було цим двом людям писати отак лист?

- Справа, напевно, була безнадійна, і один з них, що не довіряв іншому, вирішив, що кожен має взяти в ній рівну участь. До того ж помітно, що той, хто писав «за» та «до», був заводієм.

- А це ви звідки взяли?

- Це можна вивести з простого порівняння обох почерків. Але в нас є й вагоміші причини так вважати. Якщо ви уважно оглянете цей клаптик, то дійдете висновку, що чоловік із міцнішою рукою писав свої слова першим, залишаючи проміжки для другого. Проміжки ці не завжди були достатні, й ви можете побачити, що другому важко було втиснути своє слово «чверть» між «за» та «до», з чого випливає, що ці двоє слів було вже написано. Чоловік, що писав свої слова першим, був, безперечно, той, хто замислив цей злочин.

- Чудово! - вигукнув містер Ектон.

- Це ж одразу видно, - відказав Холмс. - А тепер ми підходимо до дуже важливої деталі. Вам, мабуть, невідомо, що фахівці майже безпомилково визначають вік людини за її почерком. Звичайно вони помиляються не більш ніж на три-чотири роки. Я сказав «звичайно», бо хвороба чи кволість породжують старечі ознаки навіть у юнака. У цьому ж випадку, дивлячись на чіткий, рівний почерк першого і мляве, але ще й досі розбірливе письмо другого, ми можемо сказати, що один з них - молодик, а другий - уже літній чоловік, хоча ще при здоров'ї.

- Чудово! - знову вигукнув містер Ектон.

- Є тут іще одна деталь, не така помітна, але тим цікавіша. Обидва почерки мають між собою дещо спільне. Вони належать людям, що є близькими родичами. Це можна з'ясувати на підставі того, що «е» вони пишуть, як грецьку «сигму», але я бачу й багато дрібніших рис, що свідчать про те саме. Я не маю жодного сумніву в тому, що в обох почерках є родинна схожість. Звичайно ж, це тільки найголовніше, що я відкрив для себе, оглядаючи цей папірець. З того я зробив ще двадцять три інші висновки, цікавіші для фахівців, ніж для вас. Усі вони тільки посилювали моє враження, що цей лист написали Канінгеми, батько й син.

Коли я дійшов до цього, моїм наступним кроком було, звичайно ж, вивчити подробиці злочину й подивитися, чи не зможуть вони нам допомогти. Я вирушив з інспектором до садиби й побачив усе, що треба. Рану на тілі небіжчика, як я зумів

цілком певно визначити, було завдано револьверним пострілом з відстані близько чотирьох ярдів. На одежі не було жодного сліду пороху. Тож Алек Канінгем явно збрехав, сказавши, що двоє чоловіків боролися один з одним, коли пролунав постріл. До того ж, батько й син однаково вказали місце, де вбивця вибіг на дорогу. Але в тому місці якраз є широка волога канава. Оскільки в тій канаві не було жодних слідів, я дослідно переконався не лише в тому, що Канінгеми знову брешуть, а й у тому, що на тім місці взагалі ніхто не вибігав на дорогу.

Тепер я мав з'ясувати причину цього дивного злочину. Тож я спершу вирішив дізнатися про мету химерного пограбування містера Ектон. Як я зрозумів зі слів полковника, ви, містере Ектоне, тривалий час судилися з Канінгемами. Звичайно ж, мені одразу спало на думку, що вони вломилися до вашої бібліотеки, аби забрати якийсь документ, дуже суттєвий у цій справі.

- Саме так, - підтверджив містер Ектон. - Щодо їхніх намірів не може бути й сумніву. Я маю незаперечне право на половину їхнього майна, і якби їм пощастило викрасти лише один папір - він, на щастя, схований у сейфі моїх повірених, - їм, поза сумнівом, поталанило б виграти цю справу.

- Отож-бо й воно, - усміхнувся Холмс. - Це була відчайдушна, нерозважлива спроба, в якій помітні сліди молодого Алека. Нічого не знайшовши, вони спробували відвести від себе підозру, вдавши звичайнісінське пограбування, й позабирали все, що трапило їм до рук. Усе було це зрозуміло, але багато чого залишалося для мене й далі неясним. Найдужче мені хотілося відшукати решту тієї записки. Я був певен, що Алек видер її з руки мертвого, і майже певен, що він сунув її в кишенью свого халата. Куди ще він міг її сховати? Питання було лише в тому, чи вона ще там. Тож, аби це з'ясувати, ми всі пішли до садиби.

Канінгеми приєдналися до нас, як ви, напевно, пам'ятаєте, біля дверей кухні. Звичайно, слід було якнайстаранніше приховати від них, що ми знаємо про існування цієї записки, інакше б вони негайно її знищили. Інспектор уже ладен був розповісти їм про цей папірець, аж тут, на превелике щастя, зі мною стався нервовий напад і я впав додолу, змінившись тим самим тему розмови.

- Боже праведний! - скрикнув полковник. - То ви хочете сказати, що ваш напад був лише вдаваний і ми даремно вам співчували?

- З професійного погляду це виконано бездоганно! - вигукнув я, здивовано поглядаючи на цю людину, яка щоразу дивувала мене новими проявами своєї кмітливості.

- Це мистецтво частенько стає мені в пригоді, - відказав Холмс. - Прийшовши до тями, я спробував за допомогою не дуже хитрої витівки змусити старого Канінгема написати слово «дванадцятої», щоб мати змогу порівняти його з тим «дванадцятої», що в записці.

- Яким же я був віслюком! - скрикнув я.

- Я бачив, яке розчарування викликала моя помилка, - усміхнувшись, мовив Холмс. - Мені шкода було засмучувати вас, адже я знаю, як ви вболіваете за мене. Потім ми всі подалися нагору, й після того, як увійшли до кімнати і я побачив халат, що висів біля дверей, я зумів відвернути на мить увагу обох Канінгемів, перекинувши столик, і прослизнув назад, щоб пошукати в кишенях. Тільки-но я

знайшов папірець, як Канінгеми накинулись на мене й були б убили на місці, якби не ваша швидка й дружня допомога. Правду кажучи, я й досі відчуваю заліznі пальці того молодика на своєму горлі, а батько трохи не викрутiv мені руку, намагаючись вирвати з неї папірець. Вони побачили, що я знаю про них усе, й несподіваний перехід від цілковитої безпеки до повного відчайдозавив їх глузду.

Потім я трохи побалакав зі старим Канінгемом про мотиви цього злочину. Старий поводився сумирно, але син так осатанів, що ладен був пустити кулю в лоба самому собі чи комусь іще, якби дотягся до свого револьвера. Коли Канінгем побачив, що проти нього є такі незаперечні докази, він зовсім знітився й щиро в усьому зізнався. Виявилося, що Вільям таємно стежив за своїми господарями тієї ночі, коли вони вчинили напад на садибу містера Ектона, й почав вимагати в них гроши, погрожуючи донести на них поліції. Проте містер Алек мав надто вже відчайдушну вдачу, щоб грati з ним у таку гру. В тривозі, що охопила всю околицю після пограбування, він побачив для себе чудовий шанс позбутися людини, якої так боявся. Вільяма заманили в пастику й убили, і якби вони не залишили в його руці той клаптик і трохи уважніше поставилися до деталей свого задуму, на них, цілком можливо, ніколи не впала б підозра.

- А записка? - спитав я.

Шерлок Холмс розгорнув перед нами аркуш, додавши до нього відірваний клаптик:

«Якщо тільки ви прийдете за чверть до дванадцятої до східних воріт, то зможете довідатись про те, що, напевно, вельми здивує вас і може стати у великий пригоді як вам, так і Енні Морісон. Але про це ніхто не повинен знати».

- Щось подібне я й сподівався знайти, - мовив він. - Звичайно, ми ще не знаємо, в яких стосунках перебували Алек Канінгем, Вільям Керван та Енні Морісон. Але пастика, наставленна на Вільяма, була дуже хитрою. Я певен, що ви раді будете простежити родинні риси в літерах «р» та хвостиках у літер «д». Літери «і» без крапок у почерку старого теж прикметні. Гадаю, Ватсоне, що наш тихий відпочинок на селі вдався якнайкраще, тож завтра я, безперечно, повернуся на Бейкер-стріт, сповнений свіжих сил.

Горбань

Одного літнього вечора, через кілька місяців після моого весілля, я сидів біля каміна, докурюючи останню люльку й дрімаючи над якимось романом; буденна робота виснажила мене до краю. Дружина вже піднялася до себе, та й стук дверей, що зачинялися, дав мені знати, що слуги теж порозходились. Я підвісився з крісла й почав витрушувати люльку, аж тут несподівано пролунав дзвінок.

Я позирнув на годинник. Була за чверть дванадцятого. Навряд, щоб такої пізньої пори завітав якийсь гость. Напевно, кличуть до пацієнта й доведеться сидіти біля нього цілу ніч. З незадоволеним виглядом я вийшов до передпокою і відчинив двері. На превеликий мій подив, за порогом стояв Шерлок Холмс.

- Ватсоне, - мовив він, - я дуже радий, що ще застав вас.
- Ласкаво прошу, любий мій друге!

- Ви здивовані, й зрозуміло, чому... Але бачу, що вам полегшало на серці. О, бачу, ви досі курите аркадійський тютюн, як і за парубочих літ... Помилки бути не може: на вашому вбранні той самий пухнастий попіл. До того ж, неважко визначити, що ви звикли до уніформи, Ватсоне. З вас ніколи не вийде справжнього цивільного, доки ви не кинете цієї звички носити хустинку за рукавом. Чи можна у вас заночувати?

- Будь ласка!
- Ви казали мені, що у вас є кімната для самотнього гостя, і я бачу, що зараз вона порожнє. Про це свідчить ваша вішалка для капелюхів.
- Буду радий, якщо ви заночуєте в мене.
- Дякую. Я повішу капелюх на оцей вільний гачок. Даруйте, але мені здається, що у вашому домі побував майстер. Щось, напевно, сталося... Сподіваюсь, не водогін?
- Ні, це газ.
- О, так! Він залишив на вашому лінолеумі два сліди від гвіздків своїх черевиків, і саме там, куди падає світло. Ні, дякую, я вже повечеряв у Ватерлоо, але з задоволенням викурю з вами люльку.

Я простяг йому кисет, і він умостився проти мене, деякий час мовчки смокчуши свою люльку. Я знов, що лише якесь дуже важлива справа може привести його до мене так пізно, й терпляче очікував, коли він почне розмову.

- Я бачу, вам доводиться багато працювати за фахом, - мовив Холмс, кинувши на мене свій проникливий погляд.

- Так, сьогодні у мене був важкий день... - відповів я. - Можливо, вам це видається недолугим, - додав я, - але я справді не розумію, як ви про це дізналися!

Холмс усміхнувся.

- Я добре знаю ваші звички, любий Ватсоне, - мовив він. - Якщо ваші хворі мешкають поруч, ви ходите пішки, а якщо далеко - берете кеб. Ваші черевики, як я помітив, запиложені, проте не забруднені. Отже, сьогодні у вас, безперечно, було багато роботи, й через те ви їздили в кебі.

- Чудово! - вигукнув я.

- Елементарно, - відказав він. - Це один з тих випадків, коли логік може вразити уяву свого співрозмовника, що не звернув уваги на якусь одну незначну річ, на якій і побудований увесь хідміркувань. Те саме можна сказати, любий мій друже, і про враження від деяких ваших оповідок, які захоплюють читача лише тим, що ви навмисне приховуєте від нього окремі подробиці. Але нині я сам перебуваю в становищі такого читача, бо тримаю в руках нитки однієї з найзагадковіших справ, яка здатна завести людський мозок у глухий кут. Мені бракує однієї-двох обставин, щоб доповнити ними свою версію. І я матиму їх, Ватсоне, матиму!

Очі його спалахнули, на худих щоках заграв рум'янець. У виразі його обличчя відбилася сильна, пристрасна вдача, проте лише на мить. Коли я знов поглянув на нього, то побачив немовби мертву індіанську маску. Багато хто називав Холмса не людиною, а машиною.

- У цій загадці є цікаві моменти, - провадив він далі. - Я навіть можу сказати - виняткові моменти. Я вже наблизився до її розв'язання, й з'ясувати залишається, гадаю, небагато. Якби ви погодилися приїднатись до мене на цьому останньому відтинку шляху, то змогли б зробити мені неоціненну послугу.

- З задоволенням.

- Чи зможете ви завтра вирушити зі мною до Олдершота?

- Так, звичайно. Моїх пацієнтів відвідає Джексон.

- Гаразд. Виїдемо з Ватерлоо об одинадцятій десять.

- Чудово. Я встигну домовитися з Джексоном.

- Тоді, якщо ви ще не дуже хочете спати, я стисло розповім вам, що сталося й що ми маємо зробити.

- Перед тим, як ви прийшли, я вже куняв... А тепер сон минув.

- Розповідатиму якомога коротше, але так, щоб не забути про жоден важливий момент у цій історії. Можливо, ви вже читали про той випадок, - я маю на увазі вбивство полковника Барклея з полку «Роял Манстэрс» в Олдершоті, яке я нині розслідую.

- Ні, я нічого про те не чув.

- То, виходить, воно ще не встигло привернути до себе увагу. Сталося це лише два дні тому. Головні факти такі.

«Роял Манстэрс», як ви знаєте, - один з найкращих ірландських полків у британській армії. Він успішно діяв і в Кримській, і в Індійській кампаніях і з того часу відзначався при будь-якій нагоді. До останнього понеділка ним командував Джеймс Барклей, хоробрый ветеран, що розпочав службу простим рядовим, за свою сміливість під час повстання сипаїв дістав підвищення і врешті став командиром полку, до якого прийшов колись новобранцем.

Полковник Барклей одружився ще тоді, коли був сержантом, і його дружина, в дівоцтві міс Ненсі Девой, була дочкою відставного сержанта. Звичайно ж, як ви можете собі уявити, дехто зофіцерів зустрів це подружжя, - для них ще надто молоде, - не дуже люб'язно. Однак молодята досить швидко звикли до свого оточення, і, як мені відомо, місіс Барклей завжди мала успіх серед полкових дам, як і її чоловік - серед товаришів-офіцерів. Можу ще додати, що вона була неабияка красуня, і навіть нині, через тридцять років по весіллі, ще досить-таки приваблива.

Родинне життя полковника Барклея склалося щасливо. Майор Мерфі, від якого я одержав більшу частину цих відомостей, запевняв мене, що ніколи не чув ні про які непорозуміння між подружжям. Однак він гадає, що Барклеєва любов до дружини переважала її почуття до чоловіка. Він завжди з великою неохотою залишав її навіть на один день. Натомість вона, хоч і була ніжною, відданою дружиною, ставилася до нього спокійніше. Але в полку їх вважали зразковою для людей середнього віку подружньою парою. В їхньому ставленні одне до одного не було анічогісінсько такого, що могло б віщувати трагічний кінець.

У полковника Барклея було кілька своєрідних рис характеру. Цей веселий, балакучий зазвичай старий вояк часом ставав запальним і злопам'ятливим. Однак це ніколи не стосувалося його дружини. Інше, що вражало майора Мерфі та ще трьох офіцерів із тих п'ятьох, з якими я розмовляв, - пригнічений настрій, який ніколи находив на полковника. Як висловився майор, часто немовби чиясь невидима рука стирала усмішку з його уст під час веселої й гучної застільній бесіди. Коли цей настрій опановував його, він по кілька днів перебував у глибокій депресії. Була в нього ще одна дивна риса, яку помічали його товариші-офіцери. Він не любив і боявся залишатись на самоті, надто в темряві. Ця дитинна примха його натури, безперечно, мужньої, частенько викликала всілякі здогади й плітки.

Перший батальйон полку «Роял Манстерз» (колишнього сто сімнадцятого) стояв в Олдершоті вже кілька років. Одружені офіцери не мешкали в казармах, і полковник увесь цей час винаймав віллу під назвою Лечайн, за півмілі від північного табору. Цей будинок стоїть у глибині саду, але його західне крило відділяється усього якихось тридцять ярдів від дороги. Слуг у ньому троє - візник, покойка та куховарка. Тільки вони разом з господарем та господинею були мешканцями Лечайну, бо дітей Барклей не мали, а гостей приймали не дуже часто.

Тепер я розкажу про події, що відбулися в Лечайні між дев'ятою і десятою годинами вечора останнього понеділка.

Місіс Барклей, як з'ясувалося, була католичкою і брала помітну участь у діяльності добродійного Товариства Святого Юрія, заснованого при церкві на Вот-стріт, яке збирало і роздавалобідним стару одежду. Засідання товариства того дня мало відбутись о восьмій годині вечора, і місіс Барклей швидко пообідала, щоб встигнути туди потрапити. Виходячи з дому, вона, як свідчить візник, сказала кілька слів чоловікові й пообіцяла, що скоро повернеться. Дорогою вона зайдла до міс Моррісон - молодої жінки, що мешкала в сусідній віллі, - і вони обидві пішли на засідання. Тривало воно десь хвилин із сорок, і коли було вже четверть на десяту, місіс Барклей повернулася додому, заставивши міс Моррісон біля дверей її будинку.

А тепер про кімнату, що править у Лечайні за вітальню. Її великі скляні двері виходять на травник, який має тридцять ярдів завширшки й відгороджений від дороги лише невисокими залізними гратцями на кам'яному підмурівку. Саме до тієї кімнати місіс Барклей пішла, повернувшись додому. Вікна в ній не були завішені, бо там сім'я дуже рідко сиділа вечорами. Місіс Барклей сама засвітила світло і, подзвонивши, попросила Джейн Стоарт, покоївку, принести їй чашку чаю, що було на неї зовсім не схоже. Полковник сидів тоді в їдалні, але, почувши, що дружина вже повернулася, вийшов до неї. Візник бачив, як він пройшов передпокій і зник у дверях до вітальні. Живим його більше не бачили.

За десять хвилин чай був готовий, і покоївка рушили з ним до вітальні, але, підйшовши до дверей, здивовано почула гнівні голоси своїх господаря й господині. Вона постукала, проте ніхто не відповів; вона повернула ручку, але двері було зачинено зсередини. Звичайно ж, покоївка миттє побігла до куховарки, і вони разом з візником піднялися до передпокою й стали прислухатися до сварки, що тривала за дверима. Всі вони потім стверджували, що з-за дверей долинало лише два голоси - Барклея та його дружини. Барклей говорив тихо й уривчасто, тож слухачі не зрозуміли нічого. Господиня ж була у великому гніві, і її голос, коли вона хвилювалася, було добре чути. «Ви боягуз! - повторювала вона знову й знову. - Що тепер робити? Що ж тепер робити? Поверніть мені мое життя. Я більше не можу дихати з вами одним повітрям! Ви боягуз! Боягуз!» Після цих вигуків несподівано пролунав жахливий крик, - то був голос господаря, - далі почувся гуркіт і врешті - пронизливий вереск господині. Упевнений, що сталося нещастя, візник кинувся до дверей, з-за яких долинало ридання, і спробував їх висадити. Однак все було марно, до того ж служниці так перелякалися, що допомоги від них не було ніякої. І тут візник, щось пригадавши, кинувся через вхідні двері до саду, куди виходили скляні двері вітальні. Одну половинку дверей було відчинено, як звичайно влітку, - тож він без усяких труднощів опинився в кімнаті. Господиня лежала непритомна на софі, а поруч, із задертими на крісло ногами, в калюжі крові розпростерся нещасний полковник.

Побачивши, що господареві вже нічим не допоможеш, візник вирішив спершу відчинити двері до передпокою. Але на перешкоді йому стала дивна й несподівана обставина: ні в дверях, ні деінде в кімнаті він не знайшов ключа. Тоді він знову выбрався надвір через скляні двері й повернувся з полісменом та лікарем. Господиню, на яку, звичайно, насамперед упала підозра, занесли до її кімнати в непримітному стані. Полковникове тіло поклали на софу й ретельно оглянули місце, де сталася трагедія.

На потилиці небіжчика виявили велику рану два дюйми завдовжки, завдану, мабуть, якимось тупим знаряддям. Неважко було здогадатися, яким саме. На підлозі, недалеко від тіла, лежала якась дивовижна палиця з твердого дерева, з кістяним держаком. Полковник мав колекцію різноманітної зброї, привезеної з тих країн, де він колись воював, тож поліція припустила, що палиця - з числа тих його трофеїв. Щоправда, слуги запевнили, що ніколи до того її не бачили, але оскільки в будинку було повно всіляких рідкісних речей, то цілком можливо, що раніше вони просто її не помічали. Більше нічого суттєвого поліція в кімнаті не виявила, але ні в

місіс Барклей, ні в її нещасного чоловіка, ні в будь-якому іншому місці ключа від кімнати так і не знайшли. Врешті двері довелося відчиняти слюсареві з Олдершота.

Такий був стан речей, Ватсоне, коли зранку у вівторок я, на прохання майора Мерфі, виrushив до Олдершота, щоб допомогти поліції в її розсліді. Гадаю, ви погодитеся зі мною, що ця справа вже тоді мала цікаві подробиці; але незабаром я переконався, що насправді в ній приховане щось набагато загадковіше, ніж здавалося спочатку.

Перш ніж оглянути кімнату, я допитав слуг, але крім того, що вжечув, не довідався від них більше нічого. Щоправда, покойка Джейн Стюарт пригадала одну цікаву річ. Ви пам'ятаєте, що вона покликала інших слуг, коли зачула сварку? Вона зауважила, що голоси її господарів були дуже тихі, тож про сварку свідчила радше їхня знервованість, ніж слова. Однак завдяки моїй наполегливості вона згадала, що двічі почула тоді слово «Давид», кинуте господинею. Ця обставина вельми важлива - вона підводить нас до усвідомлення причини сварки. Адже полковник, як ви пам'ятаєте, мав ім'я Джеймс.

С в цій історії ще одна річ, яка справила глибоке враження як на слуг, так і на поліцію. Це - смертельний страх на полковниковому обличчі. Жахливішого виразу неможливо навіть уявити собі. Зрозуміло, що полковник зустрів тоді свою смерть, і це навіяло нанього невимовний жах. Узагалі це повністю збігалося з версією поліції про участь у вбивстві його дружини, якщо полковник при тому бачив убивцю. А те, що поранено було саме потилицю, пояснили тим, що небіжчик намагався ухилитись. Господиня нічого сказати не могла: вона лежала без пам'яті після пережитого нервового струсу.

Від поліції я дізнався, що міс Моррісон, - вона, якщо ви не забули, поверталася того вечора додому разом з місіс Барклей, - запевнила, що про причину сумного настрою своєї приятельки вона не знає нічого.

Зібрали всі ці факти, Ватсоне, я викурив кілька люльок поспіль, намагаючись зрозуміти, що ж серед них головне. Не було, звичайно, жодного сумніву, що найзагадковішим у цій історії є те, що ключ від дверей таємнически зник. Якнайретельніші пошуки в кімнаті не дали ніяких результатів. Тож доводиться припускати, що його хтось забрав із собою. Ані полковник, ані його дружина зробити цього не могли. Отже, в кімнаті мав бути хтось третій. І ця третя особа могла проникнути усередину лише через скляні двері. Я вирішив, що пильний огляд кімнати й газону допоможе мені знайти якісь сліди цієї невідомої особи. Ви знаєте мої методи, Ватсоне. Жодного з них я не обминув і врешті відшукав сліди, анітрохи не схожі на ті, на які я сподівався. У кімнаті справді був ще один чоловік - він перетнув травник, ідучи від дороги. Я виявив п'ять досить помітних відбитків його взуття: один - при самій дорозі, там, де він переліз через невисоку огорожу, два на газоні й два, не дуже виразні, на фарбованих сходах біля скляних дверей, через які він потрапив до кімнати. Через газон він, напевно, біг, бо відбитки носів його черевики глибші, ніж від закаблуків. Але мене вразив не так цей чоловік, як його товариш.

- Його товариш?

Холмс дістав з кишені великий аркуш тонкого паперу й обережно розгорнув його на коліні.

- Що ви скажете про це? - спитав він.

Аркуш був укритий слідами ніг якоїсь маленької тварини. Чітко відбилися п'ять пальців, а довгі пазурі залишили подряпини; кожен слід був завбільшки з десертну ложку.

- Це собака, - сказав я.

- А хіба ви чули коли-небудь про собаку, який дереться по портьєрах? Я знайшов сліди цієї істоти й на портьєрі.

- То, може, мавпа?

- Ale ж це не мавпячі сліди.

- Що ж це тоді таке?

- Anі собака, anі кіт, anі мавпа, anі будь-яка відома нам свійська тварина. Спробуймо уявити собі її розміри. Ось чотири відбитки лап тварини, коли вона стояла нерухомо. Бачите, відстань від передніх лапок до задніх - не менше ніж п'ятнадцять дюймів. Додайте сюди ще довжину шиї та голови - і ви матимете істоту зо два фути завдовжки, а може, й більшу, якщо вона має хвіст. А тепер погляньте сюди. Тварина рухалася, й ці сліди показують нам довжину її кроку. Щоразу вона дорівнює близько трьох дюймів. Отже, це означає, що наш маленький звір має довге тіло й дуже короткі лапки. На жаль, він не залишив нам жодної зі своїх шерстинок. Ale в цілому його зовнішній вигляд я вже визначив: він може дертися по портьєрах і до того ж він хижак.

- Як ви про це дізналися?

- Звір подерся по портьєрі. А над дверима висіла клітка з канаркою, і він, звичайно ж, хотів дістатися до пташки.

- Яка ж це все-таки тварина?

- Якби я зміг про те дізнатися, то дійшов би вже до самісінької розгадки. Це звірятко, напевно, з родини ласок чи горностаїв... але більше й за тих, і за інших.

- Ale яка його причетність до злочину?

- Поки що це так само невідомо. Однак ми вже багато чого дізналися, будьте певні. Ми знаємо, що якийсь чоловік стояв при дорозі й спостерігав за сваркою між Барклеями - портьєру було піднято, а кімнату освітлено. Ми також знаємо, що він перебіг через травник, увійшов до кімнати разом із якоюсь дивною твариною і вдарив полковника, або ж, - і це так само ймовірно, - полковник так злякався несподіваного гостя, що впав непрітомний, розбивши потилицю об кут каміна. I, нарешті, є тут ще один курйозний факт: незнайомець, залишаючи кімнату, забрав з собою ключ.

- Ці ваші висновки, здається, ще більше заплутали справу, - зауважив я.

- Звичайно. Проте вони безперечно вказують на те, що первісні припущення безпідставні. Я ще раз обміркував усю цю справу й побачив, що мушу її розглянути з іншої точки зору. Проте вам час уже спати, Ватсоне. А решту я міг би розповісти вам дорогою до Олдершота.

- Дякую, але ж ви зупинилися на найцікавішому місці...

Зрозуміло, що коли місіс Барклей вийшла з дому о пів на восьму, то вона не мала зла на чоловіка. Здається, я вже казав вам, що вона ніколи не виявляла надто ніжних почуттів до полковника, але візник чув, що вона тоді розмовляла з чоловіком цілком нормальним. Одразу ж після повернення додому вонапішла до кімнати, де найменше сподівалася його побачити, захотіла випити чаю, що наводить на думку про бажання заспокоїтись, і врешті, коли полковник увійшов до неї, між ними спалахнула сварка. Отже, між пів на восьму та дев'ятою годиною сталося щось таке, що повністю змінило її почуття до нього. Однак упродовж усього того часу з нею була міс Моррісон. Цілком зрозуміло, що їй має бути щось відомо про цей випадок, незважаючи на всі її запереченні.

Спершу я припустив, що між цією молодою особою і старим вояком були певні стосунки, в яких вона зізналася його дружині. Цим пояснювались як раптове повернення місіс Барклей додому, так і нехіть міс Моррісон щось про те розповідати. Підтверджували це й слова, кинуті під час сварки. Але до чого тут тоді Давид? До того ж полковник кохав свою дружину, та й драматична поява на сцені ще одного чоловіка, звичайно, не мала нічого спільногого з зізнанням міс Моррісон. Обрати правильний напрям міркувань було нелегко, але врешті я відкинув думку про те, що між полковником та міс Моррісон були якісь стосунки, проте ще більшу підозру викликало те, що молода леді все-таки знає причину несподіваного вибуху ненависті місіс Барклей до чоловіка. Тоді я вирішив піти просто до міс Моррісон і сказати їй навпростець, що я впевнений у тому, що їй усе відомо, й мовчання її може надто дорого коштувати її приятельці місіс Барклей, яку неодмінно звинуватять в убивстві.

Міс Моррісон - ніжна дівчина з сором'язливими очима й білявим волоссям, але їй ніяк не можна відмовити ні в розумі, ні в здоровому глузду. Вислухавши мої слова, вона якусь хвилину сиділа в задумі, а тоді обернулася до мене й сказала так:

«Я пообіцяла своїй подругі, що нікому не розкажу про те, що сталося. А слово слід дотримувати, - вела вона далі, - та якщо я можу справді допомогти їй, коли проти неї висувають таке тяжке звинувачення, а вона сама, бідолашна, не здатна захистити себе через хворобу, - то гадаю, що мені дозволено буде порушити своє слово. Я розповім вам про все, що сталося в понеділок увечері.

Ми поверталися з церкви на Вот-стріт десь за чверть до дев'ятої. Нам довелося йти по Хадсон-стріт - майже безлюдному провулку. З лівого боку його освітлює лише один ліхтар, і коли ми наблизилися до нього, я побачила чоловіка з великим горбом, що йшов нам назустріч і ніс на плечі якусь скриню. Це був скоцюблений каліка з кривими ногами. Ми порівнялися якраз тоді, коли на нього впало світло ліхтаря. Він зупинився, подивився на нас і пронизливо скрикнув: «Боже мій, це ж Ненсі!» Місіс Барклей страшенно зблідла й була уупала, якби цей жахливий каліка не підхопив її. Я вже хотіла покликати полісмена, коли, на мій подив, вона досить спокійно заговорила з цим чоловіком.

«Я гадала, що тебе вже тридцять років як нема на світі, Генрі», - сказала вона третячим голосом.

«Так воно й є», - відповів він таким тоном, що мені аж стисло серце. У нього було смагляве, висохле обличчя, блискучі очі, які я досі подумки бачу перед собою.

Його волосся й бакенбарди були зовсім сиві, а зморшки робили обличчя схожим на печене яблуко.

«Іди додому, люба, - звернулася до мене місіс Барклей, - я хочу поговорити з цим чоловіком сам на сам. Не бійся». Вона силкувалася говорити бадьоро, але й досі була бліда, а вуста її тремтіла.

Я пішла вперед, як мене й попросили, а вони ще кілька хвилин розмовляли. Коли місіс Барклей наздогнала мене, очі її палали, а каліка й досі стояв під ліхтарем і люто вимахував у повітрі кулаками, мов божевільний. Вона не промовила ані слова, аж поки ми не наблизилися до моого будинку, і тоді вона взяла мене за руку й попросила нікому не розповідати про те, що сталося.

«Це мій давній знайомий, якому не пощастило в житті», - пояснила вона. Я пообіцяла, що нікому не скажу ані слова, й вона поцілувала мене. Відтоді я її більше не бачила. Я розповіла вам усю правду, і якщо й приховала все це від поліції, то лише через те, що не розуміла, яка небезпека загрожує моїй любій подрузі. Тепер я знаю, що зможу їй допомогти, лише сказавши всю правду».

Це все, про що я дізнався від неї, Ватсоне, і для мене, як бачите, це було світлим променем серед темної ночі. Всі окремі факти почали ставати на свої місця, і я вже почав уявляти собі справжній перебіг подій. Наступним моїм кроком, звичайно ж, мали бути пошуки чоловіка, поява якого спровокувала таке дивне враження на місіс Барклей. Якщо він досі перебуває в Олдершоті, то зробити це буде не так уже й важко. Там мешкає не дуже багато цивільних, і каліка одразу ж приверне до себе увагу. Я витратив на пошуки цілий день і надвечір - сьогодні надвечір, Ватсоне, - знайшов його. Звуть його Генрі Вуд, мешкає він на тій самій вулиці, де наші леді зустріли його. Мешкає він там лише п'ятий день. Удавши з себе службовця з реєстрації, я завітав до господині його помешкання, і в нашій розмові вона прохопилася про деякі цікаві речі. Чоловік цей за фахом - штукар, ходить вечорами по вояцьких шинках і в кожному влаштовує невеличку виставу. Він носить із собою в скрині якусь тваринку, якої хазяйка страшенно боїться, бо ніколи ще не бачила такого створіння. Як вона сказала мені, цезвірятко бере участь у кількох його витівках. Ось і все, що ця леді змогла розповісти мені, додавши ще, що взагалі дивується, як такий каліка може жити на світі, й що іноді він розмовляє якоюсь чудернацькою говіркою, а останні дві ночі, як вона чула, він стогнав і ридав у своїй спальні. Щодо грошей, то їх у нього досить, але на завдаток він дав їй якусь монету, схожу на фальшиву. Вона показала її мені, Ватсоне. То була індійська рупія.

Тепер ви, любий друже, вже знаєте, в чому тут річ і чому я хотів би поїхати разом з вами. Зрозуміло, що після того, як наші леді розлучилися з цим чоловіком, він пішов назирці за ними, спостерігав за сваркою через скляні двері, потім увійшов до кімнати, й звірятко, яке він носить у скрині, якимось чином опинилося на волі. Це все не викликає сумнівів. Але він - єдина особа в світі, яка може розповісти нам, що скінчилася в тій кімнаті.

- Ви хочете розпитати його про це?
- Безперечно... Але в присутності свідка.
- Цим свідком повинен бути я?

- Якщо зробите таку ласку. Коли він нам розповість усе відверто, дуже добре. Якщо ж заперечуватиме, в нас не буде іншого вибору, як вимагати його арешту.

- Але звідки ви знаєте, що він буде там, коли ми приїдемо?

- Будьте певні. Я вжив деяких заходів. Один із моїх помічників з Бейкер-стріт уже стоять біля його будинку на варті і чекають в нього, як кліщ, куди б він не подався. Ми знайдемо його на Хадсон-стріт завтра, Ватсоне. А зараз із мого боку було б великом злочином, якби я не дав вам заснути цієї ж хвилини...

Був полуночі, коли ми прибули на місце трагедії й одразу ж вирушили на Хадсон-стріт за вказівкою мого друга. Незважаючи на його вміння приховувати свої почуття, я легко помітив, що він ледве стримує хвилювання, та й сам я відчував той спортивний азарт, із яким брав участь у кожному з Холмсів розслідів.

- Ось і Хадсон-стріт, - промовив він і звернув у короткий провулок, забудований звичайними двоповерховими будинками. - А он і Сімпсон. Ану-бо, що він скаже нам?

- З ним усе гаразд, містер Холмс! - вигукнув малий вуличний хлопчиксько, підбігши до нас.

- Добре, Сімпсон! - сказав Холмс і погладив його по голові. - Ходімо, Ватсоне. Ось і той будинок.

Він передав свою візитну картку з проханням прийняти його у важливій справі, й за хвилину ми вже стояли перед очима чоловіка, заради якого приїхали сюди. Незважаючи на теплу погоду, він горнувся до вогню, і в маленькій кімнаті було натоплено, як угрубі. Скоцюбрлений, згорблений, він сидів на стільці в неприродній позі, яка свідчила про те, що перед нами справді каліка; але його обличчя, обернене до нас, попри зморшки й засмагу мало сліди гарної вроди. Він підозріливо оглянув нас своїми жовчними очима й мовчки, не підводячись, показав на два стільці.

- Як я розумію, ви містер Генрі Вуд з Індії? - ввічливо спитав Холмс. - Я завітав до вас у невеличкій справі щодо смерті полковника Барклея.

- А до чого тут я?

- Саме це я й мушу з'ясувати. Гадаю, ви знаєте, що коли істину не буде встановлено, то вашу давню подругу місіс Барклей можуть звинуватити в убивстві?

Чоловік здригнувся.

- Я не знаю, хто ви такі! - скрикнув він. - Але як ви змогли про все дізнатись і чи ви присягаєтесь, що то правда?

- Так, її хочуть заарештувати, тільки-но вона прийде до пам'яті.

- Боже мій! А ви самі з поліції?

- Ні.

- Тоді яке вам до цього діло?

- Допомогти правосудцю - обов'язокожної людини.

- Я ладен заприсягтися, що вона невинна.

- Тоді винні ви.

- Ні, не я.

- То хто ж убив полковника Джеймса Барклея?

- Його покарало саме Провидіння. Але знайте, що якби я розтрощив йому череп, що, власне, й мріяв зробити, то він дістав би від мене по заслузі. Якби його не побив грець тоді, коли він зрозумів свою провину, то я, можливо, сам узяв би на свою душу його гріхи. Ви хочете, щоб я розповів вам усе? Гаразд, розповім, мені нема чого соромитися.

Сталося це так, сер. Ви бачите, що нині спина в мене, як у верблюда, а ребра позросталися бозна-як; проте були часи, коли капрал Генрі Вуд вважався першим красенем сто сімнадцятого піхотного полку. Ми тоді були в Індії, наш табір стояв біля містечка Барті. Небіжчик Барклей був сержантом у тій самій роті, де служив я, а найпершою красунею в полку і навіть найкращою дівчиною в усьому світі була Ненсі Девой, дочка нашого сержанта. Її кохали двоє, а вона кохала одного, і ви, мабуть, посміхнетесь, поглянувши на нещасного каліку, який скоцюробився біля вогню й говорить, що його колись кохали за красу.

Хоч я й полонив серце Ненсі, її батько наполягав, щоб вона побралася з Барклеєм. Я був шибайголова, легковажний хлоп'як, а він мав добру освіту й чекав підвищення по службі. Але дівчина лишалася вірною мені, і ми вже збирались одружитися, як раптом вибухнуло повстання сипаїв і країна перетворилася на пекло.

Ми опинилися в облозі у Барті - наш полк, половина батареї артилерії, рота сикхів та ще безліч цивільних і жінок. Десять тисяч бунтарів поривалися до нас, наче зграя собак, що оточили клітку з пацюками. За тиждень у нас закінчилася вода, а зв'язок із колоновою генерала Ніла, що відступала в глиб країни, був практично перерваний. Генерал Ніл був нашою єдиною надією, бо пробитися з містечка з жінками й дітьми не було жодної зможи. Тоді я вирішив пробратися крізь облогу й повідомити генерала Ніла про наше небезпечне становище. Пропозицію мою було схвалено, і я порадився про це з сержантом Барклеєм, котрий, як ми вважали, краще за інших знова ці місця; він пояснив мені, як обминути лінії бунтарів. О десятій годині того ж вечора я вирушив у дорогу. Тисячі людей чекали на порятунок, але я тісі думав тільки про одну людину.

Я повз висохлим річищем, яке мало сховати мене від ворожих вартових; та тільки-но я доповз до першого повороту, як натрапив на шістьох бунтарів, що причаїлися в темряві, чигаючи на мене в засідці. Тієї ж миті я знепритомнів і опам'ятався лише у ворожому полоні. Проте справжній удар у самісіньке серце я дістав, коли почув, що мій товариш - той самий, який розповідав мені про цей маршрут, - зрадив мене, повідомивши ворога через свого слугу-тубільця.

Розповідати далі немає сенсу: ви вже знаєте, на що здатний був Джеймс Барклей. До Барті наступного дня підійшов Ніл, але бунтарі, відступаючи, прихопили мене з собою, і минуло багато літ, перш ніж я знову побачив білі обличчя. Мене піддали тортурам, я втік, але мене спіймали й знову піддали тортурам. Подивіться, що вони зробили зі мною! Потім частина бунтарів утекла до Непалу й потягла мене за собою. Врешті я опинився за Дарджилінгом. Але бунтарі повбивали горяни, і я став їхнім невільником, доки не втік; звідти була лише одна дорога - на північ, і я потрапив до афганців. Так я мандрував багато років, поки нарешті повернувся до Панджабу, де жив переважно серед тубільців і заробляв собі

на хліб витівками, яких уже встиг навчитися. Навіщо було мені, горбатому каліці, повертатися до Англії й розшукувати колишніх товаришів? Навіть жадоба помсти не могла примусити мене зробити це. Я волів, щоб Ненсі та мої давні друзі гадали, що я помер з рівною спиною, й не бажав, щоб вони побачили мене схожим на мавпу. Вони не мали ані найменшого сумніву, що я мертвий, і мені хотілося, щоб їм здавалося так і далі. Я чув, що Барклей одружився з Ненсі й зробив блискучу кар'єру в полку, та навіть це не змусило мене заговорити.

Коли людина старішає, вона сумує за рідним краєм. Довгі роки я мріяв про англійські ясно-зелені поля та живоплоти. Врешті я вирішив ще хоч раз побачити їх перед смертю, зібрав трохи грошей на дорогу й оселився тут, серед вояків, - я ж бо знаю, чого їм треба, чим їх потішити, й цього заробітку мені цілком вистачає.

- Ваша розповідь вельми цікава, - мовив Шерлок Холмс. - Про вашу зустріч із місіс Барклей та про те, що ви впізнали одне одного, я вже чув. Як я зрозумів, після розмови з нею ви пішли до її будинку, зазирнули в скляні двері й стали свідком сварки між нею та її чоловіком, під час якої вона звинуватила його в колишній підлозі. У вашому серці вибухнула ціла буря почуттів, ви кинулися через травник і ввірвалися до кімнати...

- Саме так, сер. Барклей обпік мене таким поглядом, яким ще ніхто не дивився на мене; за мить він похитнувся і впав, ударившись потилицею об гратці. Але помер він не від цього падіння: смерть уразила його, тільки-но він побачив мене. Я прочитав це на його обличчі так само, як зараз читаю отою напис над каміном. Для нього моя поява була все одно, що постріл у його зрадливе серце.

- А далі?

- Ненсі знепритомніла, і я взяв з її руки ключ, щоб відчинити двері й покликати когось на допомогу. Аж тут, відмикаючи замок, я зрозумів, що найкраще було б залишити все, як воно є, і забиратися геть, бо ця справа може одразу обернутися проти мене, та й моя таємниця будь-що стане відома всім. У гарячці я вкинув ключ до кишені й загубив свою палицю, ловлячи Тедді, що подерся вгору по портьєрі. Посадивши його назад у скриньку, з якої він устиг вилізти, я побіг звідти так швидко, як тільки міг.

- Хто це - Тедді? - запитав Холмс.

Чоловік нахилився й відсунув передню стінку скриньки в кутку. З неї миттю вилізло червоно-буре звірятко, в'юнке і спритне, з коротенькими горностаєвими ніжками, довгим вузьким носом і парою найгарніших червоних оченят, які я тільки бачив у тварин.

- Мангуста! - вигукнув я.

- Так, дехто зве його мангустою, дехто фараоновою мишею, - мовив чоловік. - Я називаю його Змієвом, бо Тедді чудово порається з кобрами. У мене тут є одна без отруйних зубів, і Тедді ловить її щовечора, потішаючи вояків у шинку. Що ще вас цікавить, сер?

- Що ж, можливо, ми ще звернемося до вас, якщо в місіс Барклей з'являться серйозні проблеми.

- Тоді я, звичайно, буду до ваших послуг.

- Коли ж ні, то навряд чи варто копирсатись у минулому небіжчика, хоч би який огидний був його вчинок. Врешті, ви, напевно, дістали задоволення вже від того, що полковника тридцять років гризли докори сумління. А ось і майор Мерфі йде по той бік вулиці! На все добре, Вуде. Хочу дізнатися, чи не сталося чого з уchorашнього дня.

Ми наздогнали майора, коли він уже завертав за ріг.

- Це ви, Холмсе, - сказав він. - Ви, вже, напевно, чули, що весь цей шарварок так нічим і не скінчився?

- Тобто як?

- Медичний огляд показав, що причиною смерті була апоплексія. Як бачите, справа виявилась на диво простою.

- Так, на диво простою, - погодився з ним Холмс, усміхаючись. - Ходімо, Ватсоне. Мені здається, що наших послуг Олдершот більше не потребує.

- Цікаво тільки одне, - мовив я вже по дорозі до станції. - Якщо її чоловіка звали Джеймсом, а іншого - Генрі, то до чого тут Давид?

- Саме це слово, любий Ватсоне, мало б прояснити для мене всю цю історію, якби я був тим бездоганним логіком, за якого ви мене маєте. Це, безперечно, був докір.

- Докір?

- Так. Біблійний Давид, як ви знаєте, увесь час трохи грішив і одного разу вчинив те саме, що й сержант Джеймс Барклей. Пам'ятаєте отої дрібненький випадок з Урією та Вірсавією? Я вже добре-таки призабув Біблію, але, якщо не помилляюся, ви знайдете цю історію в Першій або Другій книзі Самуїла.

Постійний пацієнт

Переглядаючи деякі з тих недоладних спогадів, де я намагався змалювати окремі розумові здібності моого друга, містера Шерлока Холмса, я зіткнувся з великими труднощами, добираючи приклади, що цілком відповідали б моїй меті. Адже в тих випадках, коли Холмс вдавався до аналітичного мислення і демонстрував свої особливі методи розсліду, самі факти часто бували такими незначними й буденними, що я не наважився б запропонувати їх публіці. З іншого боку, частенько траплялося, що він брався до справ, де факти були найцікавіші і найдраматичніші, але його власна роль у їхньому розкритті була меншою, ніж того хотілося б мені, його літописцеві. Невеличка справа, яку я описав під назвою «Етюд у багряніх тонах», та ще одна, пізніша, пов'язана з «Глорією Скотт», можуть служити прикладами тих Сцилл і Харібд, що завжди загрожують історикові. Можливо, в історії, яку я маю намір описати, роль моого друга була не дуже помітною, але загалом обставини її були настільки прикметні, що я не можу дозволити собі вилучити її з цих нотаток.

Було це задушливої, хмарної жовтневої днини. Надвечір, однак, повіяло прохолодою.

- А чи не поблукати нам Лондоном? - запропонував мій друг.

Я втомився сидіти в нашій маленькій вітальні, тож радо погодився. Години зо три ми походжали Фліт-стріт і Стрендом, спостерігаючи за мінливим калейдоскопом вуличного життя. Розмова з Холмсом, як завжди, уважним до подробиць і щедрим на дотепи, захопила мене. Була вже десята година, коли ми повернулися на Бейкер-стріт. Біля наших дверей стояв екіпаж.

- Ти ба! Екіпаж лікаря, звичайного практика... - мовив Холмс. - Практикує не дуже давно, але заробіток має добрий. Гадаю, приїхав порадитися з нами! Як добре, що ми повернулися!

Я був уже достатньо обізнаний з Холмсовими методами, щоб простежити хід його міркувань: поглянувши на медичне знаряддя в плетеній торбинці, що висіла в екіпажі, освітлена ліхтарем, він миттю зробив належний висновок. А світло в нашому вікні нагорі свідчило про те, що ці пізні відвідини стосувалися саме нас. Трохи здивований тим, що могло привести до нас мого колегу-медика в таку годину, я рушив слідом за Холмсом до нашого кабінету.

Коли ми увійшли, зі стільця біля каміна підвівся блідий, вузьколицій чоловік із рудуватими бакенбардами. Він мав щонайбільше тридцять три роки, але його похмурий вид і землистий колір обличчя, які свідчили про те, що життя його не дуже милує, робили його старшим за цей вік. Його поведінка, як і усіх вразливих джентльменів, була нервова й сором'язлива водночас; а тонка біла рука, якою він, встаючи, ухопився за полицю каміна, здавалася радше рукою художника, ніж хірурга. Вбраниня його було строгое й скромне - чорний сурдут, темні штані, приглушених тонів краватка.

- Добрий вечір, докторе, - люб'язно привітався Холмс. - Радий, що вам довелося чекати лише кілька хвилин.

- Хіба ви розмовляли з моїм візником?

- Ні, про це мені розповіла свічка, що стоїть на столику. Сідайте, будь ласка, і розкажіть, чим можу вам прислужитися.

- Я доктор Персі Тревельян, - сказав відвідувач, - мешкаю на Брук-стріт, 403.

- То це ви написали розвідку про рідкісні нервові хвороби? - спітав я.

Його бліді щоки спалахнули від задоволення, коли він почув, що мені відома його праця.

- Про неї так рідко згадують, що я вже зовсім поховав її, - сказав він. - Мої видавці запевняють, що її майже ніхто не купує. А ви самі, як я зрозумів, теж лікар?

- Відставний військовий хірург.

- Я завжди цікавився нервовими хворобами. Хотілося б студіювати саме їх, але, звичайно, мусиш задовольнятися тим, що маєш. Проте це не стосується справи, містере Шерлоку Холмсе, а я цілком розумію, який дорогий для вас час. Віднедавна в моєму домі на Брук-стріт трапляються дивовижні речі, а цього вечора сталося таке, що я більше не міг чекати ані години і приїхав до вас попросити поради й допомоги.

Шерлок Холмс сів і запалив люльку.

- Уважно слухаю вас, - мовив він. - Розкажіть-но про все, що вас так стривожило.

- Це такі дрібниці, - сказав доктор Тревельян, - що мені соромно про них і говорити. Але вся ця справа така незрозуміла, а остання пригода - така хитромудра, що буде краще, якщо я розповім вам усе як є, а ви вже судіть самі, що тут важливе, а що ні.

Розпочати мені доведеться з того, як я вчився. Я закінчив Лондонський університет, і ви не думайте, що я співаю собі хвалу, але професори покладали на мене великі надії. Скінчивши науку, я не кинув дослідів і залишився на невеличкій посаді в лікарні Королівського коледжу; мені пощастило привернути увагу до свого дослідження рідкісних випадків каталепсії і врешті одержати премію Брюса Пінкертона та медаль за розвідку про нервові хвороби, - ту саму, яку тільки-но згадав ваш друг. Я сказав би без перебільшення, що тоді мені всі пророкували блискучу кар'єру в майбутньому.

Лише одна велика перепона стояла на моєму шляху - бідність. Як ви легко можете зрозуміти, фахівцеві, що цілить високо, треба було відкривати власну практику на одній з вулиць біля площі Кевендіш, де найняти навіть найскромніше помешкання коштує великих грошей. Окрім цих витрат, треба ще якось жити, мати пристойний екіпаж та коней. Усе це було мені не під силу, і явиришив жити скромно й заощаджувати гроші, щоб років через десять узятися до власної практики. Аж тут мені раптом допоміг несподіаний випадок.

До мене завітав джентльмен на ім'я Блесінгтон, зовсім мені незнайомий. Він з'явився в моїй кімнаті одного ранку й відразу перейшов до справи.

«Це ви той самий Персі Тревельян, що за свої великі успіхи нещодавно одержав премію?» - спитав він.

Я вклонився.

«Відповідайте мені щиро, - провадив він, - бо це у ваших інтересах. Щоб досягти успіху, розуму у вас достатньо. А як щодо такту?»

Почувши таке запитання, я не зміг стримати усмішки.

«Гадаю, що його в мене вистачить», - відповів я.

«А щодо поганих звичок? П'єте потроху, еге ж?»

«Та що ви, сер!» - вигукнув я.

«От і добре! Тоді все гаразд! Але я мусив про це спитати. Чого ж ви з такою голововою й без практики?»

Я знизвав плечима.

«Ну-бо! - провадив він так само жваво. - Це давня історія. В голові у вас більше, ніж у кишені. А що ви скажете, якщо я допоможу вам відкрити практику на Брук-стріт?»

Я з подивом вирячився на нього.

«О, це більше в моїх інтересах, ніж у ваших! - вигукнув він. - Щиро кажучи, якщо це влаштує вас, то мене влаштує тим паче. Я маю, бачте, кілька зайвих тисяч і хотів би вкласти їх у вашу практику».

«Але чому?» - ледве видихнув я.

«Ну, справа це вигідна й до того ж безпечніша за будь-яку іншу».

«Що ж, по-вашому, я маю робити?»

«Зараз скажу. Я найму будинок, куплю меблі, сам платитиму служницям, - одне слово, вестиму все. Вам зостанеться лише протирати штані в кабінеті. Я даватиму вам гроші на прожиток і таке інше. А ви віддаватимете мені три чверті свого заробітку, решту ж залишатимете собі».

Отака була та дивна пропозиція, містере Холмсе, що з нею звернувся до мене той Блесінгтон. Я не випробовуватиму вашого терпіння розповіддю про те, як ми про все домовилися. Скінчилося це тим, що на Благовіщення я переїхав і почав практикувати на умовах, які він запропонував. Він теж поселився зі мною - на правах постійного пацієнта. Виявилося, що в нього було хворе серце, тож він потребував постійного медичного нагляду. Двікращі кімнати на другому поверсі він зайняв під вітальню й спальню. Звички у нього були досить-таки химерні - він сторонився людей і нечасто виходив з дому. Не відзначаючись особливою точністю в житті, він був ретельним лише в одному: щовечора, однієї й тієї самої години, заходив до кабінету, переглядав книги запису хворих, відкладав убік п'ять шилінгів три пенси з кожної заробленої мною гіней, а решту ховав у скриню, що стояла у нього в кімнаті.

Правду кажучи, йому ні разу не довелося пошкодувати, що він відкрив цю справу. З першого ж дня вона принесла нам успіх. Кілька щасливих випадків і слава, яку я мав у лікарні, дозволили мені швидко досягти успіху, тож за останні кілька років я його неабияк збагатив.

Такі, містер Холмсе, моє минуле й мої стосунки з містером Блесінгтоном. Зостається лише розповісти вам, що привело мене до вас цього вечора.

Кілька тижнів тому містер Блесінгтон увійшов до мене, як мені здалося, надзвичайно збуджений. Він говорив про якесь пограбування, що сталося, як він сказав, в Іст-Енді. Це, як я пам'ятаю, дуже його схвилювало, й він наголосив, що нам треба поставити міцніші засуви на вікнах і дверях, не зволікаючи ні дня. Цілий тиждень після того він був страшенно стривожений, раз у раз виглядав у вікна й припинив звичайні короткі прогулянки перед обідом. Через те мені спало на думку, що він чогось - або когось - смертельно боїться; але коли я спітав його про це, він вибухнув такою лайкою, що я мусив облишити цю розмову. З часом, однак, його страхи розвіялись і він повернувся був до давніх своїх звичок, аж тут нова подія так приголомшила його, що на нього й досі жаль дивитися.

А сталося ось що. Два дні тому я одержав лист, який зараз прочитаю вам. На ньому немає ані зворотної адреси, ані числа.

«Російський граф, що мешкає нині в Англії, - йдеться в ньому, - був би радий, якби доктор Персі Тревельян погодився прийняти його. Він страждає на каталепсію, а доктор Тревельян, як відомо, - знавець цієї недуги. Граф має намір завітати завтра в чверть на сьому вечора, якщо доктор Тревельян вважатиме для себе зручним бути о цій годині вдома».

Цей лист дуже мене зацікавив, бо головною перепоною для моїх досліджень було те, що каталепсія - хвороба рідкісна. Тож зрозуміло, що в призначений час я був у себе в кабінеті, і хлопчина-лакей увів пацієнта.

То був літній чоловік, худорлявий, поважний і простакуватий з виду, анітрохи не схожий на російського графа. Мене більше вразили зовнішні риси його супутника - високого молодика, напрочуд гарного, зі смагливим недобром обличчям і геркулесовими руками, ногами й грудьми. Він підтримував свого товариша під лікоть, коли вони увійшли, й допоміг йому сісти з такою турботливістю, якої навряд слід було б чекати від людини з таким виглядом.

«Пробачте, що я увійшов сюди, докторе, - сказав він мені по-англійськи, але трохи шепеляво. - Це мій батько, і його здоров'я для мене найдорожче за все на світі».

Мене зворушила така синівська турботливість.

«Може, ви хочете залишитися тут з батьком під час прийому?» - спитав я.

«В жодному разі! - вигукнув він, сплеснувши руками. - Мені невимовно боляче дивитися на батькові муки. Якщо з ним трапиться один із тих страхітливих нападів, які його діймають, я не переживу. В мене самого до краю розхитані нерви. З вашого дозволу, я зачекаю в приймальні, поки ви оглядатимете батька».

Я, звичайно, погодивсь, і молодик вийшов. Я почав розпитувати пацієнта про його хворобу й докладно все занотовував. Однак він не відзначався особливим розумом, і відповіді його часом були незрозумілі, що я вважав наслідком поганого знання мови. І раптом, поки я писав, він узагалі перестав відповідати на мої запитання; обернувшись до нього, я здивовано побачив, що він сидить на стільці випроставшись, із застиглим обличчям, байдуже вирячившись на мене. У нього знову почався напад цієї загадкової хвороби.

Спочатку я відчув жаль і страх водночас. Але потім, щиро кажучи, професійна цікавість узяла гору. Я записав пульс і температуру свого пацієнта, зазначив непорушність його м'язів, простежив рефлекси. Ніяких відхилень від моїх попередніх спостережень не було. В таких випадках я досягав успішних результатів після інгаляції нітрату амілу; тепер я, здавалося, мав чудову нагоду перевірити його дію. Пляшка з ліками стояла внизу, в моїй лабораторії, тож я, залишивши пацієнта в тій самій позі на стільці, побіг униз. Я трохи забарився й повернувся хвилин за п'ять. Уявіть собі мій подив, коли я побачив, що кімната порожня, а пацієнт зник.

Спершу я, звичайно, вибіг до приймальні. Син пацієнта теж пішов. Двері до передпокою було зачинено, але не замкнено. Мій хлопчина-лакей, що пускає пацієнтів, не має жодного досвіду. Він чекає внизу й біжить нагору, щоб провести пацієнтів до дверей, коли я дзвоню з кабінету. Цього разу він нічого не чув, і все це залишалося для мене цілковитою загадкою. Невдовзі повернувся з прогулянки містер Блесінгтон, але я нічого йому про це не сказав, бо останнім часом намагався розмовляти з ним якомога менше.

Я й не думав, що мені доведеться ще раз побачити росіянина з сином; тож уявіть собі знову-таки мій подив, коли сьогодні ввечері вони обидва з'явилися в моєму кабінеті тієї самої години.

«Тисячу разів прошу вибачення за вчорашню несподівану втечу, докторе», - мовив мій пацієнт.

«Мушу признатися, що мене це дуже здивувало», - відказав я.

«Бачте, річ у тім, - зауважив він, - що коли я приходжу до тями після тих нападів, то майже не пам'ятаю, що було зі мною раніше. Я отямився в чужій кімнаті, як мені здалося, тож і вибіг на вулицю, поки вас не було».

«А я, - докинув син, - побачив, як батько пройшов через приймальню, й подумав, природно, що прийом уже скінчився. Лише коли ми повернулися додому, я почав розуміти, що ж насправді сталося».

«Гаразд, - сказав я, сміючись, - нічого лихого не сталося, хіба що ви страшенно заплутали мене; отож, сер, будьте ласкаві вийти до приймальні, а я тим часом радо знов візьмуся до огляду».

Десь із півгодини ми з літнім джентльменом говорили про симптоми його хвороби, а потім, виписавши рецепт, я провів його до сина.

Я вже казав вам, що о цій порі містер Блесінгтон звичайно гуляв. Незабаром він прийшов і піднявся нагору. Раптом я почув, як він збіг униз; за мить вінувався до мого кабінету, мовби збожеволівші зі страху.

«Хто був у моїй кімнаті?» - закричав він.

«Ніхто», - відповів я.

«Це брехня! - репетував він. - Підіть і погляньте!»

Я вирішив не зважати на його крик - він не тятив себе з жаху. Коли ми зійшли нагору, він показав мені кілька слідів на пухнастому килимі.

«Може, ви думаете, що ці сліди мої?» - кричав він.

Таких великих слідів він, зрозуміло, залишити не міг, і вони були зовсім свіжі. Сьогодні вдень, як ви знаєте, дощило, а в мене побували лише оті двоє. Виходить, поки я був зайнятий з одним, інший, що чекав у приймальні, з якоєві невідомої причини навідався до кімнати мого постійного пацієнта. Звідти нічого не зникло, але сліди на килимі, безперечно, свідчили про те, що там хтось побував.

Мені здалося, що містер Блесінгтон хвилюється занадто, хоча тут кожен утратив би спокій. Упавши в крісло, він просто ридав, і я ледве привів його до тями. Це він запропонував мені звернутися до вас, і я, звичайно, визнав це доречним, бо пригода справді була дивовижна, хоч і не така страшна, як здалося йому. Якби ви зараз поїхали зі мною в екіпажі, я спробував би хоч заспокоїти його; проте, як на мене, він і сам навряд чи здатен пояснити, що його так стурбувало.

Шерлок Холмс слухав цю довгу розповідь з увагою, яка свідчила, що ця справа збудила його цікавість. Обличчя його, як і завжди, було байдужісіньке, лише верхні повіки обважніли. Попихуючи лулькою, він пускав густіші клубки диму щоразу, як доктор переходити до якоєві загадкової події. Тільки-но наш відвідувач скінчив, як Холмс без жодного слова підхопився з місця, сунув мені капелюх, узяв зі стола свій і подався за Тревельяном до дверей. Менш ніж за чверть години ми вже були біля дверей будинку на Брук-стріт - одного з тих скромних, звичайних будинків, у яких мешкають лікарі-практиканти з Іст-Енда. Хлопчина-лакей пустив нас, і ми почали підійматися нагору широкими, застеленими килимом сходами.

І тут нас зупинила нова несподіванка. Світло нагорі раптово погасло, і з темряви долинув пронизливий, тремтливий голос.

- У мене револьвер! - кричав він. - Попереджаю: ще крок, і я стрілятиму!
- Це вже занадто, містере Блесінгтоне! - вигукнув Тревельян.
- А, то ви, докторе, - промовив голос, полегшено зітхнувши. - А оті джентльмени, що з вами, - чи справді вони ті, за кого себе видають?

Ми відчули, що з темряви хтось пильно оглядає нас.

- Так, так, усе гаразд, - мовив нарешті незнайомець. - Можете піднятись, і прошу вибачення, якщо ці запобіжні заходи налякали вас.

Він знову запалив на сходах газовий ріжок, і ми побачили перед собою химерного чоловіка, чий вигляд, як і голос, свідчив про нервове напруження. Він був товстелезний, з обвислою на щоках шкірою, мов у гончака. Його обличчя було хворобливо бліде, а рідке рудувате волосся стало зі страху дива. В руці він стискав револьвер, який відразу ж сунув до кишені, коли ми наблизилися.

- Добрий вечір, містере Холмс, - сказав він. - Щиро дякую, що ви приїхали. Ніхто ще не потребував вашої допомоги так, як я. Гадаю, доктор Тревельян уже розповів вам про це найзухваліше вторгнення до моєї кімнати.

- Саме так, - відповів Холмс. - А що то за одні, містере Блесінгтоне, й чому вони чинять вам такі прикроші?

- Ну, теє, - нервово заговорив постійний пацієнт, - мені, звичайно, важко це сказати. Звідки мені знати, містере Холмс?

- То, виходить, ви цього не знаєте?

- Заходьте, прошу вас. Зробіть ласку, зайдіть.

Він провів нас до своєї спальні - великої кімнати зі зручними меблями.

- Бачите оце? - спитав він, показуючи на велику чорну скриню біля ліжка. - Я ніколи не був великим багатієм, лише раз у житті вклав гроші в діло... Доктор Тревельян розповідав вам про цю справу. Але банкірам я не вірю. Я ніколи не довірився б банкірові, містере Холмс. Між нами кажучи, всі свої невеличкі кошти я зберігаю в цій скрині, тож вам тепер зрозуміло, що я пережив, коли незнайомі люди вдерлися до моєї кімнати.

Холмс запитально глянув на Блесінгтона й хитнув головою.

- Я нічого не зможу порадити вам, якщо ви казатимете неправду, - наголосив він.

- Але ж я розповів вам усе.

Холмс обернувся до дверей, скрушно махнувши рукою.

- На добраніч, докторе Тревельян, - мовив він.

- То ви нічого не порадите мені? - скрікнув Блесінгтон тремтячим голосом.

- Я порадив би вам, сер, говорити тільки правду.

За хвилину ми вже були на вулиці й ішли додому. Ми перетнули Оксфорд-стріт і пройшли половину Гарлі-стріт, перш ніж мій друг здобувся на слово.

- Пробачте, що витяг вас із дому заради такої дурниці, Ватсоне, - сказав він нарешті. - Але якщо покопатися в цій справі, то в ній є дещо цікаве.

- А я нічого тут не бачу, - зізнався я.

- Що ж, цілком зрозуміло, що ті двоє, - може, їх і більше, але не менше, ніж двоє, - з якоїсь причини вирішили добрatisя до цього Блесінгтона. Я не маю жодного сумніву, що обидва рази - і першого, і другого - той молодик проникав до Блесінгтонової кімнати, поки його спільнік досить немудрим способом відвертає увагу лікаря.

- А каталепсія?

- Злісна симуляція, Ватсоне, хоч мені й не хотілося говорити цього нашому фахівцеві. Вдавати її дуже просто. Я й сам таке робив.

- А далі?

- Через чистісінський випадок Блесінгтона і перший, і другий раз не було вдома. Такий незвичний час для відвідин лікаря вони обрали лише тому, що в приймальні тоді не буває інших пацієнтів. Проте так уже склалося, що Блесінгтон саме в цю пору гуляє, - вони, мабуть, не дуже добре знають його звички. Зрозуміло, що якби йшлося про просте пограбування, то вони принаймні обнишпорили б кімнату. До того ж я прочитав в очах цього Блесінгтона, що він боїться за свою власну шкіру. Важко повірити, що цей чолов'яга, маючи двох таких лютих ворогів, нічого про них не знає. Він, звичайно, пречудово знає, хто вони, але має власні підстави приховувати це. Може, завтра він буде балакучіший.

- А хіба не могло статися інше, - почав я розмірковувати вголос, - щось інше, якось цілком неймовірна річ? Може, всю цю історію з росіянином-каталептиком і його сином вигадав доктор Тревельян, що сам хотів залізти до Блесінгтонової кімнати?

У світлі газового ліхтаря я побачив, що Холмс посміхнувся на це моє близькуче припущення.

- Любий мій друже, - сказав він, - це було перше, що спало мені на думку, але розповідь лікаря має підтвердження. Цей молодик залишив сліди на сходах і на килимі - такі самі, як у кімнаті. Якщо я скажу вам, що він носить черевики з тупими передами, а не з гострими, як Блесінгтон, і на дюйм із третиною довші від черевиків лікаря, то ви погодитеся, що він, безперечно, існує. Та нам час уже лягати спати, і я буду вельми здивований, якщо вранці ми не одержимо нових вістей із Брук-стріт.

* * *

Пророцтво Шерлока Холмса невдовзі збулося, й до того ж найtragічнішим чином. О пів на восьму наступного ранку, коли тільки-но засіріло за вікнами, він уже стояв у халаті біля мого ліжка.

- На нас чекає екіпаж, Ватсоне, - мовив він.

- А що таке?

- Справа Брук-стріт.

- Є свіжі новини?

- Трагічні, але незрозумілі, - сказав він, піdnімаючи завісу на вікні. - Погляньте-но: ось аркуш із записника, і на ньому олівцем надряпано: «*Ради Бога*,

приїздіть негайно. П.Т.». Наш друг і сам розгубився до краю, коли писав це. Мерцій, любий друже, бо на нас давно вже чекають.

Десь за чверть години ми були вже в лікаря. Він вибіг до нас із перекошеним зі страху обличчям.

- Ой, там таке лихо! - скрикнув він, стиснувши руками скроні.

- Що сталося?

- Блесінгтон наклав на себе руки!

Холмс здивовано свиснув.

- Так, він повісився цієї ночі.

Ми увійшли, й лікар провів нас до кімнати, що, очевидно, правила йому за приймальню.

- Я ледве тямлю, що роблю! - вигукнув він. - Поліція вже нагорі. Мене це просто приголомшило.

- Коли ви про це дізналися?

- Щоранку, близько сьомої, йому приносили чашку чаю; коли покоївка ввійшла, бідолаха вже гойдався посередині кімнати. Він прив'язав мотузок до гаку, на який звичайно чіпляли лампу, й зістрибнув із тієї самої скрині, яку показував нам учора.

Холмс якусь мить стояв у задумі.

- З вашого дозволу, - мовив він нарешті, - я піду нагору й подивлюся на все це сам.

Ми обидва піднялися за лікарем сходами.

Коли ми відчинили двері спальні, нам відкрилося жахливе видовище. Я вже казав про ту Блесінгтонову одутлість, яка вчора впала мені в око. Тепер, коли він висів на гаку, вона стала ще більшою, і в його обличчі не залишилося майже нічого людського. Шия витяглася, мов у обскубаної курки, і все тіло здавалося тепер ще оргяднішим і якимось неприродним. На ньому була лише довга нічна сорочка, з-під якої стирчали заціпенілі розпухлі гомілки й незgrabні ступні. Поруч стояв дженджуристий поліційний інспектор, що робив нотатки в записнику.

- А, містере Холмсе, - привітно сказав він, коли мій друг увійшов. - Радий вас бачити.

- Доброго ранку, Ленере, - відповів Холмс, - сподіваюся, ви не проти моєї появи? Чи чули ви що-небудь про події, які сталися тут раніше?

- Так, дещо чув.

- І ви маєте якусь думку?

- Судячи з того, що я побачив, цей чоловік збожеволів зі страху. Подивіться на ліжко - він провів неспокійну ніч. Тут досить глибокий відбиток його тіла. Самогубства, як вам відомо, найчастіше трапляються близько п'ятої ранку. Десять під цю годину він і повісився. Напевно, все обміркував заздалегідь.

- Судячи з того, як затверділи його м'язи, я сказав би, що він помер години зо три тому, - мовив я.

- Чи помітили ви щось незвичне в кімнаті? - спитав Холмс.

- На умивальнику знайшли викрутку й кілька гвинтів. І вночі, здається, тут багато курили. Ось чотири сигарні недопалки, які я вигріб із каміна.

- Так! - мовив Холмс. - А чи знайшли ви мундштук?

- Ні, не знайшли.

- Ну, а цигарницю?

- Так, вона була в кишені його пальта.

Холмс понюхав єдину сигару, що лежала в цигарниці.

- Це гаванська сигара, а ті недопалки - від сигар особливого гатунку, що їх голландці привозять з ост-індських колоній. їх звичайно обгортають соломою, і вони тонші й довші за інші сорти. - Він узяв чотири недопалки й оглянув їх крізь кишенськову лупу.

- Дві сигари викурено через мундштук, а дві інші - просто так, - мовив він. - Дві було обрізано не дуже гострим ножем, а дві - одкушено міцними зубами. Це не самогубство, містере Ленере. Це ретельно продумане вбивство.

- Не може бути! - скрикнув інспектор.

- Чому?

- Навіщо вбивати людину таким незвичним способом - вішати?

- Про це ми й повинні дізнатися.

- Як убивці могли потрапити сюди?

- Парадними дверима.

- Ale ж їх уранці було замкнено.

- їх замкнули після того, як ті вбивці увійшли.

- Звідки ви це знаєте?

- З їхніх слідів. Даруйте, за хвилину я, можливо, надам вам іще деякі відомості.

Він підійшов до дверей і, крутнувши ключ у замку, заходився із звичною своєю методичною оглядати його. Потім вийняв ключ, що стирчав усередину кімнати, і так само його оглянув. Ліжко, килим, стільці, камін, мертвє тіло, мотузок - усе це по черзі було ретельно оглянуто, аж поки він нарешті не оголосив, що цілком задоволений, після чого ми з інспектором допомогли йому перерізати мотузок і шанобливо накрити тіло простирадлом.

- Звідки цей мотузок? - спитав я.

- Його відрізали звідси, - відповів доктор Тревельян, витягуючи з-під ліжка великий моток. - Він страшенно боявся пожежі й завжди тримав це під рукою, щоб утекти через вікно, коли сходи загоряться.

- Це позбавило вбивця зайвого клопоту, - замислено мовив Холмс. - Що ж, усе це сталося дуже просто, і я майже певен, що десь опівдні назуву вам причину вбивства. Я візьму з собою оту фотографію Блесінгтона, що на каміні, бо вона може придатися мені в розшуках.

- Ale ж ви нічого нам не пояснили! - вигукнув лікар.

- Як на мене, це відбувалося так, - мовив Холмс. - їх було троє: молодик, старий і третій, якого я поки що не можу описати. Перші двоє - ті самі, що вдавали з себе російського графа та його сина, отже, ми маємо повний їхній опис. їх упустив спільник, що був у домі. Послухайте моєї поради, інспекторе, й заарештуйте хлопчину-лакея; він, як я пам'ятаю, найнявся до вас, лікарю, зовсім нещодавно.

- Це бісена ніде не можуть знайти, - відказав доктор Тревельян, - покоївка з куховаркою щойно шукали його.

Холмс знизав плечима.

- Він зіграв немалу роль у цій драмі, - мовив він. - Троє зйшли сходами нагору навшпиньки: першим - старий, другим - молодик, а останнім - невідомий...

- Любой мій Холмсе! - вигукнув я.

- Сумніву бути не може, судячи з того, як сліди накладаються один на один. Я мав змогу придивитися, де чиї сліди, вчора ввечері. Отже, вони піднялися до кімнати містера Блесінгтона, двері якої було замкнено. За допомогою дротини вони повернули ключ. Навіть без лупи, з подряпин на борідці, можна побачити, що було застосовано відмичку.

Потрапивши до кімнати, вони насамперед сунули містерові Блесінгтону кляп. Він, мабуть, спав або так перелякався, що не міг кричати. Стіни тут міцні, тож навіть якщо він і встиг крикнути, ніхто його не почув.

Після того, - це мені цілком ясно, - відбулася якась розмова. Напевно, щось на кшталт суду. Це тривало певний час, за який вони викинули оті сигари. Старий сидів на цьому плетеному стільці - то він палив з мундштуком. Молодик сидів отам - він струшував попіл на комод. Третій походжав туди-сюди. Блесінгтон, можливо, сидів на ліжку, але я в цьому не певен.

Отож урешті-решт ці троє взяли й повісили Блесінгтона. Вони так добре підготували всю цю процедуру, що, напевно, принесли з собою якийсь блок чи шків, що мав правити їм за шибеницю. Ця викрутка й гвинти, на мою думку, були потрібні їм для його закріplення. Проте, побачивши гак, вони, природно, скористалися ним. Скінчивши свою справу, троє пішли, а їхній спільник замкнув за ними двері.

Ми всі з величезною цікавістю слухали цю розповідь про нічні події, які Холмс відтворив за такими непомітними й дрібними прикметами, що ми ледве могли стежити за ходом його міркувань. Інспектор поспіхом вибіг, щоб узятися до розшуку хлопчини-лакея, а ми з Холмсом подалися на Бейкер-стріт снідати.

- Я повернуся о третій, - сказав Холмс, коли ми пойшли. - Інспектор з лікарем будуть на ту пору тут, і я сподіваюся за цей час з'ясувати для них кожну неясну деталь цієї справи.

Наші гості надійшли у визначений час, але коли з'явився мій друг, була вже за четверть четверта. З виразу його обличчя я побачив, що все вдалося якнайкраще.

- Є якісь новини, інспекторе?

- Так, ми знайшли хлопця, сер.

- Чудово, а я знайшов дорослих.

- Ви знайшли їх! - скрикнули ми всі троє.

- Ну, принаймні, довідався, хто вони такі. Цього так званого Блесінгтона, як я й гадав, добре знають у поліційній управі, - так само, як і вбивць. То Бідл, Гейворд і Мофат.

- Банда з Вортингдонського банку! - вигукнув інспектор.

- Саме так, - сказав Холмс.

- Виходить, що Блесінгтон - це Сатон?

- Так, - мовив Холмс.

- Тоді все ясно як білий день, - відказав інспектор.

Але ми з Тревельяном здивовано позирали один на одного.

- Ви, мабуть, пам'ятаєте відоме пограбування Вортингтонського банку, - пояснив Холмс. - Це скоїли п'ятеро - оці четверо й ще один, на ім'я Картрайт. Сторожа Тобіна було вбито, і злодії втекли з сімома тисячами фунтів. Сталося це 1875 року. Всіх п'ятьох заарештували, але докази проти них були недостатні. Цей Блесінгтон, або Сатон, найогидніший тип з усієї цієї банди, став донощиком. За його свідченнями Картрайта повісили, а інших трьох запроторили за грата на п'ятнадцять років. Цими днями вони вийшли на волю, не досидівши кількох років, і вирішили, як ви здогадуєтесь, вистежити зрадника й помститися за смерть товариша. Вони двічі намагалися спіймати його, але марно; третього разу, як бачите, їм це вдалося. Тепер вам усе зрозуміло, докторе Тревельян?

- Здається, зрозуміліше пояснити це неможливо, - сказав лікар. - Звичайно, він дуже стривожився, довідавшись з газет про їхнє звільнення.

- Саме так. А розмови щодо пограбування були лише про людське око.

- Але чому він не сказав вам правди?

- Любий мій, знаючи мстиву вдачу своїх колишніх спільніків, він намагався якомога довше приховувати від усіх, хто він такий. Це була ганебна таємниця, і він не міг змусити себе зізнатися. Та хоч би яким негідником він був, він усе-таки жив під захистом британського закону, і я не маю сумніву, інспекторе, що ви на цезважите; щит закону цього разу не допоміг, але меч правосуддя все одно має покарати злочинців.

Такими були незвичайні обставини, пов'язані зі справою постійного пацієнта і лікаря з Брук-стріт. Поліція після тієї ночі так і не розшукала вбивць, і в Скотленд-Ярді вирішили, що вони втекли на злощасному пароплаві «Нора Крейна», який кілька років тому зник з усією командою біля португалських берегів, за кілька ліг на північ від Оporto. Справу проти хлопчини-лакея за браком доказів було припинено, а про саму «таємницю Брук-стріт», як її прозвали, не писали докладно в жодній газеті аж донині.

Грек-перекладач

За весь довгий час свого знайомства з містером Шерлоком Холмсом я ні разу не чув, щоб він розповідав про своїх родичів, і рідко коли - про свої молоді літа. Ця його мовчанка лише підсилювала враження чогось трагічного, яке він на мене спроявляв, і часом мені здавалося, що я бачу в ньому щось відчужене від світу - ніби мозок без серця, так само слабкий у своїх почуттях, як і могутній у міркуваннях. І неприязнь до жінок, і неохота заводити нових друзів були однаково властиві його холодній натурі; до того ж, він ніколи не розповідав про свою рідню. Я вже схилявся до думки, що Холмс давно сирота й не має жодного родича серед живих, аж одного разу, на превеликий мій подив, він сам заговорив зі мною про свого брата.

Того літнього вечора ми пили чай, і наша розмова, без усякого ладу перескаючи з гольфа на відхилення екліптики, врешті перейшла на атавізми та спадкові риси. Суперечка наша точилася стосовно того, якою мірою людина зобов'язана своїм талантом предкам, а якою - власним тривалим вправам.

- Щодо вас самого, - мовив я, - то з усього, що ви мені розповіли, я бачу: і своює спостережливістю, і рідкісним мистецтвом аналізу ви зобов'язані лише собі.

- Якоюсь мірою так, - відповів він задумано. - Предки мої були сільськими сквайрами й жили, напевно, так, як їм і личило жити. Але хоч-не-хоч цей талант у мене в крові, і йде він, мабуть, від бабусі, що була сестрою Верне, французького художника. Мистецтво, коли воно в крові, часом набирає найдивовижніших форм.

- Ale чому ви гадаєте, що це у вас спадкове?

- Bo мій брат Майкрофт наділений цим талантом ще більшою мірою, ніж я.

Ця відповідь була для мене несподіваною. Якщо в Англії є ще одна людина з таким самим рідкісним обдаруванням, то як могло статися, що ні поліція, ні громадськість нічого не відають про неї? Запитавши про це, я був певен, що мій друг лише зі скромності поставив свого брата вище за себе самого. Холмс засміявся, почувши мої слова.

- Любой мій Ватсоне, - мовив він, - я ніяк не можу погодитися з тими, хто вважає скромність за чесноту. Логік має бачити все таким, як воно є насправді, а недооцінювати себе - така сама вада, як і переоцінювати свої сили. Тож коли я сказав, що Майкрофт сильніший за мене в спостережливості, то знайте, що я кажу чистісінку правду.

- Він молодший за вас?

- Старший на сім років.

- Чому ж його ніхто не знає?

- О, його добре знають у деяких колах.

- У яких саме?

- Ну, хоча б у клубі «Діоген».

Я ніколи не чув про цей заклад, і мій подив, напевно, чітко відбився на моєму обличчі, бо Шерлок Холмс одразу дістав годинник.

- Клуб «Діоген» - найхимерніший лондонський клуб, а Майкрофт - найхимерніший з лондонських диваків. Він приходить туди щодня за чверть п'ята й виходить звідти за двадцять хвилин восьма. Зараз шоста година, тож якщо ви готові трохи прогулятися цього чудового вечора, я буду вельми радий познайомити вас із обома цими дивами.

За п'ять хвилин ми були вже на вулиці й прямували до площині Риджент.

- Вас дивує, - мовив мій друг, - чому Майкрофт не береться до детективної праці? Він до неї нездібний.

- Ale ж ви, здається, сказали...

- Я сказав, що він перевершусь мене у спостережливості і здатності робити висновки. Якби мистецтво детектива починалося й закінчувалося думками в затишному кріслі, мій брат став би найкращим детективом на весь світ. Ale йому бракує самолюбства й завзяття. Він і кроку зайного не зробить, щоб перевірити свої висновки, і краще вже визнає, що помилився, ніж доводитиме свою правоту. Я

часто приходив до нього з деякими загадками, й щоразу його рішення виявлялося справедливим. Але коли треба було вживати якихось активних заходів, передавати справу до суду, - він ставав зовсім безпорадним.

- То, виходить, він так і не став детективом?

- Аж ніяк. Те, з чого я живу, для нього - лише захоплення. Він має надзвичайні здібності до розрахунків і перевіряє бухгалтерські звіти в одному міністерстві. Майкрофт наймає кімнати на Пел-Мел, тож варто йому лише завернути за ріг - й він уже у Вайтхоллі. Вранці - туди, увечері - назад... і так щодня, щороку. Він не буває ніде, крім клубу «Діоген», що якраз навпроти його помешкання.

- Щось не пригадую такої назви.

- Зрозуміло. В Лондоні є багато людей, що - чи з несміливості, чи через відлюдкувату вдачу - не люблять гучного товариства. Але водночас полюбляють посидіти в м'якому кріслі й погортати свіжі газети. Для їхньої вигоди й було створено свого часу клуб «Діоген», і нині він об'єднує найменш компанійських, найменш підхожих для клубів людей нашого міста. Членам не дозволяється звертати ніякої уваги один на одного. Окрім кімнати для гостей, там заборонено будь-які розмови, і той, хто порушить це правило тричі, якщо про це довідається правління, мусить залишити клуб. Мій брат був одним із засновників клубу, і я сам переконався, що то справді найзатишніше місце.

Отак розмовляючи, ми пройшли Сент-Джеймс-стріт і дісталися Пел-Мел. Недалеко від клубу «Карлтон» Шерлок Холмс зупинився біля одного з будинків і, нагадавши, що розмовляти тут заборонено, увійшов до передпокою. Крізь скляні двері я встиг побачити велику розкішну залу, де кілька чоловіків сиділи й читали газети, - кожен у своєму куточку. Холмс провів мене до маленької кімнати, що виходила вікнами на Пел-Мел, і, покинувши тут на хвилину, повернувся з супутником, що, як я здогадувався, міг бути лише його братом.

Майкрофт Холмс був набагато вищий і ограйдніший за Шерло- ка, але в його обличчі, хоч і одутлюму, збереглося щось від тієї гостроти, якою так вражало обличчя його брата. Погляд його водянисто-сірих і напрочуд ясних очей був якийсь розгублений, занурений у самого себе; такий погляд я помічав у Шерлока тільки тоді, коли він напружував усю силу своєї думки.

- Радий вас бачити, сер, - сказав він, подаючи мені свою широку, товсту, мов тюленячий ласт, руку. - Я всюди тільки й чую, що про Шерлока, відтоді як ви стали його літописцем. До речі, Шерлоку, я чекав на тебе ще минулого тижня, щоб побалакати про оту пригоду в Менорхавсі. Я гадав, що вона тебе таки спантеличить.

- Ні, я її розплутав, - з усмішкою мовив мій друг.

- Адамс, звичайно?

- Так, Адамс.

- Я був певен у цьому з самого початку.

Обидва брати сіли біля вікна.

- Це найкраще місце для кожного, хто хоче вивчати людство, - мовив Майкрофт. - Поглянь-но, які чудові типи! Поглянь на оцих двох, що йдуть просто сюди.

- Більярдний маркер і отой, другий?

- Саме так. Що ти скажеш про цього другого?

Двоє перехожих зупинилися навпроти вікна. Крейдяні плями над кишеною в жилеті першого були єдиним, що наводило на думку про його причетність до більярду. Другий був низький смаглявий чоловічок у капелюсі набакир і тримав під пахвою кілька пакунків.

- Здається, старий вояк, - мовив Шерлок.

- Нещодавно вийшов у відставку, - зауважив його брат.

- Служив, як бачу, в Індії.

- До того ж молодший офіцер.

- Гадаю, артилерист, - сказав Шерлок.

- І вдівець.

- Але має дитину.

- Дітей, братику, дітей.

- Постривайте, - засміявся я, - для мене це вже занадто.

- Звичайно ж, - відповів Шерлок Холмс, - чоловік із такою поставою, таким владним поглядом і такою засмаглою шкірою - вояк, либонь, не рядовий і нещодавно повернувся з Індії.

- Про те, що він тільки-но облишив службу, свідчать військові черевики, які він і досі взуває, - відзначив Майкрофт.

- Хода в нього не кавалерійська, а шолом він носив набакир, бо з одного боку шкіра на лобі засмагла менше. Для сапера він заважкий. Отже, артилерист.

- Жалоба, безперечно, свідчить, що він недавно втратив дорогу людину. Те, що він сам ходить на закупи, наводить на думку, що в нього померла дружина. А накупив він, як бачите, силу дитячих речей. Серед них і брязкальце, яке показує, що одна дитина - немовля. Налевно, дружина померла під час пологів. А з того, що він тримає під пахвою книжку з малюнками, можна зробити висновок, що в нього є ще одна дитина.

Я почав розуміти, чому мій друг сказав, що його брат має гостріше око, ніж він сам. Він поглянув на мене й усміхнувся. Майкрофт узяв понюшку табаки з черепахової табакерки і обтрусив з піджака її крихти великою червоною шовковою хустиною.

- До речі, Шерлоку, - мовив він, - тут у мене є дещо на твій смак; це прецікова загадка, яку я намагався розв'язати. Мені, щоправда, забракло терпцю довести її до кінця, тож я зробивнебагато, але вона надала мені змогу добре поміzkувати. Якщо ти згоден вислухати подробиці...

- Любий Майкрофте, я буду дуже радий.

Холмсів брат щось написав на аркушику записника і, подзвонивши, віддав його служникові.

- Я запросив сюди містера Меласа, - пояснив він. - Він мешкає поверхом вище, і ми з ним трохи знайомі, тож він і надумав прийти зі своєю загадкою до мене.

Містер Мелас, як я розумію, - за походженням грек і чудовий знавець мов. Він заробляє собі на прожиток то як перекладач у суді, то як провідник багатих туристів зі Сходу, що зупиняються в готелях на Нортумберленд-авеню. Гадаю, буде ліпше, коли він сам розповість нам про свою дивовижну пригоду.

За кілька хвилин до нас увійшов низенький товстий чоловічок, чиє темне обличчя й чорне як вугіль волосся виказували в ньому уродженця Півдня, хоча, судячи з мови, це був освічений англієць. Він міцно потис руку Шерлоку Холмсу, й темні його очі спалахнули радістю, коли він почув, що цю історію готовий вислухати такий знавець.

- Я не думаю, щоб поліція повірила мені; даю слово, що ні, - мовив він з обуренням. - Якщо вони досі такого не чули, то по-їхньому виходить, що такого не може й бути. Але я не заспокоюся доти, доки не дізнаюся, що сталося з тим бідолахою із пластирем на обличчі.

- Я - сама увага, - сказав Шерлок Холмс.

- Сьогодні середа, - мовив містер Мелас. - Отже, це було в понеділок увечері, тобто позавчора. Я перекладач, як вам, напевно, розповів уже мій сусід. Перекладаю з усіх мов або майже з усіх, але оскільки я родом з Греції й маю грецьке ім'я, з цією мовою мені доводиться працювати найбільше. Я вже багато років найголовніший перекладач із грецької мови в Лондоні, й ім'я мое дуже добре відоме в готелях.

Частенько буває, що мене в найнезручніший час викликають до якогось іноземця, який потрапив у халепу, чи до мандрівника, що приїхав уночі й потребує моїх послуг. Тож я не здивувався, коли в понеділок увечері до мого помешкання завітав такий собі містер Латімер - охайнно вбраний молодик - і запросив мене до кеба, що чекає біля дверей. До нього, сказав він, приїхав у справі приятель-грек, який не знає жодної мови, крім своєї рідної, тож без перекладача йому не обйтися. Він дав мені зрозуміти, що мешкає досить далеко - в Кенсингтоні, й було помітно, що він дуже поспішає, бо тільки-но ми вийшли на вулицю, як він швиденько підштовхнув мене до кеба.

Я сказав - до кеба, але щойно я сів, у мене одразу з'явилася підозра, що це радше карета. Екіпаж був набагато просторіший за оці жалюгідні лондонські кеби, і оббито його було матерією хоч і потертую, але дорогою. Містер Латімер сів навпроти мене, й ми вирушили до Черинг-Кросу, а звідти вгору по Шефтсбері-авеню. Коли ми виїхали на Оксфорд-стріт, я хотів уже зауважити, що ми діємо великого гака, але мене зупинила на півслові дивна поведінка мого супутника.

Спочатку він дістав із кишені важкий кийок, налитий свинцем, і помахав ним туди-сюди, немовби перевіряючи вагу. Відтак без жодного слова поклав його поряд із собою. Зробивши це, він підняв з обох боків віконця, і я побачив, на свій подив, що скло було щільно затулене папером, немовби навмисне для того, щоб я нічого не бачив.

«Вибачте, що позбавив вас утіхи дивитися у вікно, містере Ме- ласе, - мовив він, - але я вирішив не показувати вам, куди ми їдемо. Потім можуть виникнути проблеми, якщо ви самі знайдете дорогу до мене».

Як ви легко можете собі уявити, від тих слів мені стало трохи ніяково. Супутник мій - дужий, широкоплечий молодик, тож хоч би він був і без кийка, я навряд чи впорався б із ним.

«Ви надто дивно поводитеся, містере Латімере, - затинаючись, мовив я. - Хіба ви не розумієте, що чините беззаконня?»

«Звичайно, я дозволив собі забагато, - сказав він, - але це буде взято до уваги. Мушу, однак, попередити вас, містере Меласе, що коли ви надумаете здійняти тривогу або зробите ще щось подібне, для вас це скінчиться невесело. Прошу вас не забувати, що і в кареті, і в мене вдома ви цілком залежите від мене!».

Говорив він спокійно, але хрипкувато, від чого слова його звучали ще погрозливіше. Я мовчки сидів, намагаючись збегнути, навіщо йому було отак викрадати мене. Поміркувавши, я зрозумів, що пручатися марно й що мені застосується лише чекати, що буде далі.

Іхали ми так години зо дві, але я ніяк не міг зрозуміти, куди саме. Часом стукіт коліс свідчив, що ми мчимо бруківкою, а потім їхній рівний, тихий хід наводив на думку про асфальт; але, крім цих звуків, більш ніщо не могло навести мене на здогад, де ми зараз. Папір на обох віконцях не пропускав світла, а вікно спереду затуляла синя завіса. Було чверть на восьму, коли ми виїхали з Пел-Мел. Коли екіпаж нарешті зупинився, мій годинник показував за десять хвилин дев'яту. Супутник одслонив віконце, і я побачив низьке склепіння під'їзду з ліхтарем угорі. Тільки-но мене поспіхом висадили з карети, як у під'їзді відчинилися двері, і я опинився в будинку; до того ж, коли я переступав поріг, мені здалося, що обабіч були дерева й травник. Чи то був самотній міський будинок із садом, чи справжня сільська садиба - сказати не можу.

У передпокої горіла газова лампа, але так тъмяно, що я ледве міг щось розібрати - хіба те, що тут було досить простору й висіло багато картин. У напівтемряві я побачив, що двері відчинив маленький, непоказний чоловічок середнього віку, з похилими плечима. Коли він обернувся до нас, блиснуло світло, і я зрозумів, що він в окулярах.

«Це містер Мелас, Гарольд?» - спитав він.

«Так».

«Чудово, чудово! Сподіваюся, містере Меласе, ви на нас не гніваетесь, - адже нам без вас не обйтися. Якщо ви будете з нами чесні, то не пошкодуєте; але якщо викинете якусь штуку, то... хай Бог вас боронить!» Він говорив уривчасто, раз у раз нервово хихочучи, й наганяв на мене ще більше страху, ніж молодик.

«Чого вам од мене треба?» - спитав я.

«Лише про дещо запитати в одного джентльмена-грека, що гостює в нас, і розтлумачити його відповіді. Але - жодного слова, крім того, що вам скажуть, інакше... - знову почулося нервове хихотіння, - інакше ліпше було б вам і на світ не народжуватись!»

Сказавши це, він відчинив двері й провів мене до розкішно обставленої кімнати, знову-таки освітленої єдиною, наполовину прикрученою лампою. Кімната була, звичайно ж, велика, й те, що ноги мої занурилися в м'який килим, тільки-но я

переступив поріг, свідчило про її багатство. Я встиг помітити оксамитові крісла, високий камін із білою мармуровою полицею і збоку - щось подібне до колекції японської зброї. Одне крісло стояло просто під лампою, і літній чоловік мовчкі показав мені на нього. Молодик нас залишив, але швидко повернувся через інші двері, ведучи за собою джентльмена в халаті, що повільно наблизився до нас. Коли він ступив у коло слабкого світла, я краще розгледів його, і мене аж затрусило з жаху. Він був блідий як смерть і до краю зморений; очі його палали, мов у людини, чий дух сильніший за тіло. Але що мене приголомшило ще більше, ніж уся його неміч, то це те, що обличчя його було по-чудернацькому обліплене смугами пластиру, а один широкий шматок затуляв рот.

«Чи є в тебе дошка, Гарольде? - вигукнув старший, коли ця химерна істота не сіла, а радше впала в крісло. - Руки в нього розв'язані? Добре, дай-но йому олівець. Ви його питатимете, містере Меласе, а він писатиме відповіді. Запитайте спершу, чи згоден він підписати папери?»

Очі чоловіка спалахнули вогнем.

«Ніколи!» - написав він по-грецькому на дощці.

«Ні за яких умов?» - спітав я за наказом нашого тирана.

«Лишє тоді, коли її повінчає при мені мій знайомий грецький священик».

Літній чоловік підступно захихотів.

«Чи знаєте ви, що вас тоді чекає?»

«За себе я не боюся».

Це лише зразки запитань і відповідей, що їх містила наша словесно-письмова розмова. Знову й знову я змушений був питати, чи підпише він документи. Знову й знову я чув ту саму обурену відповідь. Проте за мить мені сяйнула щаслива думка. До кожного запитання я почав додавати кілька слів од себе - спочатку зовсім невинних, щоб перевірити, чи розуміють щось наші свідки, - а потім, переконавшися, що обличчя їхніх анітрохи не насторожились, повів небезпечну гру. Розмова наша тривала таким чином:

«Від такої впругості вам добра не буде. *Хто ви?*»

«Мені все одно. *В Лондоні я чужий*».

«Ваша доля у ваших власних руках. *Чи давно ви тут?*»

«Хай буде так. *Три тижні*».

«Це майно ніколи не буде вашим. *Що вони роблять із вами?*»

«Але цим негідникам воно теж не дістанеться. *Морять голодом*».

«Підпишіть, і вас відпустяте. *Що це за будинок?*»

«Ніколи не підпишу. *Не знаю*».

«Цим ви їй не прислужитеся. *Як вас звату?*»

«Нехай вона сама про це скаже. *Кратідес*».

«Підпишіть і ви побачите її. *Звідки ви?*»

«Тоді я ніколи її не побачу. *З Афін*».

Ще п'ять хвилин, містере Холмсе, і я був би вивідав усю цю історію просто з-під їхнього носа. З моїм наступним запитанням усе могло б остаточно з'ясуватися, аж тут несподівано відчинилися двері й до кімнати ввійшла жінка. Я не

міг добре її розгледіти й помітив лише, що вона висока, струнка, чорнява і вбрана у широкий білий халат.

«Гарольде, - мовила вона по-англійському, але з акцентом. - Я більше не можу тут заставатися. Так сумно, коли нема нікого, крім... Боже мій, це ж Павлос!»

Останні слова вона промовила по-грецькому, й тієї самої миті бідолаха гарячково зірвав пластир з вуст і, вигукнувши: «Софіє! Софіє!» - кинувся їй в обійми. Однак тривало це лише мить, бо молодик виштовхав жінку з кімнати, а старший тим часом скрутів свою виснажену жертву й поволі до інших дверей. Ще з хвилину я залишався в кімнаті сам і вже хотів був скочити на ноги, сподіваючися хоч якось зрозуміти, куди потрапив і що це за будинок. Але, на щастя, я не встиг цього зробити, бо, підвівши голову, побачив, що старший стоїть на дверях і не зводить з мене очей.

«От і все, містере Меласе, - мовив він. - Як бачите, ми довірилися вам у певній, цілковито приватній справі. Ми б не турбували вас, якби наш друг, що знає грецьку мову й веде ці переговори, не був змушений повернутися на Схід. Нам довелось негайно шукати когось на його місце, тож ми раді були почути про ваші здібності».

Я вклонився.

«Ось вам п'ять соверенів, - сказав він, підходячи до мене, - платня, гадаю, добра. Але пам'ятайте, - він легенько поплескав мене по грудях і захихотів, - якщо ви розповісте хоч одній душі про те, що бачили, - хоч одній душі! - то нарікайте тоді самі на себе!»

Не можу вам передати, яку огиду й страх викликав у мене цей непоказаний чоловічок. У світлі лампи я міг краще на нього роздивитися. Його обличчя було сірувате, гостре, з маленькою клинцюватою борідкою. Розмовляючи, він витягав шию, і вуста й повіки в ньогоувесь час пересмукувались, неначе від хвороби Святого Вітта. Мені мимоволі спало на думку, що оце дивне, уривчасте хихотіння - теж ознака якоїсь нервової хвороби. Але увесь жах цього обличчя містився в очах - сталево-сірих, холодних, що затаїли в своїй глибині злісну, невблаганну жорстокість.

«Якщо ви прохопитесь, ми все знатимемо, - сказав він. - У нас є свої джерела інформації. А зараз на вас унизу чекає карета і мій друг одвезе вас».

Мене поспіхом провели через передплікій, запхнули до карети, й знову перед очима в мене промайнули дерева й садок. Містер Латімер ішов за мною назирі й без жодного слова сів навпроти. Ми знову мовчали, з зачиненими віконцями мчали кудись у нескінченну далечінь, аж поки десь по півночі карета зупинилася.

«Вам треба висісти тут, містере Меласе, - мовив мій супутник. - Пробачте, що залишаю вас посеред дороги, але іншого виходу немає. Будь-яка ваша спроба простежити, куди я поїду, лише пошкодить вам».

З цими словами він одчинив дверцята, й ледве я встиг зіскочити, як візник вйокнув на коня й карета загримотіла по дорозі. Я здивовано озирнувся навколо. Я стояв посеред якогось вигону, порослого темними кущами дроку. Вдалині вишикувався ряд будинків, і подекуди у вікнах горіло світло. З іншого боку я побачив червоні ліхтарі залізниці.

Карета, що привезла мене, вже зникла. Я розмірковував, куди ж це я потрапив, коли раптом побачив, що в темряві хтось прямує до мене. Коли він підішов ближче, я зрозумів, що це залізничний носильник.

«Чи не скажете ви, що це за місце?» - спитав я.

«Вондсворт-Коммон», - мовив той.

«Чи встигну я на останній потяг, що йде до міста?»

«Якщо пройдете пішки з милю до Клепхемського роз'їзду, то встигнете на той, що йде на Вікторію».

Так скінчилася моя пригода, містер Холмс. Не знаю, де я був і з ким розмовляв, - нічого, крім того, що розповів вам. Але знаю, що тут ведуть підлу гру, я хотів би, чим зможу, допомогти цьому нещасному чоловікові. Другого дня вранці я переповів цю історію містерові Майкрофту Холмсу, а потім повідомив поліцію.

Вислухавши цю незвичайну розповідь, ми кілька хвилин сиділи мовчки. Тоді Шерлок поглянув через усю кімнату на свого брата.

- Що ви вчинили? - спитав він.

Майкрофт узяв число «Дейлі Ньюс», що лежало поряд на столику.

«Кожен, хто щось повідомить про місце перебування містера Павлоса Кратідеса, грека з Афін, який не розмовляє по-англійському, отримає винагороду. Так само дістане винагороду той, хто надасть відомості про грекиню на ім'я Софія. X 2473».

- Це вміщено в усіх газетах. Поки що - жодної відповіді.

- Як щодо грецького посольства?

- Я звертався туди. Там нічого не знають.

- Надішлімо телеграму начальникові афінської поліції.

- Усе завзяття нашої родини перебрав собі Шерлок, - мовив Майкрофт, обернувшись до мене. - Тож берися до цієї справи, доклади всіх зусиль і дай мені знати, якщо чогось досягнеш.

- Звичайно, - відповів мій друг, підводячись з крісла. - Дам знати й тобі, ю містерові Меласу. А тим часом, містере Меласе, я б на вашому місці поберігся, бо вони напевно дізналися з цих оголошень, що ви їх виказали.

Коли ми вирушили додому, Холмс дорогою зайшов на телеграф і послав кілька телеграм.

- Як бачите, Ватсоне, - зауважив він, - наш вечір не пропав марно. Найцікавіші з моїх справ потрапляли до мене таким самим чином, через Майкрофта. Загадка, про яку ми почули, може мати лише одну відповідь, але є в ній і свої особливі риси.

- Ви сподіваєтесь її розв'язати?

- Еге ж. Знати стільки, скільки знаємо ми, ю не розкрити решти - це справді дивно. Ви, напевно, ю самі маєте вже думку, що пояснила б усе, про що ми почули.

- Так, але тільки в загальних рисах.

- І яка ж ваша думка?

- Мені здається, що цю дівчину-грекиню викрав молодий англієць на ім'я Гарольд Латімер.

- Звідки викрав?

- Можливо, з Афін.

Шерлок Холмс хитнув головою:

- Цей молодик не знає по-грецькому ані слова. Дівчина ж чудово говорить англійською. Виходить, що вона деякий час мешкала в Англії, але він ніколи не бував у Греції.

- Гаразд! Тоді ми припустимо, що вона приїхала до Англії в гості і цей Гарольд підмовив її втекти з ним.

- Оце вже ймовірніше.

- Тоді її брат, - вона, очевидно, його сестра, - вирішив цьому завадити й приїхав з Греції. З необережності він потрапив до рук цього молодика та його старшого спільника. Вони силоміць примушують його підписати якісь папери, щоб перевести майно дівчини, яким, можливо, опікується її брат, на їхнє ім'я. Він не погоджується. Для переговорів з ним їм потрібен перекладач, і вони розшукають містера Меласа, скориставши спершу послугами когось іншого. Дівчина не знає про братів приїзд і довідується про те випадково.

- Чудово, Ватсоне! - вигукнув Холмс. - Мені справді здається, що ви говорите правду. Ви самі бачите, що всі карти в нас у руках, тож нам слід поспішати, поки не сталося непоправне. Коли нам вистачить часу, ми їх упіймасмо.

- Ale як ми дізнаємося, де той будинок?

- Якщо наші міркування правдиві й дівчину справді звуть - або звали - Софія Кратідес, то ми легко натрапимо на її слід. Зрозуміло, що з того часу, як між цим Гарольдом і дівчиною зав'язалося знайомство, минуло щонайменш кілька тижнів, адже брат у Греції встиг почути про це й приїхати морем сюди. Якщо увесьцей час вони жили в тому самому місці, то ми, напевно, дістанемо відповідь на Майкрофтова оголошення.

Розмовляючи так, ми прийшли додому на Бейкер-стріт. Холмс першим зійшов нагору й, відчинивши двері до нашої кімнати, скрикнув з подиву. Позирнувши через його плече, я був вражений не менше. Холмсів брат Майкрофт сидів у кріслі й курив сигару.

- Заходь, Шерлоку! Заходьте, сер, - ввічливо сказав він, усміхнено поглянувши на наши здивовані обличчя. - Ти не чекав од мене такої спрітності, Шерлоку? Цей випадок досі не дає спокою моїм думкам.

- Як ти сюди потрапив?

- Обігнав вас у кебі.

- Справа просунулася далі?

- Я дістав відповідь на оголошення.

- Он як!

- Так, через п'ять хвилин після того, як ви пішли.

- I що ж у ній сказано?

Майкрофт Холмс розгорнув аркуш паперу.

- Ось, - мовив він. - Писано тупим пером на жовтавому папері людиною середнього віку й хирлявої статури. Тут сказано:

«Сер!

Відповідаючи на ваше сьогоднішнє оголошення, наважуюся повідомити вас про те, що я добре знаю згадану молоду леді. Якщо ви зробите ласку відвідати мене, я зможу поділитися з вами деякими подробицями щодо її сумної історії. Нині вона мешкає в садибі «Мирти» в Бекенгемі.

*Щиро ваш Дж.
Дейвенпорт.*

- Він пише з Ловер-Брикстона, - мовив Майкрофт Холмс. - Чи не вважаєш ти, Шерлоку, що нам слід було б негайно поїхати до нього й дізнатися про всі подробиці?

- Любий мій Майкрофте, братове життя мені дорожче за сестрину історію. Гадаю, що нам слід поїхати в Скотленд-Ярд до інспектора Грексона, а звідти вирушити просто до Бекенгема. Ми знаємо, що людину приречено, й кожна година може стати фатальною.

- Візьмімо з собою ще й містера Меласа, - запропонував я. - Нам може знадобитися перекладач.

- Чудово, - мовив Шерлок Холмс. - Пошліть хлопця по кеб, і ми одразу ж поїдемо. - Говорячи це, він одімкнув шухляду, і япомітив, як він сунув у кишено револьвер. - Так, - відказав він у відповідь на мій запитальний погляд, - з усього, що ми чули, зрозуміло, що нам доведеться мати справу з україн небезичною компанією.

Вже посуетеніло, коли ми дісталися Пел-Мел і зайшли до містера Меласа. До нього, виявилося, щойно завітав якийсь джентльмен, і вони пішли.

- Чи не скажете ви, куди саме? - спитав Майкрофт Холмс.

- Не знаю, сер, - відповіла жінка, яка відчинила двері, - знаю лише, що той джентльмен приїхав у кареті.

- Чи називав він своє ім'я?

- Ні, сер.

- То був високий, стрункий чорнявий молодик?

- О, ні, сер. То був маленький чоловічок в окулярах, із сухорявим обличчям, але дуже лагідний: увесь час сміявся, коли говорив.

- Ідьмо! - закричав Шерлок Холмс. - Це занадто серйозно, - зауважив він, коли ми під'їджали до Скотленд-Ярду. - Ці люди знову схопили Меласа. Він не бозна-який сміливець, як вони переконалися тієї ночі. Цей негідник, мабуть, самою лише свою появою перелякав його. Безперечно, їм знову потрібні послуги перекладача, але потім їм захочеться покарати його за зраду, - бо ж як ішо вони сприйняли його поведінку?

Ми сподівалися приїхати до Бекенгема потягом швидше за карету або принаймні водночас із нею. Проте в Скотленд-Ярді ми чекали понад годину, поки

нас провели до інспектора Грекона й виконали всі формальності, що дозволили б нам проникнути до будинку ім'ям закону. За чверть до десятої ми під'їхали до Лондонського моста, а о пів на одинадцяту зійшли вчотирьох на бекенгемській платформі. Півмілі ми їхали до садиби «Мирти» - великого темного будинку, що стояв oddалік посеред окремої ділянки. Тут ми відпустили, кеб і пішли доріжкою.

- Всі вікна темні, - зауважив інспектор. - Будинок, здається, порожній.

- Наши пташки вже випурхнули з гніздечка.

- Чому ви так гадаєте?

- Годину тому звідси виїхала карета з важким багажем.

Інспектор посміхнувся:

- Я й сам бачив під ліхтарем свіжу колію, але звідки тут уявся ще й багаж?

- Ви могли б побачити й іншу колію, що вела до будинку. Свіжіша колія глибша - настільки, що ми можемо сказати напевно: карету було добре навантажено.

- Очко на вашу користь, - мовив інспектор, знизивши плечима. - Висадити ці двері буде нелегко, проте спробуймо, - може, нас хтось почус.

Він гучно стукав у двері й смикав за дзвоник, але без жодного успіху. Холмс тим часом зник, та через кілька хвилин повернувся.

- Я відчинив вікно, - сказав він.

- Дякувати Богові, що ви разом з поліцією, а не проти неї, містер Холмсе, - зауважив інспектор, коли помітив, як хитромудро мій друг відімкнув клямку. - Отак. Гадаю, що за таких обставин нам можна входити й без запрошення.

Один за одним ми зайшли до великої кімнати - тієї самої, де побував містер Мелас. Інспектор засвітив свій ліхтар, і при його світлі ми побачили двоє дверей, штори, лампу й колекцію японської зброй, як нам і описували це раніше. На столі стояли дві склянки, порожня пляшка з-під бренду та рештки їжі.

- Що це? - несподівано запитав Холмс.

Ми всі зупинилися й прислухалися. Угорі, над нашими головами, пролунав стогін. Холмс кинувся до дверей і побіг до передпокою. Раптом згори долинув виразний крик. Холмс помчав стрімголов сходами, а ми з інспектором - за ним; брат його, Майкрофт, і собі поспішав, наскільки дозволяла йому оглядна статура.

На другому поверсі ми опинилися перед трьома дверима; з-за середніх долинав той самий моторошний стогін, що то стихав аж до глухого бурмотіння, то знову переходив у пронизливий крик. Двері було замкнено, але в замку стримів ключ. Холмс прочинив двері, кинувся вперед, але миттю вибіг назад, схопивши рукою за горло.

- Це чадний газ! - вигукнув він. - Зачекайте. Зараз він розв'ється.

Зазирнувши всередину, ми побачили, що кімнату освітлює лише слабке блакитне полум'я, яке блищить над маленьким мідяним таганцем. Воно кидало на підлогу коло мертвотного, неприродного світла, а в темній глибині кімнати ми розгледіли дві неясні тіні, що скорчилися біля стіни. З причинених дверей тягло страшним отруйним чадом, від якого ми задихалися й кашляли. Холмс вибіг сходами нагору, щоб ковтнути свіжого повітря, а потім, убігши до кімнати, відчинив вікна й викинув палаючий таганець у садок.

За хвилину ми зможемо увійти туди, - прохрипів він, вискочивши назад. - Де свічка? Навряд чи вдасться запалити сірник у цьому чаді. Ти, Майкрофте, стоятимеш біля дверей і світитимеш. Ходімо!

Ми кинулися до дверей і витягли із кімнати двох людей. Обидва були непритомні, губи в них посиніли, очі налилися кров'ю. Обличчя цих сердег були такі спотворені, що лише чорна борідка й присадкувата постать допомогли нам упізнати в одному з них грека-перекладача, який ще кілька годин тому розмовляв із нами в клубі «Діоген». Руки й ноги йому було скрученено, а над оком виднів слід лютого удару. Другий виявився довготелесим чоловіком, виснаженим до краю, з кількома смугами пластиру на обличчі, що перепліталися в химерному візерунку. Коли ми поклали його на підлогу, він перестав стогнати, і ми з першого погляду зрозуміли, що запізнилися. Проте містер Мелас був ще живий, і я, взявши за нашатир та бренді, менш ніж за годину побачив, як він розплющив очі, й переконався, що рука моя витягла його з тієї похмурої долини, де перетинаються всі людські стежки.

Історія, яку він розповів нам, була проста й підтверджувала всі наші здогади. Його відвідувач, ледве ступивши до кімнати, витяг з рукава кийок і під загрозою негайної й неминучої смерті викрав його вдруге. Цей негідник, що без упину хихотів, немовби зачаровував бідолашного перекладача; навіть зараз, коли Мелас розповідав про це, в нього тремтіли руки й бліdnіли щоки. Його знову привезли до Бекенгема й примусили перекладати на новому допиті, ще страшнішому за перший: обидва англійці нахвалиялися, що вб'ють свого в'язня, якщо він не виконає їхніх вимог. Урешті, побачивши, що його нічим не зламати, вони потягли бідолаху назад до в'язниці, а потім, вилаявши Меласа за його зраду, викриту через оголошення в газетах, ударили його кийком, і він не пам'ятав більше нічого доти, аж поки побачив над собою наші обличчя.

Така була дивовижна пригода з греком-перекладачем, у якій і досі багато що залишилося таємницею. Зв'язавши з джентльменом, який відповів на оголошення, ми дізналися, що нещасна дівчина походила з заможної грецької родини й приїхала до Англії провідати друзів. У їхньому домі вона зустрілася з молодиком на ім'я Гарольд Латімер, що зовсім заморочив її голову й намовляв тікати з ним. Друзі, обурившись її вчинком, дали знати про це її братові в Афіни, але на більше не спромоглися. Брат, прибувши до Англії, необачно потрапив до рук Латімера та його спільнника на ім'я Вільсон Кемп - людини з ганебним минулім. Ці типи, побачивши, що він перед ними безпорадний, бо не знає мови, тортурами й голодом змушували його перевести на їхнє ім'я все своє й сестрине майно. Вони тримали його в будинку потай від дівчини, обклейвши обличчя пластирем так, щоб вона, випадково побачивши його, не впізнала, що це її брат. Але її пильне око відразу впізнало в ньому брата під час перших відвідин перекладача. Однак бідолашна дівчина й сама стала їхнім в'язнем, бо в будинку не було ніяких слуг, крім візника та його дружини - слухняних знарядь у руках зловмисників. Побачивши, що таємницю їхню розкрито і що в'язень їх не слухається, обидва негідники втекли разом з дівчиною, відмовившись за кілька годин до того від

найнятого будинку і встигши, як їм здавалося, помститись обом - і людині, що не скорилася їм, і людині, що виказала їх.

Через кілька місяців після того ми одержали цікаву газетну вирізку з Будапешта. В ній ішлося про загибель двох англійців, що подорожували в товаристві жінки. Обох знайшли заколотими, й угорська поліція вважає, що вони смертельно поранили один одного в сварці. Але Холмс, гадаю, був схильний до іншої думки, бо він і досі певен, що якби комусь пощастило відшукати ту молоду грекиню, то можна було б дізнатися, як вона помстилася за себе й за свого брата.

Морський договір

Липень того року, коли я одружився, запам'ятався мені трьома цікавими справами, в яких я мав честь допомагати Шерлоку Холмсу та студіювати його методи. В моїх нотатках вони виступають під заголовками: «Друга пляма», «Морський договір» і «Втомлений капітан». Перша з них пов'язана з такими важливими державними інтересами й стосується стількох найвизначніших родин королівства, що її багато років неможливо було оприлюднити. Проте в жодному іншому розсліді Холмс не зміг так яскраво проявити свій аналітичний метод, який глибоко вразив усіх, хто брав участь у цій справі. Я досі бережу якнайточніший запис розмови, під час якої мій друг розповів про всі подробиці тієї пригоди месьє Дюбюку з паризької поліції та Фріцові фон Вальдбауму, відомому фахівцеві з Данцига, які доклали чимало зусиль, розплутуючи її другорядні обставини. Але тільки тоді, коли почнеться нове століття, цю історію можна буде вільно переповісти. А поки що я перейду до другої з цих справ - із морським договором, яка свого часу теж мала державну вагу й була позначена кількома подробицями, що надали їй справді унікальних рис.

Ще в шкільні роки я близько заприятелював із хлопцем на ім'я Персі Феллпс, який був майже моїм-ровесником, але випередив мене на два класи. То був чудовий хлопець - він діставав усі шкільні нагороди й за свої успіхи одержав стипендію, яка дозволила йому зробити блискучу кар'єру в Кембриджі. Він мав, як я пам'ятаю, великі родинні зв'язки, і ми ще в школі знали, що брат його матері, лорд Голдгерст, - видатний діяч консервативної партії. Але тоді ця знатна рідня приносила йому мало користі. Навпаки, було дуже весело виваляти його в пілюзі на спортивному майданчику або вдарити нижче спини ракеткою. Інша річ, коли Феллпс перейшов до самостійного життя. Десять я чув, ніби завдяки своїм здібностям і впливу дядька він посів добру посаду в міністерстві закордонних справ, але потім він зовсім зник із моїх думок, аж поки я не отримав такий лист:

«Брайарбрe, Вокінг.

Дорогий Ватсоне!

Не маю сумніву, що ви пам'ятаєте «Пуголовка» Фелпса, який навчався в п'ятому класі, коли ви були в третьому. Можливо, ви навіть чули, що завдяки впливу моого дядька я одержав добру посаду в міністерстві закордонних справ і здобув там честь і довіру, аж поки страшне нещастя не обірвало моєї кар'єри.

Нема потреби описувати подробиці тієї жахливої пригоди. Якщо ви відгукнетесь на мое прохання, мені все одно доведеться про все вам розповідати. Я щойно одужав від нервової гарячки, яка тривала дев'ять тижнів. Чи не могли б ви відвідати мене разом з вашим другом містером Холмсом? Я хотів би почути його думку про цю пригоду, хоча фахівці запевняють мене, що більше нічого не можна вдіяти. Будь ласка, приїжджайте з ним якомога скоріш. За такої страшної невідомості кожна хвилина здається мені годиною. Поясніть йому, що коли я не звертався до нього раніше, то не через те, що не ціную його таланту, а тому, що лежав без тями відтої, як зазнав цього удару. Тепер я знову володію собою, хоч і не так упевнено почиваю себе, бо боюся рецидиву. Я ще такий слабий, що можу, як бачите, лише диктувати. Прошу вас, приїжджайте вдвох.

Ваш шкільний товариши Персі
Фелпс».

Щось зворушило мене в цьому листі Фелпса, щось жаліслive було в його настійливому проханні привезти Холмса. Якби він попросив чогось неможливого, я й тоді спробував би це зробити, але я, звичайно, знов, як Холмс любить свою справу, як вінзажди готовий допомогти тому, хто чекає на нього. Моя дружина погодилася зі мною, що не можна марнувати ані хвилини, і я відразу після сніданку знову подався до свого давнього помешкання на Бейкер-стріт.

Холмс сидів у халаті за своїм приставним столом, старанно працюючи над якимось хімічним дослідом. У великий зігнутій реторті, над блакитним полум'ям бунзенівського пальника, клекотіла яксь рідина, очищені краплі якої спадали в дволітрову колбу. Коли я увійшов, мій друг ледве глянув на мене, і я, побачивши, що цей дослід для нього надто важливий, умостився в кріслі й став чекати. Він занурював скляну піпетку то до однієї, то до іншої пляшечки, набираючи з кожної по кілька крапель рідини, і нарешті переніс пробірку з їхньою сумішшю на письмовий стіл. У правій руці він тримав смужку лакмусового паперу.

- Ви прийшли саме вчасно, Ватсоне, - мовив він. - Якщо цей папір залишиться синім, то все гаразд. Якщо він почервоніє, це коштуватиме людині життя. - Він занурив смужку в пробірку, й папір спалахнув рівним сірувато-червоним кольором.

- Так я й думав! - вигукнув він. - За хвилину я буду до ваших послуг, Ватсоне. Тютюн ви знайдете в перській пантофлі. - Він обернувся до столу й написав кілька телеграм, які одразу віддав хлопчині-лакеєві. Потім сів на стілець, що стояв навпроти моого крісла, і обхопив свої худі коліна руками, зчепивши довгі тонкі пальці.

- Звичайне дрібненьке вбивство, - сказав він. - Гадаю, ви принесли щось ліпше. Ви - буревісник злочинів, Ватсоне. Що там у вас?

Я передав йому лист, і він якнайуважніше його прочитав.

- Сказано не надто багато, еге ж? - зауважив він, повертаючи мені лист.

- Майже нічого.

- І все-таки почерк здається цікавим.

- Але це не його почерк.

- Саме так. Це жіночий почерк.

- Ба ні, чоловічий! - вигукнув я.

- Ні, це писала жінка, й до того ж жінка рідкісної вдачі. Бачте, це вже багато - знати на початку розслідування, що ваш клієнт, на щастя чи на біду, спілкується з особою рідкісної натури. Це вже вельми цікаво. Якщо ви готові, то ми негайно виrushimo до Вокінга й побачимося з тим дипломатом, що потрапив у таку халепу, і з леді, якій він диктує свої листи.

На Ватерлоо нам пощастило впіймати ранній потяг, і менш ніж за годину ми опинилися серед соснових лісів та вересовиць Вокінга. Садиба Брайарбрe - великий самотній будинок серед широких полів - стояла за кілька хвилин ходу від станції. Показавши свої візитні картки, ми зайшли до ошатної вітальні, куди за хвилину увійшов досить-таки оглядний чоловік, що прийняв нас дуже гостинно. Літ він мав десь із тридцять п'ять, але через рум'яні щоки й веселі очі скидався на повнотілого бешкетливого хлопчака.

- Я такий радий, що ви приїхали, - сказав він, сердечно тиснучи нам руки. - Персі цілісінський ранок запитує про вас. Сердега хапається за будь-яку соломинку. Його батьки просили мене зустріти вас, бо їм навіть згадувати про те боляче.

- Поки ми не знаємо жодної подробиці, - зауважив Холмс. - Як я здогадався, ви не член цієї родини.

Наш новий знайомий здивувався, але потім усміхнувся.

- Звичайно, ви побачили монограму «Д.Г.» на моєму медальйоні, - сказав він. - А я вже почав дивуватися вашому розумові. Мене звуть Джозеф Гаррісон, а Персі хоче одружитися з моєю сестрою, тож я невдовзі буду його родичем принаймні з боку дружини. Сестру мою ви побачите у нього в кімнаті - останні два місяці вона доглядає його, мов дитину. Мабуть, нам краще піти до нього одразу: він з таким нетерпінням чекає на вас.

Кімната, до якої нас провели, - на тім самім поверсі, що й вітальня, - була схожа на вітальню й на спальню воднораз; у кожному її кутку стояли квіти. На канапі, біля відчиненого вікна, крізь яке лилося напоєне садовими паходами літнє повітря, лежав дуже блідий і зморений молодик. Коли ми увійшли, жінка, яка сиділа біля нього, підвелялася.

- Я піду, Персі? - спітала вона.

Він схопив її за руку, щоб та залишилася.

- Як ся маєте, Ватсоне? - сердечно промовив він. - Я нізащо не впізнав би вас з оцими вусами, та й мене, мабуть, тепер важко упізнати. А це, напевно, ваш славетний друг, містер Шерлок Холмс?

Кількома словами я відрекомендував йому Холмса, й ми обидва посідали. Огрядний чоловік пішов, але сестра його зосталася біля хворого, що не випускав її руки. Це була цікава жінка, трохи гладка для свого низького зросту, але з гарним оливково-смаглявим обличчям, великими темними італійськими очима й кучерями густо-чорного волосся. Контраст із її яскравими рисами робив бліде обличчя її недужого друга ще виснаженішим і зморенішим.

- Не хочу марнувати вашого часу, - сказав Феллпс, звівши на канапі. - Одразу перейду до діла. Я був щасливим чоловіком зуспішною кар'єрою і вже думав одружитися, коли раптом страшне нещастя зруйнувало всі мої наміри.

Як Ватсон, напевно, вам казав, я служив у міністерстві закордонних справ і завдяки впливам свого дядька, лорда Голдгерста, швидко посів відповідальну посаду. Коли дядько став міністром закордонних справ у нинішньому уряді, він почав доручати мені важливі справи, і оськільки я завжди виконував їх з успіхом, він урешті зовсім поклався на мої дипломатичні здібності.

Тижнів із десять тому, - а якщо точніше, то двадцять третього травня, - він викликав мене до свого кабінету і, похваливши за сумлінну роботу, сказав, що хоче доручити мені нову відповідальну справу.

«Оце, - сказав він, беручи зі столу сувій сірого паперу, - таємний морський договір між Англією й Італією, чутки про який, на жаль, уже просочилися до газет. Надзвичайно важливо, щоб надалі такого не було. Французьке чи російське посольства заплатили б велиki гроші, щоб дізнатися про зміст цих паперів. Я волів би не діставати їх із шухляди свого столу, якби не було нагальної потреби скопіювати їх. Чи маєте ви в кабінеті письмовий стіл?»

«Так, сер».

«Тоді візьміть договір і замкніть у шухляді. Я накажу, щоб вам дозволили залишитися, коли всі підуть, і ви зможете скопіювати його, не поспішаючи й без страху, що за вами підглядатимуть. Коли ви скінчите, замкніть і договір, і копію в шухляді, а вранці віддасте їх мені особисто».

Я взяв папери і...

- Пробачте, - перервав його Холмс. - Ви були наодинці під час тієї розмови?
- Саме так.
- У великий кімнаті?
- Десь тридцять на тридцять футів.
- Посередині її?
- Так, приблизно.
- Ви тихо розмовляли?
- Дядько завжди розмовляє дуже тихо. А я майже нічого не говорив.
- Дякую, - мовив Холмс, заплющивши очі, - далі, будь ласка.
- Я зробив точнісінько так, як він мені звелів, і зачекав, поки інші клерки порозходяться. Один з них, Чарльз Горо, що працював у моїй кімнаті, не впорався вчасно зі своєю роботою; я залишив його там і вирішив піти пообідати. Коли я повернувся, він уже пішов. Я хотів скоріше закінчити роботу, бо знов, що Джозеф - містер Гаррісон, якого ви щойно бачили, - зараз у місті й поїде до Вокінга потягом об одинадцятій, тож мені хотілося встигнути на той самий потяг.

Коли я почав переглядати договір, то зрозумів, що мій дядько анітрохи не перебільшив його ваги. Не розводячись докладніше, можу сказати, що він визначав позицію Великої Британії щодо Троїстого союзу й передбачав політику нашої країни на той випадок, коли французький флот у Середземному морі за свою бойовою міццю переважить італійський. У договорі розглядалися сутінки військово-морські питання. В кінці стояли підписи високих договірних сторін. Пробігши очима договір, я взявся його переписувати.

То був довгий документ, написаний французькою мовою, що містив двадцять шість окремих статей. Я писав так швидко, як тільки міг, але на дев'яту годину подолав лише дев'ять статей і вже втратив будь-яку надію встигнути на потяг. Я хотів спати й мало що тямив, бо ситно пообідав, та й натомився за цілий день роботи. Чашечка кави підбадьорила б мене. Швейцар у нас чергує щоночі в маленькій вартівні біля сходів і звичайно варить на спиртівці каву для чиновників, що залишаються працювати на ніч. Я підзвонив, щоб покликати його.

На мій подив, до мене прийшла жінка - висока, ограйдана, підстаркувата жінка в фартусі. То була швейцарова дружина, що прибирає в нас кімнати, і я попросив її зробити каву.

Переписавши ще дві статті, я відчув, що зовсім засинаю, встав і пройшов туди-сюди по кімнаті, щоб розім'яти ноги. Каву мені ще не принесли, і я вирішив дізнатися, що там сталося. Відчинивши двері, я вийшов у коридор, - з кімнати, де я працював, веде прямий, погано освітлений коридор. Закінчується він вигнутими сходами, що ведуть до вартівні на першому поверсі. Посередині сходів є невелика площа, від якої під прямим кутом віходить іще один коридор. Цим коридором, проминувши невеликі сходи, можна пройти до бічних дверей, через які заходять слуги й клерки, коли йдуть коротким шляхом із Чарльз-стріт. Ось приближний план приміщення.

- Дякую. Я уважно слухаю вас, - мовив Шерлок Холмс.

- Ось що дуже важливо. Я спустився сходами і внизу побачив швейцара, що міцно спав у себе на лаві, а на спиртівці клекотів чайник. Я зняв чайник з вогню і загасив спиртівку; кілька крапель води бризнули на підлогу. Тоді я простяг руку, щоб розбудити швейцара, який і досі спав, аж тут у нього над головою гучно дзеленськнув дзвоник; він здригнувся й прокинувся.

«Містере Фелпсе, це ви!» - промовив він, дивлячись на мене.

«Я зйшов до вас, щоб глянути, чи готова кава».

«Я готував каву й заснув, сер» - мовив він, позирнувши на мене, а потім - на дзвінок, що й досі хилитався; обличчя його було вкрай здивоване.

«Якщо ви були тут, сер, хто ж тоді дзвонив?» - спитав він.

«Дзвонив?! - вигукнув я. - Тобто як - дзвонив?»

«Дзвонив з тієї кімнати, де ви працюєте».

Серце мое немовби стиснула крижана рука. Отже, зараз хтось є в кімнаті, де лежить на столі мій неоцінений договір. Я щодуху помчав сходами, а потім - коридором. У коридорі не було нікого, містере Холмсе. Не було нікого і в кімнаті. Все було, як і раніше, крім паперів, що лежали на столі. Копія лежала на місці, а оригінал зник.

Холмс випростався й потер руки. Я побачив, що ця загадка припала йому до серця.

- І що ж ви зробили потім? - пробурмотів він.

- Я миттю зметикував, що злодій, напевно, зійшов нагору сходами від бічних дверей. Інакше я неодмінно зустрів би його.

- А чи певні ви, що він не ховавсь увесь цей час у кімнаті чи в коридорі, який, за вашими словами, був погано освітлений?

- Це неможливо. В кімнаті і в коридорі навіть пацюкові ніде сховатися.

- Дякую. Далі, будь ласка.

- Швейцар, побачивши з виразу моого блідого обличчя, що сталося якесь лихо, пішов за мною нагору. Ми обидва побігли коридором, а потім - крутими сходами, які виходили на Чарльз-стріт. Двері внизу було зачинено, але не замкнено. Ми відчинили їх і вибігли на вулицю. Я добре пам'ятаю, що на сусідній церкві тричі вдарили дзигарі. Була за чверть десяття.

- Це дуже важливо, - мовив Холмс, записавши щось на манжеті сорочки.

- Вечір був дуже темний, сіяла тепла мжичка. На Чарльз- стріт не було нікого, а на Вайтхоллі, як і завжди, було людно. Без капелюхів, у чому були, ми помчали вперед і знайшли на розі полісмена.

«Скоєно крадіжку, - видихнув я. - З міністерства закордонних справ викрадено документ надзвичайної ваги. Чи проходив тут хто-небудь?»

«Я стою тут уже з чверть години, сер, - відповів полісмен, - і за цей час повз мене пройшла лише одна особа - висока підстаркувата жінка, закутана в хустку».

«А, то моя дружина! - вигукнув швейцар. - А більш ніхто не проходив?»

«Ніхто».

«Виходить, злодій пішов в інший бік», - мовив швейцар і сникнув мене за рукав.

Але мені це не сподобалось, і його спроба кудись одвести мене лише посилила мої підозри.

«Куди пішла та жінка?!» - скрикнув я.

«Не знаю, сер. Я лише помітив, як вона пройшла повз мене, але причин стежити за нею не було. Мені здалося, що вона поспішає».

«Як давно це було?»

«Кілька хвилин тому».

«Десь із п'ять?»

«Так, не більше ніж п'ять».

«Ми тут марнуємо час, сер, а зараз дорога кожна хвилина, - умовляв мене швейцар. - Повірте мені, що моя стара тут ні до чого, й ходімо в інший кінець вулиці. Якщо ви не підете, то я піду сам». Сказавши це, він кинувся в інший бік.

Але я миттю наздогнав його й схопив за рукав.

«Де ви мешкаєте? - спитав я.

«В Брикстоні, Айві-Лейн, шістнадцять, - відповів він. - Але ви натрапили на хибний слід, містере Фелпсе. Ходімо в інший кінець вулиці й погляньмо, чи нема там чого-небудь».

Втрачати все одно не було чого. Разом з полісменом ми побігли в інший бік, але вийшли на вулицю, де було повно перехожих, і всі вони такого вологого вечора тільки й думали, як скоріше дістатися затишного місця. Не знайшлося жодної душі, яка гуляла б просто так і могла сказати нам, хто тут недавно проходив.

Тоді ми повернулися до міністерства, обшукали сходи й коридор, але марно. Підлогу в коридорі застелено жовтавим лінолеумом, на якому дуже чітко видно будь-який слід. Ми якнайретельніше оглянули його, але не знайшли жодного сліду.

- Мжичило тоді цілий вечір?

- Десь із сьомої години.

- То як жінка, що заходила до кімнати близько дев'ятої, не залишила там слідів своїх брудних черевиків?

- Я радий, що ви це відзначили. Мені це так само спало на думку. Проте виявилося, що прибиральниці знімають у вартівні черевики і взувають капці.

- Що ж, цілком зрозуміло. Отже, ніяких слідів не було, хоча цілий вечір мжичило? Події справді стають цікавими. Що ви зробили потім?

- Ми також оглянули кімнату. Потасмних дверей там немає, а вікна футів за тридцять від землі. Обидва вікна зачинено зсередини. На підлозі лежить килим, тож ляди в ній бути не може, а стеля звичайна, вибілена. Ручуся головою, що вкрасти мої папери міг лише той, хто ввійшов у двері.

- А як щодо каміна?

- Каміна там немає. Є грубка. Шнур від дзвінка висить праворуч од мого столу. Отже, той, хто дзвонив, мав стояти праворуч. Але навіщо злочинцеві знадобилося дзвонити? Ось де найбільша загадка.

- Пригода справді надзвичайна. Але що ви робили далі? Напевно, оглянули кімнату, щоб побачити, чи не залишив непроханий гість якісь сліди - недопалок, загублену рукавичку, шпильку чи ще якусь дрібничку?

- Нічого такого там не було.

- Не тхнуло нічим?

- Про це ми не подумали.

- Паходці тютюну зробили б нам велику послугу в нашому розслідуванні.

- Я сам ніколи не палив, тож відчув би, напевно, запах тютюну. Ні, там не було нічого. Єдиний суттєвий факт - це те, що швейцарова дружина, місіс Танджі, поспіхом залишила будинок. Сам швейцар пояснив, що вона завжди о цій порі йде додому. Ми з полісменом погодилися, що найкраще буде негайно заарештувати її, поки вона не встигла сковати кудись папери, якщо, звичайно, взяла їх вона.

Ми одразу дали знати про це до Скотленд-Ярду, і звідти миттю прибув детектив містер Форбс, який охоче взявся до цієї справи. Ми найняли кеб і за півгодини вже були на місці. Відчинила нам якась дівчина, що виявилася старшою дочкою місіс Танджі. Мати її ще не повернулась, і нас провели до кімнати.

За десять хвилин пролунав стукіт у двері, і тут ми зробили прикур помилку, в чому винен тільки я й ніхто інший. Замість відчинити двері самим, ми доручили зробити це дівчині. Ми почули, як вона сказала: «Мамо, тут на тебе чекають двоє чоловіків», і з коридору одразу долинув хуткий тупіт. Форбс відчинив двері, і ми

побігли до кухні, але жінка обігнала нас. Вона втупилася в нас зухвалими очима, але раптом, упізнавши мене, застигла з подивом на обличчі.

«Та це ж містер Феллс із міністерства!» - вигукнула вона.

«Ну то ѿ що? Чого ж ви кинулися геть від нас?» - спітав мій супутник.

«Я думала, що то прийшли цінувати майно, - відповіла вона. - Ми заборгували крамареві».

«Не так уже й хитро придумано, - відповів Форбс. - У нас є підстави підозрювати вас у викраденні важливих документів з міністерства закордонних справ; ви побігли сюди, щоб заховати їх. Ви повинні поїхати з нами до Скотленд-Ярду, де вас обшукають».

Вона марно противилася й пручалася. Під'їхав кеб, і ми всі троє сіли в нього. Та спершу все-таки оглянули кухню і особливо піч, подумавши, що вона могла спалити папери. Але навіть натяку на якийсь попіл чи обгорілий клаптик там не було. Приїхавши до Скотленд-Ярду, ми передали її одній із жінок-детективів. Я чекав на її доповідь, палаючи з нетерпіння. Однак ніяких паперів вона не знайшла.

Тут уперше я зрозумів увесь жах свого становища. Досі я діяв немов у забутті. Я був такий упевнений, що договір знайдуть, що не смів навіть думати про те, які наслідки чекають мене, коли цього не станеться. Але тепер, коли все скінчилось, я задумався над своїм становищем. Воно було страшне. Ватсон скаже вам, що в школі я був нервовим, вразливим хлопчиком. Така вже моя вдача. Я думав про свого дядька та його колег-урядовців, про ганьбу, яку я накликав на нього, на себе, на всіх, хто мав зі мною зв'язки. Може, я став жертвою якогось неймовірного випадку? Але ніяких випадковостей не повинно бути, коли на карту поставлено дипломатичні інтереси. Я зазнав поразки, ганебної, безнадійної поразки. Я не пам'ятаю, що робив потому. Напевно, зі мною була істерика. Щось ніби пригадую, як коло мене скучилися й намагалися втішити поліційні службовці. Один з них відвіз мене до Ватерлоо й посадив на потяг, що йшов до Вокінга. Він, мабуть, супроводжував би мене аж до самого дому, якби дорогою нам не трапився доктор Фер'є - лікар, що мешкав поряд з нами та їхав додому тим самим потягом. Доктор люб'язно потурбувався про мене, і саме вчасно, бо вже на станції в мене почався нервовий напад і додому я приїхав справжнісіньким божевільним.

Можете уявити собі, що було, коли після докторового дзвінка всі підхопилися з ліжок і побачили мене в такому стані. Бідолашні Енні й мати були у відчай. Доктор Фер'є розповів їм про те, що сказав йому детектив на вокзалі, і лише хлопнув олії у вогонь. Усім було зрозуміло, що я захворів надовго, тож Джозефа випровадили з цієї веселої кімнати й перетворили її на лікарняну палату. Тут я й пролежав, містере Холмсе, більше ніж дев'ять тижнів у маячній гарячці. Якби не міс Гаррісон і не турботи лікаря, я й досі не міг бирозмовляти з вами. Енні була біля мене вдень, а вночі чергувала догляdalниця, бо під час нервового нападу я міг скоїти все що завгодно. Поволі здоровий глузд повертається до мене, однак пам'ять прояснилася лише три дні тому. Часом мені хочеться, щоб її зовсім відібрало. Насамперед я послав телеграму містерові Форбсу, який узявся до цієї справи. Він приїхав і запевнив мене, що робить усе можливе, але на слід злочинця ще й досі не натрапив. Швейцара з дружиною обшукали якнайретельніше, проте марно. Тоді поліція

почала підозрювати молодого Горо, що того вечора, як ви пам'ятаєте, залишився на роботі, коли всі вже пішли. Підозру могли викликати його запізнення й французьке прізвище, але я почав тоді працювати лише після того, як він пішов, а рідня його - нашадки гугенотів - за своїми вподобаннями й звичками такі самі англійці, як і ми з вами. Ні в чому звинуватити його не змогли, і справа зупинилася. Тому я й звернувся до вас, містере Холмсе, бо ви - остання моя надія. Якщо ви не врятуєте мене, на моїй честі й моєму становищі буде поставлено хрест.

Утомлений довгою розповіддю, хворий упав на подушки, а няня-наречена тим часом налила йому в склянку заспокійливих ліків. Холмс мовччи сидів, закинувши голову й заплющивши очі; сторонній людині ця мовчанка здалася б ознакою байдужості, проте я знов, що вона свідчить про напруженну роботу його думки.

- Ваша розповідь була така вичерпна, - мовив він нарешті, - що в мене справді залишилося мало запитань. Хіба що одне, найважливіше. Чи розповідали ви кому-небудь, що дістали особливе доручення?

- Нікому.
- Наприклад, міс Гаррісон?
- Ні. Я не був у Вокінгу після того, як одержав це завдання.
- І ні з ким зі своїх тоді не бачилися?
- Ні з ким.
- Комусь із них відомо, де в міністерстві ваша кімната?
- О, так, там у мене бували всі.
- Звичайно, це зайве питання, якщо ви нікому не розповідали про договір.
- Нікому й нічого.
- А що ви знаєте про швейцара?
- Хіба те, що він старий вояк.
- Якого полку?
- Я чув, нібіто Голдстримського гвардійського.

- Дякую. Я не маю сумніву, що почую про подробиці від Форбса. їхні слідчі чудово вміють збирати факти, але не завжди вміють їх пояснювати. Яка гарна троянда!

Він пройшов повз канапу до відчиненого вікна й підняв нахилене стебло трояндового куща, милуєчись найтоншими відтінками рожевого та зеленого. Ця риса його вдачі була для мене нова, бо я ніколи ще не бачив, щоб він хоч трохи цікавився природою.

- Ніде так не потрібна логіка, як у релігії, - сказав він, притуливши до віконниці. - Логік може піднести її до рівня точної науки. Мені здається, що своєю вірою в Боже провидіння ми зобов'язані квітам. Усе інше - наші сили, наші бажання, наші харчі - потрібні нам насамперед для існування. Але троянда - над усе. Її паходці й барви прикрашають життя, а не зумовлюють його. Лише Боже провидіння може породжувати красу, отож я й кажу, що доки є квіти, ми матимемо надію.

Персі Феллпс із нареченого здивовано слухали цю Холмсову промову, і на їхніх обличчях відбилося розчарування. Він замріявся, тримаючи в пальцях троянду. Це тривало кілька хвилин, поки голос молодої леді не перервав його мрій.

- Чи бачите ви, як можна розгадати цю загадку, містере Холмс? - трохи сердито спитала вона.

- Так, це справді загадка! - відповів він, повертаючись до земного життя. - Нерозумно було б заперечувати, що справа ця дуже важка й заплутана, але я обіцяю вам узятися до неї як слід і повідомляти про кожну нову подрібницю.

- Чи маєте ви вже якусь думку?

- У мене їх уже сім, але я мушу, звичайно, все перевірити, перш ніж оголошу їх.

- Ви когось підозрюєте?

- Я підозрюю себе.

- У чому?

- У тому, що роблю надто поспішні висновки.

- Тоді ідьте до Лондона й перевірте свої висновки.

- Ваша порада просто чудова, міс Гаррісон, - мовив, підводячись, Холмс. - Гадаю, Ватсоне, що так буде найліпше. Не дозволяйте собі втішатися марними надіями, містере Феллпсе. Це дуже заплутана справа.

- Я буду наче в лихоманці, доки знову не побачу вас! - зітхнув дипломат.

- Гаразд, я прийду завтра тим самим потягом, хоча більш ніж імовірно, що не скажу вам нічого нового.

- Хай Бог благословить вас за вашу обіцянку приїхати! - вигукнув наш клієнт. - Я знаю, що ви це зробите, ю це додає мені снаги. До речі, я одержав лист від лорда Голдгерста.

- Справді? І що він пише?

- Він висловлюється холодно, але не різко. Я гадаю, що він

жаліє мене лише через мою хворобу. Він наголошує, що ця справа надзвичайно важлива, але це не позначиться на моїй кар'єрі... він, звичайно, має на увазі звільнення, - поки я не одужаю ю не матиму змоги виправити це прикре становище.

- Що ж, з його боку це досить розумно і ввічливо, - зауважив Холмс. - Ходімо, Ватсоне, нам вистачить у місті роботи на цілий день.

Містер Джозеф Гаррісон одвіз нас на станцію, і невдовзі ми вже сиділи в портсмутському потязі. Холмс глибоко замислився й не промовив ані слова, поки ми не проминули Клепхемський роз'їзд.

- Як цікаво під'їджати до Лондона з високого місця й дивитися на будинки згори!

Я подумав, що мій друг жартує, бо тутешній краєвид був зовсім не привабливий, але він одразу ж пояснив:

- Погляньте-но на ці великі, самотні будинки, що височіють над черепичними дахами, немов цегляні острови над олив'яно- сірим морем.

- Це казенні школи?

- Маяки, друже мій! Бакени майбутнього! Коробочки з сотнями маленьких світлих насінин у кожній, з яких виросте мудріша, краща Англія майбутнього. Сподіваюся, цей Феллпс не п'є?

- Думаю, що ні.

- Я теж так думаю, але ми повинні все передбачати. Бідолаха загруз по вуха, а чи витягнемо ми його з трясовини, невідомо. А що ви думаете про міс Гаррісон?

- Дівчина сильної вдачі.

- І до того ж непогана, коли не помиляюся. Вони з братом - єдині діти фабриканта заливних виробів, що мешкає десь у Нор-тумберленді. Вони з Феллспом заручилися під час подорожі минулої зими, їх вона приїхала сюди разом з братом, щоб познайомитися з ріднею нареченою. Потім сталося це нещастя їх вона залишилася доглядати коханого, а її брат Джозеф, побачивши, що тут добре живеться, зостався її собі. Як бачите, я вже встиг дещо розпитати. І сьогодні нам доведеться розпитувати всіх цілісінський день.

- Моя практика... - почав я.

- Ну, коли ви гадаєте, що ваші справи цікавіші за мої... - трохи сердито урвав мене Холмс.

- Я хотів сказати, що моя практика зо два дні почекає, тим паче що цієї пори хворіють мало.

- Чудово, - сказав він, знову полагіднішавши. - Тоді візьмемося за справу разом. Передусім, гадаю, слід побачити Форбса. Він, жаліє мене лише через мою хворобу. Він наголошує, що ця справа надзвичайно важлива, але це не позначиться на моїй кар'єрі... він, звичайно, має на увазі звільнення, - поки я не одужаю їх не матиму змоги віправити це прикре становище.

- Що ж, з його боку це досить розумно і ввічливо, - зауважив Холмс. - Ходімо, Ватсоне, нам вистачить у місті роботи на цілий день.

Містер Джозеф Гаррісон одвіз нас на станцію, і невдовзі ми вже сиділи в портсмутському потязі. Холмс глибоко замислився й не промовив ані слова, поки ми не проминули Клепхемський роз'їзд.

- Як цікаво під'їжджати до Лондона з високого місця й дивитися на будинки згори!

Я подумав, що мій друг жартує, бо тутешній краєвид був зовсім не привабливий, але він одразу ж пояснив:

- Погляньте-но на ці великі, самотні будинки, що височіють над черепичними дахами, немов цегляні острови над олив'яно- сірим морем.

- Це казенні школи?

- Маяки, друже мій! Бакени майбутнього! Коробочки з сотнями маленьких світлих насінин у кожній, з яких виросте мудріша, краща Англія майбутнього. Сподіваюся, цей Феллсп не п'є?

- Думаю, що ні.

- Я теж так думаю, але ми повинні все передбачати. Бідолаха загруз по вуха, а чи витягнемо ми його з трясовини, невідомо. А що ви думаете про міс Гаррісон?

- Дівчина сильної вдачі.

- І до того ж непогана, коли не помиляюся. Вони з братом - єдині діти фабриканта заливних виробів, що мешкає десь у Нор-тумберленді. Вони з Феллспом заручилися під час подорожі минулої зими, їх вона приїхала сюди разом з братом, щоб познайомитися з ріднею нареченою. Потім сталося це нещастя їх вона залишилася доглядати коханого, а її брат Джозеф, побачивши, що тут добре

живеться, зостався й собі. Як бачите, я вже встиг дещо розпитати. І сьогодні нам доведеться розпитувати всіх цілесінський день.

- Моя практика... - почав я.

- Ну, коли ви гадаєте, що ваші справи цікавіші за мої... - трохи сердито урвав мене Холмс.

- Я хотів сказати, що моя практика зо два дні почекає, тим паче що цієї пори хворіють мало.

- Чудово, - сказав він, знову полагіднішавши. - Тоді візьмемося за справу разом. Передусім, гадаю, слід побачити Форбса. Він, можливо, розкаже нам усе, що треба, і тоді ми знатимемо, з якого боку слід братися до цієї справи.

- Але ж ви казали, що вже маєте з цього приводу свою думку.

- Так, навіть кілька, але лише наступні розшуки зможуть показати, чого вони варти. Найважче розкрити злочин, що не мав мети. Цей злочин не такий. Хто може мати з нього зиск? Або французький посол, або російський, або особа, що може продати документ комусь із цих послів, або, нарешті, лорд Голдгерст.

- Лорд Голдгерст?

- Так, адже можна уявити собі державного діяча в такому становищі, коли він не шкодуватиме, що якийсь документ випадково буде знищено.

- Навіть такого славетного державного діяча, як лорд Голдгерст?

- I все-таки нам не слід відкидати й такої можливості. Сьогодні ми відвідаємо шляхетного лорда й послухаємо, що він нам скаже. До речі, розшуки вже тривають.

- Уже?

- Так, я послав зі станції Вокінг телеграми до всіх вечірніх газет у Лондоні. Це оголошення має з'явитися в кожній з них.

І він простяг мені аркуш, видертий із записника. На ньому було поспіхом написано олівцем:

«10 фунтів винагороди кожному, хто повідомить номер кеба, з якого вийшли на Чарльз-стріт, біля дверей міністерства закордонних справ, за четверть до десятої 23 травня. Звертатися за адресою: Бейкер-стріт, 221-б».

- То ви певні, що злодій приїхав кебом?

- Якщо й ні, то справі це не зашкодить. Але якщо вірити містерові Фелпсу, що ні в кімнаті, ні в коридорі схованок немає, то ця особа мала прийти знадвору. Якщо вона прийшла знадвору такого дощового вечора й не залишила жодних слідів на лінолеумі, який за кілька хвилин ретельно оглянули, то більш ніж імовірно, що вона приїхала кебом. Так, гадаю, ми можемо сміливо говорити про кеб.

- Така версія видається цілком імовірно.

- Це лише одна з версій, про які я говорив. Може, вона до чогось і приведе нас. А потім, звичайно, дзвоник - найприкметніша річ в усій цій пригоді. Чому задзеленчав дзвоник? Що це: зухвалство злодія? Чи хтось хотів перешкодити викраденню? Чи це просто випадок? Чи, може... - Він замовк і знову напружену замислився; мені, знайомому з його мінливим настроєм, здалося, що думки його раптом попливли новим річищем.

Двадцять хвилин на четверту ми вже були в місті; швиденько попоївші в буфеті, ми одразу вирушили до Скотленд-Ярду. Холмс уже надіслав Форбсові

телеграму, і він чекав на нас - низенький, схожий на лиса чоловічок із рішучим, не дуже привітним обличчям. Він прийняв нас надзвичайно холодно, надто коли дізнався, в якій справі ми прийшли.

- Я вже чув про ваші методи, містер Холмс, - ображено сказав він. - Ви користуєтесь відомостями, які надає вам поліція, легко завершуєте справу і ганьбите наших детективів.

- Навпаки, - мовив Холмс, - з останніх п'ятдесяти трьох моїх справ ім'я мое з'являлося лише в чотирьох, а решта сорок дев'ять - нарахунку поліції. Я не звинувачуватиму вас за те, що ви цього не знаєте, бо ви ще молоді й недосвідчені; але якщо ви хочете досягти успіхів на новій посаді, то вам краще працювати зі мною, а не проти мене.

- Я був би дуже щасливий, якби одержав від вас пораду, а то й дві, - сказав детектив, пом'якшавши. - Мені поки що нічим похвалитися.

- Що ви зробили?

- Ми стежили за Танджі, швейцаром. Він пішов у відставку з доброю славою, тож проти нього нічого не можна сказати. А от дружина його - то вже іншого роду штучка. Мені здається, що вона знає більше, ніж говорить.

- Чи стежили ви за нею?

- Ми приставили до неї одну з наших жінок. Місіс Танджі п'є, ми промучилися з нею два вечори, але нічого не змогли з неї витягти.

- Як я зрозумів, до неї навідувалися судові виконавці?

- Так, але ім заплатили.

- А звідки взялися гроші?

- Тут усе гаразд. Швейцар саме отримав пенсію. Ніщо не свідчить про те, що в них завелися грубі гроші.

- А як місіс Танджі пояснила, що саме вона відгукнулася на дзвінок містера Фелпса?

- Сказала, що чоловік її дуже втомився й вона хотіла йому допомогти.

- Що ж, це узгоджується з тим, що пізніше його знайшли сонним на лаві. Виходить, проти них немає ніяких доказів, хіба те, що в місіс Танджі погана слава. Чи спитали ви, чому вона так поспішала того вечора? Її поспіх привернув увагу констебля на вулиці.

- Вона затрималася більш, ніж звичайно, й хотіла швидше дістатися додому.

- Чи зауважили ви те, що ви з містером Фелпсом вийшли з міністерства через двадцять хвилин після неї і все-таки дісталися її дому раніше?

- Вона пояснює це різною швидкістю омнібуса й кеба.

- А чи сказала вона, чому, повернувшись додому, одразу побігла до кухні?

- У неї там були гроші для судових виконавців.

- Вона, бачу, має відповідь на все. А чи спитали ви її, кого вона зустріла на Чарльз-стріт, коли виходила з міністерства?

- Нікого, крім констебля.

- Так, допитали ви її ретельно. А що зробили ви ще?

- Стежили всі ці дів'ять тижнів за клерком Горо, але марно. Проти нього немає жодного доказу.

- Щось іще?

- Це все - ні слідів, ні доказів.

- Чи замисловались ви над тим, чому задзеленчав дзвінок?

- Правду кажучи, ніяк не доберу. Хто б той злочинець не був, але в нього заліznі нерви - отак узяти й самому здійняти тривогу!

- Так, справді дивна річ. Дякую вам за все, що ви мені розповіли. Якщо я знайду цю людину, то повідомлю вас. Ходімо, Ватсоне.

- Куди тепер? - спитав я, коли ми вийшли надвір.

- Тепер ходімо й поговорімо з лордом Голдгерстом, членом кабінету міністрів і майбутнім прем'єром Англії.

Нам пощастило застати лорда Голдгерста в службовому кабінеті на Давнінг-стріт; Холмс передав свою візитну картку, і нас негайно провели до нього. Державний діяч прийняв нас із вищуканою ввічливістю, якою завжди відзначався, і запросив сісти в розкішні крісла обабіч каміна. Високий, худорлявий, з виразними рисами натхненого обличчя і рано посивілим кучерявим волоссям, він стояв перед нами на килимі, мов живий образ такої рідкісної нині справжньої шляхетності.

- Мені добре відоме ваше ім'я, містер Холмс, - усміхнувшись, мовив він. - Я, звичайно, не вдаватиму, що не знаю про мету ваших відвідин. Лише одна пригода, що сталася в цій установі, могла привернути вашу увагу. Дозвольте спитати, в чиїх інтересах ви дієте?

- Містера Персі Фелпса, - відповів Холмс.

- О, мій нещасний небіж! Ви розумієте, що через наші родинні зв'язки мені набагато важче захистити його. Побоююсь, що ця пригода згубно позначиться на його кар'єрі.

- А якщо документ буде знайдено?

- Тоді, безперечно, все буде по-іншому.

- У мене є кілька запитань до вас, лорде Голдгерсте.

- Я залюбки надам вам будь-які відомості.

- Ви дали вказівку переписати документ у цьому кабінеті?

- Так.

- Отже, вас навряд чи могли підслухати?

- Це неможливо.

- Чи говорили ви кому-небудь про свій намір зняти копію з договору?

- Нікому.

- Ви певні?

- Цілковито.

- Але якщо ні ви, ні містер Фелпс нікому нічого не казали, і ніхто нічого не знов про цю справу, то виходить, що злодій випадково опинився в кімнаті. Він побачив документ і скористався цією щасливою нагодою.

Державний діяч усміхнувся.

- Тут я вже нічого не можу вдіяти, - сказав він.

Холмс із хвилину помовчав.

- Є ще одна дуже важлива обставина, яку я хотів би обговорити з вами, - мовив він.
- Як я розумію, ви побоюєтесь найсерйозніших наслідків, якщо подробиці договору стануть комусь відомі.

Обличчям державного діяча ковзнула тінь.

- Так, наслідки будуть найсерйозніші.
- Є вже якісь ознаки цих наслідків?
- Поки що ні.
- Якби договір потрапив, скажімо, до французького чи російського міністерства закордонних справ, ви довідалися б про те?
- Мав би, - скривившись, відповів лорд Голдгерст.

- Ale минуло вже десять тижнів, а поки що нічого не чути. Отже, є підстави вважати, що договір з якоєю причини ще не потрапив до того, хто в ньому зацікавлений.

Лорд Голдгерст знизвав плечима.

- Навряд чи варто припускати, містер Холмс, що злодій украв договір, аби повісити його в рямцях на стіну.
- Може, він чекає, що йому запропонують кращу ціну.
- Якщо він чекатиме далі, то не дістане нічого. За кілька місяців цей договір ні для кого вже не буде таємницею.

- Це найважливіше, - погодився Холмс. - Звичайно, можна ще припустити, що злодій несподівано захворів...
- На нервову гарячку, наприклад? - спитав державний діяч, гостро глянувши на нього.

- Я цього не казав, - незворушно відповів Холмс. - А тепер, лорде Голдгерсте, на все добре вам, бо ми й так уже змарнували забагато вашого дорогоцінного часу.

- Бажаю вам успіхів у вашому розслідуванні, хоч би хто виявився злочинцем, - відповів лорд, і ми, вклонившись, пішли.

- Чудова людина, - мовив Холмс, коли ми опинилися на Вайт- холі. - Ale й він знає, що таке життєва боротьба. Він зовсім небагатий, а доводиться робити такі витрати. Ви помітили, звичайно, що черевики його побували в шевця? Проте я більш не стану, Ватсоне, відволікати вас від ваших обов'язків. Сьогодні мені більше нема чого робити, хіба піти й дізнатися, хто відгукнувся на моє оголошення про кеб. Буду вам вельми вдячний, якщо завтра ви поїдете зі мною до Вокінга тим самим потягом, що й сьогодні.

* * *

Ми зустрілися вранці, як і домовились, і вирушили разом до Вокінга. Холмс сказав, що відповідей на оголошення не було, і в тій справі нічого нового не з'ясувалося. Коли він це говорив, обличчя його стало зовсім байдужим, мов у індіанця, і я не розумів, задоволений він станом розсліду чи ні. Потім він, пам'ятаю,

завів розмову про систему вимірів Бертільона й захоплено відгукувався про цього французького вченого.

Нашого клієнта ще й досі доглядала його вірна няня, але схоже було, що йому вже набагато краще. Коли ми увійшли, він легко підвісився з канапи й привітав нас.

- Що нового? - нетерпляче спитав він.

- Поки що нічого, як я й сподівався, - відповів Холмс. - Я зустрівся з Форбсом, бачив вашого дядька й почав розшук одразу в двох напрямках, які, можливо, до чого-небудь і приведуть.

- То ви ще не охололи до цієї справи?

- Аж ніяк.

- Хай Бог благословить вас за ці слова! - вигукнула міс Гаррісон. - Якщо ми будемо мужні й терплячі, правда неодмінно відкриється.

- А в нас новин більше, ніж у вас, - мовив Фелліс, знову сідаючи на канапу.

- Я цього й сподівався.

- Так, уночі тут сталася одна пригода і, здається, вельми серйозна. - Сказавши це, він помітно спохмурнів, і в очах його промайнув страх. - Знаєте, - провадив він далі, - я вже починаю підозрювати, що став мимовільною жертвою якоїсь жахливої змови і небезпека чигає не лише на мою честь, а й на моє життя.

- Отакої! - вигукнув Холмс.

- Це справді видається неймовірним, бо в мене, як я думав раніше, немає жодного ворога в світі. Але минулої ночі я переконався, що це не так.

- Розкажіть, будь ласка.

- До вашого відома, минулої ночі я вперше спав без доглядальниці. Мені стало настільки краще, що я вирішив обійтися без неї. В кімнаті горів нічник. Годині десь о другій я вже задрімав, коли раптом почув тихий шум. Здавалося, ніби десь шарудить миша. Я так і подумав, аж тут шум став гучнішим, і з боку вікна долинув різкий металевий скрегіт. Я аж присів на канапі. Мені одразу стало зрозуміло, що то таке. Тихий шум спричиняло знаряддя, яке хотісь намагався встремити в щілину між стулками вікна, а скрегіт - засувка.

Потім хвилин із десять нічого не було чути, немовби та особа хотіла переконатись, чи не розбудив мене цей шум. Тоді я почув тихе рипіння й вікно поволі почало відчинятися. Я не витримав, бо нерви в мене тепер не ті, що раніше. Я зіскочив з канапи й повідчиняв віконниці. Під вікном навпочіпки сидів якийсь чоловік. Я ледве встиг розгледіти його, бо він миттю зник. Він був закутаний у плащ, який затуляв нижню частину обличчя. Я добре помітив лише одне: в руці він мав якусь зброю. Мені здалося, що то довгий ніж. Я виразно бачив, як зблиснуло лезо, коли той чоловік кинувся навтікача.

- Дуже цікаво, - мовив Холмс. - Що ж ви зробили далі?

- Якби я був здоровіший, то кинувся б за ним крізь відчинене вікно. Але я міг лише подзвонити і побудив усіх. Це забрало трохи часу, адже дзвоник чути на кухні, а слуги сплять нагорі. На мій крик зійшов униз Джозеф і розбудив інших. У квітінку під вікном Джозеф із конюхом знайшли сліди, але земля була така суха, що далі, в траві, вони зовсім загубилися. Лише на дерев'яному паркані, що відгороджує садок від дороги, застив один слід - хотісь перелазив через паркан і

зламав штахетину. Я поки що нічого не говорив тутешній поліції, бо спершу хотів би почути вашу думку.

Розповідь нашого клієнта справила на Шерлока Холмса надзвичайне враження. Він підхопився зі стільця й швидко заходив кімнатою, страшенно схвилюваний.

- Біда біду кличе, - усміхнувшись, мовив Фелпс, хоча видно було, що ця подія його приголомшила.

- В усякому разі, до вас, - сказав Холмс. - Може, погуляємо коло будинку?
- Так, мені не завадило б трохи погрітися на сонечку. Джозеф теж піде.
- I я, - мовила міс Гаррісон.
- Мабуть, не варто, - хитнув головою Холмс. - Сидіть краще в цій кімнаті й нікуди не виходьте.

Дівчина невдоволено сіла. Брат її, однак, пішов з нами. Вчотирьох ми обійшли моріжок і наблизилися до вікна кімнати молодого дипломата. Тут у квітнику на землі, як він і розповідав, видніли сліди, але їх було безнадійно затоптано. Холмс скилився над ними, тут-таки випроставсь і знизав плечима.

- Не думаю, що тут багато можна побачити, - сказав він. - Ходімо краще круг будинку й подивімось, чому грабіжник обрав саме цю кімнату. Як на мене, великих вікна вітальні чи юдельні мали видатися йому привабливішими.

- Їх краще видно з дороги, - припустив містер Джозеф Гаррісон.
- Так, звичайно. Він міг іще спробувати зламати ці двері. Куди вони ведуть?
- Це двері для крамарів. На ніч їх замикають.
- А чи траплялися такі пригоди раніше?
- Ніколи, - мовив наш клієнт.
- У вас є срібний посуд або якісь інші речі, що могли б привабити грабіжника?
- Ні, нічого коштовного.

Засунувши руки в кишені, Холмс із незвично без журним виглядом завернув за ріг.

- До речі, - обернувся він до Джозефа Гаррісона, - ви, здається, знайшли місце, де злодій поламав паркан. Ходімо туди, поглянемо!

Оглядний молодик провів нас до паркану, де верхівку однієї дошки було зламано. Невеликий шматок дерева стирчав донизу. Холмс зовсім одламав його і з сумнівом оглянув.

- То ви гадаєте, що це зробили минулої ночі? Судячи з усього, паркан перелазили вже давно.

- Може, й так.

- I по той бік нема жодних слідів. Ні, тут нам, думаю, нема чого робити. Ходімо назад до спальні й поміркуймо.

Персі Фелпс ішов дуже повільно, спираючись на руку свого майбутнього швагра. Холмс швидко перетнув моріжок, і ми з ним опинилися біля відчиненого вікна, значно випередивши інших.

- Mіс Гаррісон, - якнайсерйозніше промовив Холмс. - Раджу вам залишатися тутувесь день. Ні в якому разі не виходьте звідси. Це вкрай важливо.

- Гаразд, якщо ви так хочете, містере Холмсе... - здивовано відповіла дівчина.
 - Коли підете спати, замкніть цю кімнату й візьміть ключ із собою. Обіцяєте?
 - А Персі?
 - Він поїде з нами до Лондона.
 - А я залишуся тут?
 - Заради його блага. Цим ви прислужитеся йому. Пообіцяйте мені! Гаразд?
- Тільки-но вона встигла кивнути, як увійшли її наречений з братом.
- Чого сумуєш, Енні? - спітав її брат. - Ходімо на сонечко!
 - Ні, дякую, Джозефе. Мені трохи болить голова, а в цій кімнаті так прохолодно й тихо.
 - Що ви робитимете далі, містере Холмсе? - спітав наш клієнт.
 - Бачте, розслідуючи цю невелику справу, ми не повинні забувати про нашу головну мету. Ви дуже допомогли б мені, якби поїхали з нами до Лондона.
 - Зарараз?
 - Якомога скоріш. Скажімо, через годину.
 - Я почуваю себе досить добре, але чи буде там із мене якась користь?
 - Якнайбільша.
 - Ви, мабуть, захочете, щоб я там заночував?
 - Саме це я й хотів вам запропонувати.
 - Виходить, якщо мій нічний приятель ще раз захоче відвідати мене, то побачить, що пташки в клітці немає. Ми всі у ваших руках, містере Холмсе, й ви повинні лише наказати нам, що і як робити. Може, ви хочете, щоб Джозеф теж поїхав з нами й наглядав за мною?
- Ні. Мій друг Ватсон, як ви знаєте, - лікар. Він сам подбає про вас. Якщо дозволите, ми попоїмо і втром вирушимо до міста.

Так ми й зробили, а міс Гаррісон під якимось приводом залишилася в спальні, як вони й домовилися з Холмсом. Що мав на меті мій друг, я не розумів, хіба, може, він хотів розлучити навіщо дівчину з Феллспом, який явно пожавішав від припливу здоров'я й змоги стати нам у пригоді і сидів з нами за обідом у юдаліні. Але Холмс мав у запасі ще одну несподіванку: відпровадивши нас на станцію й посадивши у вагон, він спокійно оголосив, що не має наміру їхати з Вокінга.

- Є ще одна чи дві дрібнички, які потребують прояснення, - сказав він. - А ваша відсутність, містере Феллспе, буде мені якраз на руку. Ватсоне, я буду вам дуже вдячний, якщо ви, приїхавши до Лондона, одразу вирушите з нашим другом на Бейкер-стріт і чекатимете там на мене. На щастя, ви давні шкільні товариші, тож вам буде про що поговорити. Нехай містер Феллсп очуте у моїй спальні, а я прийду до сніданку - потяг прибуває на Ватерлоо о восьмій.

- А як же наші лондонські розшуки? - понуро спітав Феллсп.
- До них ми візьмемося завтра. Мені здається, що зараз я потрібен саме тут.
- Скажіть у Брайарбре, що я сподіваюся повернутися завтра ввечері! - вигукнув Феллсп, коли потяг уже рушив.
- Я навряд чи повернуся до Брайарбре, - відповів Холмс і помахав рукою вслід потягові, що мчав нас до Лондона.

По дорозі ми з Фелпсом довго розмовляли про цей несподіваний Холмсів хід, але так і не змогли зрозуміти його причини.

- Напевно, він хоче знайти якийсь ключ до з'ясування нічної пригоди. Щодо мене, то я не вірю, що це був звичайнісінький злодій.

- А хто, по- вашому?

- Можете вважати, що це вина моїх хворих нервів, але схоже на те, що навколо мене снується якась тонка політична інтрига, що змовники з якоїсь причини заміряються на моє життя. Може, це звучить надто пихато й безглаздо, але погляньте на факти! Навіщо було злодієві лізти у вікно спальні, де нема чого красти, і навіщо йому такий довгий ніж?

- А ви певні, що то була не відмічка?

- О ні, то був ніж. Я виразно бачив, як блищаю лезо.

- Але хто ж урешті-решт може мати вас за ворога?

- У тім-то й річ.

- Ну, якщо Холмс думає так само, то зрозуміло, чому він залишився, хіба ні?

Якщо ваш здогад правильний, то він цієї ночі спробує спіймати людину, яка замірялася на вас, а це значно полегшить пошуки морського договору. Це ж бо дурниця - вважати, ніби у вас є два вороги, один з яких краде у вас документ, а інший заміряється на ваше життя.

- Ale ж Холмс сказав, що не повернатиметься до Брайарбре.

- Я знаю його не перший день, - мовив я, - і ніколи не бачив, щоб він робив щось без вагомої на те підстави.

Після того наша бесіда перейшла на інше. Ale для мене цей день справді виявився важким. Фелпс іще не зовсім одужав після тривалої хвороби, а нещастя зробило його дратівливим та нервовим. Марно я намагався розважити його розповідями про Афганістан, про Індію, розмовами про всілякі світські новини, щоб розвіяти його невеселий настрій. Він щоміті повертається до свого пропалого договору, міркуючи, що тепер робитиме Холмс, до чого вдається лорд Голдгерст, що нового ми довідалися вранці. Надвечір він так себе змучив, що на нього боляче було дивитися.

- Ви справді вірите в Холмса? - питав він.

- Я на власні очі бачив, як він розплутував найскладніші речі.

- Ale такої темної справи в нього ще не було?

- Ну що ви, він розплутував і набагато складніші справи.

- Однак вони не зачіпали державних інтересів?

- Оцього я вже не знаю. Ale мені достеменно відомо, що до нього зверталися в найважливіших справах три королівські родини Європи.

- Ви добре його знаєте, Ватсоне. Та для мене він - незбагненна натура, і я уявлення не маю, як він це зробить. Ви справді думаете, що на нього варто покластися? Ви певні, що він доможеться успіху?

- Він мені нічого не сказав.

- Це недобрий знак.

- Навпаки. Я давно помітив, що коли він губить слід, то звичайно каже про це. А коли він виходить на слід, але не зовсім певен, що слід цей - надійний, він стає на диво стриманим. Ну, годі вже, дорогий мій друже, нервами тут справі не зарадити; ідіть-но краще спати - вранці буде видніше.

Нарешті мені пощастило вмовити свого товариша лягти спати, але чи спав він тієї ночі, я не знаю, - такий він був схвильований. Його настрій передався і мені, і я півночі крутився в ліжку, міркуючи про цю дивовижну справу й придумуючи сотні пояснень, одне неймовірніше від одного. Навіщо Холмс залишився у Вокінг? Навіщо він попросив міс Гаррісон не виходити з кімнати хворого цілий день? Чому він так намагався приховати від мешканців Брайарбре, що зостанеться десь поблизу? Я сушив собі голову, силкуючись якось пояснити всі ці речі, аж поки не заснув.

Була сьома година, коли я прокинувся. Я негайно пішов до Феллспової кімнати; бідолаха зовсім спав з лиця і виглядав утомленим після безсонної ночі. Передусім він спитав мене, чи не приїхав ще Холмс.

- Він буде, коли обіцяв, - сказав я, - ані хвилиною раніше чи пізніше.

І я не помилився, бо відразу по восьмій біля дверей зупинився кеб, і з нього вийшов наш друг. Стоячи біля вікна, ми бачили, що ліва рука його перев'язана, а обличчя дуже похмуре й бліде. Він увійшов до будинку, але нагору піднявся не скоро.

- Він схожий на людину, що зазнала поразки, - мовив Феллпс.

Я мусив визнати, що він має рацію.

- Урешті-решт, - сказав я, - ключ до цієї справи, можливо, слід шукати тут, у місті.

Феллпс застогнав.

- Я не знаю, що він привіз, - мовив він, - але я з таким нетерпінням чекав його повернення. Проте вчора рука його не була перев'язана! Що сталося?

- Ви не поранені, Холмсе? - спитав я, коли мій друг увійшов до кімнати.

- Та! Невелика подряпина через власну необачність, - відповів він, привітно вклонившись. - Правду кажучи, містере Феллпсе, такої темної справи, як ваша, в мене ще ніколи не було.

- Я боявся, що ви так їй не розплутаєте.

- Так, вона справді прецікава.

- Судячи з вашої забинтованої руки, ви попали в справжню халепу, - мовив я. - Розкажіть нам, що сталося!

- Після сніданку, любий Ватсоне. Не забувайте, що я відміряв добрих тридцять миль і нагуляв на свіжому суррейському повітрі добрячий апетит. Ніхто, напевно, не відгукнувся на моє оголошення про кеб? Що ж, гаразд, такого не буває, щоб щастило кілька разів поспіль.

Стіл було вже накрито, і тільки-но я зібрався подзвонити, як місіс Хадсон увійшла з чаєм та кавою. Ще через кілька хвилин вона принесла три прибори, і ми посідали до столу - зголоднілий Холмс, зовсім пригнічений Феллпс і я, сповнений цікавості.

- Micic Хадсон на висоті становища, - мовив Холмс, відкриваючи таріль зі смаженою куркою. - Смаки її не дуже вищукані, але для шотландки сніданок цілком пристойний. Що у вас там, Ватсоне?

- Яєчня з шинкою, - відповів я.

- Чудово! Що вам покласти, містере Фелпсе, - курку, яєчню? Чи, може, ви самі виберете?

- Дякую, я нічого не можу їсти, - відказав Фелпс.

- Та годі-бо! Скуштуйте ось цієї страви.

- Дякую, я справді не хочу.

- Що ж, - мовив Холмс, пустотливо підморгнувши, - тоді зробіть ласку й допоможіть мені.

Фелпс підняв кришку, скрикнув і зблід, мов таріль, у яку він утупивсь очима. На ній лежав маленький сувій сірувато-блакитного паперу. Він схопив його, жадібно пробіг очима й шалено заскакав по кімнаті з радісними вигуками, притискаючи папір до грудей. Раптом, знесилений таким бурхливим виявом почуттів, він упав назад у крісло, і ми, побоюючись, що він знепритомніє, змусили його випити бренді.

- Годі! Годі! - заспокійливо говорив Холмс, поплескуючи його по плечу. - З моого боку, звичайно, не личило б так приголомшувати вас, але Ватсон скаже вам, що я ніколи не можу утриматись від театральних жестів.

Фелпс схопив його руку й поцілував її.

- Хай благословить вас Бог! - вигукнув він. - Ви врятували мою честь!

- Ну, мою честь так само було поставлено на карту, - мовив Холмс. - Будьте певні, що мені так само прикро не розкрити цього злочину, як вам не впоратися з дипломатичним дорученням.

Фелпс заховав дорогоцінний документ у внутрішню кишеню свого сурдути.

- Я більш не перериватиму вашого сніданку, але палаю нетерпінням довідатися: як ви роздобули цей документ?

Шерлок Холмс випив чашку кави і взявся до яєчні з шинкою. Потім підвісся, запалив люльку і зручно вмостиивсь у кріслі.

- Я розповідатиму про все так, як воно було, - сказав він. - Провівши вас до станції, я здійснив чудову прогулянку чарівним куточком Суррею до гарненського села під назвою Рипплі, де випив у зайзді чаю, про всяк випадок наповнив флягу й прихопив з собою згорток із бутербродами. Там я залишався до вечора, а потім знову вирушив до Вокінга і вже в сутінках опинився на дорозі до Брайарбре. Зачекавши, поки дорога спорожніє, - як на мене, там майже ніколи не буває перехожих, - я переліз через паркан у садок.

- Але ж хвіртку було відчинено! - вигукнув Фелпс.

- Так, і все ж я інколи люблю бути оригінальним. Я вибрав місце, де ростуть три ялини, і переліз, ховаючись за ними, через паркан непомітно для мешканців будинку. Потім поповз між кущами - про що свідчить жалюгідний стан моїх штанів - до рододендронових заростей, що якраз навпроти вікон вашої спальні. Там я присів навпочіпки і став чекати, що буде далі.

Портєру в кімнаті не було засунено, тож я бачив, як міс Гаррісон сиділа за столом і читала. Було чверть на одинадцяту, коли вона згорнула книжку, зачинила віконниці й пішла. Я чув, як вона грюкнула дверима, а потім крутнула ключ у замку.

- Ключ? - здивувався Фелпс.

- Так, я наказав міс Гаррісон замкнути вхідні двері і взяти ключ із собою, коли вона піде спати. Вона виконала всі мої накази, й зрозуміло, що без її допомоги цей папір не лежав би зараз у вашій кишені. Вона пішла, світло погасло, а я й далі сидів під рододендроновим кущем.

Ніч була чудова, але сидіти в засідці було досить-таки втомливо. Звичайно, тут щось було від хвилювання мисливця, що лежить біля струмка й чатує на дичину. Чекати мені довелося довго - так само, Ватсоне, як у тій кімнаті смерті, коли ми з вами розплутували загадку «строкатої бинди». Дзигарі на церкві у Вокінгу вибивали кожну чверть години, і мені частенько здавалося, що вони зупинилися. Аж нарешті, близько другої години, я раптом почув, як хтось тихенько відсунув засувку і крутнув у замку ключем. За мить двері для слуг відчинились і на порозі, в місячному свіtlі, з'явився містер Джозеф Гаррісон.

- Джозеф! - вигукнув Фелпс.

- Він був без капелюха, але в чорному плаці, яким міттю міг затулити своє обличчя, коли раптом хтось здійме тривогу. Він пішов навшипинько вздовж стіни і, діставшись вікна, просунув у щілину лезо ножа та підважив засувку. Потім він устромив його між віконницями, скинув защіпку й відчинив їх.

Із-за куща я дуже добре бачив, що котиться всередині кімнати, бачив кожен його рух. Він запалив дві свічки, що стояли на каміні, підійшов до дверей і відгорнув ріжок килима. Потім нахилився й підняв квадратну дошку, якою закривають доступ до стику газових труб: там від головної труби відгалужується інша, що подає газ униз, до кухні. Із схованки він дістав маленький сувій паперу, поклав на місце дошки, накрив її килимом, задув свічки і скочив з підвіконня просто мені в руки, бо я вже чекав на нього біля вікна.

Я не уявляв собі, що містер Джозеф може виявитись таким лютим. Він кинувся на мене з ножем, і мені довелося двічі збити його з ніг і порізатися, перш ніж я взяв над ним гору. Хоч він і дивився на мене убивчим поглядом єдиного ока, яке ще міг розплющити після нашої сутички, але все-таки послухався мене й віддав документ. Забравши його, я відпустив Джозефа, але вранці надіслав Форбсові телеграму про всі подробиці минулої ночі. Якщо він досить меткий, щоб замкнути цю пташку в клітці, то добре. Але якщо він побачить гніздечко порожнім, - а я підозрюю, що саме так і буде, - то для уряду це навіть краще. Я певен, що анілорд Голдгерст, ані містер Персі Фелпс нізацько не хотіли б доводити цієї справи до суду.

- Боже май! - видихнув наш клієнт. - Скажіть мені, невже вкрадені папери впродовж усіх цих довгих десяттях тижнів моєї хвороби були в одній кімнаті зі мною?

- Саме так і було.

- А Джозеф! Джозеф - який негідник!

- Гм! Боюся, що Джозеф - особа складніша й небезпечніша, ніж можна судити з його зовнішності. З того, що він сказав мені вночі, я зрозумів: він сильно запутався у біржовій грі і був готовий на все, аби поліпшити свої справи. Себелюбець аж до кісток, він, коли трапилася нагода, не пожалів ні сестриного щастя, ні вашої репутації.

Персі Феллпс знітився у своєму кріслі.

- Голова йде обертом, - мовив він. - Ваші слова мене спантеличили.

- Найважчим у цій справі було те, - повчально зауважив Холмс, - що в ній нагромадилося забагато доказів. Важливі докази поховано під купою другорядних. З усіх фактів слід було відібрати лише суттєві й відтворити на їхньому ґрунті справжню картину подій. Я почав підозрювати Джозефа ще тоді, як ви сказали, що він того вечора збирався їхати з вами додому, а отже, він міг, знаючи розташування кімнат у будинку міністерства закордонних справ, зайти дорогою до вас. Коли я почув, що хтось палає бажанням вдертися до вашої спальні, в якій сховати що-небудь міг лише Джозеф, - ви самі розповідали нам, що його випровадили з неї тоді, як ви повернулися разом з лікарем, - мої підозри змінилися впевненістю, надто коли я довідався про спробу першої ж ночі залізти до спальні, де ви спали без доглядання; це означало, що непроханому гостеві добре знайомий цей будинок.

- Який я був сліпий!

- Поміркувавши, я вирішив, що сталося це так. Джозеф Гаррісон зайдов до міністерства з боку Чарльз-стріт і, знаючи дорогу, попрямував до вашої кімнати за мить після того, як ви її залишили. Не заставши там нікого, він швиденько подзвонив, і тут йому трапили на очі папери на столі. Досить було єдиного погляду, щоб зрозуміти, що випадок дає йому в руки документ величезної державної важги. Як ви пам'ятаєте, минуло кілька хвилин, перш ніж сонний швейцар звернув увагу на дзвоник, і цього було досить, щоб злодій устиг сховатися.

Джозеф Гаррісон поїхав до Вокінга першим потягом і, оглянувши свою здобич та переконавшися, що вона справді надзвичайно цінна, сховав її, як він думав, у дуже надійне місце; він мавнамір за день чи два дістати її звідти й однести до французького посольства чи ще кудись, де йому дали б добру ціну. Проте справа обернулася несподіваним чином. Без усякого попередження його випровадили з кімнати, і з того часу в ній завжди перебували щонайменше двоє, що заважало йому забрати свій скарб. Таке становище, очевидно, страшенно дратувало його. Аж нарешті трапилася нагода. Він спробував залізти туди, однак ваше безсоння зруйнувало всі його наміри. Ви, певно, пам'ятаєте, що не пили того вечора своїх заспокійливих ліків.

- Пам'ятаю.

- Гадаю, що він ужив заходів, щоб ліки подіяли краще, і цілком покладався на ваш глибокий сон. Я зрозумів, що він повторить цю спробу, тільки-но буде змога зробити це без ризику. Ваш від'їзд дав йому таку можливість. Щоб він нас не випередив, я цілий день тримав у кімнаті міс Гаррісон. Потім, підкинувши йому думку, що перешкод немає, я сів під кущем, щоб вартувати вікно, - про це я вже розповідав вам. Тоді я вже знов, що документ напевно сховано в кімнаті, але не мав ніякого бажання одирати, шукаючи його, всі дошки з підлоги. Я дозволив йому

взяти папір зі схованки й таким чином урятував себе від великого клопоту. Вам ще щось тут незрозуміло?

- Чому він першого разу поліз у вікно, - спитав я, - коли можна було увійти через двері?

- До дверей йому треба було йти повз сім спалень. Пройти травником було набагато легше. Щось інше?

- Ale ж ви не думаете, - спитав Феллс, - що він намірявся вбити мене? Ніж був потрібен йому лише як знаряддя.

- Може, й так, - відповів Холмс, знизвавши плечима. - Можу сказати лише одне: містер Гаррісон - це той джентльмен, милості від якого я ніколи не сподівався б.

Остання справа Холмса

Згнітивши серце, я беруся за перо, щоб написати ці останні рядки своїх спогадів про надзвичайні таланти моого друга Шерлока Холмса. Недоладно і - як здається мені - не завжди доречно намагався я переповісти свої дивовижні пригоди в його товаристві, - якщо почати з того випадку, який уперше звів нас і який я назвав «Етюд у багряних тонах», і аж до пригоди з «Морським договором», коли втручення моого друга запобігло серйознимміжнародним ускладненням. На цьому я й хотів зупинитися й нічого не говорити про подію, яка залишила таку порожнечу в моєму житті, що навіть проміжок у два роки навряд чи здатен її заповнити. До пера мене змусили взятися нещодавні листи полковника Джеймса Моріарті, де він захищає пам'ять свого брата; тож тепер я зобов'язаний відкрити людям очі на те, що тоді сталося. Адже тільки я один знаю про те цілковиту правду і радію, що настав час, коли вже нема причин її приховувати. Як мені відомо, до преси потрапили лише три повідомлення: допис у «Журналь де Женев» від 6 травня 1891 року, телеграма агентства Рейтер в англійських газетах від 7 травня і, нарешті, нещодавні листи, про які я вже згадував. Перші два повідомлення надзвичайно короткі, а листи, як я зараз доведу, зовсім сптворюють факти. Отже, мені випадає вперше розповісти про те, що насправді сталося між професором Моріарті й містером Шерлоком Холмсом.

Читач, напевно, пам'ятає, що після моого одружження, коли я взявся до приватної практики, якнайтісніша дружба, що пов'язувала нас із Холмсом, зазнала деяких змін. Він і далі часом навідувався до мене, коли йому в розслідуванні потрібен був товариш, але траплялося це все рідше й рідше. Отож 1890 року сталося лише три випадки, про які я зберіг хоч якісь записи. Взимку й на початку весни 1891 року я читав у газетах, що його запросив у надзвичайно важливій справі французький уряд; а з двох листів, які я одержав від Холмса з Нарбонна й Німа, я зрозумів, що він зоставатиметься у Франції ще досить довго. Тому я був дещо здивований, коли

ввечері 24 квітня побачив, як він зайшов до моого кабінету. Мені впало в око, що Холмс був худіший і блідіший, ніж звичайно.

- Так, я до краю виснажив свої сили, - сказав він, відповідаючи радше на мій погляд, ніж на слова. - Останнім часом мені велося не дуже легко. Ви не проти, якщо я зачиню віконниці?

Кімнату освітлювала лише лампа на столі, при свіtlі якої я зазвичай читав. Холмс обережно пройшов уздовж стін, зачиняючи віконниці й старанно беручи їх на защіпки.

- Ви чогось боїтесь? - спитав я.
- Так, боюся.
- А чого ж саме?
- Духової рушниці.
- Любий мій Холмс, що ви хочете цим сказати?

- Гадаю, ви добре мене знаєте, Ватсоне, щоб зрозуміти, що я не схожий на боягуза. Але не зважати на явну небезпеку, що чатус на тебе, - це радше дурість, аніж хоробрість. Чи можна попросити вас сірник? - Він запалив цигарку, й тютюновий дим, здавалось, трохи заспокоїв його.

- Мушу вибачитись перед вами за те, що завітав так пізно, - мовив він, - і, крім того, попросити дозволу зробити ще одну безцеремонну річ - залишити ваш будинок, перелізши через мур у садку.

- Ale що ж це все означає? - спитав я.

Він простяг руку, і я побачив у свіtlі лампи, що два його пальці поранені й закривлені.

- Як бачите, це не така вже й дурниця, - сказав він, усміхнувшись. - Так можна втратити цілу руку. Чи місіс Ватсон удома?

- Ні. Вона поїхала в гості.
- Он як! То ви один?
- Сам-один.
- Тоді мені легше буде запропонувати вам поїхати зі мною на тиждень на континент.

- Куди саме?
- Куди хочете. Мені все одно.

Усе це видалося мені надто дивним. Холмс не мав звички байдикувати, і щось у його блідому, змореному обличчі говорило мені, що нерви моого друга напружені до краю. Він помітив запитання в моїх очах і, спершиш ліктями об коліна й стиснувши кінчики пальців, почав пояснювати мені становище.

- Ви, мабуть, ніколи не чули про професора Моріар্টі? - спитав він.
- Ніколи.
- Геніально й незбагненно! - вигукнув він. - Цей чоловік тримає в своїх руках увесь Лондон, і ніхто про нього не чув. Це робить його недосяжним у злочинному світі. Кажу вам, Ватсоне, з усією серйозністю, що якби мені вдалося здолати цього чоловіка, якби я зміг визволити від нього суспільство, я вважав би, що кар'єра моя закінчилася, і був би готовий перейти до спокійнішого способу життя. Між нами кажучи, завдяки двом останнім справам, які дозволили мені прислужитися

скандинавській королівській родині і Французькій республіці, я дістав змогу жити тихо, за своїми звичками, зосередивши всю увагу на хімічних дослідах. Але я ще не можу відпочивати, Ватсоне. Я ще не можу спокійненько сидіти в кріслі, поки така людина, як професор Моріарті, вільно походжає лондонськими вулицями.

- То що ж він сків?

- Його біографія незвичайна. Він походить із знатного роду, здобув чудову освіту, від природи наділений дивовижними математичними здібностями. У двадцять один рік написав трактат про біном, що завоював європейську славу. Після того він одержав математичну кафедру в одному з наших невеликих університетів, і на нього, судячи з усього, чекало блискуче майбутнє. Але в Моріарті спадковий потяг до жорстокості. В його жилах тече кров злочинця, й цей потяг стає ще непереборніший і небезпечніший завдяки його надзвичайному розумові. Недобре чутки про нього ходили ще в університеті, і врешті він змушений був залишити кафедру й перебратися до Лондона, де став готовувати молодих людей до іспиту на офіцерський чин. Це те, що знає про нього світ, а тепер я розповім вам, про що довідався сам.

Як відомо, Ватсоне, ніхто не знається на злочинному світі Лондона краще за мене. Кілька років тому я став відчувати якусь силу - могутню силу, що чинить наперекір законові й прикриває лиходія своїм щитом. Знову й знову в будь-яких випадках - чи то фальшивання, чи пограбування, чи вбивство - я відчував цю силу й знахodив її сліди в багатьох нерозкритих злочинах. Кілька років я намагався проникнути крізь завісу, що ховала цю силу, і врешті настав час, коли я знайшов кінець нитки й почав її розплутувати, аж поки вона не привела мене, після тисячі хитромудрих сплетінь, до колишнього професора Моріарті, славетного математика.

Він - Наполеон злочинного світу, Ватсоне. Він задумує половину всіх лиходійств і майже всі нерозкриті злочини в цьому великому місті. Він геній, філософ, людина, що мислить абстрактно. Він сидить нерухомо, як павук у павутинні, але павутиння це має тисячу ниток, і він найкраще відчуває, як тримтити кожна з них. Сам він діє рідко. Він лише задумує план. Але агенти його численні й добре вишколені. Якщо кому-небудь знадобиться скоти злочин - викрасти папір, пограбувати будинок, знищити людину, варто лише сказати про це професорові, й справу буде добре сплановано й виконано. Агента можуть спіймати. В таких випадках шоразу знаходиться гроші, щоб узяти його на поруки чи найняти захисника. Але найголовнішого керівника, який послав цього агента, ніколи не буде спіймано - він поза підозрою. Такою є злочинна спілка, яку я відкрив, Ватсоне, і всі свої сили я віддав на те, щоб викрити й знищити її.

Професор так щільно оточений охоронцями й так хитро замаскований, що попри всі мої спроби роздобути докази, достатні для судового вироку, неможливо. Ви знаєте мої здібності, любий мій Ватсоне, і все-таки за три місяці я мусив був визнати, що нарешті зустрів розумного супротивника. Мій страх перед його злочинами поступився перед захопленням його майстерністю. Але врешті-решт він зробив помилку - маленьку, малесеньку помилочку, хоча йому не слід було робити і її, бо я надто пильно стежив за ним. Звичайно, я скористався нею, взяв її за вихідну

точку й почав плести навколо нього свою сіть. Зараз вона майже готова, й через три дні - тобто наступного понеділка - справу буде закінчено: професор з головними членами своєї банди опиниться в руках поліції. А потім розпочнеться найбільший судовий процес століття, розкриється більш ніж сорок таємних злочинів і на всіх лиходіїв чекатимешибениця; та якщо ми зробимо це невчасно, вони в останню мить вислизнуть із наших рук.

Якби я міг діяти так, щоб професор Моріарті про це не знав, усе було б гаразд. Але він занадто підступний. Він бачив кожен мій крок, коли я обснував круг нього своєї тенета. Знову й знову намагався він вирватися з них, але я щоразу перепиняв йому шлях. Кажу вам, друже мій: якби докладний опис цієї мовчазної боротьби з'явився друком, він зайняв би своє місце серед найблискучіших, найзахопливіших книг з історії розкриття злочинів. Ніколи ще я не сягав такої висоти й ніколи ще не терпів так від супротивника. Сьогодні вранці я зробив останні кроки, і мені потрібні були ще тільки три дні, щоб завершити справу. Я сидів у своїй кімнаті, міркуючи над цим, коли двері відчинилися й переді мною постав професор Моріарті.

Нерви в мене міцні, Ватсоне, але мушу призначатися, що я здригнувся, коли побачив на своєму порозі людину, яка заполонила всі мої думки. Його зовнішність я добре знав і раніше. Він довготелесий і худорлявий, лоб випуклий, білий, очі глибоко запалі. Обличчя чисто поголене, бліде, сухорляве, - в його рисах ще дещо залишилося від професора. Плечі похилі, - мабуть, через постійне сидіння за столом, - а голова виступає вперед і хитається туди-сюди, мов у змії. Він з величезною цікавістю вступився у мене своїми колючими очима.

«У вас не таке широке чоло, як я сподівався, - мовив він нарешті. - Погана це звичка - носити заряджений револьвер у кишені свого халата».

Справді, коли він увійшов, я вмить збегнув, яка велика небезпека мені загрожує. Адже єдино можливим порятунком для нього було змусити мій ящик замовкнути назавжди. Тому я негайно дістав з шухляди револьвер, поклав його в кишеню й намацував крізь сукно. Після цього його зауваження я витяг револьвер з кишені і, звівши курок, поклав на стіл. Моріарті все ще посміхався і мруживсь, але щось в його очах змушувало мене радіти, що під рукою є зброя.

«Ви, очевидно, не знаєте мене», - сказав він.

«Навпаки, - відповів я, - мені здається, вам неважко булопомітити, що я вас знаю. Сідайте, будь ласка. Якщо ви хочете щось мені сказати, я можу приділити вам п'ять хвилин».

«Усе, що я мав вам сказати, ви вже вгадали», - мовив він.

«Тоді ви, напевно, вгадали вже й мою відповідь», - відказав я.

«Ви певні?»

«Цілком».

Він сунув руку в кишеню, і я скочив зі столу револьвер. Проте він дістав лише записник із надряпаними в ньому якимись числами.

«Ви стали мені на дорозі четвертого січня, - сказав він. - Двадцять третього ви знов потурбували мене; в середині лютого ви вже серйозно стривожили мене; в кінці березня ви цілковито зруйнували мої наміри, а зараз, наприкінці квітня, я

через ваше постійне стеження опинився в такому становищі, що справді ризикую втратити свободу. Надалі так тривати не може».

«Що ж ви пропонуєте?» - спитав я.

«Киньте це, містер Холмсе, - мовив він, хитнувши головою. - їй-бо, киньте».

«Після понеділка», - відповів я.

«Ну, ну! - сказав він. - Я певен, що ви надто розумні й усвідомлюєте: іншого кінця тут не буде. Вам треба зникнути. Ви так повели цю справу, що нам зостається лише одне. Для мене було справжньою наслодою спостерігати за вашими методами боротьби, і я був би широко засмучений, коли б ви змусили мене вдатися до крайностів. Ви всміхаетесь, сер, але я запевняю вас, що це справді так».

«Небезпека - супутник моого фаху», - зауважив я.

«Це не небезпека, - мовив він. - Це неминуче знищення. Ви заступили дорогу не одній особі, а могутній організації, всієї сили якої навіть ви, з усім вашим розумом, не здатні осягнути. Ви повинні звільнити дорогу, містер Холмсе, бо вас розтопчути».

«Боюся, - сказав я, підводячись, - що через нашу приємну бесіду я змушений буду знахтувати важливою справою, яка чекає на мене в іншому місці».

Він теж підвісив мовчки поглянув на мене, сумно похитавши головою.

«Гаразд, гаразд, - мовив він нарешті. - Мені шкода, але я зробив усе, що міг. Ви нічого не зможете вдіяти до понеділка. Це поєдинок між нами, містер Холмсе. Ви сподіваетесь посадити мене на лаву підсудних. Я заявляю вам, що ніколи не опинюся на цій лаві. Ви сподіваетесь перемогти мене. Заявляю вам, що ви ніколи не переможете мене. Якщо у вас вистачить кебети знищити мене, то можу вас запевнити, що вам теж буде кінець».

«Ви наговорили мені стільки лестощів, містер Моріарті, - мовив я. - Дозвольте й мені відповісти вам тим самим і сказати, що заради загального добра я радо погодився б на останнє, якби був певен у першому».

«Першого я вам не обіцяту, зате можу пообіцяти останнє», - посміхнувся він, обернувшись своєю похилою спиною до мене й пішов, оглядаючись і мрежачись.

Такою була моя дивна бесіда з професором Моріарті. Правду кажучи, вона в мене залишила неприємне почуття. Його м'яка, витончена мова змушує вірити в його щирість, невластиву звичайним злочинцям. Ви, безперечно, скажете: «То, може, звернутися до поліції?» Вся справа в тому, що я переконаний: удару завдавату його агенти, а не він. І я вже маю найкращі докази, що це буде так.

- На вас уже нападали?

- Любий мій Ватсоне, професор Моріарті не з тих людей, хто кидає слова на вітер. Десять опівдні мені треба було піти у справі на Оксфорд-стріт. Переходячи вулицю на розі Бентінк-стріт та Вельбек-стріт, я побачив парокінний фургон, що з шаленою швидкістю мчав прямісінко на мене. Я ледве встиг відскочити вбік і врятуватися. Фургон помчав на Мерілебон-Лейн і за хвилину зник. Тепер уже, Ватсоне, я вирішив не виходити на середину дороги, але на Вір-стріт із даху одного з будинків упала цеглина й розсипалася біля моїх ніг на друзки. Я покликав полісмена й наказав оглянути те місце. На даху лежали черепиця й цегла, і вони

хотіли мене запевнити, що цеглину скинуло вітром. Звичайно, я краще знов, що то було, але не міг нічого довести. Я найняв кеб і поїхав до свого брата на Пел-Мел, де й провів цілий день. Звідти я вирушив просто до вас, але по дорозі на мене напав якийсь хуліган з кийком. Я зшиб його з ніг, і поліція затримала його; але можу дати вам слово, що нікому не вдається відшукати зв'язок між оцим джентльменом, об чиї передні зуби я сьогодні розбив собі пальці, і колишнім професором математики, що зараз, напевно, розв'язує на дощі задачки за десять миль звідси. Тепер ви не дивуватиметесь, Ватсоне, чому я, завітавши до вас, насамперед позачиняв віконниці й навіщо мені було просити у вас дозволу покинути будинок якимсь не таким помітним, як парадні двері, ходом.

Я часто захоплювався сміливістю моого друга, але мене ніколи так не вражав його спокійний перелік аж ніяк не випадкових подій цього жахливого дня.

- Ви заночуєте тут? - спитав я.

- Ні, друже мій, я можу виявитися небезпечним гостем. Я вже обміркував план своїх дій, і все буде гаразд. Зараз ця справа зайшла так далеко, що заарештувати їх зможуть і без моєї допомоги, а моя присутність знадобиться лише під час слідства. Отож на ті кілька днів, які ще залишаються до початку рішучих дій поліції, мені краще було б виїхати. Буду вельми радий, якщо ви виїдете зі мною на континент.

- Практика у мене скромна, - сказав я, - а сусід допоможе мені. Я залюбки пойду.

- І ви можете виїхати завтра вранці?

- Якщо треба, то зможу.

- О, так, це дуже треба. Тепер вислухайте мої вказівки, і я благаю вас, любий мій Ватсоне, виконати їх до найдрібніших деталей, бо нам удвох належить вести боротьбу проти найталановитішого негідника та найсильнішого об'єднання злочинців у Європі. Отож слухайте! Свій багаж, не зазначаючи на ньому адреси, ви повинні ще цього вечора відіслати на вокзал Вікторія з довірою людиною. Уранці замовте кеб, але скажіть, щоб не брали ні першого, ні другого з тих, що трапляться. Сівши в кеб, ви поїдете на Стренд, до Ловсерського пасажу, причому адресу напишете візникові на папірці, наказавши, щоб він нізащо не викидав його. Заплатите йому наперед і, тільки-но кеб зупиниться, побіжите до пасажу з таким розрахунком, щоб рівно о чверть на десяту дістatisь іншого його кінця. Там на дорозі ви побачите невелику карету - візник буде в чорному цупкому плащі з обшитим червоною тасьмою коміром. Ви сядете в цю карету й приїдете на вокзал саме вчасно, щоб потрапити на континентальний експрес.

- А де я зустрінуся з вами?

- На вокзалі. Для нас залишать купе в другому від початку вагоні першого класу.

- То ми побачимося вже у вагоні?

- Так.

Даремно я просив Холмса зостатися в мене на ніч. Мені було зрозуміло, що він бойтися накликати біду на дім, який прихистив його, і що це - єдина причина, яка жене його звідси геть. Кинувши ще кілька слів щодо наших завтрашніх планів, він

підвівся, вийшов разом зі мною в садок, переліз через мур просто на Мортімер-стріт, свиснув, підзиваючи кеб, і за мить я почув, як заторохтили колеса.

Уранці я до дрібничок виконав Холмсові вказівки. Кеб я найняв з усіма пересторогами, тож він ніяк не міг виявитись пастикою, і одразу після сніданку поїхав до Ловсерського пасажу, кріз'який пробіг так швидко, як тільки міг. Там на мене справді чекала карета з велетнем-візником, убраним у чорний плащ; тільки-но я сів, як він стъобнув коня й помчав до вокзалу Вікторія. Ледве я зійшов, як він повернув карету й зник, навіть не позирнувши в мій бік.

Поки що все йшло якнайкраще. Речі мої вже чекали мене на вокзалі, і я легко знайшов купе, про яке говорив Холмс, - хоча б тому, що на ньому одному був напис «зайнято». Тепер мене турбувало лише те, що Холмс не з'являвся. Я поглянув на вокзальний годинник - до відходу потяга залишалося сім хвилин. Марно шукав я серед натовпу тих, хто від'їжджає, й тих, хто їх випроводжує, худорляву постать моого друга. Кілька хвилин я згайнував, допомагаючи старенькому священикові-італійцеві, який каліченю англійською мовою намагався вtokмачити носієви, що його речі треба вислати просто до Парижа. Потім, ще раз оглянувшись платформу, я повернувся до свого вагона, де побачив, що носій підсадив-таки старого італійця мені в купе, незважаючи на те, що той не мав квитка. Марно було пояснювати старому, що його вторгнення дратує мене, бо я розмовляв по-італійськи ще гірше, ніж він по-англійськи; отож я знизав плечима й став далі стривожено виглядати моого друга. Мене почав огортати страх: я подумав, чи не означає його запізнення, що вночі з ним сталося нещастя. Вже позачиняли всі двері й пролунав свисток, коли раптом...

- Любий мій Ватсоне, - промовив чийсь голос, - ви навіть не зробили ласку привітатися зі мною.

Я озирнувся, невимовно вражений. Старенький священик обернувся обличчям до мене. На якусь мить його зморшки зникли, навислий над підборіддям ніс піднявся, спідня губа перестала випинатися, а рот - шамотіти, тъмяні очі заблищали, скоцюроблена脊на випросталася. Але наступної миті він знову скорчився, і Холмс зник так само швидко, як і з'явився.

- О Боже! - вигукнув я. - Як ви мене здивували!

- Нам усе ще треба бути дуже обережними, - прошепотів він. - Я маю підстави думати, що вони натрапили на наш слід. А он і сам Моріарті.

Поки Холмс це говорив, потяг уже рушив. Визирнувши з вікна, я побачив довготелесого розлютованого чоловіка, що продирається крізь натовп, вимахуючи руками, немов хотів зупинити потяг. Проте було вже пізно: з кожною хвилиною потяг набирав швидкість, і вокзал невдовзі залишився позаду.

- Як бачите, попри всю нашу обережність, ми ледве його здихались, - мовив, усміхаючись, Холмс.

Він підвівся, скинув чорну сутану й капелюх, що складали його маскарад, і сковав їх у саквояж.

- Чи переглядали ви ранкові газети, Ватсоне?

- Ні.

- То ви ще не знаєте про пригоду на Бейкер-стріт?

- На Бейкер-стріт?
- Уночі вони підпалили наше помешкання. Великих збитків, щоправда, не завдали.
- О Боже! Холмсе, це вже стає нестерпним!
- Мабуть, вони загубили мій слід після того, як було заарештовано їхнього нападника. Інакше вони не могли б уявити собі, що я повернувся додому. Але потім, очевидно, взялися стежити за вами - це й привело Моріарті на вокзал Вікторія. Ви, бува, не зробили якоїсь помилки по дорозі на вокзал?
- Я виконав усі ваші вказівки.
- Ви знайшли карету на умовленому місці?
- Так, вона чекала на мене.
- А чи впізнали ви візника?
- Ні.
- То був мій брат Майкрофт. У такій справі краще не наймати чужої людини. А тепер нам треба подумати, як бути з Моріарті.
- Оскільки ми їдемо експресом, а пароплав відійде одразу після того, як ми прибудемо, то мені здається, що він нізашо нас не наздожене.
- Любий мій Ватсоне, адже я казав вам, що до такої людини слід підходити з тією самою розумовою міркою, що й до мене. Невже ви гадаєте, що якби на його місці був я, така дрібниця могла б мене спантеличити? А якщо ні, то чому ви так погано думаете про нього?
- Що ж він може зробити?
- Те саме, що зробив би я.
- Тоді що зробили б ви?
- Замовив би спеціальний потяг.
- Але ж він однаково спізниться.
- Аж ніяк. Наш потяг зупиняється в Кентербері, а там завжди щонайменше четверть години треба чекати пароплав. Там він нас і наздожене.
- Виходить, ніби злочинці - ми, а не він. Накажіть заарештувати його, коли він приїде.
- Це зведе нанівець нашу тримісячну працю. Ми спіймасмо велику рибу, а дріб'язок повискає з нашого невода. В понеділок усі вони будуть у наших руках. Ні, арешт зараз неприпустимий.
- Що ж тоді чинити?
- Нам треба висісти в Кентербері.
- А далі?
- А далі нам доведеться проїхати до Ньюгейвенса, а звідти - до Дъєпа. Моріарті знову зробить те саме, що вчинив би я: він приїде до Парижа, побачить на вокзалі наші речі й чекатиме там два дні. А ми тим часом купимо собі пару дорожніх торбин, ушанувавши таким чином промисловість тих місць, якими мандруватимемо, й спокійненько вирушимо до Швейцарії через Люксембург та Базель.

У Кентербері ми вийшли й дізналися, що потяг до Ньюгейвена відходить лише через годину. Я все ще засмучено дивився на багажний вагон, який швидко зникав з моїми речами, коли Холмс сникнув мене за рукав і показав на колій:

- Він уже тут, як бачите!

Далеко, десь серед Кентських лісів, закурився тоненький димок. За хвилину на повороті, який вів до станції, з'явився інший потяг - лише на один вагон. Ми ледве встигли сховатися за якими паками, коли він із гуркотом і ревом пролетів повз нас, дихнувши нам трохи не в обличчя струменем пари.

- Поїхав, - мовив Холмс, стежачи за вагоном, що підскакував і похитувався на рейках. - Проникливість нашого друга теж має свої межі. Було б справді дивом, якби він зробив ті самі висновки, що я, і діяв відповідно до них.

- А що б він зробив, якби наздогнав нас?

- Безперечно, спробував би мене вбити. Але я теж не чекав би на нього згорнувши руки. Питання зараз у тому, поснідати нам тут чи ризикнути померти з голоду й зачекати до Ньюгейвена.

Ще того самого вечора ми приїхали до Брюсселя й провели там два дні, а третього виrushили до Страсбурга. В понеділок уранці Холмс послав телеграму лондонській поліції, а ввечері на нас у готелі чекала відповідь. Холмс розпечатав її й з прокльоном жбурнув до каміна.

- Я мав про це здогадатися! - простогнав він. - Утік!

- Моріарпі?

- Вони схопили всю банду, крім нього. Він один вислизнув. Звичайно ж, коли я поїхав, упоратися з ним їм не під силу. Але ж я був певен, що дав їм до рук усе. Мені здається, вам краще повернутись до Англії, Ватсоне.

- Чому?

- Тепер я став для вас небезпечним товаришем. Цей чоловік утратив усе. Він загине, коли повернеться до Лондона. Якщо я добре знаю його вдачу, тепер він спрямую всі свої зусилля на те, щоб помститись мені. Під час нашої короткої бесіди він сказав усе, і япевен, що він це виконає. Далебі, я радив би вам повернутися до ваших хворих.

Але мені, старому воякові й давньому другові, нелегко було його покинути в таку хвилину. З півгодини ми сперечалися про це, сидячи в страсбурзькому ресторані, й того самого вечора виrushили далі, до Женеви.

Цілий тиждень ми з приемністю блукали долиною Рони, а потім, проминувши Лейк, подалися через перевал Гемі, ще вкритий снігом, і через Інтерлякен до Майнингена. Це була чудова прогулянка - серед ніжкої весняної зелені внизу й цнотливої біlinи снігу вгорі; проте мені було зрозуміло, що Холмс ані на мить не забуває про ту загрозу, яка нависла над ним. У затишних альпійських селах чи на безлюдних гірських стежках - усюди я бачив у його бистрих очах, у пильному погляді, яким він уважно вивчав лиць кожного подорожнього, що мій друг твердо переконаний у невідвортній небезпеці, яка крадеться слідом за нами.

Пам'ятаю, як ми, проходячи через Гемі, йшли похмурим берегом Даубензес і величезна каменюка зірвалася зі скелі, що височіла праворуч, скотилася вниз і з гуркотом упала в озеро позад нас. Холмс миттю піднявся на скелю й, витягнувши

шию, почав озиратися на всі боки. Даремно наш провідник переконував його, що навесні це звичайна річ для тутешніх країв. Холмс нічого не відповів, лише всміхнувся мені, мов людина, яка давно вже передбачала всякі несподіванки.

І все ж попри свою настороженість він ніколи не сумував. Навпаки, я не пригадаю, щоб коли-небудь бачив його в бадьорішому настрої. Знову й знову він повторював, що якби суспільство нарешті здихалося професора Моріарти, він радо скінчив би свою діяльність.

- Здається, я маю право сказати, Ватсоне, що не зовсім марно прожив своє життя, - зауважив якось він. - Навіть якби мій життєвий шлях обрівся сьогодні, я все-таки міг би озиরнутись на нього з задоволенням. Лондонське повітря завдяки мені стало чистішим. Більш ніж у тисячі справ, у розсліді яких я брав участь, я зінав, що мої сили ніколи не стануть на боці зла. Останнім часом, щоправда, мене більше вабили загадки, поставлені самою природою, ніж ті поверхові проблеми, за які має відповідати наше недосконале суспільство. Того дня, Ватсоне, коли я увінчуваю свою кар'єру тим, що спіймаю або знищу найнебезпечнішого і найаспритнішого злочинця в Європі, ваші спогади добіжать кінця.

Тепер я стисло, але достоту викладу те, що ще залишилося розповісти. Мені нелегко зупинятися на цих подробицях, але я вважаю за свій обов'язок не проминути жодної з них.

Третього травня ми дісталися маленького містечка Майрингена й зупинилися в готелі «Англійський двір» у Петера Штайлера-старшого. Наш хазяїн був чоловік розумний і чудово говорив по-англійськи, бо три роки служив офіціантом у лондонському готелі «Гровнер». За його порадою наступного дня, четвертого травня, ми вирушили в гори з наміром заночувати в селі Розенляу. Він особливо радив нам оглянути Райхенбахський водоспад, що на півдорозі нагору, але трохи вбік від стежки.

Це справді страшне місце. Потік, що здувся від талого снігу, спадає у бездонне провалля, й бризки води вилітають із нього, мов дим із охопленої вогнем будівлі. Міжгір'я, куди спадає потік, оточене блискучими, чорними мов вугілля скелями і внизу, на незмірній глибині, стає вузьким, мов колодязь, що нуртує й кипить, увесь час переповнюючись і шалено викидаючи воду назад, на зубчасті камені. Невпинний рух зеленої води, яка з ревом спадає вниз, щільна блискуча завіса бризків, що вихором здіймається вгору, - все це своїм постійним гуркотом доводить людину до запаморочення. Ми стояли біля краю, дивлячись у прірву, де блищає вода, яка далеко під нами розбивалася об чорне каміння, й дослухалися до шуму, схожого на людське бурмотіння, що лунав з безодні.

Стежку, якою ми зійшли нагору, прокладено півколом, щоб можна було звідусіль оглянути водоспад. Але закінчується вона урвищем, тож мандрівникові доводиться повернатися тією самою дорогою. Ми саме зібралися йти назад, коли побачили хлопчину-швейцарця, що біг до нас із листом у руці. На конверті стояв штемпель готелю, де ми зупинилися: виявилося, що цей лист надіслав мені його хазяїн. Він писав, що за кілька хвилин після того, як ми пішли, до готелю приїхала англійка, яка помирає від сухот. Вона провела зиму в Давосі, а тепер саме їхала до своїх друзів у Люцерн, коли по дорозі в неї раптом пішла горлом кров. Мабуть, їй

зосталося жити не більше ніж кілька годин, але для неї було б великою втіхою бачити біля себе лікаря-англійця, тож якби я приїхав, то... і таке інше. Наприкінці добряга Штайлер запевняв мене, що він і сам буде безмежно вдячний мені, бо приїжджа леді цілком відмовляється від послуг лікаря-швейцарця, а отже, на ньому лежить велика відповідальність.

Не можна було не відгукнутися на цей виклик. Я не міг відмовити в проханні землячці, яка помирала на чужині. Але водночас я боявся залишити Холмса на самоті. Врешті ми вирішили, що з ним за провідника й супутника зостанеться хлопчина-швейцарець, а я повернуся до Майнингена. Мій друг хотів ще трохи постояти біля водоспаду, а потім потихеньку податися через горидо Розенляу, де я увечері мав до нього приеднатись. Озирнувшись, я побачив Холмса, який, скрестили руки, притулився спиною до скелі, й дивився на дно водоспаду. Я не знов тоді, що більше мені не судилося побачити його живим.

Зійшовши вниз, я озирнувся ще раз. Звідси вже не було видно водоспаду, але я побачив звивисту стежку, що вела до нього вздовж прискалку. Стежкою, як я пригадую, швидко йшов якийсь чоловік. Я помітив його чорну постать, що вирізнялася на тлі весняної зелені. Я зауважив, як напрочуд швидко він іде, проте й сам поспішав до своєї хворої, тож скоро забув про нього.

Менш ніж за годину я дістався Майнингена. Старий Штайлер стояв на порозі готелю.

- Ну то що? - спитав я, підбігаючи до нього. - Сподіваюся, їй не погіршало?

На обличчі його відбився подив. Коли я побачив, як піднялися його брови, серце мое похололо.

- То це не ви писали? - спитав я, діставши з кишени лист. - У готелі немає хворої англійки?

- Звичайно, немає! - вигукнув він. - Але тут, бачу, стоїть штемпель моого готелю... Ага, це, мабуть, написав отой довготелесий англієць, що приїхав після того, як ви пішли. Він сказав...

Але я не став чекати дальших пояснень господаря. Охоплений страхом, я біг сільською вуличкою до тієї самої стежки, з якої тільки-но зійшов. Біг я десь із годину. Попри всі мої зусилля минуло ще дві години, поки я знову дістався Райхенбахського водоспаду. Холмсів альпеншток і досі стояв біля скелі, де я його залишив. Але самого Холмса ніде не було, і я марно гукав його. Єдиною відповіддю мені була луна, що гучно повторювала мій голос серед скель, які звідусіль оточували мене.

Побачивши альпеншток, я похолов. Отже, Холмс не пішов до Розенляу. Він залишався тут, на цій стежці завширшки в три фути, де з одного боку була кам'яна стіна, а з іншого - провалля, - і тут Холмса наздогнав ворог. Хлопчини-швейцарця теж не було. Його, певно, підкупив Moriapti, й він залишив обох сам на сам. А що сталося потім? Хто міг сказати мені, що сталося потім?

Хвилину чи дві я стояв нерухомо, скутий жахом, силкуючись прийти до тями. Потім згадав про методи самого Холмса й спробував застосувати їх, щоб відтворити всю цю трагедію. На жаль, це було дуже просто. Розмовляючи, ми не дійшли до кінця стежки, і альпеншток показував те місце, де ми стояли. Чорна

земля ніколи не висихає тут через невпинні бризки потоку, тож навіть пташка залишила б тут свій слід. Два ряди відбитків ніг чітко видніли біля самісінського краю стежки; обидва вони йшли відмene. Слідів назад не було. За кілька ярдів від краю стежки всю землю було розріто й витоптано, а кущі терену й папороті вирвано й заляпано болотом. Я ліг долілиць і став дивитися на шалений потік. Уже смерклло, й тепер я міг бачити хіба що чорні скелі, які блищають від вологи, та ще мерехтіння бризків води десь там, у глибині. Я крикнув, але до моїх вух долинув лише самий рев водоспаду, схожий на людський голос.

Проте судилося так, що останнє слово привіту від моого друга й товариша все-таки дійшло до мене. Як я вже казав, його альпеншток стояв біля невисокої скелі, що нависла над стежкою. На вершку цього виступу щось бліснуло - я підняв руку і знайшов срібну цигарницю, яку він завжди носив із собою. Коли я взяв її, на землю впав якийсь папірець, що лежав під нею. Розгорнувши його, я побачив, що то три аркуші з записника, адресовані мені. Прикметно, що адресу було написано так само виразно, а почерк був такий упевнений та чіткий, ніби Холмс писав це в себе в кабінеті.

«Дорогий мій Ватсоне, - йшлося в тій записці. - Я пишу ці кілька рядків завдяки ласці містера Моріарти, що чекає на мене для остаточного розв'язання тих питань, які стосуються нас обох. Він побіжно змалював мені способи, за допомогою яких зумів вислизнути з рук англійської поліції й довідатися про нашу мандрівку. Вони лише підтверджують мою високу думку про його здібності. Мені приємно думати, що я зможу звільнити суспільство від подальших незручностей, що їх спричинює його існування, але боюся, що це завдасть моїм друзям - і особливо вам, любий мій Ватсоне, - гіркого болю. Проте я вже пояснював вам, що кар'єра моя сягнула своєї вершини і я не міг би побажати для себе кращого кінця. До речі, коли говорили щиро, то я був цілком переконаний, що отої лист із Майринтена - пастка, і, відпускаючи вас, був певен, що станеться щось подібне. Скажіть інспекторові Пітерсону, що папери, потрібні для викриття банди, лежать у шухляді моого столу з літерою «М», у блакитному конверті з написом «Моріарти». Перед тим, як залишити Англію, я зробив усі розпорядження щодо моого майна і передав їх своєму братові Майкрофту. Прошу вас передати мої вітання місіс Ватсон і сподіватися, що все буде добре, дорогий мій друге.»

*Щиро відданій вам Шерлок
Холмс».*

Решту можна переповісти кількома словами. Фахівці, оглянувши місце події, не мали жодного сумніву, що сутичка між двома супротивниками скінчилася так, як і мала скінчитися за цих обставин: вони разом упали в провалля, не розчепивши своїх смертельних обіймів. Будь-які спроби відшукати трупи одразу було визнано безнадійними, і там, у глибині цього страшного казана води й піни, що кипить і нуртує, навіки лежатимуть тіла найнебезпечнішого злочинця та найславетнішого

захисника правосуддя тих часів. Хлопчину-швейцарця так і не знайшли, - то, безперечно, був один з численних агентів, які служили Моріарті. А щодо банди, то всі, напевно, пам'ятають, як зібрані Холмсом докази викрили всю їхню спілку й виявили, в яких залізних руках тримав її покійний Моріарті. Під час суду їхнього ватажка майже не згадували, тож якщо мені довелося тут розкрити всю правду щодо його діяльності, то лише через отих несправедливих захисників, які намагалися обілити його пам'ять, нападаючи на того, кого я завжди вважатиму найкращим та наймудрішим серед усіх людей, яких я тільки знов.

ПРИМІТКИ

СПОГАДИ ПРО ШЕРЛОКА ХОЛМСА

Збірка вийшла друком 1893 року у видавництві «G.Newnes Ltd.» накладом у 10 тис. примірників як третя книжка серії «The Strand Library». До збірки увійшли 11 оповідань, опублікованих впродовж 1892- 1893 рр. у лондонському часописі «Strand Magazine». Перевидана в США 1894 року у видавництві «Hargre & Brothers» (із додатком оповідання «Картонна коробка», уперше опублікованого в «Strand Magazine» у січні 1893 р., але вилученого автором з англійського видання; пізніше, у 1917 р., оповідання включено до збірки «Його останній уклін»).

СОБАКА БАСКЕРВІЛІВ

Уперше опубліковано в серпні 1901 - квітні 1902 рр. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета. Окремим виданням повість вийшла 1902 року у видавництві «G.Newnes Ltd.» накладом у 25 тис. примірників. Перевидана у США того ж року у видавництві «McClure, Phillips &Co.» накладом у 50 тис. примірників.

Робінсон Берtram Флетчер - англійський журналіст, який підказав Конан Дойлю ідею повісті «Собака Баскервілів».

Атавізм - див. примітку до оповідання «Грек-перекладач».

Бертільйон Альфонс (1853 - 1914) - французький юрист, автор сучасної системи судової ідентифікації.

Кларендон Едвард Гайд (1609 - 1674) - англійський історик, автор праці «Історія Великого Повстання», присвяченої англійській буржуазній революції XVII ст. (вперше опублікована 1704 р.).

Камея - різьблений кам'яний медальйон з рельєфним зображенням (популярний вид мистецтва в Стародавньому Римі).

Бушмени, готентоти - корінне населення країн Південної Африки.

Бортес - друкарський шрифт середнього розміру.

Ліхтарі Едісона й Свена - електричні ліхтарі. *Едісон Томас Альва* (1847 - 1931), *Свен Джозеф* (1828 - 1914) - американський та англійський винахідники, що вдосконалили конструкцію електричної лампи.

Водяний бугай(*Botaurus stellaris*) - птах родини чапель; видає звуки, що нагадують рев бика.

Циклопід(*Cyclopides*) - застаріла назва роду австралійських метеликів; метелик-«циклопід», що живе на території Англії, - вигадка автора.

Неоліт - нова кам'яна доба (VI - II тис. до Христа); в Англії збереглося чимало примітивних кам'яних споруд цієї епохи (зокрема й описані Конан Дойлем «tors» - «стовпи» з груботесаного каміння).

Звіздочолий

Уперше опубліковано в грудні 1892 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Ферлонг - англійська міра довжини, дорівнює одній восьмій милі (близько 200 метрів).

Картонна коробка

Уперше опубліковано в січні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

По Едгар Аллан (1809 - 1849) - відомий американський письменник- романтик, родоначальник детективного жанру в літературі.

Гордон Чарльз Джордж (1833 - 1885) - англійський генерал; з 1884 р. керував військовою операцією для придушення махдистського визвольного повстання в Судані. В січні 1885 р. убитий повстанцями біля міста Хартума.

Бічер Генрі Ворд (1813 - 1887) - американський громадський діяч, священик, брат письменниці Гаррієт Бічер-Стоу (1811-1896); відомий своїми виступами на підтримку негритянського населення США.

Пендж - передмістя Лондона.

Страдіварі Антоніо (1644 - 1737) - славетний італійський майстер музичних інструментів.

Паганіні Нікколо (1784 - 1840) - видатний італійський скрипаль і композитор.

Жовте обличчя

Уперше опубліковано в лютому 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Кришталевий палац - головний павільйон Всесвітньої виставки 1851 року в Гайд-парку (Лондон), споруджений за проектом архітектора Джозефа Пакстона; у 1852 - 1854 рр. перенесений на нове місце й перебудований. У 1936 р. згорів.

Пригоди клерка

Уперше опубліковано в березні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Кокні - уродженець Іст-Енда, історичної частини Лондона, де зазвичай селилися найбідніші городяни.

«*Вино комети*» - сорт шампанського вина врожаю 1811 року, коли європейські астрономи вели спостереження за невідомою раніше кометою.

«Глорія Скотт»

Уперше опубліковано в квітні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Фалінь - трос, яким прив'язують шлюпку до пристані чи до корабля.

Обряд родини Масгрейвів

Уперше опубліковано в травні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Карл I Стюарт (1600 - 1649) - англійський король у 1625 - 1649 рр.; під час англійської буржуазної революції XVII ст. підданий смертній карі.

Карл II Стюарт (1630 - 1685) - англійський король у 1660 - 1685 рр., син Карла I Стюарта; у 1651 - 1660 рр., після поразки в боротьбі з військами Олівера Кромвеля, перебував у Франції й Фландрії.

Рейгетська загадка

Уперше опубліковано в червні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета. За життя автора оповідання друкувалось також під назвою «Рейгетські сквайри» (сквайр - поміщик, власник сільської садиби).

Поп Александр (1688 - 1744) - англійський поет; широковідомий його переклад «Іллади» Гомера (1716 - 1720).

Мальплакетська битва - одна з основних битв у «війні за іспанську спадщину» початку XVIII ст.: в цій битві (11 вересня 1709 р.) англійці та їхні союзники здобули перемогу над французами.

Горбань

Уперше опубліковано в липні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Лінолеум - мається на увазі натуральний лінолеум, тобто матеріал для покриття підлоги, який у другій половині XIX ст. виготовлявся з джутової тканини, смоли та олії льону.

Повстання сипаїв - національно-визвольне повстання у 1857 - 1859 рр. в Індії.

Аноплексія - інсульт, крововилив у мозок.

Біблійний Давид... увесь час трохи грішив... - мається на увазі біблійна оповідь (Друга книга Самуїла, розділ XI), за якою юдейський цар Давид, щоб узяти собі за жінку Вірсавію - дружину воєначальника Урії, послав його на війну з амонітянами, де той загинув під час облоги міста Рабби (в українській літературі цей сюжет опрацьовано Т.Шевченком у поемі «Царі»).

Постійний пацієнт

Уперше опубліковано в серпні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Каталепсія - тривале заціпеніння м'язів людини (аж до завмирання тіла впродовж кількох хвилин чи навіть годин) під час нападу нервової хвороби.

Ліга - англійська міра довжини (блізько 5,56 кілометра).

Оporto (Порту) - портове місто в Португалії.

Грек-перекладач

Уперше опубліковано у вересні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Атавізм - поява в живої істоти біологічних ознак, притаманних її далеким предкам.

Сквайр - див. примітку до оповідання «Рейгетська загадка».

Верне Орас (1789 - 1863) - французький художник-романтик.

«*Карлтон*» - відомий аристократичний клуб у Лондоні.

Морський договір

Уперше опубліковано в жовтні - листопаді 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Лінолеум - див. примітку до оповідання «Горбань». *Гугеноти* - релігійний (кальвіністський) рух у Франції у XVI - XVIII ст. Наприкінці XVII ст. численні гугеноти, рятуючись від переслідувань з боку королівської влади, були змушені емігрувати до Англії.

Остання справа Холмса

Уперше опубліковано в грудні 1893 р. на сторінках часопису «Strand Magazine» з ілюстраціями Сіднея Пейджета.

Краніологія - розділ анатомії, що вивчає особливості будови черепа.

Неллер Годфрі (1646 - 1723) - відомий німецький і англійський художник-портретист.

Рейнолдс Джошуа (1723 - 1792) - відомий англійський художник-портретист.

Родні Джордж Брідж (1717 - 1792) - англійський флотоводець; за доби Семилітньої війни керував британською колонізацією кількох островів Карибського басейну (Вест-Індії).

Піт Вільям (Старший; 1708 - 1778) - британський державний діяч, міністр закордонних справ та військовий міністр у 1756 - 1761 рр.

«Гугеноти» - опера видатного французького композитора Джакомо Меєрбера (1791 - 1864).

Де Решке - відома родина польських оперних співаків кінця XIX - початку ХХ ст., два брати й сестра: Ян (1850 - 1925, тенор), Едвард (1856 - 1917, бас), Жозефіна (1855 - 1891, soprano).

Зміст

Собака Баскервілів (повість)	5
Спогади про Шерлока Холмса (цикл оповідань)	
Звіздочолий	109
Картонна коробка	126
Жовте обличчя.....	139
Пригоди клерка.....	152
«Глорія Скотт».....	164
Обряд родини Масгрейвів	176
Рейгетська загадка.....	189
Горбань	202
Постійний пацієнт.....	213
Грек-перекладач	224
Морський договір	237
Остання справа Холмса.....	260
ПРИМІТКИ.....	274

Літературно-художнє видання
ДОЙЛЬ Артур Конан
ПРИГОДИ ШЕРЛОКА ХОЛМСА

Том II
Собака Баскервілів *Повість*
Спогади про Шерлока Холмса *Цикл оповідань*

Для середнього
та старшого шкільного віку

Переклад з англійської
Панченка Володимира Олександровича
Художнє оформлення Мачинського Олексія Юрійовича

Редактори Д. С. Андрухів, В. Т. Василюк, В. І. Ціпко

Художній редактор В. І. Зайцева.

Технічний редактор Т. В. Березанська

Коректор М. З. Волович.

Комп'ютерна верстка Л. М. Рубан

Підписано до друку 08.09.10. Формат 60 х 90 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний.

Гарнітура Times new roman. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 21,0.

Умовн. фарб.-видб. 21,5. Обл.-вид. арк. 18,5.

Тираж 4 000 пр. Зам. 534

Видавництво дитячої літератури «Веселка»,
Мельникова, 63, Київ, 04050

E-mail: veskiev@iptelecom.net.ua
[www.veselka-ua.com](http://www veselka ua com)

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
серія ДК №29 від 31.03.2000 р.

Видавництво «Навчальна книга - Богдан»,
а/с 529, Тернопіль, 46008 <http://www.bohdan-books.com>; publishing@budny.te.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 370 від 21.03.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитів у видавництві
«Навчальна книга - Богдан», пр. С. Бандери, 34-а,
Тернопіль, 46002, тел/факс (0352) 43-42-62, 52-06-07

Дойль, Артур Конан.
Д62 Пригоди Шерлока Холмса: для серед. та ст. шк. віку / пер. з англ.
В. Панченка; худож. оформ. О. Мачинського.- К.: Веселка;
Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2010
Т. II: Собака Баскервілів: Повість; Спогади про Шерлока
Холмса: Цикл оповідань. - 334 с.: іл.

ISBN 978-966-01-0447-1

ISBN 978-966-01-0449-5 (укр., том II, «Веселка»)

ISBN 978-966-10-1728-2

(укр., том II, «Навчальна книга — Богдан»)

Понад століття тому ім'я «Шерлок Холмс» уперше з'явилося з під
пера автора - англійського письменника Артура Конан Дойля. Не одне
покоління читачів зацікавлено стежати за дивовижними пригодами
«самітника із Бейкер-стріт», спостережливого, кмітливого, здатного
розділвати якнайхимернішу детективну загадку... Цей том - другий із
четиритомного видання, до якого увійшли в українському перекладі усі
твори англійського класика про пригоди Шерлока Холмса.

ББК 84.4ВЕЛ
УДК 82-312.4